

Tuxliyev B.K., Agzamov A.T.

SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Tuxliyev B.K., Agzamov A.T.

SOLIQLAR VA SOLIQQA
TORTISH

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan 5230100 - «Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)», 5231200 - «Sug'urta ishi», 5231900 - «Korporativ boshqaruv», 5233600 - «Savdo ishi (turlari bo'yicha)», 5230600 - «Moliya va moliyaviy texnologiyalar», 5231300 - «Byudjet nazorati va g'aznachiligi» va 5232500 - «Logistika (yo'nalishlar bo'yicha)» bakalavriat ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun darslik sifatida tavsiya etilgan.

TOSHKENT

« »

2022

UO'K:
KBK

Soliqlar va soliqqa tortish. Tuxliyev B.K., Agzamov A.T. - Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi – T.: «
400 bet.», 2022. –
ISBN:

Mazkur darslikda soliqlarning iqtisodiy mohiyati, soliq tizimi va soliq siyosati, iqtisodiyotni liberallashtirish va mamlakatni modernizatsiyalash sharoitida olib borilayotgan hamda soliq yukini kamaytirishga qaratilgan oqilona soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari, yuridik va jismoniy shaxslarni soliqqa tortish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar to'laydigan boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va to'lash tartiblari kabi masalalar o'z aksini topgan.

Darslik oliy ta'limning 200000-«Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq» bilim sohasining 230000- «Iqtisod» ta'lim sohasidagi 5230100 - «Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)», 5231200 - «Sug'urta ishi», 5231900 - «Korporativ boshqaruv», 5233600 - «Savdo ishi (turlari bo'yicha)», 5230600 - «Moliya va moliyaviy texnologiyalar», 5231300 - «Byudjet nazorati va g'aznachiligi» va 5232500 - «Logistika (yo'nalishlar bo'yicha)» bakalavriat ta'lim yo'nalishlari talabalari va iqtisodiy ta'lim yo'nalishlari oliy o'quv yurtlarining bakalavrlari, magistrarlari, davlat soliq xizmati organlari, moliya va bank xodimlari, buxgalterlar, auditorlar, professor-o'qituvchilar va ilmiy tadqiqotchilarga mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir i.f.d., professor Eshov M.P.

Taqrizchilar: **Almardonov M.I. - TDIU “Soliqlar va sug'urta ishi” kafedrasi professori, i.f.d.;**
Usmanova M.S. – TMI, “Soliqlar va soliqqa tortish” kafedrasi dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi;
Raimov R. - Toshkent viloyati Davlat Soliq Boshqarmasi boshlig'i.

В данном учебнике раскрываются особенности налоговой политики, её основные направления, функции и экономическое значение в условиях либерализации и модернизации страны, вопросы налогообложения юридических и физических лиц. Большое внимание уделяется налоговой системе Республики Узбекистан, механизму налогообложения юридических лиц, особенности налогообложения физических лиц и изучению налоговой реформы в условиях экономических преобразований.

Настоящее учебник предназначено для студентов ВУЗов по направлению 5230100 – «Экономика», 5231200 - «Страховое дело», 5231900 - «Корпоративное управление», 5233600 - «Торговое дело (по видам)», 5230600 - «Финансы и финансовые технологии», 5231300 - «Бюджетный контроль и казначейство» и 5232500 - «Логистика (по направления)» и студентов бакалавров экономического (неэкономического) направления, и магистров, специалистов по финансам и налогам, для банковских служащих, бухгалтеров, аудиторов, профессоров-преподавателей и соискателей.

Ответственный редактор д.э.н., профессор Эшов М.П.

Рецензенты: **Алмарданов М.И. - профессор кафедры «Налоги и страховой дело» ТГЭУ, д.э.н. (DSc);**
Усманова М.С. – доцент кафедры «Налоги и налогообложение» ТФИ, к.э.н.;
Раимов Р. - Начальник Государственного налогового управления Ташкентского области.

This textbook discloses the peculiarities of the tax policy, its main directions, functions and economic importance in the conditions of liberalization and modernization of the country, the issues of taxation of legal entities and individuals. Much attention is paid to the tax system of the Republic of Uzbekistan, the mechanism of taxation of legal entities, the peculiarities of taxation of individuals and the study of tax reform in the conditions of economic transformations.

This textbook is intended for students of universities in the direction of 5230100 - "Economics", 5231200 - "Insurance", 5231900 - "Corporate Governance", 5233600 - "Trade (by type)", 5230600 - "Finance and Financial Technologies", 5231300 - "Budget Control and Treasury" and 5232500 - "Logistika" and undergraduate students of the economic (non-economic) direction, and masters, specialists in finance and taxes, for bank employees, accountants, auditors, professors, teachers and applicants.

Responsible editors d.e.s., professor Eshov M.P.

Reviewers: **Almardonov M.I. - Professor of the Department of “Taxes and Insurance”, TSUE, Doctor of Economics;**
Usmanova M.S. - Associate Professor of the Department of “Taxes and taxation”, TIF, Ph.D;
Raimov R. - Head of the State Tax Administration of the Tashkent region.

© Tuxliyev B.K., Agzamov A.T., 2022

© -Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2022.

© -Ташкентский государственный экономический университет, 2022.

© - Tashkent state university of economics, 2022.

KIRISH

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritib, iqtisodiy islohotlar yo'lini tanlaganidan so'ng, oldimizda mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, boshqa bozor iqtisodiyotiga o'tishdek murakkab jarayonni boshidan kechirgan rivojlangan va rivojlanayotgan xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalaridan kelib chiqqan holda mohiyatan yangi soliq tizimini vujudga keltirish vazifasi turar edi.

Ushbu vazifani amalga oshirish uchun iqtisodiy islohotlarning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatimizda mustaqil soliq siyosati ishlab chiqildi, uning taktika va strategiyasi aniqlanib, izchil takomillashtirilib borilmoqda. Yurtboshimiz tomonidan milliy soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari belgilab berildiki, uning asosiy maqsadi soliq to'lovchilar va davlat byudjeti manfaatlari o'rtasida o'zaro uyg'unlikni ta'minlashga qaratilgan. Bunday uyg'unlikni ta'minlashning eng muhim vositalaridan biri soliq yukini optimal belgilash va shu tariqa davlat byudjetini kerakli miqdorda moliyaviy resurslar bilan ta'minlash bilan birga, soliq to'lovchilar zimmasidagi soliq majburiyatlari ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir etmasligiga erishishdan iborat.

Iqtisodiyotni rivojlantirishning bir qancha dastaklari qatorida respublikamizning soliq mexanizmi oldiga bir tomondan davlat byudjetini zarur daromadlar bilan ta'minlash, ikkinchi tomondan esa, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini rag'batlantirish vazifasi qo'yilgan. Bu vazifalarni bajarish uchun soliq tizimida iqtisodiy islohotlar olib borish bilan soliqlarning rag'batlantiruvchilik rolini oshirish, ularni byudjet tizimiga barqaror tushishini ta'minlashda soliqlarni undirish usullarini qo'llash mexanizmini takomillashtirish, soliq undirishni optimallashtirish, soliq qarzlarini kamaytirish va qolaversa soliq to'lovchilardan soliq yukini engillashtirishni talab etadi.

Keyingi yillarda Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliq yukini yanada kamaytirish, soliq solish tartibini soddalashtirish va soliq qonunchiligini takomillashtirishga asosiy e'tibor berilmoqda. Eng avvalo, ular ishlab chiqarishni, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga, aholining real daromadlarini va iste'mol

talablarini oshirishga qaratilgan. Shu bilan birga, soliqlar va to'lovlarni birxillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa soliqqa tortish mexanizmlarining oshkoraligiga, soliqlarni hisoblash va to'lashga oid korxonalar faoliyatini soddalashtirishga, shuningdek soliq majburiyatlarining bajarilishini samarali nazorat qilishga yordam beradi. Ayni paytda bu hol respublikamizda qo'llaniladigan soliq tizimini xalqaro me'yorlar va andozalarga muvofiqlashtirish zarurati bilan izohlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub demokratik islohotlarga to'xtalib, 2018 yilgi soliq tizimini isloh qilish bo'yicha quyidagilarni aytib o'tgan edilar: "2018 yilda soliq siyosatini amalga oshirishda keskin chora-tadbirlardan voz kechamiz. Chunki islohotlar davrida davlat tizimining uzluksiz faoliyat ko'rsatishi uchun budjet barqarorligi suv bilan havodek zarur...eng muhimi soliq tizimi uzoq muddat davomida aniq va tushunarli bo'lishi kerak, soliq tizimida puxta o'ylangan uzoq muddatga mo'ljallangan siyosatni amalga oshirish lozim"¹.

Prezidentimizning ushbu fikrlarida soliq siyosati budjet barqarorligini ta'minlash bilan birga soliq to'lovchilar uchun sodda va qulay bo'lgan soliq tizimini shakllantirishga yo'naltirilishi lozimligiga alohida urg'u berib o'tmoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2017—2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida amalga oshirilayotgan islohotlarda "Soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish" ustuvor yo'nalish sifatida belgilab olingan². Shuningdek, "Aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirish, kam ta'minlangan oilalar sonini va aholining daromadlari bo'yicha farqlanish darajasini yanada kamaytirish" bo'yicha islohotlarni Harakatlar strategiyasida yana bir ustuvor yo'nalish sifatida belgilab olingan.

Yuqoridagi ustuvor yo'nalishlar asosida O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilingan bo'lib, ushbu konsepsiyada

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga yo'llagan Murojaatnomasi. Toshkent shahri, 22 dekabr, 2017 yil.

²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni Toshkent sh., 2017 yil 7 fevral, 1-ilova

“.....solliq to‘lovchilar tomonidan xodimlarning real sonini va mehnatga haq to‘lash fondini yashirishga olib keluvchi mehnatga haq to‘lash fondi solliq stavkalarining yuqoriligi”³ e’tirof etilgan. Natijada, 2019 yildan, ish haqi fondidan ko‘p bosqichli solliqqa tortish tizimini qisqartirish va yangi tartibni kiritish bilan bog‘liq islohotlarni amalga oshirilishi, shuningdek “fuqarolarimiz solliqdan qochish emas, uni vaqtida to‘lashdan manfaatdor bo‘lishi kerak”⁴ ligi ko‘zda tutilgan edi.

Shuningdek “Yaqinda qabul qilingan yangi Solliq kodeksiga muvofiq, bu yildan boshlab ko‘plab yangiliklar amaliyotga joriy etilmoqda. Jumladan, solliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi....

... Solliq kodeksi normalarini har bir solliq xodimi, tadbirkorlar va solliq to‘lovchilar puxta o‘zlashtirishi, buning uchun ularni muntazam ravishda o‘qitish zarur”⁵ligi Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan alohida ta’kidlandi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida oliy ta’lim muassasasi talabalarining solliqlarning iqtisodiy mohiyati, ob’ektiv zarurligi, solliq to‘lovchi yuridik va jismoniy shaxslarni solliqqa tortish tartibi, solliq to‘lovchilardan undiriladigan umumdavlat va mahalliy solliqlarni iqtisodiy mohiyati va solliq tizimidagi ahamiyati, yuridik va jismoniy shaxslardan undiriladigan solliqlarning turlari, yuridik va jismoniy shaxslarni solliqqa tortishning o‘ziga xos xususiyatlari bilan yaqindan tanishtirib, ularning bilimlarini chuqurlashtirish, “Solliqlar va solliqqa tortish” fani buyicha nazariy va amaliy bilim ko‘nikmalarini hosil qilish lozimligini ko‘rsatmoqda.

Solliqlar va solliq munosabatlari, solliq to‘lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar)ni solliqqa tortish masalalari mumtoz iqtisodchi olimlardan T.Gobbs, A.Smit, D.Rikardo, U.Petti, N.Turgenev, D.Yum, A.Laffer, Lorents hamda hozirgi zamon iqtisodchi olimlaridan R.Kempbell, K.Makkonel, V.Terdoxlebov, S.Fisher, A.Voznesenskiy, V.Gluxov, E.Teyt, E.Glazova, T.Yutkina, N.Milyakov, D.Cherniklarning ilmiy izlanishlari va asarlarida bevosita yoki bilvosita yoritilgan.

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining solliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi to‘g‘risida”gi PF-5468-son Farmoni. Toshkent shahri, 2018 yil 29 iyun

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga yo‘llagan murojaatnomasi. Toshkent shahri, 28 dekabr, 2018 yil.

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga yo‘llagan Murojaatnomasi. Toshkent shahri, 24 yanvar, 2020 yil

Bundan tashqari respublikasimiz iqtisodchi olimlaridan I.Karimov, Q.Yahyoev, M.Sharifxo'jaev, S.G'ulomov, A.Vahobov, T.Malikov, E.Gadoev, O.Olimjonov, M.Alimardonov, A.Jo'raev, B.Toshmurodova, N.Qo'zieva, F.Shamsutdinov, I.Zavalishina, Sh.Toshmatov, B.Tuxliev, S.Xudoyqulov asarlarida fikr yuritilgan.

Mazkur o'quv qo'llanmani yaratish jarayonida yuqorida nomlari zikr etilgan iqtisodchi olimlarning soliqlar va soliqqa tortish bo'yicha olib borgan ilmiy ishlaridan foydalanildi. Shu bilan birgalikda, O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmon va Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va internet tarmog'i (soliq.uz, hisobot.uz, fm.uz, fmc.uz) ma'lumotlaridan hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi hisobot materiallaridan foydalanildi.

Darslikning ayrim paragraflarini tayyorlashda ustozlarimiz - professorlar M.Almardonov, A.Jo'raev, S.Xudoyqulov, shuningdek hamkasbimiz – dotsent Q.To'qsonovlar ishtirok etishgan.

I-BO'LIM. SOLIQLARNING IQTISODIY MOHIYATI, SOLIQ TIZIMI VA SIYOSATI

I-BOB. "SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH" FANINING PREDMETI, MAZMUNI VA UNI O'RGANISH USULLARI

1.1. «Soliqlar va soliqqa tortish» fani alohida iqtisodiy fan sifatida

Soliqlar har bir davlatning muhim iqtisodiy tayanchi bo'lib, davlat tomonidan yuridik shaxslar (korxonalar, tashkilotlar, birlashmalar)dan hamda jismoniy shaxslar (O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmaganlar)dan undiriladigan majburiy to'lovdir. Shuningdek, soliqlar majburiy to'lovni ifoda etuvchi pul munosabatlarini bildiradi. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) bilan davlat o'rtasida bo'ladigan munosabatlar hisoblanadi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fani soliqlarning iqtisodiy mohiyati, ob'ektiv zarurligi, funktsiyalari, vazifalari, soliq tizimining tarkibiy tuzilishi, soliq turlari, soliq imtiyozlari, soliq mexanizmi, soliq stavkalari, soliqlarni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi, soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari hamda tamoyillarini o'rganishdagi eng asosiy fan hisoblanadi. «Soliqlar va soliqqa tortish» fani iqtisodiyotning turli sohalariga, jumladan buxgalteriya, bank muassasalariga, soliq organlariga mutaxassis kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'qitishdan maqsad, talabalarni O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi bilan yaqindan tanishtirib, ularning iqtisodiy bilimlarini chuqurlashtirish, fan bo'yicha nazariy va amaliy bilim ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgandir.

Fanning oldiga qo'ygan maqsadlaridan kelib chiqqan holda bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlarni hisoblash, byudjetga to'lash tartiblarini, xorijiy mamlakatlar soliq tizimlaridagi ilg'or tajribalarni, soliq imtiyozlari, ularni qo'llash, soliqlar bo'yicha hisobotlarni soliq organlariga taqdim etish tartiblarini va buxgalteriya hisobida aks ettirilishini o'rganish vazifalarini amalga oshirish belgilab olindi.

Hozirgi kunda har bir fanni o'rganishda uni talabalarga to'liq etkazish, talabalarni fikrlashga undash va jalb etish, shu orqali etuk mutaxassislarni tayyorlash

maqsadi yotadi. Fanni o'rganishda hozirgi davrning ilg'or uslublaridan va o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiyalaridan keng foydalaniladi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fanining predmeti – bu soliq to'lovchilarning soliqlar va ularga tenglashtirilgan to'lovlarning iqtisodiy mohiyati, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati, soliq tizimi va siyosati, soliq turlarlari bo'yicha belgilangan imtiyozlar tizimi, soliqlarni hisoblash mexanizmining amaldagi holatini o'rganishdan iborat. Jumladan, soliq to'lovchilar, davlat byudjeti, majburiy to'lovlar, moliyaviy munosabatlar kabi elementlarning o'zaro iqtisodiy munosabatlarga kirishish jarayonlarining uslubiy jihatlari, qirralari keng ko'lamda o'rganiladi.

1.2. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'rganishdagi mavjud usullar

Har bir fanning shakllanishi fan predmeti shakllanishi bilan birgalikda, uning ilmiy bilish usullari qaror topishi bilan ham bog'liq. Har qanday fanni o'rganishdagi usullar umumiy tavsifga ega, lekin har bir fan o'z predmetidan kelib chiqib, o'zining ilmiy bilish usullariga ega. Shuning uchun fanni o'rganishdagi usullar umumiy va alohida usullarga bo'linadi.

Tabiat, jamiyat va tafakkurning rivojlanish qonunlarini o'rganishning birdan-bir to'g'ri ilmiy usuli dialektik usuldir. Shuning uchun ham ushbu ilmiy bilish usuli barcha fanlarning, shu jumladan «Soliqlar va soliqqa tortish» fanining ham nazariy va metodologik asosini tashkil etadi. Dialektik usul shuni ko'rsatadiki, rivojlanish quyidan yuqoriga qarab sodir bo'ladi. Bilish esa oddiydan murakkabga tomon rivoj topib boradi. Shuning uchun ushbu usul tadqiqotning induksiya va deduktsiya usullarini o'z ichiga oladi.

Induktsiya - xususiy, yakka fakt olinib, uning asosida umumiy qoida hosil qilinishi hisoblanadi. Deduktsiya esa, avval boshdanoq barcha xususiy hollarni o'z ichiga olgan umumiy qoida hosil qilinishi hisoblanadi.

Shu bilan birga barcha iqtisodiy fanlar kabi «Soliqlar va soliqqa tortish» fanining ham o'ziga xos ilmiy bilish usullari mavjud. Ulardan biri ilmiy abstraktsiya usulidir. Ilmiy abstraktsiya usulining mohiyati shundan iboratki, bunda tahlil paytida

ob'ektning faqat bir tomoniga, o'rganilayotgan jarayonning asl mohiyatiga e'tibor qaratiladi va halal berishi mumkin bo'lgan ikkinchi darajali unsurlarning ta'siri e'tiborga olinmaydi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fani shuningdek, o'z predmetini o'rganishda nazariy tahlil va sintez usulidan ham foydalanadi. Tahlil - o'rganilayotgan butun ob'ektni qismlarga ajratish va ularni izchillik bilan tahlil qilish bo'lsa, sintez esa o'rganilgan qismlardan olingan xulosa va natijalarni bir butun yaxlit jarayon deb qarab, umumiy xulosa chiqarishdir. Amaldagi soliq turlarini hisoblash va byudjetga undirish tartiblarining amaliy masalalari mazkur yo'l bilan o'rganiladi.

Fanni o'rganishda makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy holda tahlilni qo'shib olib borish muhim o'rin tutadi. Soliqlarni hisoblash va byudjetga to'lashning amaldagi masalalarini mikroiqtisodiy jihatdan o'rganishda iqtisodiyotning boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar nuqtai nazaridan, ular bilan davlat byudjeti o'rtasidagi munosabatlar tadqiq etilsa, makroiqtisodiy jihatdan tahlil etishda esa, davlat miqyosida, ya'ni soliqlar va soliq munosabatlariga doir masalalar makroiqtisodiy darajada o'rganiladi.

Shuningdek, fanni o'rganishda taqqoslash, statistik, grafik usullardan ham foydalaniladi. Jumladan soliqlarni davrlar bo'yicha taqqoslash, ulardan tushumlarni jadvallar orqali ifodalash, o'zgarishlarni aniqlash, ularga nazariy jihatdan baho berish, soliqlarning boshqa iqtisodiy kategoriyalarga ta'sirini grafik usulda tasvirlash va shu kabilardir. Masalan, soliqlar o'zgarishini yalpi talab va yalpi taklifga ta'sirini yuqoridagi usullar bilan ifodalash mumkin.

Fanni o'rganishda taqqoslash, statistik va grafik usullardan keng foydalanilgan holda ularning har biri o'ziga xos yo'nalishlarni aks ettirib, biri soliq tushumlarini jadval orqali, biri davrlar bo'yicha taqqoslash, biri esa o'zgarishlarni grafik usulda o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Biz bu fanni o'rganishda bu usullardan keng ko'lamda foydalanishimiz uchun eng ahamiyatlisini tanlab olishimiz lozim bo'ladi.

1.3. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanining boshqa iqtisodiy fanlar bilan o'zaro aloqasi

Soliqlar va soliq munosabatlariga doir bilimlarni o'rganishda bir qator iqtisodiy fanlarni ham o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Barcha iqtisodiy fanlar bir-birini to'ldirib boradi va o'rganish uslublarini osonlashtiradi. Ayniqsa oliy ta'lim muassasalarining 5230100 - «Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)», 5231200 - «Sug'urta ishi», 5231900 - «Korporativ boshqaruv», 5233600 - «Savdo ishi (turlari bo'yicha)», 5230600 - «Moliya va moliyaviy texnologiyalar», 5231300 - «Byudjet nazorati va g'aznachiligi» va 5232500 - «Logistika» ta'lim yo'nalishi talabalari “Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o'rganishida «Iqtisodiyot nazariyasi», «Moliya», «Moliyaviy va boshqaruv hisobi», «Audit», «Byudjet hisobi», «Banklarda buxgalteriya hisobi» va «Pul, kredit va banklar» kabi iqtisodiy fanlar bilan birgalikda o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fani «Iqtisodiyot nazariyasi» fani bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning maxsus kengaytirilgan bo'limidir. Chunki soliqlar va soliq munosabatlarining qonuniyatlari umumiqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqmasdan, ularga asoslanadi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fani «Soliq tarixi va nazariyasi» fani bilan ham o'zaro aloqadorlikda o'rganiladi. «Soliq tarixi va nazariyasi» fani soliqlar va soliq munosabatlarining nazariy asoslarini o'rgansa, «Soliqlar va soliqqa tortish» fanida esa soliqlarni hisoblash va byudjetga to'lash mexanizmidagi amaliy va uslubiy asoslar o'rganiladi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fani shuningdek “Moliya” fani bilan ham chambarchas bog'liqdir. Chunki soliq to'lovchilardan undiriladigan soliqlar moliya munosabatlarining tarkibiga kiradi. Shuning uchun moliya ham, soliqlar ham pul munosabatlarini ifodalaydi. Bu ikkala fan uchun yagona asos pul munosabatlarining mavjudligidir. Lekin yuridik va jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar keyinchalik o'ziga xos bo'lgan pul munosabatlarini, ya'ni soliq to'lovchilar bilan davlat o'rtasidagi majburiy pul munosabatlarini ifodalaydi.

Yuqoridagi pul munosabatlarining mavjudligidan kelib chiqib, «Soliqlar va soliqqa tortish» fani «Pul, kredit va banklar» kabi iqtisodiy fanlar bilan ham o'zaro bog'liq holda o'rganiladi.

1.4. Soliqlar va majburiy to'lovlar tizimi hamda soliq to'lovchilarni soliqqa tortishning huquqiy asoslari

Davlat soliq xizmati organlari hamda bank xodimlari, buxgalterlar, auditorlar o'zlariga soliq qonunchiligi xujjatlarida yuklangan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishlari uchun faqat nazariy jihatlarini o'rganib qolmasdan, soliq to'lovchilardan olinadigan soliqlarning iqtisodiy mohiyati va ob'ektiv zarurligi, umumiy asosga ega bo'lgan soliq qonunchiligi tamoyillari, soliqlar va majburiy to'lovlar tizimi, soliq to'lovchilar to'laydigan soliqlarning turlari va ularga soliq solish mexanizmini, soliq hisobi va hisobotini yuritish, tegishli tartibda topshirilishini, shuningdek banklarda hamda buxgalterlar faoliyatida dasturiy mahsullar yordamida elektron hisobotlarni jo'natishning amaldagi holatini mukammal egallagan bo'lishlari lozim. Buning uchun esa, «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini chuqur va mukammal o'rganishlari kerak bo'ladi.

Soliq to'lovchilarni soliqqa tortishning huquqiy asoslari davlat mustaqilligining dastlabki kunlaridan boshlab yaratila boshlangan. O'zbekiston Respublikasining 1991 yil 31 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida"gi qonunida O'zbekiston Respublikasi bundan buyon o'zining mustaqil moliya-soliq siyosatini olib borilishi ko'rsatib o'tilgan. Mamlakatimizda soliq to'lovchilarni soliqqa tortishni huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga⁶ asosan fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lashga majburlirlar. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida soliq solish printsiplari⁷ keltirib o'tilgan bo'lib, ular qatorida belgilangan majburiylik printsiptiga ko'ra har bir shaxs

⁶ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 51-modda

⁷ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 7-modda

Soliq kodeksida belgilangan soliqlar va unda nazarda tutilgan yig'implarni to'lashi shart⁸.

O'zbekiston Respublikasida amal qiladigan soliqlar va yig'implarning turlari O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida⁹, davlat boji turlari esa «Davlat boji to'g'risida»gi qonunida¹⁰ belgilangan. Yig'implarni joriy etish, hisoblab chiqarish va to'lash tartibi Soliq kodeksi bilan birgalikda boshqa qonun hujjatlarida ham (masalan bojxona yig'imi Bojxona kodeksida) belgilanadi.

Jismoniy shaxslar qachonki, zimmasiga belgilangan soliqlar hamda yig'implarni to'lash majburiyati yuklatilgan taqdirda soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi. Qachonki, soliq solish ob'ekti (mol-mulk, harakat, harakat natijasi yoki qiymat, miqdoriy yoki fizik xususiyatga ega bo'lgan boshqa holat) mavjud bo'lganda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari jismoniy shaxslarda soliq majburiyatini vujudga keltiradi.

O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksiga asosan yerdan foydalanganlik uchun haq to'lanadi. O'z egaligida va foydalanishida hamda mulkida yer uchastkalari bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar yer uchun haq to'laydilar. Yer uchun haq har yili to'lanadigan yer solig'i shaklida olinadi, uning miqdori yer uchastkasining sifatiga, joylashishiga va suv bilan ta'minlanish darajasiga qarab belgilanadi¹¹.

Mamlakatimizda yuz bergan iqtisodiy o'zgarishlar, bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatga o'tib borilishi soliq qonunchiligida jiddiy o'zgarishlar yuz berishiga sabab bo'ldi. Mazkur o'zgarishlar va islohatlarning barchasi 2019 yil 9 dekabrda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan, 2019 yil 14 dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan, 2019 yil 30 dekabrda O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan tasdiqlangan va 2020 yil 1 yanvardan e'tiboran kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida o'z ifodasini topgan¹².

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni belgilash, joriy etish, hisoblab chiqarish hamda O'zbekiston

⁸ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 8-modda

⁹ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 17-modda

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Davlat boji to'g'risida. 3-modda

¹¹ Jismoniy shaxslar soliq ma'muriyatchiligi: nazariya va amaliyot. DSQ huzuridagi Malaka oshirish markazi. 2020 yil.

¹² «Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-599-сонли Қонуни. 30.12.2019 й.

Respublikasining Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalariga to'lash bilan, shuningdek soliq majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi.

Soliq sohasidagi huquqiy munosabatlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 1997 yil 29 avgustdagi "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni, 2019 yil 9 dekabrda "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (O'RQ-589-son), 1998 yil 30 aprelda "Dehqon xo'jaligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (604-I-son), O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 29 iyundagi «O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi to'g'risida"gi PF-5468-sonli Farmoni, 2019 yil 30 dekabrda O'zbekiston Respublikasining "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4555-sonli qarori, 2020 yil 30 dekabrda O'zbekiston Respublikasining "2021 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4938-sonli qarori, 2021 yil 30 dekabrda O'zbekiston Respublikasining "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-73-sonli qarori, 2019 yil 28 noyabrda "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4539-sonli qarori, 2019 yil 10 iyulda "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4389-sonli qarori, 2018 yil 14 iyulda "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3856-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 29 dekabrda "Ko'chmas mulk ob'ektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1060-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 30 dekabrda "Soliq solish maqsadida jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan

ko'chmas mulk ob'ektlarining, turar joy fondining kadastr qiymatini hisoblash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 1043-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 7 yanvardagi "Xususiy tadbirkorlar yuridik shaxs tashkil etmasdan shug'ullanishi mumkin bo'lgan faoliyat turlari ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 6-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligidagi boshqa hujjatlar bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar amal qiladi. Soliqlarga quyidagilar kiradi:

1. Qo'shilgan qiymat solig'i.
2. Aktsiz solig'i.
3. Foyda solig'i.
4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i.
5. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.
- 5¹. Maxsus renta solig'i.
6. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.
7. Mol-mulk solig'i.
8. Yer solig'i.
9. Ijtimoiy soliq.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga asosan jismoniy shaxslar quyidagi soliqlarni to'laydilar, jumladan:

- jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- mol-mulk solig'i;
- yer solig'i;
- ijtimoiy soliq (jismoniy shaxslarning ayrim toifalari uchun ixtiyoriy tarzda).

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i byudjet-soliq munosabatlarining kichik tizimi sifatida, xususan, ularning daromadlaridan bir qismini davlatning markazlashtirilgan fondini tashkil yetish uchun davlat byudjetiga olib qo'yish jarayonida yuzaga kelgan munosabatlarni o'zida aks ettiradi. Davlat soliqlar yordamida fuqarolarning daromadlari va turmush darajasini tartibga solib turadi. Ushbu ta'sirning qanchalik darajada bo'lishi jismoniy shaxslarning

daromadlarini legallashtirishni, xususiy tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishlarni va mulkning qaysi holatda saqlanishini belgilab beradi. Jahon amaliyoti ko'rsatishicha, agar ta'sir darajasi ham, soliq yuki ham yuqori bo'lsa daromadlarni ko'proq yashirishga moyillik ortadi, daromad olishga bo'lgan qiziqishlar bir muncha so'nadi, aksincha, soliq yuki kam bo'lsa aks holat yuz beradi. Jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlar, bir tomondan, xodimlarni o'z mehnati bilan ijtimoiy ishlab chiqarishda faol ishtirok yetishga rag'batlantirishi, ikkinchi tomondan, ish haqi darajasi sarflangan mehnat samarasiga mutanosib bo'lishga yordam ko'rsatishi, mehnatkashlarning daromadlaridagi tafovut asossiz ravishda katta bo'lishiga olib kelmasligi lozim.

Soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi maxsus soliq rejimlari belgilanadi:

- 1) aylanmadan olinadigan soliq;
- 2) mahsulot taqsimotiga oid bitimlar ishtirokchilariga soliq solishning alohida tartibi;
- 3) maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga va ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga soliq solishning alohida tartibi.

Qisqacha xulosalar

Davlat asta - sekin rivojlanib borishi bilan, uning funktsiyalari ham muvofiq ravishda kengayib boradi. Bu esa soliqlarga nisbatan qo'yiladigan talabning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli soliq tizimi tobora murakkab va ko'p qirrali bo'lib borishi kuzatiladi. Kishilik jamiyati rivojlanishi tarixi shuni ko'rsatadiki, davlat ma'muriy boshqaruv bilan shug'ullangan hollarda uning ehtiyojlari ma'lum darajada saqlanib qoladi, davlatning iqtisodiyotni boshqarish majburiyati paydo bo'lsa, uning xarajatlari va aholidan olinadigan tushumlari ko'payadi. Bunday holatda soliqlarning shakllari pang-baranglashib boradi.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fanining maqsadi bo'lajak buxgalterlar, bank xodimlari, shuningdek boshqa yo'nalishda ta'lim olayotgan talabalarga soliqlar va ularga tenglashtirilgan majburiy to'lovlar to'g'risida bilimlar berish, ularda ilmiy

tasavvur hosil qilish va talabalar tomonidan soliqlarni hisoblash, undirish, to'lash bo'yicha ko'nikmalar shakllantirishdir.

«Soliqlar va soliqqa tortish» fanining predmeti –soliq to'lovchilarning soliqlar va ularga tenglashtirilgan to'lovlarning iqtisodiy mohiyati, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati, soliq tizimi va siyosati, soliq turlarlari bo'yicha belgilangan imtiyozlar tizimi, soliqlarni hisoblash mexanizmining amaldagi holatini o'rganishdan iborat. Jumladan, soliq to'lovchilar, davlat byudjeti, majburiy to'lovlar, moliyaviy munosabatlar kabi elementlarning o'zaro iqtisodiy munosabatlarga kirishish jarayonlarining uslubiy jihatlari, qirralari keng ko'lamda o'rganiladi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'qitishning maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
2. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'qitish nima uchun kerak?
3. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'rganishdagi alohida usullar haqida tushuncha bering.
4. «Soliqlar va soliqqa tortish» fani qaysi iqtisodiy fanlar bilan aloqadorlikda o'rganiladi?
5. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'rganishdagi umumiy usullar haqida tushuncha bering.
6. «Soliqlar va soliqqa tortish» fani soliq munosabatlarining qaysi jihatlari o'rgatadi?
7. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini nima uchun noiqtisodiy ta'lim yo'nalishlari talabalarini o'qitish uchun kiritilgan?

Testlar

1. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimi quyidagilardan iborat ?

A) Umumdavlat soliqlari, mahalliy soliqlar va soliq solishning soddalashtirilgan tartibida to'lanadigan soliqlar

B) Sug'urta to'lovlari va mahalliy soliqlar

C) Kommunal xizmat to'lovlari va umumdavlat soliqlari

D) Foiz to'lovlari va umumdavlat soliqlari

2. «Soliqlar va soliqqa tortish» fani barcha iqtisodiy fanlar kabi:

A) o'zining predmetiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega.

B) o'zining tartibiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega.

C) o'zining nazariyasiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega.

D) o'zining elementiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega.

3. «Soliqlar va soliqqa tortish» fanini o'rganishdagi qanday usullar mavjud?

A) Umumiy va alohida usullar

B) Umumiy va birlamchi usullar

C) Umumiy va imtiyozli usullar

D) Umumiy va vaqtinchalik usullar

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
3. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.- 295 bet
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 bet
5. Xudoyqulov S. Soliq tizimi. O'quv qo'llanma. –T.: Ilm Ziya, 2012.- 278 bet.
6. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 bet.

II-BOB. SOLIQLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA SOLIQQA TORTISH TAMOYILLARI

2.1. Soliqlarning ob'ektiv zarurligi va o'ziga xos xususiyatlari

Soliqlarni to'lash har bir fuqaroning konstitutsiyaviy burchidir. Soliqlar ko'rinishida davlat byudjetiga tushgan mablag'lar ijtimoiy himoyaga, maorif, madaniyat, sog'liqni saqlash, mudofaa, aholining tinch yashab mehnat qilishi kabi ijtimoiy xizmatlarga sarflanadi. Albatta tan olish kerak, har bir fuqaro davlatning ijtimoiy xizmatlaridan bahramand bo'ladi.

Soliqlarning amal qilishi bu ob'ektivlikdir, chunki jamiyatni tashkil etuvchi individlarning hammasi ham real sektorda (ishlab chiqarish sohasida) faoliyat ko'rsatmaydi. Jamiyatda boshqalar tomonidan rad etilgan yoki shug'ullanish iqtisodiy samarasiz bo'lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni ob'ektiv amal qilishini talab etadi. Aniqroq qilib aytganda jamiyatni norentabel (mudofaa, meditsina, fan, maorif, madaniyat va boshqalar) va rentabel sohaga ajralishi hamda norentabel sohani moliyalashtirishning tabiiy zarurati soliqlarni ob'ektiv amal qilishini zarur qilib qo'yadi, norentabel sohaning ijtimoiy xizmatlari asosan davlat tomonidan amalga oshiriladiki, ularni moliyalashtirish usuli sifatida yuzaga chiquvchi soliqlar ham shu tufayli bevosita davlatga tegishli bo'ladi.

Soliqlarning ob'ektiv zarurligini bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ikki holat: birinchidan, davlatning qator vazifalarini mablag' bilan ta'minlash zarurligi, ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalarini ifodalash mumkin.

Davlatning bajaradigan funktsiyalari va vazifalari ko'p bo'lib, bozor iqtisodiyoti rivojlana borishi bilan ba'zi ijtimoiy himoyalangan bozor munosabatlariga mos kelmaydigan vazifalar yo'qola borsa, yangi vazifalar paydo bo'la boshlaydi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida davlatning yangi vazifalari paydo bo'ladi. Bularga respublikamizda kam ta'minlanganlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish, bozor iqtisodiyoti infratuzilmasini (sanoatda, qishloq xo'jaligida, moliya tizimida) tashkil qilish kiradi. Shu erda davlat kuchli ijtimoiy - siyosiy tadbirlarni amalga oshirish uchun pensionerlar, nafaqaxo'rlar, talabalar, ko'p bolali onalar va boshqalarni ko'proq mablag' bilan ta'minlash zarurligini anglab cheklangan tovarlar bahosidagi

farqni byudjet hisobidan qoplaydi va ularga boshqa xarajatlarni davlat hisobidan amalga oshiradi, mahallalarda kam ta'minlanganlarga moddiy yordamlar tashkil etadi. Shu bilan birga, O'zbekiston davlati jamiyat a'zolari osoyishtaligini saqlash maqsadida o'zining mudofaa qobiliyatini saqlab va mustahkamlab turishga, texnika va o'q-dorilarga ham mablag'lar sarflaydi, qolaversa, davlat fuqarolar xavfsizligini saqlash, mamlakatda tartib intizom o'rnatish, uni boshqarish funktsiyalarini bajarish uchun ham ko'plab mablag' yo'naltirishga majbur. Bunday xarajatlarni amalga oshirishning majburiyligi ular uchun manba bo'lgan soliqlarni ham ob'ektiv zarur qilib qo'yadi¹³.

Qayd etish lozimki, hozirga qadar davlatning funktsiyalarini bajarish uchun lozim bo'lgan moliyaviy mablag'larni shakllantirishning soliqlardan boshqa usuli jahon amaliyotida qo'llanilgan emas. Demak, hukmron kuch sifatida davlat mavjud ekan, moliyalashtirish usuli sifatida soliqlar ham amal qiladi. Ma'lumki, jamiyat iqtisodiy hayoti juda murakkab iqtisodiy hodisalardan iborat. Ana shu murakkablik bevosita soliqlarga ham tegishliki, bu holat soliqlarning iqtisodiy mohiyatini teran anglashni taqozo etadi.

Soliqlar majburiy to'lovlarni ifoda etuvchi pul munosabatlarini bildiradi. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) bilan ularni o'z mulkiga aylantiruvchi davlat o'rtasida bo'ladi. Korxona va tashkilotlar aholiga xizmat ko'rsatganda, ishlar bajargan yoki bozorlarda oldi-sotdi qilish jarayonida pul munosabatlarini hosil qiladi. Lekin ular soliq bo'la olmaydi, soliq munosabati bo'lishi uchun davlat mamlakatda yaratilgan mahsulot qiymatini taqsimlash yo'li bilan davlat byudjetiga majburiy tartibda to'lanishi yoki undirilishi lozim. Davlat uchun byudjetning asosiy manbai hisoblangan soliqlar katta ahamiyatga ega.

Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslari tashkil topadi. Davlat faoliyatining barcha yo'nalishlarini mablag' bilan ta'minlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustuvorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi soliqlardir. Soliq tizimini tartibga solish va mukammallashtirish samarali davlat iqtisodiy siyosatini olib borishga, xususan, moliyaviy tizimni

¹³ Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Sharq, 2009. 6-7-bet.

rivojlantirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar orqali tartibga solish, davlat byudjetini shakllantirish, soliq solish vositasida jamiyatdagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi usuli hisoblanadi. Shunday qilib, davlatning mavjudligi soliqlar bilan uzviy bog'liq, chunki soliqdan tushadigan tushumlar davlat iqtisodiy mustaqilligining bosh manbaidir.

Hozirgi vaqtda soliqlar vositasida davlat daromadlarining asosiy qismi shakllantiriladi. Bozor munosabatlarining shakllanishi davrida soliqlar korxonalarning iqtisodiy faoliyatini tartibga solishning bilvosita quroli hisoblanadi.

Soliq to'lash xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va fuqarolar bilan davlat o'rtasida yangidan yaratilgan qiymatni taqsimlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Biror bir jamiyatni soliq tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas. Chunki soliqlar byudjet daromadlari (pul fondi)ni tashkil etishning asosiy vositasi bo'libgina qolmay:

- mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishga;
- ishlab chiqarishni rag'batlantirishda investitsiyalarni ko'paytirishga;
- raqobatbardosh mahsulot hissasini ko'paytirishga;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga;
- xususiy korxonalar ochish bilan bog'liq bo'lgan bozor infratuzilmasini barpo qilishga;
- umumdavlat ehtiyojlarini qondirishga va boshqalarga xizmat qiladi.

Jamiyat rivojlanishi tarixida hali birorta davlat soliqlarsiz mavjud bo'lgan emas. Bozor iqtisodiyotida ham davlat o'zining ichki va tashqi vazifalarini, har xil ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larning asosiy qismini soliqlar orqali to'playdi. Jumladan, soliqlar respublika va mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantiradi, davlat ijtimoiy dasturlari uchun moliyaviy negiz yaratadi, soliq to'lovchi shaxslarning tadbirkorlik faoliyatini boshqaradi, ularning tabiiy resurslardan unumli foydalanishga bo'lgan intilishini rag'batlantiradi, narx belgilashga ta'sir ko'rsatadi, aholining turmush darajasini tartibga solib turadi. Imtiyozlar yordamida aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishni tashkil etishga yordam beradi va hokazo. Shuning uchun soliqlar orqali shakllangan mablag'larning eng kam miqdori davlat vazifasi

bajarilishiga taalluqli eng kam xarajat hajmi bilan bog'liq bo'ladi va shu hajm bilan chegaralanadi.

Soliqlar rivojlangan tovar ishlab chiqarishning muhim kategoriyasi bo'lib, albatta yanada kengroq kategoriya - davlat byudjeti bilan chambarchas bog'langan. Chunki soliqlar byudjetning shakllanishida ishtirok etadi.¹⁴

Soliqlar moliyaviy resurslarni davlat ixtiyorida to'planib borishini ta'minlaydi, bu resurslardan iqtisodiy rivojlanishning umumdavlat, mintaqaviy vazifalarni hal qilish, ishning samaradorligi va sifatini rag'batlantirish, ijtimoiy adolat tamoyillaridan kelib chiqib daromadlarni tartibga solish uchun foydalaniladi.

Davlat soliqlarni davlat byudjetini shakllantirish uchun amalga kiritadi, soliqlar birorta aniq xarajatlarni qoplash maqsadiga ega emas, bu ayrim turdagi daromadlardan tushadigan tushumlardan amalga oshiriladigan xarajatlar ularga bog'liq bo'lib qolishining oldini olish zarurati bilan asoslangan. Biroq bir qancha hollarda umumiy soliqlar bilan birga maqsadli soliqlar ham belgilanadi, ularning amalga kiritilishi iqtisodiy faoliyatda ijobiy rol o'ynashi mumkin.

2.2. Soliqlarning umumiy belgilari va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro munosabati

Har qanday iqtisodiy kategoriyaning mohiyatini anglash uchun unga xos umumiy belgilarni aniqlash lozim bo'ladi. Shundan kelib chiqib, soliq kategoriyasi ham bir qator o'ziga xos belgilarga ega bo'lib, ushbu belgilar soliqlarni boshqa to'lovlardan farqlash uchun xizmat qiladi.

Soliqlarning umumiy belgilarini quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Soliq to'lovchi tomonidan davlatga to'lanadigan ma'lum bir summa evaziga bevosita biron-bir tovar yoxud xizmat olinmaydi. Alohida olingan soliq to'lovchi tomonidan to'langan soliq miqdori bilan u iste'mol qiladigan ijtimoiy ne'matlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lmaydi. Xuddi ana shu xususiyatga ko'ra soliq narxdan, (tovar yoki xizmatlarni ixtiyoriy iste'mol qilganligi uchun to'lanadigan haq sifatida) ruxsatnoma (litsenziya)lar va vositachilik yig'imlaridan

¹⁴ Vaxobov A., Srojiddinova Z. O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti. –T.: TMI, 2002. 36 – bet.

farq qiladi, chunki bular majburiy yoki ixtiyoriy to'lovlar hisoblansada, biroq hamma vaqt hukumat tomonidan ko'rsatilgan xizmatdan muayyan foyda (naf) ko'rilishi bilan bog'liqdir.

Davlatga to'lanadigan soliqlar bilan uning evaziga olinadigan iqtisodiy va ijtimoiy ne'matlar o'rtasida bevosita, har bir kishining ko'zi ilg'aydigan bog'liqlikning yo'qligi soliq to'lovchilar soliqqa tortishni yuk sifatida baholashlari uchun sabab bo'ladi, ular soliqlar hisobidan qilinadigan davlat xarajatlarining yo'nalishini ma'qullashlari ham mumkin.

2. Soliqlar majburiy to'lovlar hisoblanadi. Soliqlarning to'liq miqdorda va o'z vaqtida to'lanishi uchun javobgarlik soliq to'lovchilar zimmasiga yuklangan bo'lsa-da, ular ixtiyoriy emas, majburiy ravishda to'laydilar, davlat soliq to'lashdan bo'yin tovlaganlarni qattiq jazolaydi.

3. Davlat foydasiga soliq to'lash orqali daromadning avvaldan belgilab qo'yilgan, eng muhimi, qonuniy tartibda ko'zda tutilgan qismi undirib olinadi. Ko'pgina davlatlarning, shu jumladan, O'zbekistonning ham qonunlarida soliqlarni belgilash va ularning hajmlarini aniqlashga faqat Oliy Majlis yoki uning tomonidan vakolat berilgan organlar haqlidirlar, deb mustahkamlab qo'yilgan. O'zining xohish-istagiga qarab yangi soliqlar belgilash yoki ularning hajmlarini aniqlashga hech kimning haqqi yo'q. To'lovlarning qonuniy, ochiq-oydin xususiyatga ega bo'lishi soliqlarning bosh tavsifi hisoblanadi.

4. Soliqlarning yana bir belgisi ularning davlat yoki mahalliy byudjetga kelib tushishidir, ya'ni soliqlar byudjetdan tashqari fondlar yoki turli xil boshqa fondlarga kelib tushmaydi.

5. Soliqlarga xos bo'lgan umumiy belgilardan biri sifatida davlat hamda yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida mulkchilikni qayta taqsimlash jarayonining yuzaga kelishidir. Sodaroq qilib aytganda yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, aslida ular mulkning ma'lum bir qismini davlat hisobiga o'tkazilishini bildiradi. Bu bilan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga tegishli bo'lgan mulk daromad shaklida majburiy to'lov bo'lib, davlat mulkiga aylanadi.

Soliq kategoriyasi boshqa iqtisodiy kategoriyalar: moliya, kredit, sug'urta, investitsiya kabilar bilan umumiy o'xshashlikka ega, ya'ni ularning barchasi pulli munosabatlarni ifodalaydi. Lekin soliqlarning o'ziga xos yuqorida qayd etilgan belgilari mavjudki, ushbu belgilar soliqlarni boshqa iqtisodiy kategoriyalardan farqlash uchun xizmat qiladi¹⁵.

2.3. Soliqlarning funktsiyalari va vazifalari

Soliqlarning iqtisodiy mohiyati davlat bilan yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi ob'ektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi.

Soliqlarning mohiyati ularning bajaradigan funktsiyalaridan kelib chiqadi. Har bir iqtisodiy kategoriyaning o'z funktsiyasi mavjud. Soliq ham mustaqil kategoriya sifatida o'zi bajaradigan funktsiyalarga ega bo'lib, bu funktsiyalar soliq kategoriyasining amaldagi harakatini ifodalaydi. Funktsiya deganda, odatda kategoriyaning hayotda ko'p qaytariladigan, takrorlanadigan doimiy xarakterlarini tushunish lozim.

Soliqlarning quyidagi asosiy funktsiyalarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir:

1. Soliqlarning fiskal funktsiyasi.
2. Tartibga solish funktsiyasi.
3. Rag'batlantirish funktsiyasi
4. Soliqlarning nazorat funktsiyasi.
5. Soliqni hisoblash jarayonini axborot bilan ta'minlash funktsiyasi.

1. Soliqlarning asosiy funktsiyasi - fiskal funktsiya hisoblanib (lotincha fiscus so'zidan olingan bo'lib, xazina degan ma'noni anglatadi), bu funktsiyaning mohiyati shundan iboratki, soliqlar yordamida davlatning moliya resurslari hosil qilinadi hamda davlat faoliyat ko'rsatishi uchun moddiy sharoit yaratiladi. Soliqlar orqali

¹⁵ Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Sharq, 2009. 12-13-bet.

korxonalar va fuqarolar daromadining bir bo'lagini davlat apparati, mamlakat mudofaasi, noishlab chiqarish sohasining umuman o'z daromatlari manbaiga ega bo'lmagan qismini (ko'pgina madaniyat muassasalari, jumladan, kutubxonalar, arxivlar va boshqalar) yoki lozim darajada rivojlanishini ta'minlash uchun o'zining mablag'i etishmaydigan tarmoqlarni (fundamental opgan, teatrlar, muzeylar, ko'plab o'quv yurtlari va hokazo) saqlab turish maqsadida undirib olish yo'li bilan davlat byudjetining daromad qismini shakllantirish soliqlar fiskal funktsiyasining eng muhim elementi hisoblanadi.

Ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan fiskal funktsiyaning ahamiyati oshib boradi. Ishlab chiqarish ijtimoiy tusdaligining chuqurlashishi fan-texnika taraqqiyotining rivojlanish munosabati bilan asosan soliqlar hisobiga shakllantiriladigan moliyaviy resurslar oqimini ko'paytirishning real zarurati yuzaga keladi. Davlat iqtisodiy va ijtimoiy tadbirlarga ko'proq e'tibor bergan sari ko'p moliyaviy resurslarni sarflamoqda, lekin soliq tizimi o'zining fiskal funktsiyasi va vazifalarini bajarishi jarayonida ishlab chiqarish o'sishiga, jamg'arish jarayoniga halal bermasligi, ijtimoiy adolatni buzmasligi hamda xalq xo'jaligining umumiy tuzilmasida buzilishlar va chetga chiqishlar sodir bo'lishiga yo'l qo'ymasligi, bozor jarayoniga putur etkazmasligi kerak.

Soliqlarning ushbu funktsiyasi orqali hosil bo'ladigan pul resurslari davlat fondi (davlat byudjeti) orqali qayta taksimlanadi, ular ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga, ustuvor tarmoqlarni investitsiyalashga yo'naltiriladi.

2. Bozor munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi sharoitida soliqlarning ikkinchi muhim funktsiyasi ularning iqtisodiyotdagi tartibga soluvchilik roli hisoblanadi, ya'ni davlat soliqlar orqali tovarlar, xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishning iqtisodiy shart-sharoitini tartibga soladi va bu bilan iqtisodiyot tarmoqlarining iqtisodiy faoliyatini amalga oshirish uchun muayyan «soliq muhiti»ni yaratadi. Ushbu funktsiya orqali soliq tizimiga ta'sir ko'rsatadi, ya'ni muayyan tarmoqda ishlab chiqarish sur'atlarini rag'batlantiradi yoki jilovlab turadi, sarmoyaning bir tarmoqdan soliq muhiti eng ma'qul bo'lgan boshqa tarmoqqa

qo'yilishini kuchaytiradi yoki pasaytiradi, shuningdek aholining to'lovga qobil talabini kengaytiradi yoki kamaytiradi.

Soliqlarning tartibga soluvchi sifatidagi funksiyasining ahamiyati bozor sharoitida o'sib boradi, bu davrda tadbirkorlarni ma'muriy qaram qilish usullari yo'q bo'lib ketadi yoki juda oz holda qoladi, korxonalar faoliyatini farmoyishlar, ko'rsatmalar va buyruqlar yordamida idora qilish huquqiga ega bo'lgan «yuqori tashkilot» tushunchasining o'zi asta-sekin yo'qola boradi. Biroq iqtisodiy faollikni izga solib turish, uning rivojlanishini jamiyat uchun maqbul bo'lgan yo'nalishda rag'batlantirish zarurati saqlanib qoladi.

3. Rag'batlantirish funksiyasi soliq tizimining eng muhim funksiyalaridan biri bo'lib, ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moddiy xom-ashyo resurslari, shuningdek moliyaviy va mehnat resurslari, jamg'arilgan mol-mulkdan samarali foydalanishga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi, ya'ni soliq yukini kamaytirish orqali ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moliyaviy ahvolni mustahkamlashga va investitsiya faoliyatini jonlantirishga rag'batlantiradi. Soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi orqali davlat xalq xo'jaligi taraqqiyotini rag'batlantiradi, bu bilan fiskal funktsiyani bajarish uchun bazani kengaytiradi, ishlab chiqarishni soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi orqali rag'batlantirib, davlat oqilona soliq siyosatini olib borish bilan soliq yukini kuchaytirmasdan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning erkin faoliyat ko'rsatishi ta'minlanadi.

4. Soliqlarning nazorat funksiyasi soliq to'lovchi tomonidan taqdim etilgan, soliqqa tortish ob'ekti, soliqqa tortiladigan baza, imtiyozlar singari va hokazo tegishli soliq ko'rsatkichlarining hisob-kitoblarini tekshirishdek ancha murakkab jarayondan iborat. Soliq hisobi soliq idoralariga belgilangan soliq hisobi shakllari orqali soliq to'lovchilar o'zlarining soliq majburiyatlarini qanday bajarayotganliklarini yanada samarali nazorat qilish imkonini beradi.

5. Soliqlarni hisoblash jarayonini axborot bilan ta'minlash funksiyasi ham muhim ahamiyat kasb etib, bu funktsiya orqali xarajatlar hajmi va konkret soliqlar davlatning qanday ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini bajarishga sarflanganligi

to'g'risida axborot berib turilishi juda zarur. Shunday qilinsa, soliqlarning byudjetga tushishi to'liq, o'z vaqtida va oson kechadi.

Soliqlar bajaradigan vazifalar ko'pchilik mamlakatlarning soliq qonunchiligida umumiy o'xshashliklarga ega. Ana shunday an'anaviy soliq vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Umumdavlat vazifalarini hal qilish uchun davlatga zaruriy moliyaviy resurslar ta'minlab berish. Soliqlarning fiskallik funktsiyasi ushbu vazifani hal qilish maqsadlariga xizmat qiladi. Bu vazifani hal qilish davlatning iqtisodiyotga qay darajada aralashuviga ko'p jihatdan bog'liq. Bu ko'rsatkich qanchalik yuqori bo'lsa, soliqlarning fiskallik funktsiyasi shunchalik faol bo'ladi. Ammo soliqlarning ushbu vazifasi faqat iqtisodiy jarayonlarni qamrab olmaydi, balki davlatning noishlab chiqarish xarajatlari ko'payishi ham davlatning ortiqcha moliyaviy resurslarga muhtojligini keltirib chiqaradi.

2. Mamlakat iqtisodiyotida qulay investitsiya muhitini yaratishga ko'maklashish. O'zbekiston Respublikasida soliqlarning ushbu vazifasini bajarishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, hozirgi kunda sarmoyalarning asosiy qismi savdo va xizmatlar sohasiga yo'naltirilayotganligi tashvishli holdir. Buning asosiy sababi foyda normasining bu sohalarda kattaligidir. Soliqlar sarmoyalarni bevosita mahsulot ishlab chiqarish sohasiga yo'naltirishning qudratli vositasi bo'lishi kerak.

3. Aholining mehnat faolligini rag'batlantirish. Soliqlar deyarli barcha mamlakatlarda ushbu vazifani bajaradi. Chunki ular aholi daromadlarini tartibga solishning muhim vositasi hisoblanadi. Daromadlardan olinadigan soliq stavkalarining eng yuqori chegarasini sezilarli darajada pasaytirish ishchi kuchining taklifi bilan bog'liq salbiy oqibatlarning oldini olishi mumkin. 70-80 yillarda Shvetsiyada soliq stavkalarini aholi daromadlariga progressiv ravishda qo'llash malakali ishchilarning boshqa mamlakatlar tomon migratsiyasiga olib kelgan.

4. Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish maqsadida daromadlarni taqsimlashning samaradorlik va adolat printsiplari o'rtasidagi muvofiqlikka erishish. Amaldagi soliq'larga barqarorlik va moslanuvchan soliq stavkalarining xosligi soliqlarning uzoq

muddatli vazifalarini amalga oshirishga zamin yaratadi. Milliy va xorijiy investorlar kapital qo'yilmalarini amalga oshirar ekan, ular o'zlarining soliq majburiyatlarini aniq bilishi kerak. Soliq turlari va stavkalari barqaror va tez-tez o'zgarmaydigan bo'lishi kerak. Soliq tizimiga mustahkam ishonch bo'lmagan taqdirda uzoq muddatli investitsiyalarning harakati susayadi¹⁶.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, soliqlarning byudjetga ijobiy ta'siridan tashqari, muhim iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish sohasida ham ulardan faol foydalanish mumkin. Narx-navoning isloh qilinishi, tashqi savdoning erkinlashtirilishi, mehnat bozorining isloh qilinishi va hokazolar yangi paydo bo'lgan tijorat tuzilmalarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash zaruratini yuzaga keltiradi. Bu vazifani soliq stavkalarini tabaqalashtirish yo'li orqali hal etish mumkin.

Shunday qilib, soliqlarning vazifalari ularni amalga oshirish muddatiga qarab, qisqa muddatli, o'rta va uzoq muddatli vazifalarga bo'linadi. Bu vazifalar mazmuniga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Soliqlar nafaqat davlat byudjetining tushumlariga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga balki davlat daromadlarini byudjetning o'rta muddatli rejada hayotiyligini yaxshilash maqsadida moslashuvchanligini amalga oshirishga ham xizmat qilishi mumkin.

2.4. Soliqlarning mavjud va amaldagi tamoyillari

Soliqlarning funksiyasini o'rganish ularning iqtisodiyotdagi rolini ko'rsatib bersa, soliqqa tortish tamoyillari soliq munosabatlarini amaliyotda tashkil etish, soliqqa tortish, uni undirish amaliyotining mazmunini ochib beradi. Ko'plab iqtisodchilar soliqqa tortish iqtisodiyotning ravnaqiga olib kelishi mumkin bo'lgan tamoyillarni qayd etishgan.

Soliqqa tortish tamoyillarini A.Smit o'zining «Xalqlar boyligining sabablari va tabiatlari» nomli kitobida (1776) ilk bor soliq tamoyillarini asoslab bergan:

1) Davlat fuqarolari davlat xarajatlarini qoplashda o'zlari hukumat muhofazasida foydalanayotgan daromadlariga muvofiq tarzda qatnashishlari lozim.

¹⁶ Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007, 18-22 betlar.

2) Har bir odam to'laydigan soliq aniq belgilab qo'yilgan bo'lishi kerak, bunda o'zboshimchalik ketmaydi. Soliq miqdori, to'lanadigan vaqti va tartibi uni to'lovchiga ham, boshqa har qanday odamga ham birday aniq va ma'lum bo'lishi zarur.

3) Har bir soliq to'lovchiga har jihatdan qulay bo'lgan vaqtda va tartibda undirilishi kerak.

4) Har bir soliq shunday tarzda tuzilishi kerakki, bunda soliq to'lovchining hamyonidan ketadigan pul davlat byudjetiga kelib tushadigan mablag'ga nisbatan ortiq bo'lishiga mumkin qadar yo'l qo'yilmasin.

Hozirgi sharoitga tatbiqan olganda, soliqqa tortish samarali tizimining quyidagi tamoyillarini ta'riflab o'tish mumkin:

1. Yetarlilik tamoyili. Mazkur tamoyilga muvofiq soliqqa tortish darajasi shunday bo'lishi lozimki, u davlat intilayotgan xalq xo'jaligi samaradorligiga erishishni kafolatlay olsin. Soliqqa tortish tizimi iqtisodiyot, ijtimoiy himoya, mudofaa qobiliyati va boshqa sohalardagi davlat siyosatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliya resurslari to'planishini ta'minlasin. Shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, soliq stavkalari (o'zicha olganda) soliq yuki ko'rsatkichi hisoblanmaydi, chunki soliq to'lovchi soliq to'lar ekan, davlat tomonidan bepul xizmatlardan bahramand bo'lgani holda ayni choqda o'zining ba'zi xarajatlarini qisqartiradi. Masalan, davlat umumiy foydalanish yo'llarining holati yaxshi saqlanishini ta'minlash bilan soliq to'lovchining transport xarajatlarini kamaytiradi, bepul maorif, sog'liqni saqlashni ta'minlash bilan yollanma xodimlarning xarajatlarini qisqartiradi, demak, ish haqi xarajatlarini ham kamaytirgan bo'ladi. Shunday qilib, to'langan soliqlarning faqat xizmatlar ko'rinishidagi talab etilmagan bir qismigina soliq yuki ko'rsatkichi hisoblanadi. Xulosa qilib aytish mumkinki, etarlilik tamoyili soliq siyosatini belgilayotganda uni davlatning qabul qilingan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan qat'iy ravishda uyg'unlashtirishni taqozo etadi.

2. Tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish. Soliq tizimi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni, jumladan, chet el sub'ektlarini, ishlab chiqarishni rivojlantirish, uskunalar va zamonaviy texnologiyalar sotib olish uchun mablag'

yo'naltirishni, ya'ni kapital jamg'arish va shu yo'l bilan texnologiyalarni takomillashtirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirishi lozim.

Soliq tizimi resurslarning samarali taqsimlanishiga to'sqinlik qilmasligi hamda xo'jalikni mustaqil yuritish omillarini cheklab qo'ymasligi lozim. Agar soliqlar katta bo'lgani uchun tadbirkorlarning ishlab chiqarishni kengaytirishdan, boshqa turdagi iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdan manfaatdorligiga putur etkazsa, mamlakat iqtisodiyoti pastga qarab ketishi xavfi tug'iladi. Soliqlar miqdori haddan tashqari katta qilib belgilansa, ishlab chiqarish hajmlari kamayib ketadi, bu jarayon zahiralar, banklardagi pul mablag'larining barakasi uchishiga, ilgari to'plangan mablag'larning eyilib ketishiga olib keladi.

3. Soliqqa tortishning adolatlilik tamoyili. Adolat tamoyillariga muvofiq, soliqlar jamiyat tomonidan oqilona va adolatli deb tan olingan umumiy ob'ektiv qoidalarga binoan belgilanishi lozim.

4. Oddiylik va xolislik. Bu tamoyil soliqqa tortish bazasini aniqlashda, soliqlarni hisoblab chiqishda oddiylik bo'lishini, taqdim etiladigan hisobotlarning mazmunini soddalashtirishni, shuningdek soliqlarning eng muhim turlari bo'yicha yagona stavkalar belgilashni, beriladigan imtiyozlarni iloji boricha kamaytirishni ko'zda tutadi. Bu o'rinda nazarda tutilayotgan narsa shuki, soliqlarning rag'batlantirish funktsiyasi doirasida beriladigan imtiyozlar yakka tartibdagi xususiyatga ega bo'lmasligi, balki muayyan faoliyat turlarini rag'batlantirishga, soliq to'lovchilarning mulkchilik shakli va qaysi idoraga mansubligidan qat'i nazar, ma'lum turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishni ko'paytirishga qaratilmog'i lozim.

5. Boshqarishga qulaylik. Samarali soliq tizimiga qo'yiladigan muhim talablardan biri boshqaruvga qulay bo'lishidir. Soliqlarni undirib olishda samaradorlikka erishish ko'p hollarda soliqlarning soliq to'lovchilarga yaxshi tushunarli bo'lishiga bog'liq.

6. Soliqlarni yig'ish jarayonini imkon qadar arzonlashtirish. Mazkur tamoyil davlat va soliq to'lovchilar tomonidan soliqlarni yig'ish uchun ketadigan xarajatlarni mumkin qadar kamaytirishni ko'zda tutadi. Buning uchun respublikamizda soliqqa

tortish tartibini takomillashtirish bilan bir qatorda soliqlarni maqbullashtirish, kompyuter texnologiyalari, soliq axborotlarining to'g'riligini bevosita nazorat qilish usullarini qo'llash orqali soliq to'lovchilarning xarajatlarini kamaytirish maqsadida davlat hisobidan saqlanadigan servis-markazlar, soliqqa tortish masalalari xususida soliq organlari tomonidan bepul maslahatxonalar tashkil etilgan.

7. Soliq stavkalarini qiyoslash. Soliq stavkalari boshqa davlatlardagi xuddi shunday soliqlarning stavkalari bilan qiyoslanishi, ya'ni mintaqaning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda boshqa mamlakatlar bilan teng bo'lgan xo'jalik faoliyati shart-sharoitlari vujudga keltirilishi lozim. Agar qattiq shartlar belgilab qo'yilgudek bo'lsa, bu hol respublika iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb qilishni mushkullashtirib yuboradi, aksincha, engil sharoit yaratilsa, mamlakat byudjetiga salbiy ta'sir qiladi.

Soliqqa tortish tamoyillari va soliq qonunchiligi tamoyillari muayyan o'xshashlikka ega va ularni to'liq hayotga tatbiq etish iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida esa soliqqa tortish tamoyillari soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarining printsiplari deb atalib (7-modda), uning olti tamoyili (8-13-moddalar) belgilab berilgan¹⁷.

- Soliq solishning majburiyligi printsiipi (8-modda).

Har bir shaxs Soliq kodeksida belgilangan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashi shart. (*Konstitutsiyaning 51-moddasi*)

Hech kimga soliqlar va yig'implarning barcha alomatlariga ega bo'lgan, biroq Soliq kodeksida nazarda tutilmagan yoxud uning normalari buzilgan holda belgilangan soliqlar va yig'implarni to'lash majburiyati yuklatilishi mumkin emas.

- Soliq solishning aniqligi va soliq organlarining soliq to'lovchilar bilan hamkorligi printsiipi (9-modda)

Soliqlarni va yig'implarni belgilovchi soliq to'g'risidagi qonunchilik hujjatlari, agar Soliq kodeksida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq to'lovchilarni

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: Adolat, 2022.

hamda ushbu soliqlarning va yig'implarning boshqa barcha elementlarini, shu jumladan ularni to'lash muddatlari va tartibini aniqlab berishi kerak.

Soliq organlari soliq munosabatlari doirasida soliq to'lovchilar bilan soliq to'g'risidagi qonunchilikni to'g'ri bajarish maqsadida hamkorlik qilishi shart. Bunda soliq organlari soliq to'lovchilarning qonuniy faoliyatiga asossiz to'siqlar yaratishga haqli emas, soliq to'lovchilar esa soliq organlari o'z vakolatlarini amalga oshirishi uchun shart-sharoit yaratishi kerak.

- Soliq solishning adolatliligi printsiipi (10-modda)

Soliqlar va yig'implar kamsitish xususiyatiga ega bo'lishi hamda ijtimoiy, irqiy, milliy, diniy va boshqa shu kabi mezonlardan kelib chiqqan holda qo'llanilishi mumkin emas.

Mulkning shakliga, jismoniy shaxslarning fuqaroligiga yoki kapitalning kelib chiqish mamlakatiga qarab farqlangan soliq stavkalarini, soliq imtiyozlarini yoki boshqa afzalliklarni belgilashga yo'l qo'yilmaydi.

Fuqarolarning o'z konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishiga to'sqinlik qiladigan soliqlarni belgilashga yo'l qo'yilmaydi.

- Soliq tizimining yagonaligi printsiipi (11-modda)

Soliq tizimi O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagonadir.

O'zbekiston Respublikasining yagona iqtisodiy makonini buzuvchi, xususan, O'zbekiston Respublikasining hududi doirasida tovarlarning (xizmatlarning) yoki moliyaviy mablag'larning erkin muomalada bo'lishini bevosita yoki bilvosita cheklab qo'yadigan soliqlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi.

- Oshkoralik printsiipi (12-modda)

Soliq to'g'risidagi qonunchilik hujjatlari rasman e'lon qilinishi shart.

Rasman e'lon qilinmagan soliq to'g'risidagi qonunchilik hujjatlari kuchga kiritilmagan hujjat sifatida huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarmaydi.

- Soliq to'lovchining haqligi prezumptsiyasi printsiipi (13-modda)

Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlaridagi barcha bartaraf etib bo'lmaydigan qarama-qarshiliklar va noaniqliklar soliq to'lovchining foydasiga talqin qilinadi.

Yuqorida keltirilgan soliqqa tortish tamoyillarini chuqurroq o'rganish ularni umumlashtirish orqali eng maqbul, barcha jihatlarni to'liq qamrab oladigan optimal soliqqa tortish tamoyillarini yaratish muammosining echimini topish hozirgi davr talabi bo'lib qolmoqdi.

Shuningdek, Hamkorlik printsipli, ya'ni - "Soliqchi – tadbirkorga ko'makchi" tamoyili bugungi kunda davlat soliq xizmati organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Davlat soliq xizmati organlari tomonidan "Soliqchi – tadbirkorga ko'makchi" tamoyili doirasida amalga oshiriladigan ishlar samaradorligini ta'minlash va kelgusidagi rejalarni belgilab olish maqsadida 4 bosqich va 9 ta yo'nalishda tadbirkorlarga tizimli ko'mak ko'rsatish yo'lga qo'yilgan.

"Harakatlar rejasi"ga muvofiq 2021 yilning yanvar–avgust oylarida 155 382 ta tadbirkorlik sub'ektiga amaliy yordam berildi.

Jumladan, "Soliqchi – tadbirkorga ko'makchi" tamoyili doirasida soliq turlari bo'yicha 31135 ta sub'ektning 3,4 trln. so'm mavjud ortiqcha to'lov summasi qaytarib berildi (shundan, 7514 tasiga 2,9 trln. so'm QQS qaytarildi).

Vaqtinchalik moliyaviy qiyinchilikka uchragan 509 ta korxonaning 39,5 mlrd. so'm soliq qarzi to'lov muddatlari uzaytirildi.

Soliq qarzi to'g'risida ma'lumot so'rab murojaat qilgan 12 mingta, shaxsiy kartochkadan ko'chirma so'rab murojaat qilgan 6,4 mingta tadbirkorlik sub'ektlariga ma'lumotnoma taqdim etildi.

Tadbirkorlik sub'ektlariga soliq organlari faoliyatiga bog'liq bo'lmagan holatlar yuzasidan ham yordam berilmoqda. Xususan, aylanma mablag'ga muhtoj bo'lgan 1278 ta xo'jalik sub'ektiga 224,5 mlrd. so'm kredit olinishiga ko'maklashildi. Bundan tashqari, 414 ta tadbirkorlik sub'ektiga soliq organlari tashabbusi bilan yer va binolar ajratildi.

Soliqqa tortish tamoyillari to'g'risida turlicha yondashishlar mavjudligini yuqorida ko'rib o'tdik. A.Smit tomonidan ishlab chiqilgan soliqqa tortishning 4 tamoyili, mamlakatimiz soliq kodeksida esa soliq qonunchiligining 6 tamoyili va boshqa iqtisodiy adabiyotlarda ham turlicha soliqqa tortish tamoyillari mavjudligi

e'tirof etilgan. Yuqorida keltirilgan soliqqa tortish tamoyillarini chuqurroq o'rganish ularni umumlashtirish orqali eng maqbul, barcha jihatlarini to'liq qamrab oladigan optimal soliqqa tortish tamoyillarini yaratish muammosining echimini topish hozirgi davr talabi bo'lib qolmoqda.

Qisqacha xulosalar

Soliqlar – Soliq kodeksida belgilangan, muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlaridir. Soliqlarning mohiyati yuridik shaxs (korxona, tashkilot, muassasa)lar va jismoniy shaxslar tomonidan yaratilgan mahsulotning bir qismini davlat byudjetiga majburan olib qo'yishdan iborat.

Boshqa majburiy to'lovlar - bu davlat byudjetiga va byudjetdan tashqari maqsadli jamg'armalarga majburiy ajratmalar, badallar, yig'imlar va to'lovlardir. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning elementlariga soliq ob'yekti, soliq bazasi, soliq stavkasi va soliq davri, ularni hisoblab chiqarish, to'lash va hisobotlarini taqdim etish tartibi kiradi.

Soliqlar majburiy to'lovlarni ifoda etuvchi pul munosabatlarini bildiradi. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) bilan ularni o'z mulkiga aylantiruvchi davlat o'rtasida bo'ladi. Korxona va tashkilotlar aholiga xizmat ko'rsatganda, ishlar bajargan yoki bozorlarda oldi-sotdi qilish jarayonida pul munosabatlarini hosil qiladi. Lekin ular soliq bo'la olmaydi, soliq munosabati bo'lishi uchun davlat mamlakatda yaratilgan mahsulot qiymatini taqsimlash yo'li bilan davlat byudjetiga majburiy tartibda to'lanishi yoki undirilishi lozim. Davlat uchun byudjetning asosiy manbai hisoblangan soliqlar katta ahamiyatga ega.

Fikrimizcha, soliqlarning quyidagi asosiy funktsiyalarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir: Soliqning fiskal funktsiyasi; Tartibga solish funktsiyasi; Rag'batlantirish funktsiyasi; Soliqning nazorat funktsiyasi; Soliqni hisoblash jarayonini axborot bilan ta'minlash funktsiyalari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 7-moddasida soliqqa tortishning quyidagi: Soliq solishning majburiyligi printsiipi; Soliq solishning aniqligi va soliq organlarining soliq to'lovchilar bilan hamkorligi printsiipi; Soliq solishning

adolatliligi printsiplari; Soliqlar tizimining yagonaligi printsiplari; Soliqlar to'lovchisidagi qonun hujjatlarining oshkorligi printsiplari va Soliqlar to'lovchining haqligi prezumptsiyasi printsiplari (tomoyil)lari belgilab qo'yilgan.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Soliqlarning yig'img'lar va boshqa to'lovlardan farqli jihatlari?
2. Soliqlar iqtisodiy kategoriya sifatida ahamiyati qanday?
3. Soliqlarning ob'ektiv zarurligi nimalarda namoyon bo'ladi?
4. Soliqlarning o'ziga xos belgilari nimalardan iborat?
5. Soliqlarning fiskal funksiyasini tushuntirib bering?
6. Soliqlarning funksiyalari va vazifalarini farqlab bering?
7. Soliqlar tortish tamoyillari haqida tushuncha bering?
8. Soliqlarning boshqa iqtisodiy kategoriyalardan farqi nimalarda o'z ifodasini topadi?

Testlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida soliq tizimiga tegishli moddalarni ko'rsating.

A) 10, 51 B) 51, 123 C) 14, 111, 4 D) 100, 120, 2

2. "Soliq" tushunchasiga ta'rif bering.

A) Soliqlar deganda Soliqlar kodeksida belgilangan, muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi;

B) Yuridik shaxslar tomonidan byudjetga undiriladigan to'lovlar tushuniladi;

C) Jismoniy shaxslar tomonidan byudjetga to'lanadigan majburiy to'lovlar tushuniladi;

D) Soliqlar - davlat va jamiyatning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida qonun tomonidan belgilab qo'yilgan hajmda va o'rnatilgan muddatda jismoniy va huquqiy shaxslardan davlat ixtiyoriga majburiy ravishda undirib olinadigan to'lovlardir.

3. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati nimada?

A) Soliqlar majburiy to'lovlarni ifoda etuvchi pul munosabatlarida;

- B) Davlatning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda;
- C) Sohalar o'rtasida mutanosiblikni ta'minlashda;
- D) Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslarini tashkil etishda.

4. Soliqlarning ob'ektiv zarurligi nimada?

- A) Davlatning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda;
- B) Sohalar o'rtasida mutanosiblikni ta'minlashda;
- C) Real sohaning daromadlari hisobiga noreal sohani pul mablag'lari bilan ta'minlashda;
- D) Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslarini tashkil etishda.

5. Soliqlarning qanday o'ziga xos belgilari mavjud?

- A) Majburiylik, foizlilik, muddatlilik;
- B) Majburiylik, davlat byudjetiga tushishlilik, qat'iylik, ekvivalentsizlik;
- C) Majburiylik, muddatlilik;
- D) Davlat byudjetiga tushishlilik;

6. Soliqlarning qanday funktsiyalari mavjud?

- A) Fiskal, tartibga solish, nazorat, byudjetga tushish;
- B) Fiskal, tartibga solish, rag'batlantiruvchi, nazorat, axborot bilan ta'minlash;
- C) Foiz olish, tartibga solish, rag'batlantiruvchi, axborot bilan ta'minlash;
- D) Rag'batlantiruvchi, nazorat, axborot bilan ta'minlash, byudjetga tushish;

7. Soliqlarning fiskal funktsiyasi nimani anglatadi?

- A) Soliqlar yordamida davlatning moliyaviy mablag'larni tashkil qilishni;
- B) Davlat soliqlar orqali tovarlar, xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishning iqtisodiy shart-sharoitini tartibga solishini;
- C) Ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moddiy xom ashyo resurslari, shuningdek moliyaviy va mehnat resurslari, jamg'arilgan mol-mulkdan samarali foydalanishga ta'sir ko'rsatishini;
- D) Soliqlar vositasida shakllangan daromadlar haqida axborot berishni;

8. Soliqlarning tartibga solish funktsiyasi nimani anglatadi?

A) Ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moddiy xom ashyo resurslari, shuningdek moliyaviy va mehnat resurslari, jamg'arilgan mol-mulkdan samarali foydalanishga ta'sir ko'rsatishini;

B) Davlat soliqlar orqali tovarlar, xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishning iqtisodiy shart-sharoitini tartibga solishini;

C) Soliqlar yordamida davlatning moliya resurslarini tashkil qilishni;

D) Soliqlar vositasida shakllangan daromadlar haqida axborot berishni;

9. Soliqqa tortishning qanday tamoyillari mavjud?

A) Etarlilik, tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish, adolatlilik, oddiylik va xolislik, boshqarishga qulaylik, soliq yig'ish jarayonini arzonlashtirish, soliq stavkalarini qiyoslash;

B) Tenglik, adolatlilik, oddiylik va xolislik, boshqarishga qulaylik, soliq stavkalarini qiyoslash;

C) Adolatlilik, oddiylik va xolislik, boshqarishga qulaylik, soliq yig'ish jarayonini arzonlashtirish, soliq stavkalarini qiyoslash;

D) Tenglik, tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish, oddiylik va xolislik, boshqarishga qulaylik, soliq yig'ish jarayonini arzonlashtirish, soliq stavkalarini qiyoslash;

10. O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligida tan olingan tamoyillar?

A) Majburiylik, oddiylik, yagonalilik va xolislik;

B) Majburiylik, aniqlik, adolatlilik, yagonalilik, oshkoralik, soliq to'lovchining haqligi prezumptsiyasi;

C) Oshkoralik, tenglik, soliq stavkalarini qiyoslash;

D) Tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish, hamma daromadlarni soliqqa tortish.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
3. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.:

TDIU, 2019.- 295 b.

4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 b.
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik.-T.: Moliya, 2019. 448
6. Xudoyqulov S. Soliq tizimi. O'quv qo'llanma. –T.: Ilm Ziyo, 2012.- 278 b.
7. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 b.
8. Alimardonov M.I., To'xsanov Q.N. Soliq nazariyasi. –T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005, - 175 b.
9. Vahobov A., Srojiddinova Z. O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti. – T.: TMI, 2002. 36 – bet.
10. www.mf.uz-O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.
11. www.soliq.uz-O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti.

III-BOB. SOLIQ SIYOSATI VA UNING ASOSIY YO'NALISHLARI

3.1. Soliq siyosati tushunchasi va huquqiy nazariy asoslari

Jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti bir tomondan uning ichki mexanizmiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan boshqaruvning xarakteriga, ijtimoiy-siyosiy holatga, muvozanatga bog'liq bo'ladi. Oddiy qilib aytganda ustqurmaga ham bevosita bog'liqdir. Mazkur jarayonda ijtimoiy siyosat alohida rol o'ynaydi. Ijtimoiy siyosat o'z navbatida ichki va tashqi madaniy-ma'rifiy, siyosiy, iqtisodiy siyosat kabilarga bo'linadi. Iqtisodiy siyosat ham o'z navbatida moliya, pul-kredit, byudjet, soliq siyosati kabi turlarda amal qilib, ularni yaxlitligi makroiqtisodiy darajada qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining asosiy ajralmas qismiga aylanadi. Shu o'rinda soliq siyosatining mazmuniga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, yuqorida qayd etilganidek, soliq siyosati iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir. Mamlakat soliq tizimi xususiyatlari, yo'nalishlari, qanday soliqlarning joriy etilishi, ular o'rtasidagi nisbatni ta'minlash kabi masalalarni soliq siyosati belgilab beradi.

Soliq siyosatining huquqiy asoslari sifatida mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston Respublikasining 1991 yil 31 avgustdagi «O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining «Korxonalar, tashkilotlar, birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida»gi (1991 yil 15 fevral), «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari, ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmaganlarning daromad solig'i to'g'risida»gi (1991 yil 15 fevral), «Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'g'risida»gi (1993 yil 7 may) Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Kengashi va Vazirlar Mahkamasining Qarorlari kabi me'yoriy-huquqiy hujjatlaridan iborat bo'lgan bo'lsa, 1997-yilda qabul qilingan hamda 1998 yil 1 yanvardan kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining

Soliq kodeksi (2008 yil 1 yanvardan va 2020 yil 1 yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi) va O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni yuqoridagi hujjatlarning ayrimlarini o'z kuchini yo'qotishiga olib kelgan bo'lsa, ayrimlarining huquqiy bazasi kengayishiga, kuchayishiga xizmat qilib kelmoqda. «O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida»gi Qonunga muvofiq, shu kundan e'tiboran O'zbekiston Respublikasi o'zining mustaqil soliq siyosatini olib boradi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida fuqarolarning burchlariga soliqlarni to'lash majburiyati ham kiritilgan: «Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va yig'implarni to'lashga majburdirlar»¹⁸. Shuningdek respublikamiz hududida yagona soliq tizimi amal qilishi va uni belgilash vakolati haqidagi modda keltirilgan: «O'zbekiston Respublikasi hududida yagona soliq tizimi amal qiladi. Soliqlarni joriy qilishga faqat Oliy Majlis haqlidir».¹⁹

Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni, Prezident Farmonlari, Qarorlari, Hukumatning boshqa soliqqa oid qonun, qarorlari va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan izohlanadi.

Hozirgi paytda respublikamiz soliq siyosatining asosi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda o'z aksini topayotgan iqtisodiy rivojlanishning besh tamoyilidir. Soliq siyosati ana shu tamoyillar asosida tashkil etilgan bo'lib, soliq sohasidagi samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Soliq kontseptsiyasi - soliqlarning yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligidir. Mamlakatimizda soliq kontseptsiyasi Prezidentimiz tomonidan chuqur ilmiy asosda ishlab chiqilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish kontseptsiyasiga asoslanadi. Agar soliq kontseptsiyasi qanchalik chuqur ilmiy asosga ega bo'lsa, soliq siyosatining barqarorligi shunchalik mustahkam ta'minlanadi. O'z navbatida soliq kontseptsiyasi esa soliqlar sohasidagi chuqur ilmiy

¹⁸ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, 2019. 51-modda.

¹⁹ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, 2019. 132-modda.

tadqiqot ishlari hamda soliq amaliyotida orttirilgan boy tajribalarning o'zaro uyg'unligiga asoslangan g'oyalar samaradorligiga bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, soliq siyosati barqarorligini ta'minlashda uning strategiyasi va taktikasi ishlab chiqilishi lozim. Soliq siyosati, amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadbirlar xususiyati va muddatini e'tiborga olib 2 ga bo'linadi: 1. Soliq siyosati strategiyasi; 2. Soliq siyosati taktikasi.

Soliq siyosati strategiyasida muayyan uzoqroq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlari ifodalanadi. Bu esa o'z navbatida ilmiy asoslangan soliq kontseptsiyasi bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, respublikamizda jamiyat taraqqiyotining asosiy strategiyasi qilib erkin, ochiq bozor iqtisodiyotiga, erkin fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy, demokratik jamiyat qurish belgilangan. Soliq borasidagi ustuvor strategik vazifa esa davlat byudjeti va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarida muayyan uyg'unlikni ta'minlovchi soliq tizimini shakllantirish va shunga mos ravishda takomillashtirib borishdan iboratdir yoki boshqacha qilib aytganda, soliq siyosati strategiyasi - soliq siyosatining uzoq muddatli yo'nalishi bo'lib, ijtimoiy va iqtisodiy strategiya belgilab bergan ulkan ko'lamli vazifalarni kelajakda bajarilishini ta'minlash ko'zda tutilgan moliyaviy tadbirlar yig'indisidir.

Soliq siyosati taktikasi esa belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sa'yi-harakatlarni bildiradi, ya'ni qisqa muddatli va kichik ko'lamli moliyaviy chora-tadbirlarni hal qilishga qaratilgan yo'nalishlar majmuasi - soliq siyosati taktikasi sifatida qaraladi.

Soliq siyosati kontseptsiyasi soliq siyosati strategiyasiga nisbatan, soliq siyosati strategiyasi esa soliq siyosati taktikasiga nisbatan barqaror, ya'ni kam o'zgaruvchan bo'lib, ularning barchasi bir-biriga bog'liq holda, bir-birini to'ldirib turadi hamda yaxlit holda soliq siyosatining mohiyatini tashkil qiladi.

Soliq siyosati tarkibiy jihatdan quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- mamlakat miqyosida amal qiluvchi soliqlar va soliqsiz to'lovlarni qonuniy joriy etish;

- amal qilayotgan soliqlarni samarali ishlashini ta'minlovchi mexanizm shakllantirish va takomillashtirish, soliqqa oid qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni takomillashtirib borish;

- soliq siyosatini amalga oshiruvchi tegishli vakolatli organlarni tashkil etish va ularni ushbu sohadagi vazifalarini belgilash;

- soliqqa tortish tizimini shakllantirishga qaratilgan chuqur ilmiy tadqiqotni amalga oshirish va ularni joriy etishni tashkil etish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2018 yil 29 iyunda PF-5468-sonli «O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi to'g'risida»gi Farmoni qabul qilindi, uning taktika va strategiyasi aniqlanib, izchil takomillashtirilib borilmoqda. Yurtboshimiz tomonidan milliy soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari belgilab berildiki, uning asosiy maqsadi soliq to'lovchilar va davlat byudjeti manfaatlari o'rtasida o'zaro uyg'unlikni ta'minlashga qaratilgan. Bunday uyg'unlikni ta'minlashning eng muhim vositalaridan biri soliq yukini optimal belgilash va shu tariqa davlat byudjetini kerakli miqdorda moliyaviy resurslar bilan ta'minlash bilan birga, soliq to'lovchilar zimmasidagi soliq majburiyatlari ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir etmasligiga erishishdan iborat.

3.2. Hozirgi davrda soliq siyosatini ishlab chiqish va unda davlatning roli

Yuqorida qayd qilinganidek, soliq siyosati davlat, ya'ni uning vakolatli organlari tomonidan olib boriladi. Agar ushbu vakolatli organlar hokimiyat turi nuqtai-nazaridan olib qaraladigan bo'lsa, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo'linadi. Ayrim hollarda davlatning soliq siyosati O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan olib boriladi, degan fikrlar uchraydi. Amalda esa soliq siyosati davlat hokimiyatining barcha bo'g'inlari: Qonun chiqaruvchi, Ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining ajralmas qismi sifatida kompleks tarzda amalga oshiriladi.

Bu hokimiyatlar tomonidan soliq siyosati quyidagi tartibda ishlab chiqiladi va uning ijrosi ta'minlanadi: Qonun chiqaruvchi hokimiyat hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan soliqqa oid va unga bevosita tegishli bo'lgan qonunlar qabul qilinadi, o'zgartirish va qo'shimchalar kiritiladi yoki ayrimlari bekor

qilinadi. Demak, soliq siyosatining huquqiy negizlari mazkur hokimiyat faoliyati bilan bog'liqdir. Ijro hokimiyati bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va uning bo'linmalari, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, Moliya vazirligi, Adliya vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, mahalliy hokimiyatlar va boshqa tegishli organlar tomonidan Oliy Majlis tomonidan qonun yo'li bilan joriy etilgan soliqlar va soliqlarga tenglashtirilgan majburiy to'lovlarning ishlash mexanizmini ta'minlashga xizmat qiluvchi huquqiy- me'yoriy hujjatlar orqali ularning ijrosi ta'minlanadi. Bunda albatta ijro hokimiyatining bir bo'g'ini hisoblangan Davlat soliq qo'mitasining soliq siyosati ijrosini ta'minlashdagi alohida o'ringa ega ekanligini qayd etish lozim. Bundan tashqari, har yilning oxirida kelgusi yil uchun amal qiladigan soliqlar va soliqlarga tenglashtirilgan majburiy to'lovlar bo'yicha soliq stavkalarini tasdiqlash, o'zgartirishlar kiritish vakolati Vazirlar Mahkamasiga berilgan. Soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar bo'g'inlari bilan birga sud hokimiyatining bo'g'inlari ham alohida ahamiyatga ega. Sud hokimiyati tomonidan qonuniy amal qilayotgan soliqlar va soliqlarga tenglashtirilgan majburiy to'lovlarning o'z vaqtida byudjetga kelib tushishi ustidan nazorat o'rnatilib, soliq qonunchiligi buzilishlarini oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar qo'llanadi.

Soliq siyosatini ishlab chiqishda nafaqat alohida olingan muassasalar bevosita qatnashadi, shuningdek uni ishlab chiqishda soliq to'lovchilar qatnashishi mumkin, ya'ni bunda soliq to'lovchilarning o'zlarida soliqlarni takomillashtirishga qaratilgan takliflar, soliqlarni hisoblashni oson va samarali ishlash kabilar taklif sifatida berilishi mumkin.

Soliq solish sohasidagi davlat boshqaruvining samaradorligi ko'p jihatdan davlat apparatining turli bo'g'inlari faoliyatidagi moslashuvchanlikka bog'liq. Vakolat har bir organning o'ziga xos rolini belgilaydi va bir vaqtning o'zida uning boshqa organlar faoliyati bilan moslashuvini ta'minlaydi. Davlatning asosiy vazifalaridan birini hal etilishi - byudjetni to'ldirish, soliq to'lovchilarning iqtisodiy va yuridik xatti-harakatlariga ta'sir etishning u yoki bu dastagiga ega bo'lgan barcha davlat hokimiyati organlar faoliyatining muvofiqlashtiruviziz mumkin emas. Ko'pgina

adabiyotlarda ta'kidlanganidek, kontseptual soliq tamoyillaridan biri davlat organlarining soliq siyosatini ishlab chiqishda va amalga oshirishda birgalikdagi ishtiroki hisoblanadi.

Soliq siyosatini ishlab chiqish va uni amalda qo'llash jarayonida bir qancha o'z vakolati doirasida faoliyat yuritadigan organlar birgalikda bahamjihat ishni tashkil etishlari shart. Bu organlar faoliyat turi, ularni tashkil etish asoslari, maqsad va vazifalarining farqlanishi soliq munosabatlarini tashkil etishda ayrim muammolarni keltirib chiqaradi. Bu jarayonda aktiv ishtirok etishni ta'minlash maqsadida ular faoliyatini muvofiqlashtirish va bir-biriga moslashuvchanligini ta'minlash kabi qator muammolarni hal etish zarur.

Shuni alohida qayd etish lozimki, asosiy iqtisodiy huquqlar va soliq to'lovchilarning erkinligini ta'minlash qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatning doimiy nazorati ostida turadi. Prezident tomonidan ularning faoliyatiga nisbatan bildiriladigan asosiy talablar bevosita soliq sohasidagi ishlarning umumiy ahvoli, uni boshqarish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va boshqalar bilan belgilanadi. Davlat soliq qo'mitasi va boshqa soliqlar bo'yicha bevosita va bilvosita vakolatga ega bo'lgan organlar ishini muvofiqlashtirgan holda hokimiyatning ushbu sohalar soliq solish bilan bog'liq shaxs huquqlarini ta'minlash uchun yuqori darajali javobgarlikni o'z zimmasiga oladi hamda ularning manfaatlari yo'lida muammoli vaziyatlarni oldini olish maqsadida o'zaro hamkorlikning barcha jihatlarini mukammal tartibga soladi.

Qonun chiqaruvchi organ hisoblangan Oliy Majlis Konstitutsiyaning 78-moddasi 8-bandi va «O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi to'g'risida»gi qonunning 4-moddasiga muvofiq Hukumatning taqdimiga muvofiq soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni belgilaydi. Davlat soliq qo'mitasining vakolatiga kiruvchi masalalar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyotini umumlashtirish asosida soliq qonunchiligini takomillashtirishga doir takliflarni ishlab chiqish va ularni hukumatga kiritish huquqi uning Oliy Majlis bilan o'zaro munosabatlari hukumatning ishtiroki bilan qurilishiga yaqqol misol bo'la oladi. Ma'lumki, Vazirlar Mahkamasi Davlat soliq qo'mitasiga nisbatan vakolatlari bo'yicha rahbar organ hisoblanadi. Soliq

qonunchiligini qo'llash amaliyotini doimiy ravishda umumlashtirish, davlat hokimiyati va boshqaruvining yuqori organlarini mazkur sohaning xususiyatli jarayonlari haqida muntazam xabardor qilib borishi lozim.

Davlat soliq qo'mitasini boshqa hokimiyat organlari, tashkilotlar bilan turli yo'nalishlarda amalga oshiriladigan o'zaro hamkorligini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Ushbu o'zaro hamkorlik o'zining yuridik tabiatiga ko'ra huquqiy bo'lgani holda, munosabatlar predmetining o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi. Mahalliy hokimiyat organlari va davlat soliq organlarining o'zaro hamkorligini tartibga soluvchi me'yorlar turli yuridik kuchga ega bo'lgan qator me'yoriy hujjatlarga tayanadi. Umumiy xususiyatlarga ko'ra, o'zaro hamkorlik Konstitutsiya me'yorlarida, boshqa qonunchilik hujjatlarida aks ettirilgan, o'zaro hamkorlikning yanada aniq yuzaga kelishi ko'pincha soliq sohasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi boshqa me'yoriy hujjatlarda o'z aksini topgan. Mazkur davlat tuzilmalarining o'zaro munosabatlari xususiyatiga ta'sir etuvchi ob'ektiv omil mahalliy vakillik va ijro hokimiyati organlarining hududning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishi, mahalliy byudjetlarni shakllantirish va ijro etish, mahalliy soliqlarni belgilash, byudjetdan tashqari fondlarni shakllantirish masalalarini hal etish uchun konstitutsiyaviy belgilanishi hisoblanadi. Bu bilan davlat hokimiyatini tashkil etishning tegishli darajalarida hal etiladigan boshqaruvning barcha masalalarida, shu jumladan, moliyaviy sohada ham yuridik vakolatlilik mustahkamlanadi.

Soliq organlari va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlarga nisbatan o'zaro hamkorlik respublikada olib boriladigan yagona soliq siyosatini olib borishda, soliqlar va boshqa soliqlarga tenglashtirilgan majburiy to'lovlarning hudud byudjetiga kelib tushishini ta'minlash bo'yicha vazifalarning bajarilishi natijalarini tahlil qilishda ishtirok etish orqali namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, respublikamizda soliq siyosati davlatning maxsus vakolatli organlari tomonidan ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Soliqlar bo'yicha har bir hokimiyat organi maxsus vakolatlarga ega bo'lib, ularning har biri o'z faoliyatlarini samarali olib borishda ushbu vakolatlardan foydalanadi. Bunda vakolatli organlar sifatida barcha hokimiyat organlari, jumladan, qonun chiqaruvchi,

ijro etuvchi va sud hokimiyatlari birgalikda faoliyat ko'rsatadi va unda Davlat soliq qo'mitasi soliq siyosatini amaliyotga joriy etishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni bajaradi.

3.3. Soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlari va rivojlantirish yo'nalishlari

Respublikamizning mustaqillikka erishishi, o'zining mustaqil soliq tizimini shakllantirishni ham taqozo etadi. Shundan kelib chiqib, mustaqillikning dastlabki yillaridan e'tiboran mustaqil soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan islohotlar izchillik bilan amalga oshirila boshlandi va ushbu islohotlarning samarasi o'laroq hozirgi paytga kelib respublikamizda bir qadar o'ziga xos bo'lgan soliq tizimi shakllantirildi. O'ziga xos bo'lgan soliq tizimining shakllantirilishini soliq siyosatining samarasi sifatida e'tirof etish mumkin. Respublikamiz davlatchilik shaklidan kelib chiqib respublikamizda respublika byudjeti daromadlarini shakllantirishga qaratilgan umumdavlat soliqlari va mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishga qaratilgan mahalliy soliqlar va yig'imlar amal qiladi. Soliqlarning byudjetlar o'rtasida taqsimlanishi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi bilan mustahkamlangan bo'lib, unga muvofiq respublikamiz soliq tizimida amal qiladigan har bir soliq turi u yoki bu byudjetga tushishi qat'iy belgilab qo'yilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga muvofiq ayrim umumdavlat soliqlari mahalliy byudjetlarga to'liqligicha birlashtirilishi yoki ulardan tushumlar respublika va mahalliy byudjetlar o'rtasida taqsimlanishi mumkin. Ushbu tizim bir necha yillardan buyon mahalliy byudjetlar kamomadini bartaraf etish maqsadida amaliyotda samarali qo'llanilib kelinmoqda.

Yuridik shaxslarni soliqqa tortish tartibidagi o'ziga xoslikni mamlakatimiz soliq tizimining muhim xususiyati sifatida e'tirof etish lozim. Chunki respublikamiz soliq qonunchiligiga muvofiq bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotida muhim bo'lgan sohalar alohida tartib bo'yicha soliqqa tortib kelinmoqda.

Shuningdek, mamlakatimiz soliq tizimining muhim xususiyatlari sifatida soliq to'lovchilarga nisbatan ko'zda tutilgan imtiyozlarni ham qayd etish mumkin. Jumladan, eksport faoliyatini rag'batlantirishga, xorijiy investitsiyalar kirib kelishini

rag'batlantirishga qaratilgan, aholining ijtimoiy shart-sharoitini hisobga olgan holdagi imtiyozlarni ularning ifodasi sifatida keltirib o'tish mumkin.

Iqtisodiy adabiyotlarda soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida ikki yo'nalish: korxona va tashkilotlarga nisbatan soliq siyosati va aholining turli ijtimoiy guruhlari uchun soliq siyosati kabi yo'nalishlarga bo'lib o'rganiladi.

Respublikamiz mustaqilligining dastlabki yillarida davlat soliq siyosatining asosiy yo'nalishi bozor munosabatlarini qaror toptirishga qaratilgan qator ilmiy asoslangan soliqlarni joriy etish va shu orqali mavjud soliq tizimini tubdan qayta tashkil etishdan iborat bo'ldi. Soliq siyosatining keyingi yo'nalishi esa joriy etilgan soliqlarning samarali amal qilishini ta'minlash maqsadida soliq munosabatlarini amalga oshiruvchi tegishli muassasalarni tashkil etishga qaratildi. Xususan, dastlab Vazirlar Mahkamasi qoshida Soliq bosh boshqarmasi tashkil etilgan bo'lsa, 1994 yilga kelib bu boshqarma Davlat soliq qo'mitasiga aylantirildi va uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi. Bundan ko'rinadiki, bozor iqtisodiyotiga o'tishning birinchi bosqichida soliq siyosatida asosan tashkiliy jihatlariga e'tibor qaratildi, ya'ni soliqlarni joriy etish va soliq siyosatini bevosita amalga oshiruvchi tegishli muassasalar shakllantirildi.

Bu davrdagi soliq siyosatining asosiy xususiyatlaridan biri soliqlarning ko'proq fiskal ahamiyat kasb etishida, ya'ni ko'proq e'tibor davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishga qaratildi.

Jahon soliq siyosati tajribasiga e'tibor beradigan bo'lsak, soliqqa tortishning quyidagi yo'nalishlariga katta e'tibor beriladi:

1) har xil mulk shakllariga moslangan korxona va tashkilotlarning xo'jalik yuritishiga mumkin qadar iqtisodiy sharoit yaratish, ularni bozor munosabatlariga kirib borishiga har tomonlama ko'maklashish;

2) ijtimoiy-zaruriy umumdavlat vazifalarini bajarish uchun davlatni kerak bo'lgan moliyaviy manbalar bilan ta'minlash;

3) bozor iqtisodiyoti sharoitida yangi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni tashkil qilishda qatnashish, ishsizlarni ish bilan ta'minlash, iqtisodiy nochorlarga yordam berish;

4) aholi turmush darajasini zaruriy me'yorda saqlab turish imkonini izlash va ta'minlash, soliqqa tortilmaydigan daromad minimumini vaqti-vaqti bilan oshirib borish. Bunda «iste'mol savatchasi» ma'lumotlarini e'tiborga olish.

Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining muhim yo'nalishlari sifatida yuridik va jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishni takomillashtirish, bilvosita soliqqa tortish samaradorligini ta'minlash, resurs soliqlariga ko'proq e'tibor qaratish, barqaror davlat byudjetini shakllantirish maqsadida soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish va erkinlashtirish, mahalliy byudjetlarning daromad qismini mustahkamlash, soliq tizimini yanada soddalashtirish va uning oshkoraligini ta'minlash, davlat xarajatlarini optimallashtirish kabilarni qayd etish mumkin.

Respublikamizda soliq tizimini takomillashtirish jarayonida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga nisbatan soliq yukini izchil kamaytirishga alohida e'tibor qaratish lozimligi ko'p bora ta'kidlanmoqda. Bunda birinchi navbatda ularning daromadlaridan undiriladigan bevosita soliqlarning salmog'ini kamaytirish lozimligi alohida ahamiyatga ega. Buning natijasida korxonalar ixtiyorida qoladigan mablag'lar ulushining ko'payishi evaziga uning aylanma mablag'lari miqdorini ko'paytirib borish va optimal darajasini saqlash, ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish, uning samaradorligini oshirish maqsadida ko'proq investitsiya kiritish, xodimlar mehnatini yanada rag'batlantirish imkonini beradi.

Bevosita soliqlar bo'yicha soliq yukini izchil kamaytirish soliq siyosatining samaradorligini YaIMga nisbatan ular tushumining barqaror kamayishi tendentsiyasi ham isbotlaydi. Soliq tizimini takomillashtirishda ustuvor ahamiyat bilvosita soliqqa tortishga qaratilgan. Bilvosita soliqlar tovarlarga nisbatan qo'shimcha bo'lgani holda, pirovard natijada ishlab chiqaruvchining moliyaviy holatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmaydi hamda ishlab chiqarishni rivojlantirishga to'sqinlik qilmaydi.

Resurs soliqlari er, suv va boshqa tabiiy boyliklardan samarali foydalanishni ta'minlovchi amaliy vosita bo'lgani holda bozor iqtisodiyotida tabiiy resurslardan foydalanish va kelajak avlodlar uchun saqlash borasida muhim rol o'ynaydi.

Soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri soliq tizimini tartibga solish, soliq turlarini kamaytirish, hisob-kitob mexanizmini soddalashtirish va ular bo'yicha to'lov davriyligini kamaytirish hisoblanadi.

Soliq siyosatini ishlab chiqishda davlatning roli ijtimoiy sohalarni rivojlantirishni hisobga olgan holda soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlari bilan soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari o'zaro bog'liqligini ta'minlash lozim. Soliq siyosatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqishda bir qator ta'sir etuvchi mezonlarni hisobga olgan holda tashkil etish va bu yo'nalishlarni aniqlovchi muhim omilli ko'rsatkichlarni o'rganish hamda uning o'ziga xos xususiyatlarini tartiblash muammosi bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Soliq siyosati choralarini ishlab chiqishda eng muhim vazifalardan biri davlat xarajatlarini o'z vaqtida va mo'ljallangan hajmda moliyalanishi uchun soliq tushumlarining etariligi hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, soliq yukini kamaytirish borasidagi siyosatni byudjetning xarajatlar qismini optimallashtirish choralari bilan qo'shib olib borilishini taqozo etadi.

Mamlakatimizda iqtisodiy erkinlashtirish sharoitida soliq siyosatini to'liq va aniq yuritilishini ta'minlaydigan vositalardan biri soliq siyosatini takomillashtirish jarayonida davlat xarajat-larini to'liq va o'z vaqtida moliyalashtirish hamda ishlab chiqarishni rivojlantirishga ta'sir etishni bosqichma-bosqich maqbullashtirishning o'ziga xos yo'nalishlarini ishlab chiqish va aniqlash muammosini hal etish bilan bog'liqligidadir.

Qisqacha xulosalar

Soliq siyosati - bu soliq to'lovchilar va davlat manfaatlari, soliqlar va byudjet munosabatlarining eng maqbul muvozanatini ta'minlaydigan nazariy, huquqiy, iqtisodiy, tashkiliy, ma'naviy asoslarini shakllanishi, amal qilishi, takomillashuvini yo'naltiruvchi g'oyalar, qarashlar, yondashuvlar tizimidir. O'zbekistonda soliqlarning huquqiy asoslarini soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarga oid qonunchilik tashkil etadi. Ulardan asosiysi 2020 yil 1 yanvardan amalga kiritilgan O'zbekiston

Respublikasining Soliq kodeksi hisoblanadi. Soliq kodeksi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar sohasidagi huquqiy me'yorlar majmui bo'lib, mamlakatda soliq munosabatlarini tartibga solishga xizmat qiladi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Soliq siyosati haqida tushuncha bering?
2. Soliq siyosatining taktikasi haqida gapirib bering?
3. Soliq siyosatining kontsepsiyasi to'g'risida ma'lumot bering?
4. Soliq siyosati strategiyasi deganda nimalarni tushunasiz?
5. Soliq siyosatini ishlab chiqishda davlatning roli qanday?
6. Soliq siyosati xususiyatlari va yo'nalishlarini tushuntirib bering?
7. O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?

Testlar

1. Davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyati - ... deyiladi?

- A) Soliq siyosati;
- B) Soliq tizimi;
- C) Soliq strategiyasi;
- D) Soliq taktikasi.

2. Quyidagilardan qaysi biri soliq siyosatining huquqiy asosi hisoblanadi?

- A) O'zbekiston Respublikasining soliqqa oid qonunlari majmuasi;
- B) O'zbekiston Respublikasining "Davlat byudjeti to'g'risida"gi qonuni;
- C) O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi;
- D) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.

3. Qaysi vakolatli organ soliq turlarini joriy etish huquqiga ega?

- A) O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi;
- B) O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi;
- C) O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi;
- D) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.

4. Soliq siyosatini ishlab chiquvchi va amalga oshiruvchi organlarni ko'rsating?

- A) O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi;
- B) O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi;
- C) O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi va vakolatli davlat organlari;
- D) O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi.

5. Soliq siyosati strategiyasi bu - ...?

- A) Uzoq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlar yig'indisi;
- B) Belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sa'yi-harakatlar;
- C) Davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyati;
- D) Soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligi.

6. Soliq siyosati taktikasi bu - ...?

- A) Uzoq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlar yig'indisi;
- B) Davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyati;
- C) Belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sa'yi-harakatlar;
- D) Soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligi.

7. Soliq kontseptsiyasi bu - ...?

- A) Uzoq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlar yig'indisi;
- B) Soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligi;

C) Belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sa'yi-harakatlar;

D) Davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyati.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
3. O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 30 dekabrda "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-742-son qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda O'zbekiston Respublikasining «2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida»gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida PQ-73-son qarori.
5. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.- 295 b.
6. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 b.
7. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.: Moliya, 2019. 448 b.
8. Xudoyqulov S. Soliq tizimi. O'quv qo'llanma. –T.: Ilm Ziya, 2012.- 278 b.
9. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 b.
10. Alimardonov M.I., To'xsanov Q.N. Soliq nazariyasi. –T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005, - 175 b.
11. Zavalishina I.A. Soliqlar: nazariya va amaliyot –T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi nashriyot uyi, 2005. -544 b.
12. www.mf.uz-O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.
13. www.soliq.uz-O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti.

IY-BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMI VA UNING SHAKLLANISHINING NAZARIY ASOSLARI

4.1. Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati

Yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa majburiy to'lovlar hamda ularning tuzilish tamoyillari, usullari, soliq nazoratining yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi. Bu ta'rif soliq tizimini keng ma'noda tushunishdir. Soliq qonunchiligida soliq tizimi tor ma'noda talqin qilinib, bir xil mohiyatga ega bo'lgan va markazlashgan pul fondini tashkil etadigan soliq, yig'im, boj va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi soliq tizimi deb ataladi. Soliq tizimiga nisbatan bunday yondashuv ayrim adabiyotlarda ham keltirilganligini ta'kidlash o'rinli. Qayd etilgan ta'rifda soliq va yig'imlar yagona mohiyat, ya'ni «majburiy xarakterga ega bo'lgan munosabat» va ularning bir-biri bilan bog'liqligi va nihoyat byudjetga tushishligini ko'rsatadi. Bu O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi mazmuniga mos keladi.

Soliqlar bo'yicha izlanishlar olib borgan ayrim mualliflarning soliq tizimiga yondashuvi boshqacha. Soliq tizimiga, xususan, soliqlar yoki ularga tenglashtirilgan to'lovlar tizimi (majmui) sifatida qarash mumkin emas. Soliq solishning muhim shart-sharoitlariga quyidagilar kiradi: soliqlarni belgilash va amalga kiritish tartibi, soliqlarning turlari, ularni byudjet darajalari o'rtasida taqsimlash tartibi, soliq nazoratini amalga oshirish shakllari va uslublari, soliq to'lovchilarning huquqlari, majburiyatlari, ular manfaatlarini himoya qilish usullari, soliq munosabatlari ishtirokchilarining javobgarligi va shu bilan birga ushbu elementlar soliq tizimining tarkibiy unsurlari ekanligini ta'kidlaydi va soliq tizimi deganda ana shu elementlarning majmuasidan iborat bo'lgan va ular o'rtasidagi munosabatlar majmuasidan kelib chiqib ifodalash mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 17-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi soliqlar belgilanadi:

- 1) qo'shilgan qiymat solig'i;
- 2) aktsiz solig'i;
- 3) foyda solig'i;

- 4) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- 5) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- 5¹) maxsus renta solig'i;
- 6) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- 7) mol-mulk solig'i;
- 8) yer solig'i;
- 9) ijtimoiy soliq.

O'zbekiston Respublikasi hududida yig'implar belgilanishi mumkin. Yig'implarni joriy etish, hisoblab chiqarish va to'lash tartibi Soliq kodeksida hamda boshqa qonun hujjatlarida belgilanadi.

Avtotransport yig'imini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi Soliq kodeksi bilan tartibga solinadi.

Davlat bojini hisoblab chiqarish va undirish tartibi davlat boji to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilanadi.

Soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi maxsus soliq rejimlari belgilanadi:

- 1) aylanmadan olinadigan soliq;
- 2) mahsulot taqsimotiga oid bitimlar ishtirokchilariga soliq solishning alohida tartibi;
- 3) maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga va ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga soliq solishning alohida tartibi.

Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga va ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga soliq solishning alohida tartibi qonun hujjatlarida yoki investitsiya bitimlarida nazarda tutilgan investitsiyalarni amalga oshirish hamda boshqa shartlarni bajarish bilan bog'liq holda muayyan muddat uchun belgilanadi.

Maxsus soliq rejimlari ayrim soliqlarni to'lashdan ozod etishni, pasaytirilgan soliq stavkalarini va boshqa soliq imtiyozlarini qo'llashni nazarda tutishi mumkin.

Umuman olganda soliq tizimini tarkiban soliqqa tortish tamoyillari, soliq siyosati, soliqqa tortish tizimi, soliq mexanizmi kabilarga ajratish mumkin. Ushbu

elementlar bevosita mamlakatda amal qilayotgan soliqlarning tarkibini belgilab beradi.

4.2. Soliq tizimini guruhlashning o'ziga xos jihatlari

Soliq tizimi murakkab iqtisodiy jarayon bo'lib, u soliqlar va yig'imlar, davlatni soliq siyosati, soliq mexanizmi va soliqqa oid ilmiy tadqiqot jarayonlarini o'zaro bog'liqligi va yaxlitligidan iborat bo'lib, uni tarkibiy va mohiyati jihatidan oborotdan olinishiga qarab, iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, paydo bo'lish manbaiga hamda byudjetga tushish jarayoniga qarab turkumlanadi.

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning ob'ektiga, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (sub'ektiga), byudjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliqlarni bunday tartibda guruhlarga ajratishdan maqsad ularni taqsimlash tamoyillarini belgilashda, ularning soliq funktsiya va vazifalarini qay darajada bajarayotganligini baholashda, umuman olganda davlat byudjetini doimiy ravishda va muntazam daromadlar bilan ta'minlashda, shuningdek xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning tadbirkorlik faoliyatini cheklab qo'ymasdan faoliyat ko'rsatishi uchun soliqlarning har tomonlama ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish, tahlil qilishdan iborat.

Tarixan soliqlar ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga qarab yoki boshqacha qilib aytganda undirib olish manbasiga qarab ikki guruhga: to'g'ri va egri soliqlar guruhlariga bo'linadi. Soliqlarni belgilaydigan va ulardan tushgan mablag'ni tasarruf etishiga, ya'ni byudjetga o'tkazish nuqtai-nazaridan soliqlar umumdavlat va mahalliy soliqlarga bo'linadi. Shuningdek, soliqlar paydo bo'lish manbaiga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga bo'linadi. Soliqlarning qayd etilgan guruhlarga ajratib o'rganishni alohida savol sifatida kengroq yoritishga harakat qilamiz.

Shu o'rinda soliqlarni guruhlashning ayrim turlarini ko'rib chiqamiz. Soliqlarni ob'ekti va iqtisodiy mohiyati bo'yicha guruhlash iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishni o'rganishning ilmiy va amaliy uslubidir.

Soliqlar soliqqa tortish ob'ektiga qarab uch guruhga bo'linadi:

1. Oborotdan olinadigan soliqlar. Bunda soliqlar xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning bevosita oborotidan undiriladi, ularga qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq, bojxona bojlari, yig'implari va boshqalar kiradi.

2. Mol-mulk qiymatlaridan olinadigan soliqlar. Bunday soliqlar soliq to'lovchi sub'ektlar tasarrufida mavjud bo'lgan mol-mulkdan, erdan va boshqalarga nisbatan belgilanadigan soliqlardan iborat.

3. Daromaddan olinadigan soliqlar. Bunga yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va boshqalar kiradi.

4.3. Soliqlarning iqtisodiy mohiyatiga ko'ra bo'linishi

Soliqlar iqtisodiy mohiyatiga, to'lovchi bilan davlatning o'zaro munosabatlariga bevosita yoki bilvosita bog'liqligiga ko'ra to'g'ri va egri soliqlarga bo'linadi. To'g'ri soliqlar to'g'ridan-to'g'ri daromadga va mol-mulkka qaratiladi (soliqqa tortishning bevosita shakli). Tovarining bahosida to'lanadigan yoki tarifga kiritiladigan tovarlar va xizmatlardan olinadigan soliqlar egri soliqlarga kiradi. Tovar va xizmatlarning egasi ularni sotishda soliq summalarini olib, ularni davlatga o'tkazadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda amal qilayotgan to'g'ri va egri soliqlar tarkibiga quyidagi soliqlar kiradi (1-jadval):

1- jadval

O'zbekiston Respublikasi hududida to'g'ri va egri soliqlar tarkibi

To'g'ri soliqlar	Egri soliqlar
1. Foyda solig'i 2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 3. Yer solig'i 4. Mol-mulk solig'i 5. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq 6. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq. 7. Ijtimoiy soliq.	1. Qo'shilgan qiymat solig'i 2. Aktsiz solig'i

Daromadlar oladigan (mol-mulkka va shu kabilarga egalik qiladigan) xo'jalik yurituvchi sub'ektlar to'g'ri soliqlarning pirovard to'lovchisi hisoblanadi, narxlarga ustamalar orqali soliq yuki yuklab qo'yiladigan tovarning iste'molchisi esa egri

solliqlarning pirovard to'lovchisi hisoblanadi. Amaliyotda nafaqat egri solliqlar, shu bilan birga to'g'ri solliqlarni ham iste'molchilar zimmasiga o'tkazish imkoniyati mavjuddir. Masalan, korxonalar to'laydigan solliqlar yuki inflyatsiya davrida ko'pincha narx-navoni oshirib yuborish orqali iste'molchilar zimmasiga yuklab boriladi.

To'g'ri solliqlarga tortishda mablag'larning safarbar qilinishi yangi qiymatni taqsimlash paytida boshlanadi. Davlat daromad olingan paytdayoq uning bir qismiga o'z huquqlarini da'vo qiladi.

Solliq to'lovchining daromadi (ish haqi, foyda, foizlar va hokazo) va uning mol-mulkining (yer, uylar, qimmatli qog'ozlar va hokazo) qiymati to'g'ri solliqlar ob'ekti bo'ladi. Solliqqa tortishning bu shakli egri solliqlarga nisbatan birmuncha progressivdir, chunki u solliq to'lovchining daromadliligini, oilaviy ahvolini hisobga oladi, solliq daromadni olish bosqichida undiriladi. Bundan tashqari, to'g'ri solliqlarga tortishda solliq to'lovchi o'z solig'ining summasini aniq biladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilganimizda, to'g'ri solliqlarni to'g'ridan - to'g'ri solliq to'lovchilarning o'zi to'laydi, ya'ni solliqning huquqiy va haqiqiy to'lovchisi ham bitta shaxs (solliq to'lovchining o'zi) hisoblanadi.

Egri solliqlarning huquqiy to'lovchisi bo'lib mahsulot ortuvchilar, ish, xizmatni bajaruvchilar hamda xizmat ko'rsatuvchilar, haqiqiy to'lovchisi bo'lib esa iste'molchilar hisoblanadi.

Respublikamizda amal kilayotgan solliqlar hozirgi kunda yalpi ichki mahsulotning qariyb uchdan bir qismini taqsimlab, byudjetga jalb etadi va u orqali davlatning ijtimoiy zaruriy xarajatlari moliyalashtirishga yo'naltiriladi. So'nggi yillarda to'g'ri solliqlarning salmog'i yalpi ichki mahsulot qiymatida bir oz kamayib, egri solliqlar salmog'i oshgan. Bu erda hozirgi sharoitda to'g'ri tendendiya mavjuddir, chunki egri solliqlar to'g'ridan- to'g'ri korxona investitsiya faoliyatining susayishiga olib kelmaydi. To'g'ri solliqlar salmog'i yalpi ichki mahsulot qiymatida pasayishi korxonalarning moddiy-texnikaviy bazasi kengayishiga, qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarishiga imkon yaratadi.

4.4. Soliqlarning byudjetga tushishiga ko'ra bo'linishi

Respublikamizda asosan soliqlar byudjet tizimi daromadlarini shakllantiradi. Davlat byudjeti tizimi mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hamda ma'naviy hayotini moliyaviy mablag' bilan ta'minlaydi va bu O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimida umumrespublika byudjetining etakchi bo'g'inidir. U umumdavlat resurslarining bir qismi bevosita davlat hokimiyatining ijro etuvchi va farmoyish beruvchi oliy organi - O'zbekiston Respublikasi hukumatida markazlashuvni ta'minlaydi. Markazlashgan resurslar umumdavlat ahamiyatiga molik bo'lgan, umuman olganda jamiyat manfaatlarini ifodalaydigan tadbirlarni (xalq xo'jaligi ahamiyatidagi qurilishlarni, eng muhim ijtimoiy tadbirlarni, mudofaa, boshqaruv, davlatning tashqi iqtisodiy aloqalari, davlatning moddiy va moliyaviy zaxiralarini) mablag' bilan ta'minlashga ishlatiladi. Umumrespublika byudjeti orqali milliy daromadni Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahriga taqsimlash va qayta taqsimlash jarayoni izga solib turiladi. Davlat umumrespublika byudjetidan davlat byudjetining bu bo'g'ini ijrosi yuzasidan respublikadagi hamma ishlarni muvofiqlashtirish uchun foydalanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining byudjeti pul mablag'larini respublikaning tegishli davlat hokimiyati va boshqaruv organlari amalga oshiradigan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tadbirlarini moliyalashtirish uchun markazlashtiradi.

Mahalliy byudjetlar O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Ular davlat hokimiyatining har bir mahalliy organi o'z faoliyatini amalga oshirishi uchun uning ixtiyorida aniq moliyaviy baza yaratadi. Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy talab-ehtiyojlarni to'laroq hisobga olish hamda davlat tomonidan markazlashgan tartibda amalga oshiriladigan tadbirlar bilan to'g'ri olib borish imkonini beradi, mahalliy hokimiyat organlari mahalliy byudjet daromadlarining ko'payishi va resurslarning tejamkorlik bilan sarflanishi to'g'risida tinmay g'amxo'rlik qiladi, chunki joylarda iqtisodiyot va madaniyatning yuksalish sur'atlari to'g'ridan-to'g'ri mahalliy xo'jalik zaxiralarini safarbar qilish, mablag'larni tejab ishlatish borasidagi ishlarni tashkil etish bilan bog'liq bo'ladi, bu esa o'z navbatida umuman O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining muvaffaqiyatli

bajarilishiga yordam beradi. Mahalliy byudjetlardan uy-joy-kommunal xo'jaligi va obodonlashtirish, maorif va sog'liqni saqlash muassasalari (maktablar, kasalxonalar, maktabgacha tarbiya muassasalari va boshqalar), ijtimoiy ta'minot sohasidagi tadbirlar mablag' bilan ta'minlanadi.

Respublikamizda soliqlar byudjet tizimi daromadlarini shakllantirishiga qarab asosan ikki guruhga bo'linadi:

1. Umumdavlat soliqlari;
2. Mahalliy soliqlar va yig'imlar.

Umumdavlat soliqlari har yili qonuniy tartibda belgilanadigan normativlar bo'yicha tegishli byudjetlar o'rtasida taqsimlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 17-moddasiga muvofiq mahalliy soliqlar va yig'imlarga quyidagilar kiradi: mol-mulk solig'i; yer solig'i.

Umumdavlat soliqlari asosan respublika byudjeti daromadlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, mahalliy soliqlar va yig'imlar mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantiradi.

Davlat byudjeti 2018-22 yillar uchun YaIMga nisbatan byudjetlar daromadlari (2-jadval), Davlat byudjetining 2019-2021 yillardagi ijrosi (3-jadval) to'g'risidagi statistik ma'lumotlar quyidagi jadvallarda o'z aksini topgan:

2- jadval

2018-22 yillar uchun YaIMga nisbatan byudjetlar daromadlari

mlrd so'm

	2018 yil		2019 yil		2020 yil		2021 yil		2022 y., prognoz	
	summa	YaIMga nisbatan %da	summa	YaIMga nisbatan %da	summa	YaIMga nisbatan %da	summa	YaIMga nisbatan %da	summa	YaIMga nisbatan %da
YaIM	406 648		529 391		602 551		734 588		839 989	
Konsolidatsiyalangan byudjet daromadlari	107035	26,3%	137057	25,9%	156249	25,9%	196 405	26,7%	254582,5	30,3%
Davlat byudjeti daromadlari	79099	19,5%	112 165	21,2%	132938	22,1%	164 681	22,4%	199 500	23,7%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari.

3- jadval

Davlat byudjetining 2019-2021 yillardagi ijrosi haqidagi ma'lumot

mlrd so'm

	2019 yil		2020 yil		2021 yil		O'sish 2021/2019
	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	%da
Davlat byudjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		146,8
shu jumladan:							
1. Bilvosita soliqlar - jami	46 429	41,4	46 428	34,9	56 292	34,2	121,2
2.1 Qo'shilgan qiymat solig'i:	33 810	30,1	31 177	23,5	38 439	23,3	113,7
- QQS bo'yicha tushumlar	37 055	33,0	40 224	30,3	52 856	32,1	142,6
- QQS bo'yicha qoplash	-3 245	-2,4	-9 046	-6,8	-14 417	-8,8	444,3
2.2 Aktsiz solig'i	10 316	9,2	11 697	8,8	13 088	7,9	126,9
2.3 Bojxona boji	2 303	2,1	3 554	2,7	4 765	2,9	206,9
2. Bevosita soliqlar - jami	31 677	28,2	45 207	34,0	58 930	35,8	186,0
1.1 Foyda solig'i	16 361	14,6	28 712	21,6	38 363	23,3	234,5
1.2 Aylanmadan olinadigan soliq	1 989	1,8	1 354	1,0	1 649	1,0	82,9
1.3 Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	13 327	11,9	15 141	11,4	18 918	11,5	141,9
3. Resurs soliqlari va mol-mulk solig'i	19 681	17,5	21 257	16,0	23 036	14,0	117,1
3.1 Mol-mulk solig'i	2 360	2,1	1 974	1,5	2 457	1,5	104,1
3.2 Yer solig'i	2 313	2,1	2 387	1,8	4 083	2,5	176,5
3.3 Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	14 693	13,1	16 417	12,3	15 812	9,6	107,6
3.4 Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	314	0,3	479	0,4	684	0,4	217,6
4. Boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan tushumlar	14 379	12,8	20 046	15,1	26 423	16,0	183,8

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari.

3-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki davlat byudjetiga bilvosita soliqlardan tushum 2019 yilda 46429 mlrd. so'mni, 2020 yilda 46428 mlrd. so'mni, 2021 yilda ushbu soliqlardan tushum 56292 mlrd. so'mni tashkil qilgan. 2022 yilda esa bilvosita soliqlardan tushadigan tushum 73200 mlrd. so'mni tashkil qilishi prognoz qilingan. Ularning davlat byudjeti daromadlari tarkibidagi salmog'i 2019 yilda 41,4 foizni, 2020 yilda 34,9%ni, 2021 yilda 34,2%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022 yilda 36,6%ni tashkil etishi rejalashtirilgan.

Davlat byudjetiga bevosita soliqlardan tushum 2019 yilda 31677 mlrd. so'mni, 2020 yilda 45207 mlrd. so'mni, 2021 yilda ushbu soliqlardan tushum 58930 mlrd. so'mni tashkil qilgan. 2022 yilda esa bevosita soliqlardan tushadigan tushum 68500 mlrd. so'mni tashkil qilishi prognoz qilingan. Ularning davlat byudjeti daromadlari tarkibidagi salmog'i 2019 yilda 28,2 foizni, 2020 yilda 34,0%ni, 2021 yilda 35,8%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022 yilda 34,3%ni tashkil etishi rejalashtirilgan.

Oxirgi uch yil uchun soliq tizimining tarkibiy tahlili (3-jadval) quyidagilarni ko'rsatadi:

- bilvosita soliqlarning ulushi (2021 yilda - 34,2%) Davlat byudjeti daromadlari tarkibida 2019 yildan boshlab jiddiy qisqardi. Sabablari: QQS stavkasining 20%dan 15%gacha pasaytirilishi, QQSni hisobga olish va qoplashning to'laqonli tizimining joriy qilinishi, importga aktsiz solig'i bo'yicha nol darajali stavkalarining joriy etilishi;

- bevosita soliqlarning ulushi jiddiy o'sdi (2021 yilda - 35,8%). Sabablari: "NKMK" AJ va "OKMK" AJ bo'yicha byudjetga tushumning oshishi (qimmatbaho va rangli metallarga jahon narxining va realizatsiyaning o'sishi hisobiga), foyda solig'i stavkasining 14%dan 15%gacha oshishi;

- resurs soliqlarining ulushi kamaymoqda (2021 yilda - 14%). Sabablari: yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalarining pasayishi;

- boshqa daromadlar jiddiy o'smoqda (2021 yilda - 16%). Sabablari: "NKMK" AJ va "OKMK" AJdan dividendlar bo'yicha byudjetga tushumning oshishi.

Byudjet daromadlari tarkibini o'zgartirishda umumiyqtisodiy omillar bilan bir qatorda umumbelgilangan va soddalashtirilgan soliq tizimlari nisbatining o'zgarishi muhim rol o'ynadi. Bu soliq to'lovchilar soni tarkibida o'z aksini topdi (4-jadval).

4- jadval.

2018-2021 yillarda soliq to'lovchilar soni haqida ma'lumot²⁰

Soliq solish tizimlari	2018 yil	2021 yil (yil yakuni)	O'sish
Soliq solishning umumbelgilangan tizimi (foyda solig'i, QQS va boshqalar)	7 500	145 434	19,4 baravar
Soliq solishning soddalashtirilgan tizimi (aylanmadan olinadigan soliq (YaST) va boshqalar)	160 000	299 036	1,9 baravar

Soliqlarning respublika va mahalliy byudjetlar o'rtasida taqsimlanishi ular daromad manbaini shakllantirishdagi bir qator muammolarni vujudga keltiradi. Bulardan asosiylaridan biri byudjetlarni moliyalashtirish yuzasidan soliqlarning byudjetlararo taqsimlanish tartibi mezonlarini belgilash muammosidir.

Qoraqalpog'iston Respublikasida mahalliy soliqlar va yig'imlar Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlari, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasining qonun hujjatlari bilan ham tartibga solinadi.

Soliq munosabatlari mavjud bo'lishining asosiy shartlaridan biri davlatning mavjudligi bo'lsa, ikkinchi sharti bo'lib soliqlarni to'lashga qobil bo'lgan soliq to'lovchilarning mavjudligidir. O'zbekiston Respublikasida soliqlar tizimi manbaiga qarab, soliqlar yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliq'larga ajratiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 32-moddasiga muvofiq yuridik shaxslar deb quyidagilar e'tirof etiladi:

- O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan, o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, mustaqil balansiga yoki smetasiga ega bo'lgan, o'z nomidan mulkiy va shaxsiy

²⁰ https://www.norma.uz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollar1

nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan hamda ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot;

- chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan chet el tashkiloti;
- O'zbekiston Respublikasining, chet davlatning qonun hujjatlariga yoki xalqaro shartnomaga muvofiq tashkil etilgan xalqaro tashkilot.

Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlarga hamma egri soliqlar, foyda solig'i, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq (shuningdek maxsus renta solig'i), suv resurslaridan foydalanganlik uchun, yer solig'i, mol-mulk solig'i, aylanmadan olinadigan soliq va boshqalar kiradi. Ba'zi soliqlarni (QQS, aktsiz) yuridik shaxslar ham, jismoniy shaxslar ham to'laydilar. Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar davlat byudjeti daromadlarining hal qiluvchi qismini tashkil etadi. Bu soliqlarning muhim xususiyati naqd pulsiz shaklda korxonalar hisob (joriy) schyotlaridan byudjet schyotlariga ko'chirib qo'yiladi. Uni undirish oson va arzonga tushadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 30-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslar deb O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslar e'tirof etiladi. Moliya yilida soliq solinadigan daromad, mol-mulk, yer uchastkasi maydoni va shu kabi boshqa predmetlarga ega bo'lgan jismoniy shaxslar ularga belgilangan soliqlarni to'laydilar. Jismoniy shaxslar to'laydigan soliqlarga daromad solig'i, yer solig'i, mol-mulk soliqlari kiradi.

Soliqqa tortish maqsaddida soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar)ni 2 guruhga bo'lamiz:

1. Rezident shaxslar;
2. Norezident shaxslar.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti deb quyidagilar e'tirof etiladi:

O'zbekiston Respublikasida davlat ro'yxatidan o'tgan yuridik shaxs;

O'zbekiston Respublikasida doimiy yashab turgan yoki joriy soliq davrida yakunlanayotgan har qanday ketma-ketlikdagi o'n ikki oylik davr ichida jami bir yuz sakson uch kun va undan ortiq muddat O'zbekiston Respublikasida turgan jismoniy shaxs.

Chet davlat fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxsning quyidagilar sifatida turgan davri uning O'zbekiston Respublikasi hududida haqiqatda turgan vaqtiga kiritilmaydi:

- 1) diplomatik yoki konsullik maqomiga ega bo'lgan shaxs sifatida;
- 2) O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasiga ko'ra tuzilgan xalqaro tashkilotning xodimi sifatida;
- 3) 1)-bandda ko'rsatilgan shaxslarning oila a'zosi sifatida, bunday jismoniy shaxs tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirmagan taqdirda;
- 4) faqat bir chet davlatdan boshqa chet davlatga O'zbekiston Respublikasi hududi orqali o'tish (tranzit o'tish) uchun;
- 5) agar bu jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasida faqat turist sifatida, davolanish yoki dam olish maqsadlari bilan turgan bo'lsa.

Yuqorida qayd etilganlardan xulosa qilib aytishimiz mumkinki, mamlakatimiz soliq qonunchiligiga muvofiq soliq to'lovchilar ikki katta guruhga, ya'ni yuridik va jismoniy shaxslar guruhiga bo'linadi va ularning faoliyat ko'rsatish xususiyatidan kelib chiqib yana tarkibiy qismlarga ajratish mumkin. Respublikamiz davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda yuridik shaxslar to'laydigan soliqlar katta ahamiyatga egaligini yuqoridagi ma'lumotlardan bevosita ko'rishimiz mumkin.

4.5. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari

Mustaqillik yillarida soliq tizimi islohoti rivojlanishini yaqqol ko'rsatish uchun shu davrni uch bosqichga bo'lib ko'rsatish mumkin.

Birinchi bosqich 1991-1994 yillar – O'zbekistonning o'z soliq tizimini tashkil etish va soliqlarning xazinaviy ahamiyatini oshirish bosqichidir.

Respublikamizning o'z soliq tizimini yaratishda 1991 yil 15 fevralda qabul qilingan “Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida”gi qonun birinchi qonun bo'ldi. U o'zida birinchi marta soliq tizimining tuzilishi va ishlashining umumiy asoslarini aniqlab berdi, soliqlarni hisoblash va undirish tartibini o'rnatdi.

1992 yil 9 dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmaganlardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risida”gi qonunga bir qancha o‘zgarishlar bilan qabul qilindi. Bu qonunga binoan soliq ob‘ekti kengaytirildi, ya’ni ilgari daromad solig‘ini jamoa xo‘jaligi orqali to‘lab yurgan jamoa a‘zolari to‘g‘ridan - to‘g‘ri o‘zlari to‘laydigan bo‘ldilar.

1993 yil 7 mayda O‘zbekiston Respublikasining “Mahalliy soliqlar va yig‘imlar to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilindi. Bunday soliqlarga jismoniy shaxslarning mulk solig‘i, yer solig‘i, kurort zonalarida ishlab chiqarish ob‘ektlari qurilish solig‘i, reklama solig‘i, avtomobil vositalarini qayta sotish solig‘i, transport vositalarini egalariidan soliqlar va 13 ta har xil yig‘imlar kiritildi.

Korxonalar soliqlari to‘g‘risidagi qonunga 1993 yil 7 mayda o‘zgarishlar kiritilib, chet el valyutasida olinadigan tushumdan soliq joriy etildi. Bu soliqdan Respublika valyuta fondiga ajratma avval 25 %, keyinchalik 10 % qilib belgilandi. Demak, soliq islohotining birinchi bosqichida soliqlarning xazinaviy samaradorligiga erishish chora-tadbirlari keng amalga oshirildi, O‘zbekistonning o‘z milliy soliq tizimi joriy etildi.

Korxonalardan undiriladigan o‘rmondan olinadigan daromad solig‘i va bir qator boshqa soliqlar bekor qilindi. Daromad (foyda) solig‘i; qo‘shilgan qiymat solig‘i; aktsiz solig‘i; mol-mulk solig‘i; respublikadan tashqariga olib chiqiladigan mahsulotlar va xom - ashyo resurslariga soliq joriy etildi.

1993 yilda ishlab chiqilgan tartibga ko‘ra asosiy vositalar hisoblangan amortizatsiyaning 30 %i byudjetga o‘tkazildi.

Xazinani to‘ldirish, shuningdek resurslardan oqilona foydalanishini ta‘minlash maqsadida 6 %li resurslar solig‘i joriy etildi. Shuningdek, 1991 yil 15 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risida»gi qonunga bir qator o‘zgartishlar kiritildi.

1993 yil 7 may kuni «Mahalliy soliqlar va yig‘imlar to‘g‘risida»gi qonun qabul qilindi va ushbu qonunda ularga ta‘rif berildi. Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq, yer solig‘i, kurort zonalaridagi ishlab chiqarish maqsadlaridagi

ob'ektlar qurilishiga solinadigan soliq, reklama solig'i, avtotransport vositalarini olib sotganlik uchun soliq, ularning egalariga solinadigan soliq-jami 19 turdagi har xil soliqlar va yig'img'lar mahalliy soliqlar guruhiga kiritildi. 1993 yilning 7 mayida «Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida»gi qonunga qo'shimchalar kiritildi.

Soliq islohotlarining ikkinchi bosqichi soliqlarni bozor iqtisodi talablariga moslashtirish va korxonalarning ishlab chiqarishni rag'batlantirishga qaratish davridir. Bu davrga 1995 —1997 yillar to'g'ri keladi.

Bu davrda soliqlar ishlab-chiqarish samaradorligini oshirishga ta'sirini kuchaytirishga bag'ishlandi. Ularga soliqlardan xilma-xil imtiyozlar berildi. Ayniqsa yuridik shaxslarning foyda (daromad) solig'idan imtiyozlar ko'p edi, 1995 yildan boshlab korxonalar har bir foiz mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirgani uchun 0,3 %dan foyda solig'i stavkasi kamaytirildi.

Xalq xo'jaligini iqtisodiy jihatdan barqarorlashtirish va tuzilmaviy jihatdan qayta qurish soliq tizimini isloh qilishni talab etdi va ko'plab korxonalar va tashkilotlarning foyda solig'ini daromad solig'i to'lashga o'tishi amalga oshirildi. Uning o'rtacha stavkasi 37 % etib belgilandi. Soliq to'lovchilar uchun imtiyozlar ko'zda tutildi. 1995 yildan boshlab soliq tizimini birxillashtirish boshlandi. Bir qator kam samarali soliqlar: respublika tashqarisiga olib chiqiladigan xom-ashyo resurslari uchun soliq, hisoblab yozilgan amortizatsiyadan byudjetga 30 foiz undirish va boshqalar bekor qilindi. Jamoa xo'jaligi a'zolari va xalq xo'jaligining boshqa sohalarida ishlayotganlar uchun soliqqa tortishning yagona tartibi o'rnatildi. Sarmoyadorlar uchun rag'batlantirishlar soliq tizimining barqarorlashuviga ko'mak beradi. 1996 yilning 1 yanvarigacha ro'yxatdan o'tkazilgan xorijiy sarmoya ishtirokidagi korxonalarga soliqqa tortish tizimida daromad yoki foydani soliqqa tortishni tanlash huquqi taqdim etildi, boshqa barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar esa daromad solig'iga o'tkazilgan.

Soliqlarning bozor munosabatlarida qatnashishini kuchaytirishda ularning hammasi uchun yagona huquqiy asos – O'zbekiston Respublikasining ilk Soliq kodeksi 1997 yil 24 aprelda qabul qilindi.

Respublikada ilk Soliq kodeksining qabul qilinishi soliq qonunchiligini mustahkamlabgina kolmay, soliqlarni mahsulotlar eksportini, import tovarlar o'rniga mahsulotlar ishlab chiqarishni, ishlab chiqarishda nogironlarning qatnashishini, mehmuruvvat ishlarini rag'batlantirish vazifasini kuchaytirdi.

Soliq islohotining uchinchi bosqichi 1998 yildan hozirgi vaqtgacha davom etmoqda. Bu bosqichni soliq tizimida soliqlarni ixchamlashtirish kontseptsiyasining boshlanish davri deb atash mumkin.

Bu bosqichda soliq to'lovchi yuridik shaxslarga imkoni boricha soddalashtirilgan, ixchamlashtirilgan soliq tizimi joriy etilib, ularning soliq hisoblari, hisobotlarini, soliq to'lash muddatlari ixchamlashtirildi.

Shuningdek olib borilayotgan islohotlar, bozor iqtisodiyotini erkinlashtirish, liberallashtirish va modernizastiyalash sharoitida yuqoridagi birinchi Soliq kodeksiga ham yillar o'tgan sayin o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritishni taqozo qildi.

Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 9 dekabrda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019 yil 30 dekabrda ma'qullangan va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019 yil 30 dekabrda tasdiqlanib yangi qabul qilingan va 2020 yil 1 yanvardan boshlab kuchga kiritilgan 21 bo'lim, 71 bob, 483 moddadan iborat bo'lgan O'zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi Soliq kodeksi barcha soliq munosabatlardagi muammo va tushunmovchiliklarga xozirgi davr uchun deyarli chek qo'ydi deyish mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni belgilash, joriy etish, hisoblab chiqarish hamda O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalariga to'lash bilan, shuningdek soliq majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi.

Qisqacha xulosalar

Soliq tizimi murakkab iqtisodiy jarayon bo'lib, u soliqlar va yig'imlar, davlatni soliq siyosati, soliq mexanizmi va soliqqa oid ilmiy tadqiqot jarayonlarini o'zaro bog'liqligi va yaxlitligidan iborat bo'lib, uni tarkibiy va mohiyati jihatidan oborotdan

olinishiga qarab, iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, paydo bo'lish manbaiga hamda byudjetga tushish jarayoniga qarab turkumlanadi.

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning ob'ektiga, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (sub'ektiga), byudjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliq munosabatlari mavjud bo'lishining asosiy shartlaridan biri davlatning mavjudligi bo'lsa, ikkinchi sharti soliqlarni to'lashga qobil bo'lgan soliq to'lovchilarning mavjudligidir. O'zbekiston soliqlar tizimi manbaiga qarab soliqlar yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga ajratiladi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Soliq tizimi va soliqqa tortish tizimi o'rtasida qanday farq bor?
2. Soliq tizimining tarkibiy tuzilishini tushuntirib bering?
3. Soliqlarni iqtisodiy mohiyatiga ko'ra guruhlang.
4. Soliqlar soliqqa tortish ob'ektiga ko'ra necha guruhga bo'linadi?
5. To'g'ri soliqlar davlat byudjeti daromadlarining necha foizini tashkil etadi?
6. To'g'ri soliqlar tarkibiga qaysi soliqlar kiradi?
7. Qaysi soliqlarni egri soliqlar tarkibiga kiritamiz?
8. Egri soliqlarning haqiqiy to'lovchisi kimlar hisoblanadi?

Testlar

1. Bir xil mohiyatga ega bo'lgan va markazlashgan pul fondini tashkil etadigan soliq, yig'im, boj va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi – bu ... deyiladi.

- A) Soliq siyosati;
- B) Soliq tizimi;
- C) Soliq strategiyasi;
- D) Soliq taktikasi.

2. Soliqlar sub'ektiga ko'ra ... larga bo'linadi?

- A) Jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliq;

- B) Oborotdan, mol-mulkdan va daromaddan olinadigan soliq;
- C) Egri va to'g'ri soliq;
- D) Mahalliy va umumdavlat soliq.

3. Soliqlar byudjetga tushishiga ko'ra ... larga bo'linadi?

- A) Egri va to'g'ri soliq;
- B) Oborotdan, mol-mulkdan va daromaddan olinadigan soliq;
- C) Jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliq;
- D) Mahalliy va umumdavlat soliqlari.

4. Soliqlarni soliqqa tortish ob'ektiga ko'ra guruhlang.

- A) Mahalliy va umumdavlat soliqlari;
- B) Oborotdan, mol-mulkdan va daromaddan olinadigan soliqlar;
- C) Jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar;
- D) Egri va to'g'ri soliqlar.

5. Respublikamizda soliqlar byudjet tizimi daromadlarini shakllantirishiga qarab ...larga bo'linadi?

- A) Jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliq;
- B) Mahalliy va umumdavlat soliqlari;
- C) Egri va to'g'ri soliq;
- D) Oborotdan, mol-mulkdan va daromaddan olinadigan soliq.

6. To'g'ri soliqlar keltirilgan javobni ko'rsating?

- A) QQS, aktsiz solig'i;
- B) Foyda solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i;
- C) Aylanmadan soliq, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, aktsiz solig'i;
- D) Bojxona bojlari, Aylanmadan soliq, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.

7. Qaysi qatorda mahalliy soliqlar keltirilgan?

- A) Yer solig'i, mol-mulk solig'i;
- B) QQS, yer solig'i, mol-mulk solig'i,;
- C) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun soliq, aktsiz solig'i, yer solig'i;
- D) foyda solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, YST.

9. Egri soliqlar keltirilgan javobni ko'rsating?

- A) QQS, aktsiz solig'i,
- B) Aktsiz solig'i, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- C) Bojxona bojlari, aktsiz solig'i, mol-mulk solig'i;
- D) QQS, aktsiz solig'i, yer solig'i.

10. O'zbekiston Respublikasining amaldagi yangi tahrirdagi Soliq kodeksi qachon qabul qilingan?

- A) 2007 yil 24 dekabr;
- B) 1997 yil 24 aprel;
- C) 2019 yil 30 dekabr;
- D) 1997 yil 30 dekabr.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
3. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.- 295 b.
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 b.
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.: Moliya, 2019. 448 b.
6. Xudoyqulov S. Soliq tizimi. O'quv qo'llanma. –T.: Ilm Ziya, 2012.- 278 b.
7. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 b.
8. www.soliq.uz-O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti.

II-BO'LIM. YURIDIK SHAXSLARDAN UNDIRILADIGAN SOLIQLAR VA BOSHQA MAJBURIY TO'LOVLARNING TURLARI

V-BOB. FOYDA SOLIG'I

5.1. Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar

Soliqlar deganda soliq qonunchiligida belgilangan, muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi.

Boshqa majburiy to'lovlar deganda soliq qonunchiligida belgilangan davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy pul to'lovlari, bojxona to'lovlari, shuningdek vakolatli organlar hamda mansabdor shaxslar tomonidan yuridik ahamiyatga molik harakatlarni to'lovchilarga nisbatan amalga oshirish uchun, shu jumladan muayyan huquqlarni yoki litsenziyalar va boshqa ruxsat beruvchi hujjatlarni berish uchun to'lanishi lozim bo'lgan yig'imlar, davlat boji tushuniladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlarga quyidagilar kiradi:

1. Foyda solig'i.
2. Qo'shilgan qiymat solig'i.
3. Aktsiz solig'i.
4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.
5. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.
6. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq
7. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i
8. Ijtimoiy soliq.

Yuridik shaxslarning hamma soliqlari naqd pulsiz to'lanadi. Biroq, ayrim yig'imlar (davlat va bojxona bojlari) naqd pulli bo'lishi mumkin. Yuridik shaxslar soliqlarini naqd pulsiz to'lanishi juda katta iqtisodiy ahamiyatga ega. Pul o'tkazishlar tezlashadi, ijtimoiy xarajatlar tejaladi.

2020 yil 1 yanvardan e'tiboran kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi Soliq kodeksining 17-moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar amal qiladi:

1. Qo'shilgan qiymat solig'i.

2. Aktsiz solig'i.
3. Foyda solig'i.
4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i.
5. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.
6. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.
7. Mol-mulk solig'i.
8. Yer solig'i.
9. Ijtimoiy soliq.

Mamlakatimiz soliq qonunchiligiga muvofiq soliq to'lovchilar ikki katta guruhga, ya'ni yuridik va jismoniy shaxslar guruhiga bo'linadi va ularning faoliyat ko'rsatish xususiyatidan kelib chiqib yana tarkibiy qismlarga ajratish mumkin. Respublikamiz davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda yuridik shaxslar to'laydigan soliqlar katta ahamiyatga ega.

5.2. Soliq munosabatlarining sub'ektlari

Soliq to'lovchi yuridik shaxslar va vakolatli organlar soliq munosabatlarining sub'ektlari bo'lib hisoblanadi. Yuridik shaxs deb quyidagilar e'tirof etiladi:

1) O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan, o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, mustaqil balansiga yoki smetasiga ega bo'lgan, o'z nomidan mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan hamda ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot.

2) Chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan chet el tashkiloti.

3) O'zbekiston Respublikasining, chet davlatning qonun hujjatlariga yoki xalqaro shartnomaga muvofiq tashkil etilgan xalqaro tashkilot.

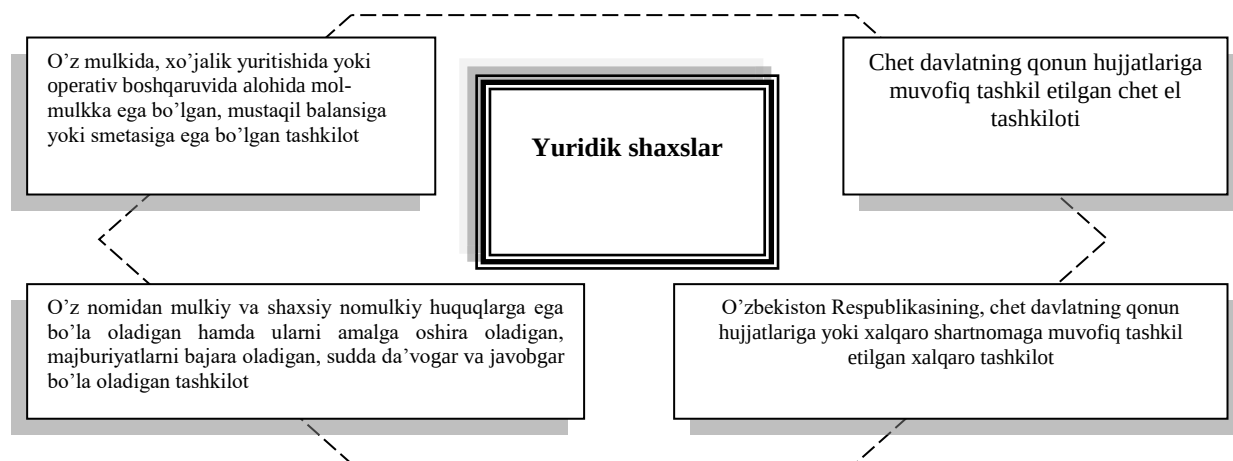
Notijorat tashkilotlari deganda foyda olishni faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxslar tushuniladi.

Notijorat tashkilotlariga byudjet tashkilotlari, shu jumladan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, shu jumladan O'zbekiston

Respublikasida davlat ro'yxatidan o'tgan xalqaro nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa tashkilotlar kiradi.

Soliq to'lovchilar soliq qonunchiligiga muvofiq zimmasiga soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati yuklatilgan yuridik shaxslar va ularning alohida bo'linmalaridir.

Soliq agentlari soliq qonunchiligiga muvofiq zimmasiga soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish, soliq to'lovchidan ushlab qolish hamda byudjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga o'tkazish majburiyati yuklatilgan shaxslardir.

5.2.1-rasm. Yuridik shaxslarning o'ziga xos xususiyatlari

Soliq to'lovchining vakillari qonunga yoki ta'sis hujjatiga muvofiq soliq to'lovchining vakili bo'lishga vakolatli shaxslardir.

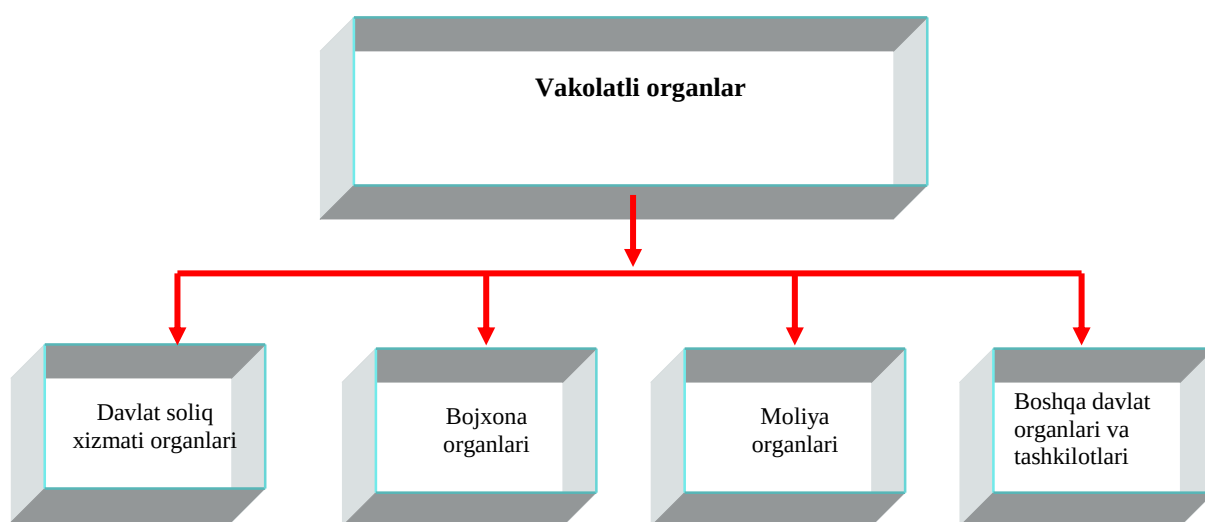
Vakolatli organlar quyidagilardir:

1. Davlat soliq xizmati organlari - O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat soliq boshqarmalari, shuningdek tumanlar, shaharlar va shahardagi tumanlar davlat soliq inspeksiylari.

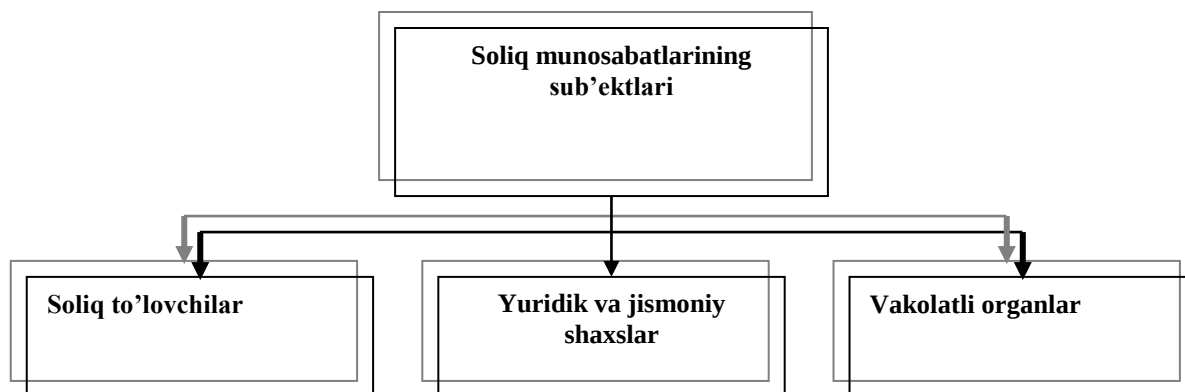
2. Bojxona organlari - O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri bo'yicha boshqarmalari, bojxona komplekslari va bojxona postlari.

3. Moliya organlari - O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari, tuman va shahar hokimliklarining moliya bo'limlari.

4. Boshqa majburiy to'lovlarni undirish vazifasini amalga oshiruvchi davlat organlari va tashkilotlari.

5.2.2-rasm. Vakolatli organlar

5.2.3-rasm. Soliq munosabatlarining sub'ektlari

O'zbekiston Respublikasining rezidenti deb O'zbekiston Respublikasida davlat ro'yxatidan o'tgan yuridik shaxs e'tirof etiladi.

Norezidentning O'zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasasi deganda norezident O'zbekiston Respublikasi hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan, shu jumladan faoliyatni vakolatli shaxs orqali amalga oshirayotgan har qanday joy e'tirof etiladi.

5.3. Foyda solig'i to'lovchilari tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 294-moddasiga muvofiq foyda solig'ini to'lovchi yuridik shaxslar bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1. O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar;
 2. O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasalar orqali amalga oshiradigan, yuridik shaxs tashkil etmagan holdagi chet el tuzilmalari;
 3. O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromadlar oluvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar;
 4. soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining mas'ul ishtirokchilari bo'lgan yuridik shaxslar;
 5. soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan daromatlari bir milliard so'mdan ortiq bo'lgan yoki o'z ixtiyori bilan foyda solig'ini to'lashga o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar;
 6. oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma) doirasida amalga oshiriladigan faoliyat bo'yicha oddiy shirkatning ishonchli shaxsi.
- Soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi ishtirokchilari (bundan buyon ushbu bo'limda konsolidatsiyalashgan guruh ishtirokchilari deb yuritiladi) soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi bo'yicha foyda solig'ining mazkur guruh mas'ul ishtirokchisi tomonidan hisoblab chiqarish uchun zarur bo'lgan qismi bo'yicha soliq to'lovchilarning majburiyatlarini bajaradi.

Soliq kodeksining 36-moddasi **to'qqizinchi qismiga** muvofiq agent vazifalarini amalga oshiruvchi jismoniy shaxs, ushbu modda birinchi qismining **2-bandiga** muvofiq soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Agar Soliq kodeksida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, aylanmadan soliq to'lovchi shaxslar soliq to'lovchilar hisoblanmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 295-moddasiga muvofiq foyda solig'ining ob'ekti bo'lib soliq to'lovchi tomonidan olingan foyda hisoblanadi.

Ushbu bo'lim maqsadida quyidagilar foyda deb e'tirof etiladi:

1) yuridik shaxs uchun — ushbu bo‘limda nazarda tutilgan jami daromad va xarajatlar o‘rtasidagi farq;

2) faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi norezident uchun — Soliq kodeksining 49-bobida belgilangan o‘ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda, ushbu bo‘limda nazarda tutilgan doimiy muassasaning faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan jami daromad (shu jumladan bunday doimiy muassasaning faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan, O‘zbekiston Respublikasidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar) va xarajatlar o‘rtasidagi farq;

3) norezident uchun — Soliq kodeksining 50-bobida belgilangan xususiyatlar inobatga olingan holda, O‘zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar;

4) yakka tartibdagi tadbirkor uchun — Soliq kodeksining 51-bobida belgilangan o‘ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda, ushbu bo‘limda nazarda tutilgan jami daromad va xarajatlar o‘rtasidagi farq;

5) zimmasiga oddiy shirkat ishlarini yuritish yuklatilgan shaxs uchun — birgalikda ishlab chiqarilgan tovarni (ko‘rsatilgan xizmatni) realizatsiya qilishdan olingan daromad va birgalikda ishlab chiqarilib realizatsiya qilingan tovarga (xizmatga) to‘g‘ri keladigan birgalikdagi faoliyatga kiritilgan mablag‘lar summasi o‘rtasidagi farq.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 295-moddasiga muvofiq aniqlanadigan, soliq solinishi lozim bo‘lgan foyda summasi soliq bazasi hisoblanadi (296-modda).

Soliq solinadigan baza jami daromad bilan soliq qonunchiligida nazarda tutilgan chegirib tashlanadigan xarajatlar o‘rtasidagi farq sifatida, soliq qonunchiligida, boshqa qonunlarda va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlarida nazarda tutilgan imtiyozlar hamda soliq qonunchiligiga muvofiq soliq solinadigan foydaning kamaytirilishi summalari inobatga olingan holda hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan foydadan kelib chiqib belgilanadi.

Soliq bazasini ushbu bo‘limda belgilangan tartibda va shartlarda aniqlashda soliq to‘lovchi daromadlarining va (yoki) xarajatlarning (zararlarining) ayrim turlari maxsus qoidalar bo‘yicha inobatga olinishi yoki inobatga olinmasligi mumkin.

Soliq to‘lovchi ushbu bo‘limga muvofiq foydani va zararni hisobga olishning umumiy tartibidan farq qiladigan tartibi nazarda tutilgan operatsiyalar bo‘yicha daromadlarning (xarajatlarning) alohida-alohida hisobini yuritadi.

Soliq bazasi, agar Soliq kodeksining 48 va 50-boblarida boshqacha qoida belgilanmagan bo‘lsa, soliq davri boshlanganidan e‘tiboran ortib boruvchi yakun bilan aniqlanadi.

Soliq to‘lovchi tomonidan hisobot (soliq) davrida ko‘rilgan zararlar soliq solish maqsadlarida soliq bazasini Soliq kodeksining 46-bobida belgilangan tartibda va shartlarda kamaytiradi.

Soliq bazasi nazorat qilinadigan chet el kompaniyalarining Soliq kodeksining VII bo‘limi va 331-moddasiga muvofiq belgilanadigan umumiy foydasini ham o‘z ichiga oladi.

Soliq bazasiga ushbu bo‘limda belgilangan hollarda va tartibda tuzatishlar kiritiladi.

Soliq to‘lovchining daromadlariga va (yoki) xarajatlariga (zararlariga) Soliq kodeksining VI bo‘limida nazarda tutilgan hollarda tuzatishlar kiritiladi.

Natura shaklidagi daromadlar va xarajatlar, agar ushbu qismda boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo‘lsa, soliq to‘lovchi tomonidan bitimning haqiqiy narxidan kelib chiqqan holda inobatga olinadi. Agar bunday bitimdagi tovarlarning (xizmatlarning) narxi ularning bozor narxidan farq qilsa va bunday farqlanish soliq to‘lovchining soliq bazasi kamayishiga yoki zarari ko‘payishiga olib kelsa, soliq bazasi Soliq kodeksining VI bo‘limiga muvofiq belgilanadigan bozor narxlaridan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

5.4. Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 297-moddasiga muvofiq, jami daromad yuridik shaxs tomonidan O‘zbekiston Respublikasidagi va uning hududidan

tashqaridagi manbalardan hisobot (soliq) davri mobaynida olingan daromadlardan iboratdir.

Jami daromad, agar Soliq kodeksining [299-moddasida](#) boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, qo'shilgan qiymat solig'ini va aksiz solig'ini inobatga olmagan holda aniqlanadi.

Ushbu bo'lim maqsadida jami daromadga (bundan buyon ushbu bo'limda daromad deb yuritiladi) har qanday shaklda va (yoki) har qanday faoliyatdan olinishi lozim bo'lgan daromadlar (bundan buyon matnda olingan daromadlar deb yuritiladi), xususan, quyidagi daromadlar kiradi:

- 1) tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad;
- 2) kredit (qarz, mikrokredit va boshqa moliyaviy operatsiyalar) bo'yicha mukofot tarzidagi daromad;
- 3) sug'urta, qayta sug'urta tashkilotining sug'urta, qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha daromadi;
- 4) REPO operatsiyalari bo'yicha daromad;
- 5) qimmatli qog'ozlar va (yoki) muddatli bitimlarning moliyaviy vositalariga doir operatsiyalar bo'yicha Soliq kodeksining [327 — 329-moddalariga](#) muvofiq olingan daromad;
- 6) amortizatsiya qilinadigan aktivlarning va boshqa mol-mulkning Soliq kodeksining [298-moddasiga](#) muvofiq chiqib ketishidan olingan daromad;
- 7) moliyaviy ijara (lizing) shartnomasiga binoan mol-mulkni berish bo'yicha pul mukofoti tarzidagi daromad;
- 8) mol-mulkni mulk ijarasiga (ijaraga) berishdan olingan daromad, bundan moliyaviy ijara (lizing) mustasno;
- 9) royalti;
- 10) Soliq kodeksining [299-moddasiga](#) muvofiq tekin olingan mol-mulk (olingan xizmatlar);
- 11) inventarizatsiya natijasida aniqlangan ortiqcha tovar-moddiy zaxiralarning va boshqa mol-mulkning qiymati tarzidagi daromad;

12) qonunchilikda belgilangan tartibda majburiyatlarni hisobdan chiqarishdan olingan daromad, bundan Soliq kodeksining 317-moddasiga muvofiq ilgari chegirib tashlanmagan xarajatlarni hisobdan chiqarishdan olingan daromadlar mustasno;

13) Soliq kodeksining 300-moddasiga muvofiq talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo'yicha olingan daromad;

14) Soliq kodeksining 301-moddasiga muvofiq ilgari chegirib tashlangan xarajatlar yoki zararlarning o'rnini qoplash tarzidagi daromad;

15) Soliq kodeksining 302-moddasiga muvofiq xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan olinadigan daromad;

16) Soliq kodeksining 319-moddasiga muvofiq birgalikdagi faoliyatda ishtirok etishdan olingan daromad;

17) qarzdor tomonidan e'tirof etilgan yoxud qarzdor tomonidan sudning qonuniy kuchga kirgan hujjati asosida shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun to'lanishi lozim bo'lgan jarimalar, penyalar va boshqa sanksiyalar, shuningdek zararlarning (ziyonning) o'rnini qoplash summolari;

18) Soliq kodeksining 320-moddasiga muvofiq kursdagi ijobiy farq;

19) dividendlar va foizlar;

20) ishonchli boshqaruv muassisi tomonidan mol-mulkni ishonchli boshqarishdan olingan daromad;

21) shakllantirilish xarajatlari Soliq kodeksining 44 va 45-boblarida belgilangan tartibda va shartlarda xarajatlar tarkibiga qabul qilingan, qayta tiklangan zaxiralar summolari;

22) aksiyador, ishtirokchi yuridik shaxs foydasiga o'z ulushining (ulushi bir qismining) qiymatini olishdan voz kechgan taqdirda, mazkur yuridik shaxsning ustav fondi (ustav kapitali) kamayishi munosabati bilan olgan daromad;

23) korxonani mol-mulk majmui sifatida sotishdan olingan daromad;

24) Soliq kodeksining VI bo'limida belgilangan hollarda va tartibda narxlarga tuzatishlar kiritish tufayli olingan daromad;

25) Soliq kodeksining VII bo'limida belgilangan hollarda va tartibda nazorat qilinadigan chet el kompaniyasining foyda tarzidagi daromadi;

25¹) Soliq kodeksi 248-moddasining **to'rtinchi qismida** belgilangan hollarda va tartibda soliq bazasiga tovarlarning (xizmatlarning) bozor qiymatidan kelib chiqqan holda tuzatish kiritish natijasida olingan daromad;

26) alohida hisobi mavjud bo'lmagan va (yoki) ulardan maqsadli foydalanilmagan maqsadli mablag'lar tarzidagi daromad (bundan budget to'g'risidagi qonunchilik normalari qo'llaniladigan budget mablag'lari mustasno);

27) boshqa daromadlar.

Daromadlar soliq to'lovchi tomonidan olingan daromadlarni tasdiqlovchi birlamchi hujjatlar va boshqa hujjatlar, shu jumladan elektron hujjatlar, shuningdek soliqni hisobga olishga doir hujjatlar asosida aniqlanadi.

Jami daromad ushbu bo'lim maqsadlarida pul, natura shaklida va (yoki) boshqa shakllarda kelib tushgan barcha tushumlardan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchi tomonidan olingan, qiymati chet el valyutasida ifodalangan daromadlar qiymati milliy valyutada ifodalangan daromadlar bilan birgalikda hisobga olinadi.

Yuridik shaxs qayta tashkil etilganda, mol-mulkning va pulda ifodalanadigan bahoga ega bo'lgan nomulkiy huquqlarning qiymati va (yoki) yuridik shaxslarni qayta tashkil etish chog'ida huquqiy vorislik tartibida olinadigan (o'tkaziladigan), qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxslar o'zining qayta tashkil etilish sanasiga qadar olgan majburiyatlarining qiymati yangi tashkil etilgan, qayta tashkil etilayotgan va qayta tashkil etilgan yuridik shaxslarning daromadlari deb e'tirof etilmaydi.

Agar daromadni buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilik talablariga muvofiq e'tirof etish daromadni Soliq kodeksiga muvofiq aniqlash va e'tirof etish tartibidan farq qilsa, mazkur daromad soliq solish maqsadlarida Soliq kodeksida belgilangan tartibda hisobga olinadi.

Agar ushbu bo'limda boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilikni qo'llash chog'ida aktivlar va (yoki) majburiyatlarning qiymati o'zgarganligi munosabati bilan buxgalteriya hisobida aks ettirilgan daromadlarga soliq solish maqsadidagi daromadlar sifatida qaralmaydi, bundan haqiqatda olingan daromadlar mustasno.

Agar Soliq kodeksida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, daromadni e'tirof etish sanasi buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilik talablariga muvofiq aniqlanadi.

Soliq to'lovchining daromadlariga tuzatish kiritish Soliq kodeksining [332-moddasiga](#) muvofiq amalga oshiriladi.

Agar muayyan bir daromad daromadlarning bir nechta moddasida nazarda tutilgan bo'lsa, jami daromadni aniqlashda mazkur daromad faqat bir marta kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 298-moddasiga muvofiq aniqlanadigan, chiqib ketishdan olinadigan moliyaviy natija amortizatsiya qilinadigan aktivlarning va boshqa mol-mulkning chiqib ketishidan olinadigan daromad (zarar) deb e'tirof etiladi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning chiqib ketishidan olinadigan moliyaviy natija (foyda yoki zarar) amortizatsiya qilinadigan aktivning chiqib ketishidan olinadigan daromaddan uning qoldiq qiymatini chegirib tashlash orqali aniqlanadi. Amortizatsiya qilinadigan aktivning qoldiq qiymati Soliq kodeksi 306-moddasining [yigirma oltinchi](#) va [yigirma yettinchi qismlariga](#) hamda 307-moddasining [yettinchi qismiga](#) muvofiq aniqlanadi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning chiqib ketishidan olinadigan moliyaviy natijani (foydani yoki zararni) aniqlashda bunday aktiv bo'yicha 2021-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra to'plangan qo'shimcha baholash summasi (ilgari qayta baholangan narxini oshirish summasining oldingi narxni pasaytirish summasidan ortiq summalari) amortizatsiya qilinadigan aktivning chiqib ketishidan olinadigan daromad tarkibiga kiritiladi.

Boshqa mol-mulkning chiqib ketishidan olinadigan moliyaviy natija buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq aniqlanadi. Mazkur qismning qoidalari Soliq kodeksining [45-bobiga](#) muvofiq soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari nazarda tutiladigan mol-mulkning chiqib ketish hollariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Agar Soliq kodeksida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, 299-moddasiga muvofiq, soliq to'lovchi tomonidan tekin olingan mol-mulk va (yoki) xizmatlar soliq to'lovchining daromadi deb e'tirof etiladi.

Mol-mulkni (xizmatlarni) tekin asosda olish chog'ida oluvchi shaxsning daromadlari, agar 299-moddaning **to'rtinchi qismida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, ushbu mol-mulkning (xizmatlarning) bozor qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Tekin olingan mol-mulkning (xizmatlarning) bozor qiymati hujjat bilan tasdiqlanishi kerak. Xususan, quyidagilar shunday hujjatlar bo'lishi mumkin:

- 1) yuklab jo'natishga, yetkazib berishga yoki topshirishga doir hujjatlar;
- 2) mahsulot yetkazib beruvchilarning narxga doir ma'lumotlari (prays-varaqlar);
- 3) ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar;
- 4) birja xabarlar;
- 5) davlat statistika organlarining ma'lumotlari.

Qarz beruvchiga foizli daromad to'lash majburiyatisiz qarz (qaytarish sharti bilan moliyaviy yordam) olish chog'ida qarz oluvchining daromadi qarz (qaytarish sharti bilan moliyaviy yordam) olish sanasida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan qayta moliyalashtirish stavkasidan kelib chiqqan holda aniqlanadi. Qarz beruvchining daromadini aniqlashning xuddi shunday tartibi qarz (qaytarish sharti bilan moliyaviy yordam) olish sanasida stavkasi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan qayta moliyalashtirish stavkasidan kam bo'lgan foizlar to'lash sharti bilan berilgan qarzlarga (qaytarish sharti bilan moliyaviy yordamga) nisbatan qo'llaniladi.

299-modda **to'rtinchi qismining** qoidalari:

1) banklararo operatsiyalarga va kredit tashkilotlari tomonidan berilgan kreditlarga;

2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga ko'ra, shuningdek O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan beriladigan qarzlarga (ssudalarga);

3) soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining bir ishtirokchisi tomonidan ayni shu konsolidatsiyalashgan guruhning boshqa ishtirokchisiga beriladigan qarzlarga (qaytarib berish sharti bilan moliyaviy yordamga) nisbatan tatbiq etilmaydi.

299-moddaning **birinchi qismi** qoidalari Soliq kodeksining **322-moddasida** nazarda tutilgan soliq solishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mol-mulkni ishonchli boshqaruvga berishdan naf oluvchi oladigan daromadlarga nisbatan ham tatbiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 300-moddasida "talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo'yicha olingan daromadlar" keltirilgan.

Talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo'yicha olingan daromadlar quyidagilarning o'rtasidagi ijobiy farq sifatida aniqlanadi:

1) talab qilish huquqini oluvchi soliq to'lovchi uchun — qarzdordan talab bo'yicha asosiy qarzdan olinishi lozim bo'lgan summa, shu jumladan talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish sanasidagi asosiy qarzdan ortiq summa bilan talab qilish huquqini olish qiymati o'rtasidagi ijobiy farq;

2) talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechgan soliq to'lovchi uchun — talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish qaysi qiymat bo'yicha amalga oshirilgan bo'lsa, o'sha qiymat bilan soliq to'lovchining dastlabki hisobga olish hujjatlariga binoan talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish sanasida qarzdordan olinishi lozim bo'lgan talabning qiymati o'rtasidagi ijobiy farq;

3) qarzni talab qilish huquqini bundan buyon amalga oshiruvchi soliq to'lovchi uchun — talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish qiymati bilan mazkur talabni sotib olish xarajatlarining summasi o'rtasidagi ijobiy farq.

Talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechishdan olingan daromad talab qilish huquqidan voz kechish amalga oshirilgan hisobot (soliq) davrida e'tirof etiladi.

300-moddaning **birinchi qismida** nazarda tutilgan talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasiga ko'ra olingan salbiy farq soliq

to'lovchining zarari deb e'tirof etiladi va soliq bazasi aniqlanayotganda chegirib tashlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 301-moddasiga muvofiq "Ilgari chegirib tashlangan xarajatlarning yoki zararlarning o'rnini qoplash tarzidagi daromadlar" keltirilgan.

Ilgari chegirib tashlangan xarajatlarning yoki zararlarning o'rnini qoplash tarzidagi daromadlar jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) joriy soliq davrida o'rni qoplangan, shu jumladan bunday talablarga bo'lgan huquqlardan o'zganing foydasiga qayta voz kechish yo'li bilan o'rni qoplangan, oldin xarajatlar jumlasiga kiritilgan, umidsiz (tavakkal qilingan) deb e'tirof etilgan talablarning summalari;

2) chiqimlarning (xarajatlarning) o'rnini qoplash uchun O'zbekiston Respublikasi davlat budjetidan olingan mablag'larning summalari;

3) sug'urta tashkiloti yoki zarar yetkazgan shaxs tomonidan to'langan zararni kompensatsiya qilish summalari, bundan Soliq kodeksining [304-moddasida](#) ko'rsatilgan sug'urta to'lovlari mustasno;

4) ilgari chegirmalar jumlasiga kiritilgan chiqimlarning o'rnini qoplashdan olingan boshqa kompensatsiyalar.

Olingan kompensatsiya u qaysi hisobot (soliq) davrida olingan bo'lsa, o'sha hisobot (soliq) davrining daromadi bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 302-moddasiga muvofiq "Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan olingan daromadlar" keltirilgan

Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklar deganda faoliyati soliq to'lovchining asosiy faoliyatiga xizmat ko'rsatishga qaratilgan va soliq to'lovchining asosiy faoliyati doirasida tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lmagan xo'jaliklar tushuniladi.

Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklar jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) yordamchi xo'jaliklar;

2) uy-joy-kommunal xo'jaligi obyektlari: uy-joy fondi, mehmonxonalar (turistik mehmonxonalar bundan mustasno), tashrif buyuruvchilar uchun uylar va

yotoqxonalar, tashqi obodonlashtirish obyektlari, sun'iy inshootlar, cho'milish havzalari, plyajlarning inshootlari hamda asbob-uskunalar, aholini gaz, issiqlik va elektr bilan ta'minlash obyektlari, uy-joy-kommunal xo'jaligi obyektlariga texnik xizmat ko'rsatish hamda ularni ta'mirlash uchun mo'ljallangan uchastkalar, sexlar, bazalar, ustaxonalar, garajlar, maxsus mashinalar va mexanizmlar, omborxonalar;

3) ijtimoiy-madaniy soha obyektlari: sog'liqni saqlash va madaniyat obyektlari, bolalar maktabgacha ta'lim obyektlari, bolalarning dam olish oromgohlari, sanatoriylar (profilaktoriylar), dam olish bazalari, pansionatlar, jismoniy tarbiya va sport obyektlari, aholiga maishiy xizmat ko'rsatish sohasining ishlab chiqarishga oid bo'lmagan obyektlari (hammomlar, saunalar, kirxonalar, tikuvchilik ustaxonalari hamda maishiy xizmatlar ko'rsatuvchi boshqa ustaxonalar);

4) o'z xodimlariga yoki o'zga shaxslarga xizmatlarni realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi umumiy ovqatlanish punktlari, o'quv kombinatlari va shunga o'xshash boshqa xo'jaliklar, ishlab chiqarishlar hamda xizmatlar.

Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan olingan daromadlar xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklar tomonidan tovarlarni va xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan mablag'larning summasi bilan xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklarning umumiy faoliyatiga bog'liq xarajatlarning summasi o'rtasidagi ijobiy farq sifatida aniqlanadi.

Ushbu bo'limga muvofiq chegirib tashlanishi lozim bo'lgan xarajatlar xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklarning faoliyati bilan bog'liq xarajatlar deb e'tirof etiladi.

Chegirib tashlanadigan xarajatlarning daromadlardan ortib ketishi xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan ko'rilgan zarar deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 303-moddasiga muvofiq "Uzoq muddatli kontraktlar bo'yicha daromadlar" keltirilgan.

Agar tuzilgan kontraktlar shartlarida xizmatlarni bosqichma-bosqich topshirish nazarda tutilmagan bo'lsa, uzoq texnologik siklli ishlab chiqarish (bir soliq davridan ortiq) bo'yicha mazkur xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan daromad hisobga olish ma'lumotlari asosida daromadni bir me'yorda e'tirof etish prinsipi inobatga olingan holda soliq to'lovchi tomonidan taqsimlanadi.

Uzoq muddatli kontraktni hisobot davrining oxiriga kelib haqiqatda ijro etish kontraktni bajarish boshlangandan e'tiboran qilingan xarajatlarning solishtirma miqdorini kontraktni bajarishga doir xarajatlarning umumiy summasida hisob-kitob qilish asosida aniqlanadi.

Hisobot davrining oxiridagi daromad qilingan xarajatlarning hisob-kitob qilingan solishtirma miqdori va kontrakt bo'yicha daromadning (kontrakt narxlari) umumiy summasidan kelib chiqib aniqlanadi. Mazkur kontrakt bo'yicha ilgari hisobga olingan daromadlar joriy hisobot davrida xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan daromadni aniqlash chog'ida chegirib tashlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 304-moddasiga muvofiq "Soliq solishda hisobga olinmaydigan daromadlar" keltirilgan.

Quyidagilar daromad sifatida hisobga olinmaydi:

- 1) ustav fondiga (ustav kapitaliga) qo'shilgan hissa tarzida olingan mablag'lar;
- 2) aksiyalarni (ulushlarni) joylashtirish narxining ularning nominal qiymatidan (dastlabki miqdoridan) ortiqcha summasi;
- 3) ishtirokchilar tarkibidan chiqish (chiqib ketish) chog'ida ustav fondiga (ustav kapitaliga) qo'shilgan hissa doirasida olingan yoki ishtirokchining ulushi miqdorini kamaytirish, shuningdek tugatilayotgan yuridik shaxsning mol-mulkini ishtirokchilar o'rtasida taqsimlash chog'ida olingan mablag'lar;
- 4) oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan mablag'lar;
- 5) oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning (ishtirokchining) shartnoma sheriklari (ishtirokchilari) umumiy mulkidagi ulushi qaytarilgan yoki bunday mol-mulk bo'lingan taqdirda, ushbu sherik (ishtirokchi tomonidan) qo'shilgan hissa miqdorida olingan mablag'lar;
- 6) realizatsiya qilinadigan tovarlar (xizmatlar) uchun oldindan to'lov (bo'nak) tarzida boshqa shaxslardan olingan mablag'lar;

6¹) boshqaruvchi tashkilotlar yoki ko'p kvartirali uylarni boshqaruvchilar tomonidan umumiy mol-mulkni boshqarish, unga texnik xizmat ko'rsatish va uni ta'mirlash, shuningdek ko'p kvartirali uylarga tutash yer uchastkalarini

obodonlashtirish bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlardan hamda bajarilgan ishlardan olingan mablag'lar;

7) qonunchilikka muvofiq ushbu majburiyatlarning ta'minoti sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag'lar, ularga bo'lgan mulk huquqi boshqa shaxsga o'tgan paytga qadar;

8) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida, shuningdek O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq tekinga olingan mol-mulk va xizmatlar;

9) Soliq kodeksining 48-moddasida nazarda tutilgan talablar bajarilishi sharti bilan olingan grantlar, insonparvarlik yordami va maqsadli tushumlar;

10) sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'voni (sug'urta summasi) tarzida olingan mablag'lar;

11) vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik, topshiriq shartnomasi yoki vositachilik xizmatlari ko'rsatishga doir boshqa shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarishi munosabati bilan, shuningdek vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan komitent yoxud boshqa ishonch bildiruvchi uchun amalga oshirilgan xarajatlarning o'rnini qoplash hisobidan kelib tushgan mol-mulk (pul mukofoti bundan mustasno). Bunday xarajatlar, agar tuzilgan shartnomalar shartlarida bu xarajatlarning o'rnini qoplash nazarda tutilgan bo'lsa, vositachidan yoki ishonchli vakildan chegirib tashlanmaydi;

12) moliyaviy ijara (lizing) obyektining qiymati o'rnini ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to'lovining qismi tarzida qoplash;

13) mol-mulk ijarasiga doir shartnoma bo'yicha olingan mol-mulk, bundan moliyaviy ijara (lizing) mustasno;

14) telekommunikatsiya tarmoqlaridagi tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek ulardan foydalanish va ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha xizmatlar;

15) investor va davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga binoan investitsiya majburiyatlari sifatida kiritiladigan mol-mulk;

16) kredit yoki qarz shartnomalari bo'yicha mablag'lar yoki boshqa mol-mulk (mablag' jalb qilishni rasmiylashtirish usulidan qat'i nazar, boshqa shunday mablag'lar yoki boshqa mol-mulk, shu jumladan qarz qimmatli qog'ozlar), shuningdek bunday jalb qilingan mablag'larni to'lash hisobidan mablag'lar yoki boshqa mol-mulk;

17) konsessiya bitimi bo'yicha qonunchilikka muvofiq olingan mol-mulk;

18) davlat muassasalari tomonidan barcha darajalardagi ijro etuvchi hokimiyat organlarining qaroriga ko'ra olingan mol-mulk;

19) O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha olingan daromadlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasi tomonidan va O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari tomonidan chiqarilgan xalqaro obligatsiyalar bo'yicha daromadlar;

20) soliq to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq hisobdan chiqarilgan penyalarning va jarimalarning summasi.

5.5. Yuridik shaxslarning xarajatlarini guruhlash

Yuridik shaxslarni eng asosiy maqsadi daromad yoki foyda olish bo'lsa, ushbu maqsadga erishish uchun daromadlari bilan bir qatorda xarajatlarni ham hisobga olish zarurati paydo bo'ladi. Shuningdek, Soliq kodeksining 44-bobida yuridik shaxslarning xarajatlari keltirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 305-moddasiga muvofiq, Kodeks 294-moddasi birinchi qismining **birinchi bandida** ko'rsatilgan yuridik shaxslarning soliq bazasini aniqlashda ushbu shaxslarning jami daromadidan daromad olish bilan bog'liq barcha xarajatlar chegirib tashlanadi (bundan ushbu bo'limga ko'ra chegirib tashlanmaydigan xarajatlar mustasno).

Ushbu bo'lim maqsadlarida soliq to'lovchi tomonidan O'zbekiston Respublikasida ham, uning hududidan tashqarida ham hisobot (soliq) davri davomida amalga oshirilgan (ko'rilgan), asoslangan va hujjatlar bilan tasdiqlangan chiqimlari (Soliq kodeksining **333 — 336-moddalarida** nazarda tutilgan hollarda esa zararlar) xarajatlar deb e'tirof etiladi.

Asoslangan xarajatlar deganda bahosi pul shaklida ifodalangan, iqtisodiy jihatdan o'zini oqlagan chiqimlar tushuniladi.

Har qanday chiqimlar, basharti ular hech bo'lmaganda quyidagi shartlardan biriga muvofiq kelgan taqdirda, iqtisodiy jihatdan o'zini oqlagan chiqimlar deb e'tirof etiladi:

1) daromad olishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish maqsadida qilingan bo'lsa;

2) shunday tadbirkorlik faoliyatini saqlab turish yoki rivojlantirish uchun zarur bo'lsa yoxud xizmat qilsa va xarajatlarning tadbirkorlik faoliyati bilan aloqasi aniq asoslangan bo'lsa;

3) qonunchilikning qoidalaridan kelib chiqsa.

Hujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlar deganda quyidagi hujjatlar bilan tasdiqlangan chiqimlar tushuniladi:

1) O'zbekiston Respublikasining qonunchiligiga muvofiq rasmiylashtirilgan hujjatlar;

2) tegishli xarajatlar amalga oshirilgan chet davlat hududida qo'llaniladigan tartibga muvofiq rasmiylashtirilgan hujjatlar;

3) boshqa shaklda rasmiylashtirilgan, shu jumladan xizmat safari to'g'risidagi buyruq, yo'l hujjatlari, shartnomaga muvofiq ko'rsatilgan xizmat haqidagi hisobot bilan rasmiylashtirilgan hujjatlar.

Soliq kodeksining 37-bobiga muvofiq, jumladan amortizatsiya qilinadigan aktivlarni sotib olish va hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'ining summasi, shu xarajat sifatida e'tirof etilmaydi, bundan Soliq kodeksining 314-moddasida nazarda tutilgan hollar mustasno.

Agar ayni bir xarajatlar xarajatlarning bir nechta moddasida nazarda tutilgan bo'lsa, soliq bazasini hisob-kitob qilishda mazkur xarajatlar faqat bir marta chegirib tashlanadi.

Soliq to'lovchining qiymati chet el valyutasida ifodalangan xarajatlari milliy valyutada qiymati ifodalangan xarajatlar bilan birgalikda hisobga olinadi.

Agar buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilik talablariga muvofiq xarajatni e'tirof etish Soliq kodeksiga muvofiq xarajatni aniqlash va e'tirof etish tartibidan farq qilsa, mazkur xarajat soliq solish maqsadlarida Soliq kodeksida belgilangan tartibda hisobga olinadi.

Agar ushbu bo'limda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq solish maqsadlarida, buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilikni qo'llash chog'ida aktivlar va (yoki) majburiyatlarning qiymati o'zgarganligi munosabati bilan buxgalteriya hisobida aks ettirilgan chiqimlarga xarajatlar sifatida qaralmaydi, bundan haqiqatda to'langan xarajatlar mustasno.

Agar Soliq kodeksida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilik talablariga muvofiq, uzoq muddatli aktivlarning dastlabki qiymatiga va zaxiralarning tannarxiga kiritiladigan xarajatlar amortizatsiya ajratmalari vositasida va bunday zaxiralarning tannarxi orqali chegirmalar jumlasiga kiritilishi lozim.

Soliq kodeksi 306-moddasining **yettinchi qismiga** muvofiq amortizatsiya ajratmalari hisoblanmaydigan uzoq muddatli aktivlarning qiymati mazkur aktivlar Soliq kodeksining **298-moddasida** nazarda tutilgan tartibda chiqib ketayotganda soliq bazasini aniqlashda hisobga olinadi.

Soliq to'lovchining xarajatlariga tuzatishlar kiritish Soliq kodeksining **332-moddasiga** muvofiq amalga oshiriladi.

Soliq kodeksining **306 — 316-moddalari** va **45-bobida** ko'rsatilgan xarajatlar ushbu moddaning **ikkinchi qismida** nazarda tutilgan shartlarga rioya etilgan holda chegirmalar jumlasiga kiritiladi.

Amortizatsiya xarajatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 306-moddasiga muvofiq, soliq to'lovchi amortizatsiya qilinadigan aktivlar sifatida hisobga oladigan asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar Soliq kodeksi maqsadlarida amortizatsiya qilinadigan aktivlar deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasida birlik (to'plam) uchun belgilangan (asosiy vosita sifatida e'tirof etilgan sanadagi), qiymati bazaviy hisoblash miqdorining ellik

baravari miqdoridan yuqori bo'lgan, soliq to'lovchida mulk huquqi asosida turgan (agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa) va soliq to'lovchi tomonidan tovarlarni ishlab chiqarishda (xizmatlar ko'rsatishda) yoki ma'muriy-boshqaruv ehtiyojlari uchun uzoq vaqt (davomiyligi o'n ikki oydan ortiq vaqt) mobaynida foydalaniladigan mol-mulk soliq solish maqsadlarida asosiy vosita deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi soliq davri uchun soliq solish maqsadlaridagi hisob siyosatida mol-mulk qiymatini asosiy vositalar tarkibida hisobga olish uchun mol-mulkning eng kam chegarasini belgilashga haqli.

Unitar korxona amortizatsiya qilinadigan aktivni unitar korxona mulkdoridan operativ boshqaruvga yoki xo'jalik yurituviga olganda bunday aktiv ushbu moddada belgilangan tartibda shu unitar korxonada amortizatsiya qilinishi lozim.

Ijaraga beruvchining (qarz beruvchining) roziligi bilan ijaraga va (yoki) bepul foydalanishga berilgan amortizatsiya qilinadigan aktivga ijaraga oluvchi (qarz oluvchi) tomonidan amalga oshirilgan ajratib bo'lmaydigan yaxshilash shaklidagi kapital qo'yilmalar ham amortizatsiya qilinadigan aktiv deb e'tirof etiladi.

Moliyaviy ijara shartnomasi (lizing shartnomasi) bo'yicha olingan amortizatsiya qilinadigan aktiv ijara (lizing) obyektni oluvchida amortizatsiya qilinadigan aktivlar tarkibiga kiritiladi.

Quyidagi aktivlar amortizatsiya qilinmaydi:

1) yer va tabiatdan foydalanishga doir boshqa obyektlar (suv, yer osti boyliklari va boshqa tabiiy resurslar);

2) mahsuldor chorva mollari;

3) axborot-kutubxona fondi;

4) muzey ashyolari;

5) moddiy madaniy meros obyektlari;

6) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari, yo'lkalar, sayilgohlar, xiyobonlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari tasarrufida bo'lgan obodonlashtirish inshootlari;

7) qiymati soliq solish maqsadida ushbu soliq to'lovchida ilgari to'liq xarajatlar jumlasiga kiritilgan amortizatsiya qilinadigan aktiv;

8) soliq to'lovchi tomonidan amortizatsiya qilinadigan aktivlar tarkibiga o'tkazilmagan kapital qo'yilmalar;

9) budjet tashkilotlarining amortizatsiya qilinadigan aktivlari, bundan tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilishi munosabati bilan sotib olingan va bunday faoliyatni amalga oshirish uchun foydalaniladigan amortizatsiya qilinadigan aktivlar mustasno;

10) maqsadli moliyalashtirishning budjet mablag'lari hisobiga sotib olingan (yaratilgan) amortizatsiya qilinadigan aktivlar (tegishli qismi bo'yicha). Mazkur norma soliq to'lovchi tomonidan xususiylashtirish chog'ida olingan amortizatsiya qilinadigan aktivga nisbatan qo'llanilmaydi;

11) Soliq kodeksi 304-moddasining 8, 9, 14 va 15-bandlariga muvofiq kelib tushgan mablag'lar hisobidan olingan yoki sotib olingan (yaratilgan), shuningdek soliq va bojxona imtiyozlari berilishi natijasida bo'shagan mablag'lar hisobidan olingan yoki sotib olingan (yaratilgan) amortizatsiya qilinadigan aktiv (tegishli qismi bo'yicha).

Ushbu modda maqsadida quyidagilar amortizatsiya qilinadigan aktivlar tarkibidan chiqarib tashlanadi:

1) konservatsiya davri uchun — qonunchilikda belgilangan tartibda konservatsiya qilingan amortizatsiya qilinadigan aktiv;

2) soliq to'lovchining qaroriga ko'ra o'n ikki oydan ortiq vaqt rekonstruksiya qilishda yoki modernizatsiyalashda bo'lgan amortizatsiya qilinadigan aktiv, bundan rekonstruksiya qilish yoki modernizatsiyalash jarayonida bunday aktivdan soliq to'lovchi tomonidan o'z faoliyatida foydalanilishi davom ettiriladigan hollar mustasno.

Agar mazkur moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, ushbu modda maqsadida amortizatsiya qilinadigan aktiv boshlang'ich qiymat bo'yicha hisobga olinadi.

2021-yil 31-dekabrda keyin sotib olingan (olingan, yaratilgan) amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati uni sotib olishga, qurishga, ishlab chiqarishga, yetkazib berishga va foydalanish uchun yaroqli bo'lgan holatga keltirishga doir xarajatlar summasi sifatida (agar bunday aktiv soliq to'lovchi tomonidan bepul olingan yoxud inventarizatsiya natijasida aniqlangan bo'lsa, shu aktivning Soliq kodeksining 299-moddasiga muvofiq belgilanadigan bozor qiymati sifatida) aniqlanadi.

Moliyaviy ijara va (yoki) lizing predmeti bo'lgan amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati ushbu moddaning o'ninchi qismida ko'rsatilgan tartibga o'xshash tartibda aniqlanadi.

Aksiyadorning (ishtirokchining, mulkdorning) ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissasi hisobidan olingan, amortizatsiya qilinadigan aktivlarning boshlang'ich qiymati deb mazkur aktivlarning aksiyadorlar (ishtirokchilar, mulkdorlar) tomonidan kelishilgan, lekin Soliq kodeksining 299-moddasida ko'rsatilgan tartibga o'xshash tartibda aniqlanadigan bozor qiymatidan yuqori bo'lmagan puldagi bahosi e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchining o'zi barpo etgan (tayyorlagan, yaratgan), amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati deb bunday aktivni barpo etish (qurish, qo'shimcha qurish, tayyorlash, yaratish) bo'yicha haqiqiy xarajatlar summasi e'tirof etiladi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati quyidagilar hisobga olinmagan holda aniqlanadi:

Soliq kodeksining 37-bobiga muvofiq hisobga olingan va (yoki) 314-moddasiga muvofiq xarajatlar tarkibida hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'i;

foizlar bo'yicha xarajatlarni va Soliq kodeksiga muvofiq chegirib tashlanishi lozim bo'lgan yoki xarajatlar tarkibida hisobga olinadigan amortizatsiya qilinadigan aktivni sotib olish bilan bog'liq boshqa xarajatlar.

Sotish uchun mo'ljallangan zaxiralar yoki aktivlar tarkibidan o'tkazilgan amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati ushbu aktivning

buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq bunday kelib tushish sanasida aniqlangan balans qiymatidir.

Agar amortizatsiya qilinadigan aktiv soliq to'lovchi tomonidan qayta tashkil etish natijasida (bundan tashkiliy-huquqiy shakl o'zgargan hollar mustasno) olingan bo'lsa, bunday aktivning topshirish dalolatnomasida yoki taqsimlash balansida ko'rsatilgan balans qiymati uning boshlang'ich qiymati bo'ladi.

2021-yil 1-yanvar holatiga ko'ra buxgalteriya hisobi ma'lumotlariga ko'ra soliq to'lovchida mavjud bo'lgan, amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich (qayta tiklanish) qiymati soliq solish maqsadlarida ilgari o'tkazilgan qayta baholashlarni hisobga olgan holda uning boshlang'ich qiymati sifatida aniqlanadi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning qayta tiklanish qiymatini aniqlashda ushbu modda maqsadida soliq to'lovchining qarori bo'yicha 2020-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra amalga oshirilgan va soliq to'lovchining buxgalteriya hisobida 2020-yil 1-yanvardan keyin aks ettirilgan amortizatsiya qilinadigan aktivning qayta baholanishi hisobga olinadi.

Ushbu bo'lim maqsadida soliq to'lovchi tomonidan 2021-yil 1-yanvardan keyin amortizatsiya qilinadigan aktiv qiymatini qayta baholash (narxini pasaytirish) amalga oshirilganda, bunday qayta baholashning ijobiy (salbiy) summasi daromad (xarajat) deb e'tirof etilmaydi, amortizatsiya qilinadigan aktivning qayta tiklanish qiymatini aniqlashda va amortizatsiyani hisoblashda hisobga olinmaydi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati bunday aktivga soliq to'lovchi tomonidan kapital qo'yilmalar amalga oshirilgan taqdirda, basharti ular iqtisodiy jihatdan o'rinli bo'lsa, o'zgaradi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati tegishli obyektlar qo'shimcha qurilgan, qo'shimcha jihozlangan, rekonstruksiya qilingan, modernizatsiya qilingan, texnologik jihatdan qayta jihozlangan, qisman tugatilgan hollarda va boshqa shunga o'xshash asoslarga, shu jumladan tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga ko'ra o'zgaradi.

Asbob-uskunalar, binolar, inshootlarning yoki boshqa amortizatsiya qilinadigan aktivning texnologik yoki xizmat ko'rsatish jihatidan belgilangan maqsadining

o'zgarishi va (yoki) boshqa yangi sifatlarning olinishi bilan bog'liq ishlar, qo'shimcha qurish, qo'shimcha jihozlash, modernizatsiya qilishga doir ishlar jumlasiga kiradi.

306-modda maqsadida ishlab chiqarishni takomillashtirish va uning texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarini oshirish bilan bog'liq bo'lgan hamda ishlab chiqarish quvvatlarini ko'paytirish, tovarlar (xizmatlar) sifatini yaxshilash va (yoki) ularning nomenklaturasini o'zgartirish maqsadida amortizatsiya qilinadigan aktivni rekonstruksiya qilish loyihasi bo'yicha amalga oshiriladigan, mavjud amortizatsiya qilinadigan aktivni qayta qurish rekonstruksiya qilish jumlasiga kiradi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning yoki uning ayrim qismlarining texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarini texnika va texnologiyani o'zgartirish, ishlab chiqarishni mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, ma'nan eskirgan hamda jismonan ishdan chiqqan asbob-uskunalarini modernizatsiyalash va almashtirish asosida oshirishga doir kompleks tadbirlar texnik jihatdan qayta jihozlash jumlasiga kiradi. Texnik jihatdan qayta jihozlash yangi ishlab chiqarishlarni barpo etishni va amaldagilarini kengaytirishni ham o'z ichiga oladi.

Ijaraga olingan amortizatsiya qilinadigan aktivlarga va (yoki) bepul foydalanish shartnomasi bo'yicha olingan amortizatsiya qilinadigan aktivlarga kapital qo'yilmalar quyidagi tartibda amortizatsiya qilinadi:

ijaraga beruvchi tomonidan ijaraga oluvchiga (qarz beruvchi tomonidan qarz oluvchiga) qiymatining o'zni qoplanadigan kapital qo'yilmalar ijaraga beruvchi (qarz beruvchi) tomonidan amortizatsiya qilinadi;

ijaraga oluvchi ijaraga beruvchining roziligi bilan (qarz beruvchining roziligi bilan qarz oluvchi) amalga oshirgan, qiymatining o'zni ijaraga beruvchi (qarz beruvchi) tomonidan qoplab berilmaydigan kapital qo'yilmalar ijaraga oluvchi (qarz oluvchi) tomonidan amortizatsiya qilinadi.

2020-yil 31-dekabr holatiga ko'ra soliq to'lovchida mavjud bo'lgan amortizatsiya qilinadigan aktivlarning qoldiq qiymati bunday amortizatsiya qilinadigan aktivlarning boshlang'ich (tiklanish) qiymati va 2021-yil 1-yanvargacha

hisoblangan (jamg'arilgan) amortizatsiya summasi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

2020-yilning 31-dekabridan keyin ishga tushirilgan amortizatsiya qilinadigan aktivning qoldiq qiymati uning boshlang'ich qiymati va soliqni hisoblab chiqarish maqsadida hisoblangan (jamg'arilgan) amortizatsiya summasi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi. Soliq kodeksi 308-moddasining yettinchi qismiga muvofiq investitsiyaviy chegirma bekor qilingan taqdirda, jamg'arilgan amortizatsiya investitsiyaviy chegirma chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning qiymati Soliq kodeksining 308-moddasida nazarda tutilgan amortizatsiya ajratmalari va (yoki) investitsiyaviy chegirmalar orqali xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Agar 306-moddaning o'n yettinchi qismida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, amortizatsiya qilinadigan aktivning qiymati amortizatsiya ajratmalarini qayta baholash hisobga olinmagan holda boshlang'ich qiymatdan hisoblanadigan amortizatsiya ajratmalari orqali xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivlar amortizatsiyani hisoblash maqsadida, ushbu moddaning qoidalariga muvofiq va O'zbekiston Respublikasi asosiy fondlarining statistik tasniflari hisobga olingan holda aktivni ishga tushirish sanasida amortizatsiya guruhlari (kichik guruhlari) bo'yicha taqsimlanadi.

Amortizatsiya qilinadigan barcha aktivlar (bundan nomoddiy aktivlar mustasno) bo'yicha amortizatsiyani hisoblash amortizatsiyaning quyidagi eng yuqori normalari qo'llanilgan holda to'g'ri chiziqli usul orqali amalga oshiriladi:

Guruhlar tartib raqami	Kichik guruhlar tartib raqami	Amortizatsiya guruhlarining (kichik guruhlarining) nomi	Amortizatsiyaning normasi, foizlarda
I		Binolar va inshootlar	
	1	Binolar	5
	2	Inshootlar	10
II		Quvurlar, elektr uzatish va telekommunikatsiyalar liniyalari	15
III		Mashinalar va uskunalar (transport uskunalaridan tashqari)	20
IV		Transport uskunolari	
	1	Havo va kosmik uchish apparatlari va ular bilan bog'liq uskunalar, kemalar va qayiq, lokomotivlar va harakatdagi tarkib (temir yo'l tarkibi)	10
	2	Avtotransport vositalari, avtomobil kuzovlari (korpuslari), tirkamalar va yarim tirkamalar, boshqa	20

		transport uskunalari	
V		Kompyuterlar va periferiya uskunalari	40
VI		Boshqa guruhlarga kiritilmagan amortizatsiya qilinadigan aktivlar	15

Soliq to'lovchi soliqni hisoblab chiqarish maqsadida amortizatsiyani 306-moddada belgilanganidan pastroq normalar bo'yicha hisoblashga haqli.

Soliq solish maqsadi uchun amortizatsiya summasi soliq to'lovchilar tomonidan har oyda aniqlanadi. Amortizatsiya har bir amortizatsiya qilinadigan aktiv bo'yicha alohida hisoblanadi hamda uning boshlang'ich qiymatining va ushbu obyekt uchun belgilangan amortizatsiya normasining ko'paytmasi sifatida aniqlanadi.

Amortizatsiya qilinadigan aktiv, shu jumladan qonunchilikka muvofiq huquqlari davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim bo'lgan amortizatsiya qilinadigan aktivlar bo'yicha amortizatsiyani hisoblash ushbu aktiv, u davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan qat'i nazar, foydalanishga topshirilgan sanadan e'tiboran boshlanadi.

Agar soliq to'lovchi biror-bir kalendar oy ichida ta'sis etilgan, tugatilgan yoki qayta tashkil etilgan bo'lsa, amortizatsiya quyidagi xususiyatlar hisobga olingan holda hisoblanadi:

1) amortizatsiya ta'sis etilayotgan, qayta tashkil etish natijasida tashkil etilayotgan soliq to'lovchi tomonidan u davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran hisoblanadi;

2) amortizatsiya tugatilayotgan soliq to'lovchi tomonidan tugatish yakunlanadigan sanagacha, qayta tashkil etilayotgan soliq to'lovchi tomonidan esa qayta tashkil etish tugatiladigan sanagacha hisoblanadi.

306-modda o'ttiz beshinchi qismining qoidalarini o'zining tashkiliy-huquqiy shaklini o'zgartirayotgan soliq to'lovchilarga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Amortizatsiyani hisoblash amortizatsiya qilinadigan aktivning qiymati to'liq hisobdan chiqarilgan sanadan e'tiboran yoki bunday aktiv soliq to'lovchining amortizatsiya qilinadigan aktivlari tarkibidan har qanday asoslarga ko'ra chiqarilganda tugatiladi.

306-moddaning sakkizinchi qismiga muvofiq amortizatsiya qilinadigan aktiv tarkibidan chiqarib tashlangan aktivlar bo'yicha amortizatsiyani hisoblash ushbu

aktiv amortizatsiya qilinadigan aktiv tarkibidan chiqarib tashlangan sanadan e'tiboran tugatiladi va amortizatsiya qilinadigan aktiv raskonservatsiya qilingan yoki uni rekonstruksiya qilish (modernizatsiyalash) yakunlangan sanadan e'tiboran qayta tiklanadi.

Soliq solish maqsadlarida amortizatsiya qilinadigan aktivning qiymatiga Soliq kodeksi 317-moddasining **17-bandida** nazarda tutilgan xarajatlar kiritilmaydi.

Nomoddiy aktivlarning qiymati Soliq kodeksining **307-moddasida** nazarda tutilgan tartibda xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Nomoddiy aktivlarni amortizatsiya qilish xarajatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 307-moddasiga muvofiq, soliq to'lovchining tovarlar ishlab chiqarishda (xizmatlar ko'rsatishda) yoki ma'muriy-boshqaruv ehtiyojlari uchun uzoq vaqt (davomiyligi o'n ikki oydan ortiq vaqt) mobaynida foydalaniladigan intellektual faoliyat natijalari va boshqa intellektual mulk obyektlari (ularga bo'lgan mutlaq huquqlar) soliq solish maqsadlarida nomoddiy aktivlar deb e'tirof etiladi.

Nomoddiy aktivlar jumlasiga, xususan, basharti soliq to'lovchi ushbu aktivlarga nisbatan mutlaq huquqlarga ega bo'lsa, Soliq kodeksi 44-moddasining **birinchi qismida** ko'rsatilgan aktivlar kiradi.

Nomoddiy aktivni tan olish uchun quyidagilar zarur:

soliq to'lovchiga iqtisodiy naf (daromad) olib kelish imkoniyatining mavjudligi; nomoddiy aktivning o'zi mavjudligini va (yoki) soliq to'lovchida intellektual faoliyat natijalariga bo'lgan mutlaq huquq mavjud ekanligini tasdiqlovchi lozim darajada rasmiylashtirilgan hujjatlarning (shu jumladan patentlar, guvohnomalarning, boshqa muhofaza hujjatlarining, patentdan, tovar belgisidan o'zganing foydasiga voz kechishga (uni olishga) doir shartnomaning) mavjudligi.

Nomoddiy aktivdan foydali tarzda foydalanish muddatini aniqlash patentning, guvohnomaning amal qilish muddatidan va (yoki) intellektual mulk obyektlaridan O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga yoki chet davlatning qo'llanilishi mumkin bo'lgan qonunchiligiga muvofiq foydalanish muddatlariga doir boshqa cheklavlardan kelib chiqqan holda yoxud nomoddiy aktivlardan foydali tarzda foydalanishning

tegishli shartnomalarda shartlashilgan muddatidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Nomoddiy aktivlar bo'yicha amortizatsiya har oyda soliq to'lovchi tomonidan ularning boshlang'ich qiymatidan va bunday nomoddiy aktivdan foydali tarzda foydalanish muddatidan, biroq soliq to'lovchining faoliyati muddatidan ko'p bo'lmagan muddatdan kelib chiqqan holda hisob-kitob qilingan normalar bo'yicha hisoblanadi.

Foydali tarzda foydalanish muddatini aniqlash mumkin bo'lmagan nomoddiy aktivlar bo'yicha amortizatsiya normalari besh yillik muddatga belgilanadi.

307-moddada nazarda tutilgan istalgan nomoddiy aktivdan foydalanish va foydalanish huquqi uchun soliq to'lovchi tomonidan to'lanadigan davriy (joriy) to'lovlar Soliq kodeksi 305-moddasining **ikkinchi qismida** nazarda tutilgan shartlarga rioya etilgan taqdirda xarajatlar deb e'tirof etiladi va chegirmalar jumlasiga mutanosib ravishda foydalanish muddat davomida kiritiladi.

Investitsiyaviy chegirma

Soliq to'lovchi Soliq kodeksining **306-moddasiga** muvofiq aniqlanadigan aktivning boshlang'ich qiymatidan kelib chiqqan holda amortizatsiya qilinishi lozim bo'lgan amortizatsiya qilinadigan aktivlar bo'yicha investitsiyaviy chegirmalarni "Investitsiyaviy chegirma" deb nomlangan 308-moddada belgilangan tartibda va shartlarda qo'llashga haqli.

Investitsiyaviy chegirma amortizatsiya xarajati deb e'tirof etiladi.

Investitsiyaviy chegirma quyidagi miqdorda qo'llaniladi:

1) yangi texnologik uskunalar qiymatining, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va (yoki) texnologik jihatdan qayta jihozlash xarajatlarining va (yoki) axborot tizimlarini yaratishga doir investitsiya loyihalari doirasida mahalliy ishlab chiqarishning dasturiy ta'minotini sotib olishga yo'naltiriladigan mablag'lar summalarining 20 foizi miqdorida;

2) ishlab chiqarishni yangi qurilish shaklida kengaytirishga, ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun foydalaniladigan binolar va inshootlarni rekonstruksiya qilishga yo'naltiriladigan mablag'lar summasining 10 foizi miqdorida.

Soliq kodeksi 317-moddasining 17-bandiga muvofiq chegirib tashlanmaydigan xarajatlar bo'yicha investitsiyaviy chegirma berilmaydi.

Investitsiyaviy chegirma yangi texnologik uskunani ishga tushirish amalga oshirilgan yoxud o'z ishlab chiqarishini modernizatsiya qilish, texnik va (yoki) texnologik jihatdan qayta jihozlash amalga oshirilgan, ishlab chiqarish yangi qurilish shaklida kengaytirilgan, ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun foydalaniladigan binolar va inshootlarni rekonstruksiya qilish amalga oshirilgan, laboratoriya testlarini va sinovlarini o'tkazish uchun komplekslar, axborot tizimlarini yaratish bo'yicha investitsiya loyihalari doirasida mahalliy ishlab chiqarishning dasturiy ta'minoti sotib olingan hisobot (soliq) davrida qo'llaniladi.

308-modda maqsadlarida tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqarish jarayonida soliq to'lovchi tomonidan foydalaniladigan, chiqarilgan kunidan e'tiboran ko'pi bilan uch yil o'tgan mashinalar va uskunalar (shu jumladan transport uskunalari) yangi texnologik uskunalar deb e'tirof etiladi.

Amortizatsiya qilinadigan aktiv u bo'yicha investitsiyaviy chegirma qo'llanilgan sanadan e'tiboran uch yil ichida realizatsiya qilingan, bepul berilgan va boshqacha tarzda chiqib ketgan taqdirda, investitsiyaviy chegirmaning amal qilishi bunday aktivning chiqib ketishi ro'y bergan hisobot (soliq) davrida jamg'arilgan amortizatsiya summasidan uni chegirib tashlash orqali bekor qilinadi.

308-modda yettinchi qismining qoidalarini amortizatsiya qilinadigan aktivning favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofat, yong'in, avariya va shunga o'xshash boshqa holatlar) tufayli chiqib ketishi hollariga nisbatan, shuningdek amortizatsiya qilinadigan aktivning boshlang'ich qiymati uning chiqib ketish sanasiga qadar Soliq kodeksining 306-moddasida belgilangan normalar bo'yicha to'liq amortizatsiya qilinishi mumkin bo'lgan hollarda tatbiq etilmaydi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivlarni ta'mirlash xarajatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 309-moddasiga muvofiq, Soliq solish maqsadlarida soliq to'lovchi tomonidan amortizatsiya qilinadigan aktivlarni

ta'mirlash uchun amalga oshirilgan xarajatlar qaysi hisobot (soliq) davrida amalga oshirilgan bo'lsa, o'sha hisobot (soliq) davrida haqiqiy chiqimlar miqdorida xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Agar ijaraga oluvchi va ijaraga beruvchi o'rtasidagi shartnomada (qarz oluvchi va qarz beruvchi o'rtasidagi shartnomada) ijaraga oluvchining (qarz oluvchining) xarajatlari o'rnini ijaraga beruvchi (qarz beruvchi) tomonidan qoplash nazarda tutilgan bo'lmasa, ushbu modda qoidolari ijaraga oluvchining (qarz oluvchining) mazkur xarajatlariga nisbatan ham qo'llaniladi.

Foizlar va ayrim chiqimlar bo'yicha xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 310-moddasiga muvofiq, Soliq to'lovchining qarz majburiyatlari (kreditlar, tovar va tijorat kreditlari, qarzlar, bank omonatlari, bank hisobvaraqlari yoki rasmiylashtirish usulidan qat'i nazar, boshqa jalb qilingan mablag'lar) bo'yicha foizlar tarzidagi xarajatlari Soliq kodeksining **VI bo'limida** nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda, haqiqiy stavkadan kelib chiqib, chegirib tashlanadi.

Yuridik shaxsning nazorat qilinadigan qarzi bilan bog'liq xarajatlari 310-moddaning **birinchi qismi** qoidolari hisobga olingan holda, ushbu moddada belgilangan eng ko'p qiymatlardan oshmaydigan miqdorda chegirib tashlanadi. Mazkur qoida quyidagilarga nisbatan qo'llaniladi:

- 1) qarz mablag'laridan foydalanganlik uchun foizlarga;
- 2) neustoykalarining (jarimalar, penyalarning) summalari, javobgarlikning boshqa choralari qo'llanilganligi natijasida, shu jumladan shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun zararlarning o'rnini qoplash natijasida to'lanishi lozim bo'lgan summalarga.

310-modda maqsadlarida yuridik shaxsning quyidagi qarzlari nazorat qilinadigan qarzlardir deb e'tirof etiladi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining soliq rezidenti bo'lmagan, mazkur soliq to'lovchi aksiyalarining (ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) paylar, ulushlarning) 20 foizidan ortig'iga bevosita yoki bilvosita egalik qiladigan chet ellik yuridik yoki jismoniy shaxs oldidagi qarzi;

2) Soliq kodeksining 37-moddasiga muvofiq ushbu qismning 1-bandida ko'rsatilgan chet ellik shaxsning o'zaro bog'liq shaxsi deb e'tirof etiladigan boshqa shaxs oldidagi qarzi;

3) ushbu qismning 1 va (yoki) 2-bandlarida ko'rsatilgan shaxslar oldida kafillik qiluvchi, kafil sifatida ish yurituvchi shaxs yoki ushbu soliq to'lovchining ushbu moddaning to'rtinchi qismida ko'rsatilgan qarzini to'lashni ta'minlash yuzasidan majburiyatni boshqacha tarzda o'z zimmasiga oladigan boshqa shaxs oldidagi qarz.

Nazorat qilinadigan qarz soliq davridagi quyidagi qarzlarning jami summalarini o'z ichiga oladi:

qarz mablag'lari bo'yicha;

javobgarlikning boshqa choralari qo'llanilganligi natijasida, shu jumladan shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun zararlarning o'rni qoplanishi natijasida to'lanishi lozim bo'lgan neustoykalar (jarimalar, penyalar) summolari bo'yicha.

310-moddaning to'rtinchi qismi maqsadlari uchun soliq davrida mavjud bo'lgan qarz deganda, qaysi xo'jalik operatsiyasi natijasida joriy hisobot (soliq) davrida qarz yuzaga keladigan yoki ko'payadigan bo'lsa, o'sha har bir xo'jalik operatsiyasining qiymat ko'rsatkichlari summasi, shuningdek joriy hisobot (soliq) davrining boshida to'lanmagan qarzning summasi tushuniladi.

Agar 310-moddaning uchinchi qismida ko'rsatilgan chet ellik shaxs yoki boshqa shaxslar oldidagi nazorat qilinadigan qarz miqdori soliq to'lovchining xususiylar kapitalidan uch baravardan ortiq bo'lsa, faqat lizing faoliyati bilan shug'ullanuvchi banklar va soliq to'lovchilar uchun esa o'n uch baravardan ortiq bo'lsa, xarajatlarning chegirib tashlanishi lozim bo'lgan eng ko'p miqdorini aniqlashda ushbu moddaning yettinchi – to'qqizinchi qismlarida belgilangan qoidalar qo'llaniladi.

Soliq to'lovchi nazorat qilinadigan qarzning har bir turi bo'yicha eng ko'p summalarini har bir hisobot (soliq) davrining oxirgi sanasida hisoblab chiqarishi shart. Hisob-kitob nazorat qilinadigan qarz bo'yicha ayrim chiqimlarning (xarajatlarning) soliq davri boshlanganidan e'tiboran o'sib boruvchi yakun bilan aniqlangan summasini tegishli hisobot (soliq) davrining oxirgi sanasida hisob-kitob qilinadigan kapitallashtirish koeffitsiyentiga bo'lish yo'li bilan amalga oshiriladi.

310-moddaning **yettinchi qismida** ko'rsatilgan kapitallashtirish koeffitsiyenti tegishli nazorat qilinadigan, to'lanmagan qarz miqdorini ushbu chet el tashkilotining soliq to'lovchi ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) bevosita yoki bilvosita ishtirok etishi ulushiga muvofiq bo'lgan xususiy kapital miqdoriga bo'lish hamda olingan natijani uchga, banklar va faqat lizing faoliyati bilan shug'ullanuvchi soliq to'lovchilar uchun esa o'n uchga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi.

Xususiy kapital miqdorini aniqlashda soliq to'lovchining aktivlari summasi va majburiyatlari miqdori (soliqlar va yig'imlar bo'yicha qarz summalari, shu jumladan ular bo'yicha kechiktirish va bo'lib-bo'lib to'lash summalari hisobga olinmaydi) tegishli hisobot (soliq) davrining oxirgi kunidagi buxgalteriya hisobi ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Nazorat qilinadigan qarzning har bir turi bo'yicha 310-moddaning **oltinchi — to'qqizinchi qismlariga** muvofiq hisob-kitob qilingan, biroq haqiqatda hisoblangan xarajatlardan ko'p bo'lmagan summalar xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Geologik jihatdan o'rganish, qidirish va tabiiy resurslarni qazib olishga doir tayyorgarlik ishlari uchun xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 311-moddasiga muvofiq, Yer qa'ridan foydalanuvchi tomonidan qazib olishni boshlashdan oldin geologik jihatdan o'rganish, qidirish, foydali qazilmalarni qazib olishga doir tayyorgarlik ishlari uchun amalga oshirilgan xarajatlar, shu jumladan baholashga, jihozlashga doir xarajatlar, shuningdek Soliq kodeksiga muvofiq chegirib tashlanishi lozim bo'lgan boshqa xarajatlar amortizatsiya qilinadigan aktivning alohida guruhini tashkil etadi. Bunda Soliq kodeksida nazarda tutilgan hollarda, bunday chiqimlar belgilangan normalar doirasida xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

311-moddaning **birinchi qismida** ko'rsatilgan xarajatlar foydali qazilmalarni qazib olish boshlangan paytdan e'tiboran soliq to'lovchining jami daromaddan amortizatsiya ajratmalari tarzida chegirib tashlanadi.

Amortizatsiya ajratmalarining har yilgi summasi, soliq to'lovchining xohishiga ko'ra belgilanadigan amortizatsiya normasini qo'llash yo'li bilan, biroq 311-moddada

nazarda tutilgan amortizatsiya qilinadigan aktivlar guruhi bo'yicha to'plangan xarajatlar summasining 15 foizidan ortiq bo'lmagan miqdorda hisoblab chiqariladi.

Nomahsuldor quduq tugatilgan yoxud soliq to'lovchi yer qa'ri uchastkasidagi ishlarni iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq emasligi, geologik jihatdan istiqbolsizligi yoki boshqa sabablarga ko'ra tugatish to'g'risida qaror qabul qilgan taqdirda, basharti yer qa'ridan foydalanish huquqi to'liq tugatilsa, soliq to'lovchi bunday huquq tugatilgan hisobot (soliq) davrida qilingan xarajatlar summasini chegirib tashlashga haqli.

Ilmiy tadqiqotlarga va (yoki) tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga doir xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 312-moddasiga muvofiq, ushbu bo'lim maqsadlarida yangi ilmiy yoki texnik bilimlar va g'oyalarni olish maqsadida amalga oshirilgan original hamda rejali tadqiqotlar jumlasiga kiradigan xarajatlar ilmiy tadqiqotlarga doir xarajatlar deb e'tirof etiladi.

Ushbu bo'lim maqsadlarida yangi mahsulotni (tovarlarni, xizmatlarni) yaratish yoki ishlab chiqarilayotgan mahsulotni (tovarlarni, xizmatlarni) takomillashtirishga, ishlab chiqarishni va boshqaruvni tashkil etishning yangi texnologiyalarini, usullarini yaratish yoki qo'llanilayotganlarini takomillashtirish jumlasiga kiradigan xarajatlar tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga doir xarajatlar deb e'tirof etiladi.

Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga doir xarajatlarga ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan yoki asoslantirilgan tarzda ushbu konstruktorlik faoliyati turlari jumlasiga kiritilishi mumkin bo'lgan barcha xarajatlar kiritiladi.

Soliq to'lovchining ilmiy tadqiqotlarga va (yoki) tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga doir xarajatlari, amortizatsiya qilinadigan aktivlarni olishga oid xarajatlardan tashqari, tegishli ilmiy tadqiqotlar va (yoki) tajriba konstruktorlik ishlanmalarining natijasidan qat'i nazar, ushbu moddada nazarda tutilgan tartibda bunday tadqiqotlar va ishlanmalar (xizmatlarning alohida bosqichlari) tugallangan va (yoki) qabul qilish-topshirish dalolatnomasini taraflar imzolaganidan keyin 2-koeffitsiyent qo'llanilgan holda chegirib tashlanadi.

Agar soliq to'lovchi ilmiy tadqiqotlar va (yoki) tajriba-konstruktorlik ishlanmalari yuzasidan amalga oshirilgan xarajatlar natijasida intellektual faoliyat natijalariga bo'lgan mutlaq huquqlarni olsa, mazkur huquqlar nomoddiy aktivlar deb e'tirof etiladi. Bunday holda ko'rsatilgan xarajatlar Soliq kodeksining **307-moddasida** nazarda tutilgan tartibda chegirib tashlanadi.

Ushbu moddaning qoidalari shartnoma bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni va (yoki) tajriba-konstruktorlik ishlanmalarini ijrochi (pudratchi yoki subpudratchi) sifatida bajaruvchi soliq to'lovchilarning xarajatlarini soliq solish maqsadlarida e'tirof etishga nisbatan tatbiq qilinmaydi.

Umidsiz qarzlar bo'yicha xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 313-moddasiga muvofiq, sudning qaroriga ko'ra, bankrotlik, tugatish, qarzdor vafot etganligi tufayli majburiyatlar tugatilganligi oqibatida yoki da'vo muddati o'tganligi oqibatida to'lanishi mumkin bo'lmagan qarz umidsiz qarz deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi oldingi hisobot (soliq) davrlarida soliq solinadigan daromadlar olish bilan bog'liq bo'lgan umidsiz qarzlarni chegirib tashlashga haqli.

Umidsiz qarzlarni chegirib tashlashga faqat qarz hisobdan chiqarilgan va soliq to'lovchining buxgalteriya hisobotida aks ettirilgan taqdirda yo'l qo'yiladi.

Qo'shilgan qiymat solig'iga doir xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 314-moddasiga muvofiq, agar ushbu moddada boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, sotib olingan tovarlarning (xizmatlarning) qiymatida qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha quyidagi chiqimlar hisobga olinadi:

- 1) Soliq kodeksining **267-moddasida** nazarda tutilgan tartibda hisobga olinmaydigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi;
- 2) Soliq kodeksi 268-moddasining **oltinchi qismida** nazarda tutilgan tartibda qo'shilgan qiymat solig'i summasi;
- 3) Soliq kodeksining **270-moddasida** ko'rsatilgan holda qo'shilgan qiymat solig'iga tuzatish kiritish summasi.

Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi hisobga olinmaydigan qo'shilgan qiymat solig'i summasini quyidagi hollarda xarajatlar jumlasiga kiritishga haqli:

1) Soliq kodeksi 268-moddasining **bashinchi qismiga** muvofiq mutanosib usulni qo'llashda;

2) agar soliqning tuzatish kiritish summasini bunday tuzatish amalga oshirilayotgan sotib olingan tovarlarning (xizmatlarning) qiymatiga kiritish mumkin bo'lmasa, qo'shilgan qiymat solig'iga Soliq kodeksining **269** va **270-moddalariga** muvofiq tuzatish kiritishda;

3) Soliq kodeksining **271-moddasida** nazarda tutilgan tartibda qo'shilgan qiymat solig'iga tuzatish kiritishda.

Zaxira fondlarini shakllantirish xarajatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 315-moddasiga muvofiq, banklar va bank operatsiyalarini amalga oshirishga doir litsenziya asosida bank operatsiyalarining ayrim turlarini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar, shuningdek sug'urta tashkilotlari qonunchilik talablariga muvofiq zaxira fondlarini tashkil etadi.

Ushbu moddaning **birinchi qismida** nazarda tutilgan zaxira fondlariga ajratmalar qonunchilikda nazarda tutilgan tartibda, quyidagi normalar doirasida xarajatlar jumlasiga kiritiladi:

banklar tomonidan — qonunchilikda belgilangan normaning 80 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

bank operatsiyalarini amalga oshirishga doir litsenziya asosida bank operatsiyalarining ayrim turlarini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va sug'urta tashkilotlari tomonidan — qonunchilikda nazarda tutilgan normalardan yuqori bo'lmagan miqdorda.

Ushbu modda **birinchi** va **ikkinchi qismlarining** qoidalarini sof foyda hisobidan shakllantiriladigan zaxira fondlarini tashkil etish hollariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Haqiqiy xarajatlar, ularga nisbatan zaxira fondi shakllantirilgan bo'lsa, tashkil etilgan zaxira fondi summasi hisobidan hisobdan chiqariladi.

Kafolatli ta'mirlash va kafolatli xizmat ko'rsatish yuzasidan kelgusi xarajatlar uchun zaxirani shakllantirish xarajatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 316-moddasiga muvofiq, Tovarlarini (xizmatlarni) realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi soliq to'lovchi kafolatli ta'mirlash va kafolatli xizmat ko'rsatish yuzasidan kelgusi xarajatlar uchun zaxira tashkil etishga haqli. Bunday zaxirani shakllantirishga doir ajratmalar ushbu moddada nazarda tutilgan tartibda chegirmalar jumlasiga kiritiladi. Soliq to'lovchi bunday zaxirani tashkil etish to'g'risidagi qarorni mustaqil ravishda qabul qiladi va soliq solish maqsadlari uchun hisob siyosatida ajratmalarning eng yuqori miqdorini aniqlaydi.

Zaxira xaridor bilan tuzilgan shartnoma shartlariga muvofiq kafolatli muddat davomida xizmat ko'rsatish va ta'mirlash nazarda tutilgan tovarlarga (xizmatlarga) nisbatan tashkil etiladi. Mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish sanasidagi zaxiraga ajratmalar summasi xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Tashkil etilgan zaxiraning miqdori kafolatli ta'mirlash va xizmat ko'rsatish bo'yicha soliq to'lovchi tomonidan haqiqatda amalga oshirilgan xarajatlarning mazkur tovarlarni (xizmatlarni) o'tgan uch yil davomida realizatsiya qilishdan olingan tushum hajmidagi ulushi sifatida aniqlanadigan, hisobot (soliq) davrida mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushum summasiga ko'paytirilgan eng ko'p miqdordan oshmasligi kerak. Agar soliq to'lovchi tovarlarni (xizmatlarni) kafolatli ta'mirlashni va xizmat ko'rsatishni bajarish sharti bilan realizatsiya qilishni uch yildan kam muddatda amalga oshirayotgan bo'lsa, tashkil etilayotgan zaxiraning eng ko'p miqdorini hisob-kitob qilish uchun mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushumning bunday realizatsiya qilishning haqiqiy davridagi hajmi inobatga olinadi.

Ilgari tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishni kafolatli ta'mirlash va xizmat ko'rsatish sharti bilan amalga oshirmagan soliq to'lovchi mazkur chiqimlar uchun kutilayotgan xarajatlarning miqdoridan oshmaydigan miqdordagi zaxirani tashkil etishga haqli. Kutilayotgan xarajatlar deganda kafolat muddati inobatga olingan holda kafolat majburiyatlarini bajarish rejasida nazarda tutilgan xarajatlar tushuniladi.

Soliq davri tugagach, soliq to'lovchi tashkil etilgan zaxiraning miqdoriga kafolatli ta'mirlash va xizmat ko'rsatish bo'yicha haqiqatda amalga oshirilgan

xarajatlarning mazkur tovarlarni (xizmatlarni) o'tgan davrda realizatsiya qilishdan olingan tushum hajmidagi ulushidan kelib chiqqan holda tuzatish kiritishi kerak.

Soliq to'lovchi tomonidan soliq davrida kafolatlar berish sharti bilan realizatsiya qilingan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha kafolatli ta'mirlash va xizmat ko'rsatish uchun to'liq foydalanilmagan zaxira summasi soliq to'lovchi tomonidan keyingi soliq davriga o'tkazilishi mumkin. Bunda keyingi soliq davrida yangi tashkil etilayotgan zaxiraning summasiga zaxiraning oldingi soliq davridagi qoldig'i summasi miqdorida tuzatish kiritilishi kerak. Agar yangi tashkil etilayotgan zaxiraning summasi oldingi soliq davrida tashkil etilgan zaxira qoldig'ining summasidan kam bo'lsa, ular o'rtasidagi farq soliq to'lovchining joriy soliq davridagi daromadlari tarkibiga kiritilishi lozim.

Agar soliq to'lovchi zaxira tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilsa, kafolatli ta'mirlashga doir haqiqiy xarajatlarni hisobdan chiqarish tashkil etilgan zaxira hisobidan amalga oshiriladi. Agar tashkil etilgan zaxiraning summasi soliq to'lovchi tomonidan amalga oshirilgan ta'mirlash xarajatlarining summasidan kam bo'lib qolsa, ular o'rtasidagi farq chegirmalar jumlasiga kiritilishi lozim.

Soliq to'lovchi tovarlarni (xizmatlarni) kafolatli ta'mirlash va ularga kafolatli xizmat ko'rsatish sharti bilan sotishni tugatish to'g'risida qaror qabul qilganda, ilgari tashkil etilgan va foydalanilmagan zaxiraning summasi kafolatli ta'mirlash va kafolatli xizmat ko'rsatishga doir shartnomalarning amal qilish muddatlari tugaganidan keyin daromadlar tarkibiga kiritilishi lozim.

Chegirib tashlanmaydigan xarajatlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 317-moddasiga muvofiq, Soliq bazasini aniqlashda chegirib tashlanmaydigan xarajatlar jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) qonunchilikka muvofiq vakolatli organ tomonidan belgilangan moddiy qimmatliklarning tabiiy kamayishi normalaridan, ular mavjud bo'lmaganda esa, soliq to'lovchi tomonidan belgilangan normalardan ortiqcha tovarlar yo'qolishi;

2) umumiy ovqatlanish korxonalariga yoki boshqa tashkilotlarga joylarni tekin berish xarajatlari, ushbu korxonalar va tashkilotlar uchun kommunal xizmatlarning qiymatini to'lash;

3) soliq to'lovchining Soliq kodeksining 376-moddasida nazarda tutilgan, jismoniy shaxsning moddiy naf tarzidagi daromadlari hisoblangan xarajatlari;

4) dala (safari) ta'minoti, xodimning shaxsiy avtotransportidan xizmat maqsadlarida foydalanganlik uchun qonunchilikda belgilangan normalardan ortiqcha to'lovlar;

5) pensiyalarga ustamalar va qo'shimcha to'lovlar;

6) Soliq kodeksi 377-moddasi birinchi qismi 10-bandining to'rtinchi va beshinchi xatboshilarida ko'rsatilgan moddiy yordam;

7) xayriya yordamini amalga oshirish uchun xarajatlar, bundan metsenatlik ko'magini ko'rsatish, o'quv-tarbiya muassasalariga yoki yetim bolalarga va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarga moddiy yordam ko'rsatish uchun yo'naltirilgan mablag'lar, shuningdek Bolalarni qo'llab-quvvatlash jamoat fondiga xayriya qilingan mablag'lar mustasno;

8) qonunchilikda nazarda tutilgan normalardan ortiqcha tarzda atrof-muhitni ifloslantirganlik va chiqindilar joylashtirganlik uchun kompensatsiya to'lovlari;

9) loyihalar va qurilish-montaj ishlaridagi kamchiliklarni, obyekt yonidagi omborga tashib keltirilguniga qadar yuz bergan buzilishlar va deformatsiyalarni bartaraf etishga doir xarajatlar, korroziyaga qarshi muhofazadagi nuqsonlar tufayli taftish o'tkazish (asbob-uskunalarni qismlarga ajratish) xarajatlari hamda ushbu xarajatlarning o'rnini kamchiliklar, buzilishlar yoki zararlar uchun javobgar bo'lgan mahsulot yetkazib beruvchi yoki boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar hisobidan qoplash imkoni bo'lmagan miqdordagi boshqa shunga o'xshash xarajatlar;

10) aybdorlari aniqlanmagan talon-taroj qilishlar va kamomadlardan yoki aybdor taraf hisobidan zarur summalarning o'rnini qoplash imkoni bo'lmagan taqdirda ko'rilgan zararlar;

11) boshqa shaxslar uchun to'langan soliqlar;

12) soliq tekshiruvlari natijalari bo'yicha qo'shimcha hisoblangan soliqlar va yig'imlar;

13) soliq to'lovchining tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lmagan tadbirlarga (sog'liqni saqlashga oid, sport va madaniy tadbirlar, dam

olishni tashkil etish hamda boshqa shunga o'xshash tadbirlarga) doir xarajatlari, bundan tadbirlarni o'tkazishga doir majburiyatlar qonunchilik bilan soliq to'lovchining zimmasiga yuklatilgan hollar mustasno;

14) kasaba uyushmalari qo'mitalariga yordam ko'rsatish;

15) mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan xizmatlar (shaharlarni va shaharchalarni obodonlashtirish bo'yicha xizmatlar, qishloq xo'jaligiga yordamlashish va xizmatlarning boshqa turlari) ko'rsatganlik uchun qilingan xarajatlar;

16) ushbu bo'limda nazarda tutilgan hollardan tashqari soliq solinmaydigan daromad olish bilan bog'liq xarajatlar;

17) haqiqatda xizmatlar ko'rsatmasdan, tovarlarni jo'natmasdan turib amalga oshirilgan operatsiyalar bo'yicha xarajatlar, agar bunday fakt sudning qonuniy kuchga kirgan qarori bilan aniqlangan va unda ushbu xarajatlarni amalga oshirgan soliq to'lovchining nomi ko'rsatilgan bo'lsa;

18) daromad olishga qaratilgan faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar, agar qonunchilikka muvofiq bunday xarajatlarni amalga oshirish majburiyati soliq to'lovchining zimmasiga yuklatilmagan bo'lsa;

19) budjet tizimiga kiritilishi lozim bo'lgan (kiritilgan) penyalari, jarimalar va boshqa sanksiyalar;

20) sotib olishga, ishlab chiqarishga, qurilishga, montaj qilishga, o'rnatishga doir va amortizatsiya qilinadigan aktivlarning qiymatiga qo'shiladigan boshqa xarajatlar, shu jumladan qo'shimcha qurish, qo'shimcha jihozlash, rekonstruksiya qilish, modernizatsiya qilish, texnik jihatdan qayta jihozlash hollarida amalga oshiriladigan, amortizatsiya chegirmalari vositasidagi xarajatlar jumlasiga kiritiladigan xarajatlar;

21) soliq to'lovchining amortizatsiya qilinmaydigan mol-mulkning boshlang'ich qiymatiga Soliq kodeksining [306-moddasiga](#) muvofiq kiritiladigan xarajatlari;

22) Soliq kodeksida chegirmalar jumlasiga kiritish normalari belgilangan xarajatlarning mazkur normalar qo'llanilgan holda hisoblab chiqarilgan chegirmaning eng yuqori summasidan ortiq bo'lgan summa;

23) shakllantirilishi ushbu bo‘limda va (yoki) qonunchilik talablarida nazarda tutilmagan zaxiralarga, zaxira fondlari va boshqa fondlarga ajratmalar, bundan Soliq kodeksining 315, 316 va 326-moddalarida nazarda tutilgan normalar doirasidagi xarajatlar mustasno;

24) soliq to‘lovchi tomonidan hisoblangan dividendlar summalari;

25) soliq to‘lovchi tomonidan boshqa shaxslarning foydasiga to‘lanadigan ixtiyoriy sug‘urta badallari;

26) soliq to‘lovchi tomonidan Soliq kodeksining 310-moddasiga muvofiq soliq solish maqsadlarida xarajatlar deb e‘tirof etiladigan xarajatlarning summasidan ortiqcha hisoblangan foizlar va ayrim chiqimlar;

27) tekin berilgan mol-mulkning (xizmatlarning) qiymati va bunday berish bilan bog‘liq bo‘lgan (shu jumladan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi kiritilgan) xarajatlar, bundan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko‘ra mol-mulkni o‘tkazish, shuningdek telekommunikatsiya tarmoqlaridagi tezkor-qidiruv tizimining texnik vositalarini o‘tkazish va ulardan foydalanish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish mustasno;

28) ishonchli boshqaruv muassisining ishonchli boshqaruv shartnomasini bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlari, agar ishonchli boshqaruv shartnomasiga ko‘ra muassis naf oluvchi bo‘lmasa;

29) notijorat tashkilotlariga va xalqaro tashkilotlarga to‘lanadigan badallar, yig‘imlar va boshqa to‘lovlar, bundan bunday badallarni, yig‘imlarni va boshqa to‘lovlarni to‘lash qonunchilikda (shu jumladan chet davlatlarning qonunchilikda) nazarda tutilgan va (yoki) ushbu badallarni, yig‘imlarni va boshqa to‘lovlarni to‘lagan soliq to‘lovchilar tomonidan faoliyatni amalga oshirishning sharti yoxud mazkur tashkilotlar tomonidan soliq to‘lovchilar o‘z faoliyatini yuritishi uchun zarur xizmatlar taqdim etishning sharti bo‘lgan hollar mustasno;

30) soliq to‘lovchi tomonidan tashkil etilgan zaxira mablag‘lari hisobiga amalga oshirilgan xarajatlar, agar bunday zaxiralarni tashkil etishga doir xarajatlar Soliq kodeksida yoki boshqa qonunchilikda belgilangan tartibda chegirmalar jumlasiga kiritilgan bo‘lsa;

31) mol-mulk narxining pasayish (qadrsizlanish) summolari;

32) oddiy shirkat shartnomasi doirasida sheriklar (ishtirokchilar) tomonidan shartnoma sheriklarining (ishtirokchilarining) umumiy mulkdagi ulushni qaytarish yoki bunday mol-mulkni bo'lish chog'ida ko'rilgan zararlar;

33) soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi ishtirokchisi tomonidan ushbu guruhning mas'ul ishtirokchisiga soliqni (bo'nak to'lovlarini, joriy to'lovlarni, penyalarni, jarimalarni) Soliq kodeksida soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi uchun belgilangan tartibda to'lash uchun berilgan pul mablag'lari, shuningdek soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining mas'ul ishtirokchisi tomonidan shu guruhning ishtirokchisiga ushbu soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhi bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan soliq (bo'nak to'lovlari, joriy to'lovlar, penyalar, jarimalar) summasi aniqlashtirilishi munosabati bilan berilgan pul mablag'lari;

34) tovar-moddiy qimmatliklarni yaroqsizligi sababli (saqlash muddati o'tganligi, jismoniy va (yoki) ma'naviy eskirganligi, shunga o'xshash boshqa sabablarga ko'ra) hisobdan chiqarishdan ko'rilgan zararlar, bundan favqulodda holatlar (tabiiy ofat, yong'in, avariya, yo'l-transport hodisasi va hokazolar) oqibatida ko'rilgan zararlar mustasno);

35) muddati o'tgan va kechiktirilgan kreditlar (qarzlar) bo'yicha muddatli qarz uchun kredit shartnomasida nazarda tutilgan stavkalardan ortiqcha foizlar;

36) xo'jalik shartnomalari shartlarini buzganlik uchun to'langan yoki tan olingan jarimalar, penyalar va sanksiyalarning boshqa turlari.

Soliq bazasiga tuzatish kiritish

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 332-moddasiga muvofiq, Daromadlar va xarajatlarga tuzatish kiritish tartibi belgilangan.

Hisobot soliq davridagi daromad (xarajatlar) miqdorining soliq bazasini aniqlashda ilgari daromad (xarajat) deb e'tirof etilgan summa doirasida ko'payishi yoki kamayishi tuzatish kiritish deb e'tirof etiladi.

Daromadlar va xarajatlarga quyidagi hollarda tuzatish kiritilishi lozim:

1) tovarlar, shuningdek sugʻurtalanuvchiga sugʻurta mukofoti toʻliq yoki qisman qaytarilganda;

2) bitim shartlari oʻzgartirilganda;

3) narxlar oʻzgartirilganda, sotib oluvchi tomonidan chegirmadan foydalanilganda;

4) koʻrsatilgan xizmatlardan voz kechilganda.

332-moddaning **ikkinchi qismida** nazarda tutilgan daromadlar va xarajatlarga tuzatish kiritish quyidagicha amalga oshiriladi:

kafolat muddati belgilangan tovarlar (xizmatlar) boʻyicha — kafolat muddati doirasida;

sugʻurta mukofotlari boʻyicha — shartnomani bekor qilish paytida;

boshqa hollarda — bir yillik muddat doirasida.

332-moddaga muvofiq daromadlar va xarajatlarga tuzatish kiritish mazkur moddaning **ikkinchi qismida** koʻrsatilgan hollar yuzaga kelganligini tasdiqlovchi hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Bunda tovarni (xizmatni) sotuvchi Soliq kodeksining **257-moddasida** nazarda tutilgan tartibda tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadga tuzatish kiritadi.

332-moddaning **ikkinchi qismida** nazarda tutilgan hollarda daromadlar va xarajatlarga tuzatish kiritish mazkur hollar sodir boʻlgan soliq davrida amalga oshiriladi.

Daromadlar va xarajatlarga tuzatish kiritish soliq toʻlovchi soliq solishning umumbelgilangan tartibiga oʻtgan taqdirda ham amalga oshiriladi, bundan tuzatish kiritilayotgan daromadlar boʻyicha soliq imtiyozlarini qoʻllash hollari mustasno.

Zararlarni kelgusiga oʻtkazish

Oʻzbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 333-moddasiga muvofiq, nazarda tutilgan daromadlar va xarajatlarga kiritilgan tuzatishlarni inobatga olgan holda chegirilishi lozim boʻlgan xarajatlarning jami daromaddan oshib ketishi soliq toʻlovchining zarari deb eʼtirof etiladi.

Muomaladagi qimmatli qog'ozlar va muddatli bitimlarning muomaladagi moliyaviy vositalariga doir operatsiyalar bo'yicha zararlar tadbirkorlik faoliyatidan ko'rilgan zararlar deb e'tirof etiladi.

Oldingi soliq davrida (davrlarida) ushbu moddaning **birinchi qismiga** muvofiq hisoblab chiqarilgan zarari (zararlari) bo'lgan soliq to'lovchi joriy soliq davrining foydasini ushbu ko'rilgan zararining butun summasiga yoki ushbu summaning bir qismiga kamaytirishga haqlidir.

Soliq bazasi oldingi soliq davrida (davrlarida) ko'rilgan zarar summasiga faqat joriy soliq davrining yakunlari bo'yicha kamaytirilishi mumkin.

Bir kalendar yildan ortiq yillarda ko'rilgan zararlar ular ko'rilgan ketma-ketlikda o'tkaziladi.

Bosh bankdan umidsiz qarzlarni oluvchi sho'ba tashkiloti tomonidan ko'rilgan zararlar kelgusi davrlarga o'tkazilmaydi.

Zararlarni o'tkazishning alohida hollardagi o'ziga xos xususiyatlari Soliq kodeksining **334 — 336-moddalarida** nazarda tutilgandir.

Qayta tashkil etilganda zararlarni o'tkazish

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 334-moddasiga muvofiq, qayta tashkil etish munosabati bilan o'tkaziladigan zararlar soliq to'lovchilar bo'lgan huquqiy vorislar o'rtasida taqsimlash balansi asosida o'tkaziladigan aktivlar qiymatining qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs aktivlari qiymatidagi taqsimlash balansini tuzish sanasidan oldingi sanadagi holatiga ko'ra solishtirma miqdoriga mutanosib ravishda taqsimlanadi va Soliq kodeksining **333-moddasida** nazarda tutilgan tartibda o'tkaziladi.

Huquqiy voris bo'lgan soliq to'lovchi qayta tashkil etilgan taqdirda, uning ilgari o'z faoliyatini tugatgan soliq to'lovchidan ko'rgan zararlari o'tkazilmaydi.

Soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi bo'yicha zararlarni o'tkazish (335-modda)

Soliq kodeksi **333-moddasining** qoidalari soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhiga nisbatan ushbu moddada belgilangan o'ziga xos xususiyatlar hisobga olingan holda qo'llaniladi.

Agar soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi oldingi soliq davrida (davrlarida) zarar (zararlar) ko'rgan bo'lsa, bunday guruhning mas'ul ishtirokchisi joriy soliq davrining konsolidatsiyalashgan soliq bazasini zararining butun summasiga yoki ushbu summaning bir qismiga kamaytirishga haqli.

Soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining ishtirokchisi konsolidatsiyalashgan guruh tarkibidan chiqib ketganidan keyin (ushbu guruh faoliyatini tugatgandan keyin):

1) joriy soliq davrining soliq bazasini mazkur guruh faoliyat ko'rsatgan davrda ko'rilgan zararining summasiga (ushbu summaning bir qismiga) kamaytirishga haqli emas;

2) joriy soliq davrining soliq bazasini mazkur ishtirokchi tomonidan u soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining ishtirokchisi bo'lmagan soliq davrlarining yakunlari bo'yicha ko'rilgan zarar summasiga (ushbu summaning bir qismiga) ushbu moddada nazarda tutilgan tartibda va shartlarda kamaytirishga haqli.

Agar soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining ishtirokchisi mazkur guruhdagi o'zining ishtirok etish davrida qo'shib yuborish yoki qo'shib olish shaklida qayta tashkil etilgan bo'lsa, mazkur guruh tarkibidan chiqib ketganidan keyin (ushbu guruh faoliyatini tugatganidan keyin) bu ishtirokchi joriy soliq davrining soliq bazasini o'zi huquqiy vorisi bo'lgan soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi ishtirokchilari bo'lmagan bunday qayta tashkil etilgan soliq to'lovchilar soliq davri yakunlari bo'yicha qayta tashkil etilgan soliq to'lovchidan olingan zararlar summasiga (shu summaning bir qismiga) ushbu moddada nazarda tutilgan tartibda va shartlarda kamaytirishga ham haqli.

Agar soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining ishtirokchisi mazkur guruhdagi o'zining ishtirok etish davrida yuridik shaxsni bo'lish yo'li bilan yangidan tashkil etilgan bo'lsa, mazkur guruh tarkibidan chiqib ketganidan keyin (ushbu guruh faoliyatini tugatganidan keyin) bu ishtirokchi joriy soliq davrining soliq bazasini o'zi huquqiy vorisi bo'lgan soliq to'lovchilarning konsolidatsiyalashgan guruhi ishtirokchilari bo'lmagan bunday qayta tashkil etilgan yuridik shaxs soliq davri yakunlari bo'yicha qayta tashkil etilgan soliq to'lovchidan olingan zararlar

summasiga (shu summaning bir qismiga) ushbu moddada nazarda tutilgan tartibda va shartlarda, Soliq kodeksining 92-moddasini hisobga olgan holda kamaytirishga ham haqli.

Operatsiyalarning ayrim turlari bo'yicha zararlarni o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 336-moddasiga muvofiq, yuridik shaxsning mol-mulk majmui sifatidagi korxonani ustav fondida (ustav kapitalida) ishtirok etish ulushini realizatsiya qilishdan yoki uning boshqacha tarzda chiqib ketishidan ko'rilgan zarar realizatsiya qilingan (chiqib ketgan) aktivlarga aynan o'xshash aktivlarni realizatsiya qilishdan (ularning chiqib ketishidan) olingan daromadlar hisobidan kompensatsiya qilinadi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasi bo'yicha ko'rilgan zararlar ishonchli boshqaruv muassisining soliq bazasini belgilashda hisobga olinmaydi. Bunday zararlar ushbu ishonchli boshqaruvning kelgusidagi daromadlariga o'tkaziladi.

Oddiy shirkat shartnomasida (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnomada) ishtirok etishdan sheriklarning (ishtirokchilarning) olgan zarari ishonchli shaxsda ushbu oddiy shirkat oladigan kelgusi daromadlarga o'tkaziladi.

Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan ko'rilgan zararlar birgalikda aniqlanadi va tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan soliq bazasini aniqlashda hisobga olinmaydi. Bunday zararlar shu xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan olinadigan kelgusi daromadlarga o'tkaziladi.

Muomalada bo'lmagan qimmatli qog'ozlar va muddatli bitimlarning muomalada bo'lmagan moliyaviy vositalariga doir operatsiyalar bo'yicha zararlar alohida aniqlanadi va xuddi shunday operatsiyalardan olingan daromadlar hisobidan har bir soliq bazasi doirasida kompensatsiya qilinadi.

5.6. Foyda solig'i stavkalari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 337-moddasiga muvofiq, 2022 yilda foyda solig'i stavkalari quyidagi miqdorda belgilangan (5-jadval):

5-jadval

Foyda solig'i stavkalari²¹

№	To'lovchilar	Soliq stavkalari, soliq solinadigan bazaga nisbatan %da
1.	Banklar	20
2.	Quyidagi soliq to'lovchilar: polietilen granulalar ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi; faoliyatining asosiy turi mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatishdan iborat bo'lgan	20
3.	O'zi ishlab chiqargan o'z qishloq xo'jaligi mahsulotini realizatsiya qilishdan olingan foyda bo'yicha Soliq kodeksining 57-moddasida nazarda tutilgan mezonlarga javob beruvchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari va baliq xo'jaligi korxonalari	0
4.	Ijtimoiy sohada faoliyatni amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	0
5.	Qo'shimcha manbalardan daromadlar oluvchi budget tashkilotlari	0
6.	Tovarlarni (ishlarni) eksportga realizatsiya qilishdan olingan foyda	0
7.	Bozor va savdo komplekslarida xizmat ko'rsatishdan olingan foyda	20
8.	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	7,5
9.	Yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari bo'lgan va umumiy xodimlar sonida nogironligi bo'lgan shaxslar kamida 50 foizni tashkil etadigan va nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash jamg'armasi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan soliq to'lovchilar	0
10.	O'zbekiston Respublikasi Xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlaridagi mablag'lardan foydalanishdan olinadigan daromadlar	0
11.	Dividendlar tarzidagi daromadlar	5
12.	Qolgan soliq to'lovchilar, bundan 1 — 11-bandlarda ko'rsatilganlar mustasno	15

Polietilen granulalar ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi va faoliyatining asosiy turi mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatishdan iborat bo'lgan soliq to'lovchilar faoliyatning barcha turlari bo'yicha belgilangan soliq stavkasini qo'llaydi.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari va baliq xo'jaligi korxonalari, agar o'zi ishlab chiqargan qishloq xo'jaligi mahsulotini realizatsiya qilishdan olingan daromadlari jami daromadning 90 foizdan ko'prog'ini tashkil etsa, faoliyatning barcha turlari bo'yicha 0 foiz miqdorida soliq stavkasini qo'llashga haqlidir.

Ijtimoiy sohada faoliyatni amalga oshiruvchi soliq to'lovchi Soliq kodeksining 59-moddasida belgilangan mezonlarga rioya etmagan taqdirda, mazkur shartlarga

²¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi.

rioya etmaganlik ro'y bergan soliq davrining boshlanishidan e'tiboran 15 foizlik soliq stavkasini ilgari o'tgan soliq davrlari uchun aniqlashtirilgan soliq hisobotini taqdim etgan holda qo'llaydi.

Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar, agar ko'rsatilgan faoliyat turlarini amalga oshirishdan olingan daromadlar joriy hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha jami daromadning kamida 90 foizini tashkil etsa, 7,5 foiz miqdoridagi soliq stavkasini qo'llashga haqli.

Qo'shimcha manbalardan daromad oluvchi budget tashkilotlari, basharti bo'shatilayotgan mablag'lardan qonunchilikda belgilangan tartibda budget tashkilotlarining moddiy-texnika va ijtimoiy bazasini mustahkamlash, o'z xodimlarini moddiy rag'batlantirish uchun maqsadli tarzda foydalansa, 2023-yilning 1-yanvariga qadar 0 foiz miqdoridagi soliq stavkasini qo'llaydi.

O'zida ishlovchilarning umumiy o'rtacha yillik sonining 3 foizidan ko'prog'i nogironligi bo'lgan shaxslarni tashkil etadigan yuridik shaxslar uchun soliq stavkasi ushbu moddada belgilangan normadan ortiqcha ishga joylashtirilgan nogironligi bo'lgan shaxslarning har bir foiziga soliq stavkasining bir foizi hisobidan kamaytiriladi.

Tovarlarni (ishlarni) eksportga realizatsiya qilishdan olingan foyda uchun 0 darajali foiz miqdoridagi soliq stavkasi soliq to'lovchilar tomonidan, agar tovarlarni (xizmatlarni) eksport qilishdan olinadigan daromadlar jami daromadning kamida 15 foizini tashkil etsa, qo'llaniladi.

Tovarlar eksport qilinganda, shu jumladan tovar vositachi (ishonchli vakil) orqali realizatsiya qilinganda, 0 darajali foiz miqdoridagi soliq stavkasi soliq to'lovchilar tomonidan, Soliq kodeksining [261-moddasida](#) nazarda tutilgan tovarlarning eksportini tasdiqlovchi hujjatlar mavjud bo'lganda, qo'llaniladi.

Tovarlar eksport qilinganda, 0 darajali foiz miqdoridagi soliq stavkasi soliq to'lovchilar tomonidan, tovarlarni chet el valyutasida eksport qilish yuzasidan daromadlar tovarlar (xizmatlar) eksportga chiqarilgan kundan e'tiboran bir yuz sakson kalendar kuni ichida kelib tushmagan taqdirda, qo'llanilmaydi.

337-moddaning **sakkizinchi qismi** qoidalari quyidagilarga nisbatan tatbiq etilmaydi:

- 1) ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanadigan xomashyo tovarlar eksportiga;
- 2) xalqaro tashishlar xizmatlariga, bundan avtotransportda tashishlar mustasno;
- 3) tovarlarni quvurlar orqali va gaz quvurlari orqali tashish bo'yicha xizmatlarga.

Foydali qazilmalarni qazib olish sohasida faoliyatni amalga oshirayotgan ayrim soliq to'lovchilar uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan oshirilgan soliq stavkalari belgilanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 353-moddasiga muvofiq, 2022 yilda Norezidentlarning doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromadlariga foyda solig'i stavkalari quyidagi miqdorda belgilangan (6-jadval):

6-jadval

Norezidentlarning doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromadlariga
foyda solig'i stavkalari

T/r	Soliq solinadigan daromad	Soliq stavkalari, foizlarda
1	Dividendlar va foizlar	10
2	Sug'urta, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlari	10
3	Xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar, xalqaro tashishlar (fraxtdan olingan daromadlar)	6
4	Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb etilgan kreditlar bo'yicha, O'zbekiston Respublikasi banklari va lizing beruvchilari tomonidan chet el moliya institutlariga to'lanadigan daromadlar	0
5	O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan banklarning vakillik hisobvaraqlarini ochish va yuritish hamda ular yuzasidan hisob-kitoblarni amalga oshirish, shuningdek xalqaro to'lov kartochkalari vositasida hisob-kitoblarni amalga oshirish bilan bog'liq xizmatlar ko'rsatishdan olinadigan daromadlar	0
6	Boshqa daromadlar, bundan 1 — 5-bandlarda ko'rsatilgan daromadlar mustasno	20

5.7. Foyda solig'ini hisoblash chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 339-moddasiga muvofiq, hisobot davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq davrining boshidan oshib boruvchi

yakun bilan, soliq bazasining soliq stavkasiga muvofiq bo'lgan foizlardagi ulushi sifatida hisoblab chiqariladi.

Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan «Mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to'g'risida»gi Nizom bilan aniqlanadi va quyidagi ketma-ketlikdagi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi²²:

Ko'rsatkichlarni aniqlash tartibi	Ko'rsatkichlarning ma'nosi
$SST = YaT - ES$	SST – sotishdan olingan sof tushum YaT – yalpi tushum ES – egri soliqlar
$YaF = SST - IT$	YaF – yalpi foyda SST – sotishdan olingan sof tushum IT – sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi
$AFF = YaF - DX + BD - BZ$	AFF – asosiy faoliyatdan olingan foyda YaF – yalpi foyda DX – davr xarajatlari BD – asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar BZ – asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa zararlar
$UF = AFF + MD - MX$	UF – umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda AFF – asosiy faoliyatdan olingan foyda MD – moliyaviy faoliyatdan olingan daromadalar MX – moliyaviy faoliyat xarajatlari
$STF = UF + FP - FZ$	STF – soliq to'langungacha foyda UF – umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda FP – favqulodda vaziyatlardan olingan foyda FZ – favqulodda vaziyatlardan ko'rilgan zarar

Soliq to'lovchi Soliq kodeksining [342-moddasida](#) belgilangan hollarda va tartibda foyda solig'ini yoki chet davlatda to'langan daromadlardan olinadigan xuddi shunday turdagi to'langan soliqni hisobga o'tkazish yo'li bilan soliq summasini kamaytirishga haqli.

Agar ushbu moddada boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, soliq hisoboti barcha soliq to'lovchilar tomonidan har bir hisobot va soliq davri o'tganidan keyin soliq bo'yicha hisobda turgan joyidagi soliq organiga taqdim etiladi.

²² Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Sharq, 2009. 76-bet.

Agar ushbu moddada boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, soliq hisoboti quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

1) hisobot davri yakunlari bo'yicha — hisobot davridan keyingi oyning yigirmanchi kunidan kechiktirmay;

2) soliq davri yakunlari bo'yicha — soliq davri o'tgandan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay.

Budjet tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan soliq bo'yicha soliq hisoboti soliq davri yakunlariga ko'ra taqdim etiladi, bundan matlubot kooperativlari mustasno. Bunda o'tgan soliq davri yakunlari bo'yicha jami daromad mavjud bo'lmagan taqdirda soliq hisobotini taqdim etish talab qilinmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 340-moddasiga muvofiq, soliqni to'lash hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha, tegishli hisobot (soliq) davri uchun soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Jami daromadi joriy soliq davridan oldingi soliq davri uchun kiritilgan tuzatishlar hisobga olingan holda besh milliard so'mdan oshadigan soliq to'lovchilar hisoblab chiqarilgan har oylik bo'nak to'lovlarini hisobot davri har bir oyining yigirma uchinchi kunidan kechiktirmay to'laydi.

Joriy soliq davrining birinchi choragida to'lanishi lozim bo'lgan har oylik bo'nak to'lovining summasi o'tgan soliq davrining oxirgi choragida to'lanishi lozim bo'lgan har oylik bo'nak to'lovi summasiga teng etib qabul qilinadi.

Joriy soliq davrining ikkinchi choragida to'lanishi lozim bo'lgan har oylik bo'nak to'lovining summasi joriy yilning birinchi hisobot davri uchun soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan foyda solig'i summasining uchdan biriga teng etib qabul qilinadi.

Joriy soliq davrining uchinchi choragida to'lanishi lozim bo'lgan har oylik bo'nak to'lovining summasi yarim yillik yakunlariga ko'ra soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan foyda solig'ining summasi va birinchi chorak yakunlari bo'yicha hisoblab chiqarilgan foyda solig'ining summasi o'rtasidagi farqning uchdan biriga teng etib qabul qilinadi.

Joriy soliq davrining to'rtinchi choragida to'lanishi lozim bo'lgan har oylik bo'nak to'lovining summasi to'qqiz oylik yakunlariga ko'ra soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan foyda solig'ining summasi va yarim yillik yakunlari bo'yicha hisoblab chiqarilgan foyda solig'ining summasi o'rtasidagi farqning uchdan biriga teng etib qabul qilinadi.

Agar 340-moddaning **uchinchi — oltinchi qismlariga** muvofiq hisoblab chiqarilgan har oylik bo'nak to'lovining summasi manfiy yoki nolga teng bo'lsa, ko'rsatilgan to'lovlar tegishli chorakda amalga oshirilmaydi.

Soliq to'lovchilar, shu jumladan yangidan tashkil etilgan, jami daromadi joriy hisobot davri mobaynida besh milliard so'mdan oshgan soliq to'lovchilar har oylik bo'nak to'lovlari bunday oshib ketish sodir bo'lgan to'liq chorak o'tganidan keyin to'laydi.

Bo'lish yoki ajratib chiqarish yo'li bilan qayta tashkil etish natijasida yangidan tashkil etilgan yuridik shaxs, jami daromadining miqdoridan qat'i nazar, har oylik bo'nak to'lovlari, agar bo'lish yoki ajratib chiqarish yo'li bilan qayta tashkil etilgan yuridik shaxs soliq bo'yicha har oylik bo'nak to'lovlari bunday qayta tashkil etish amalga oshirilgan soliq davrida hisoblab chiqargan bo'lsa, ikkita kelgusi soliq davri mobaynida to'laydi.

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha hisobot (soliq) davri mobaynida to'langan har oylik bo'nak to'lovlari summasi hisobot (soliq) davri uchun soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan soliqni to'lash chog'ida hisobga olinadi.

Har oylik bo'nak to'lovini hisoblab chiqarish soliq organlari tomonidan amalga oshiriladi. Bunda soliq to'lovchi kelgusi chorak birinchi oyining 10 sanasiga qadar joriy chorakda kutilayotgan foyda summasidan kelib chiqqan holda, bo'nak to'lovlari summasi to'g'risida soliq organlariga ma'lumotnoma taqdim etish huquqiga ega. Kutilayotgan foyda summasi asossiz kamaytirib ko'rsatilgan taqdirda soliq organlari soliq to'lovchilar tomonidan taqdim etiladigan soliq bo'yicha bo'nak to'lovlari summasi to'g'risidagi ma'lumotnomaga o'zgartirishlar kiritishga haqli.

Jami yillik daromadning miqdoridan qat'i nazar, soliq hisobotini soliq bo'yicha faqat soliq davri yakunlari yuzasidan taqdim etuvchi soliq to'lovchilar har oylik bo'nak to'lovlarini to'lamaydi.

Soliq to'lovchi tugatilganda soliq tugatish yakunlanguniga qadar to'lanishi lozim.

Yuridik shaxsni tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan taqdirda, davlat soliq xizmati organi har oylik bo'nak to'lovlarini hisoblashni ro'yxatdan o'tkazuvchi organdan bunday axborot olingan oydan e'tiboran to'xtatib turadi.

Faoliyat tiklangan va tugatish jarayoni to'xtatilgan taqdirda, har oylik bo'nak to'lovlarini hisoblash ularni hisoblash to'xtatilgan oydan e'tiboran tiklanadi.

Qisqacha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, soliqlar uzoq davr mobaynida jamiyat tomonidan yaratilgan mahsulotning bir qismini davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish uchun undiriladigan asosiy moliyaviy manba hisoblanadi.

Foyda solig'i - bu xo'jalik yurituvchi korxonalarda yaratilgan qo'shimcha qiymatning bir qismini majburiy ravishda davlat byudjetiga o'tkazish vositasi bo'lib, u davlat byudjeti bilan yuridik shaxslar o'rtasidagi pul munosabatlarini ifodalaydi.

Oxirgi uch yilda ushbu soliqdan tushumlar sezilarli darajada o'sib bormoqda. O'sish dinamikasi - 234,5%, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, jami soliq tushumlarida soliqning salmog'i ham sezilarli darajada oshib bormoqda - 2019 yildagi 14,6 dan 2021 yilda 23,3 gacha. Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatgan va ta'sir ko'rsatmoqda:

- soliq stavkasining 14%dan 15%gacha oshirilishi;
- 2021 yilda foyda solig'ining umumiy tushumida - 25,7 trln so'm (yoki 67%i) oltin va mis qazib oluvchi korxonalar – “NKMK” AJ va “OKMK” AJ hissasiga to'g'ri keladi. Oltin va misga jahon narxlarining o'sishi tufayli foyda solig'ining asosiy o'sishini aynan shu korxonalar ta'minlamoqda. Boshqa soliq to'lovchilar ulushi 12,6 trln so'mni tashkil etadi (2020 yilga nisbatan o'sish jami 36,7%);
- QQS, mol-mulk solig'i, ayrim tovarlar (xizmatlar) uchun aktsiz solig'i stavkalarini va ayniqsa, qimmatbaho metallar uchun yer qa'ridan foydalanganlik

uchun soliq stavkalarini kamaytirish hisobiga foyda solig'i bo'yicha soliq solinadigan bazani oshirish;

- aylanmasi yiliga 1 mlrd so'mdan ortiq bo'lgan kichik korxonalar (ilgari YaST to'laganlar) hisobiga foyda solig'i to'lovchilar toifasi jiddiy kengaytirilmoqda;

- shu bilan birga, 2021 yilda soliq solinadigan bazani qariyb 1 trln so'mga kamaytirgan investitsiyaviy chegirmalarning joriy etilishi foyda solig'i tushumlarining kamayishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, 2022 yildan boshlab amortizatsiya stavkalari ikki barobar oshadi, bu esa soliq tushumlarining qisqarishida aks etadi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Foyda solig'ini to'lovchilar bo'lib kimlar hisoblanadi?
2. Foyda solig'ida soliq solish ob'ekti bo'lib nima hisoblanadi ?
3. Jami daromad tarkibiga nimalar kiradi ?
4. Foyda solig'i bo'yicha qanday soliq stavkalari va soliq imtiyozlari mavjud?
5. Norezident yuridik shaxslarning foydasiga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
6. Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda solig'ini hisobga olish tartibi qanday?

Testlar

1. Soliq sohasidagi vakolatli organlarga qaysi organlar kiradi?

A) Davlat soliq xizmati organlari, bojxona organlari, moliya organlari, boshqa majburiy to'lovlarni undirish vazifasini amalga oshiruvchi davlat organlari va tashkilotlari

B) Davlat soliq xizmati organlari, bojxona organlari

C) Davlat soliq xizmati organlari, bojxona organlari, banklar

D) Davlat soliq xizmati organlari, bojxona organlari, o'z-o'zini boshqarish organlari

2. Foyda solig'i qaysi soliqlar tarkibiga kiradi?

A) To'g'ri soliqlar

B) Egri soliqlar

C) Mahalliy soliqlar

D) Barcha javoblar to'g'ri.

3. Yuridik shaxslar soliqlarni qanday shaklda to'laydilar?

A) Ixtiyoriy shaklda

B) Naqd pulsiz shaklida

C) Ayrim hollarda har ikkalasidan ham foydalanish mumkin

D) Natura shaklda.

4. Yuridik shaxslar uchun foyda solig'i qachon joriy etilgan?

A) 1991 yil 1 yanvardan

B) 1992 yil 14 yanvardan

C) 1993 yil 6 maydan

D) 1995 yil 1 yanvardan

5. Soliq to'lovchilarni Davlat Soliq Reestrida kodlashtirishning yagona tizimini shakllantiruvchi raqam - bu...

A) STIR

B) JBPTR

C) MFO

D) XXTUT

6. Soliq amaliyotida yuridik shaxslarning foydasiga solig'i ob'ekti qanday huquqiy xujjat asosida aniqlanadi?

A) Korxona ustavi.

B) O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi.

C) Korxona balansi.

D) Mahsulot xarajati tannarxi va moliyaviy faoliyat yakuni to'g'risidagi hisobot bo'yicha Vazirlar Mahkamasi tomonidan 1999 yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan Nizom.

7. Foyda solig'ining bazaviy stavkasi 2022 yil 1 yanvardan necha foiz qilib belgilangan?

A) 9

B) 8

C) 7,5

D) 15

8. O'zbekiston Respublikasida yuridik shaxslarning oladigan dividend va foiz daromadlari qanday stavkada soliqqa tortiladi?

A) 12 %

B) 13 %

C) 15 %

D) 10 %.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan «Mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to'g'risida»gi Nizom.
4. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
5. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
6. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.-57-73-betlar.
7. www.mf.uz-O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.
8. www.soliq.uz-O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti.

VI-bob. QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I

6.1. Qo'shilgan qiymat solig'i haqida tushuncha, uning iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda tutgan o'rni

Respublikamizda davlat byudjeti daromadlarining asosiy qismini egri soliqlar, jumladan qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) egallaydi.

Egri soliqlar to'g'ri soliqlardan o'zining niqoblanganligi bilan farqlanadi. Ushbu soliqlar sotilayotgan tovar bahosiga ustama sifatida belgilanadi va buning natijasida haqiqiy to'lovchining daromadi yoki mulki bilan bevosita bog'liq bo'lmaydi. Qonun tovar ishlab chiqaruvchi va sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi korxonaga tushum hisobidan soliqni byudjetga to'lashdek yuridik majburiyatni yuklaydi. Haqiqatda esa, soliq yuki ushbu tovarlarni (xizmatlarni) egri soliq summasiga oshirilgan narxda sotib oluvchi yoki oxirgi iste'molchi zimmasiga yuklatiladi.

Egri soliq hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, sotilgan mahsulotlar, ko'rsatilgan xizmatlarning qiymati bilan ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilingan oraliq tovarlar, xom-ashyolar va xizmatlarning qiymati o'rtasidagi farqdan iboratdir²³.

QQS tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish, import qilish va sotish jarayonida yaratilgan qo'shilgan qiymatning bir qismini davlat byudjetiga o'tkazuvchi vosita bo'lib, iqtisodiy mohiyatiga ko'ra bilvosita (egri) soliq hisoblanadi.

QQS tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni har bir ishlab chiqarish bosqichidan iste'molchilarga yetkazib berilgunga qadar bo'lgan jarayonlarda undiriladigan ko'p pog'onali soliqdir. QQS tovarlar (xizmatlar, ishlar)ning narxi tarkibida bo'ladi va ularning oxirgi iste'molchilari tomonidan to'lanadi.

Davlat byudjetining daromadlarini shakllantirishda QQSdan foydalanish 1919 yilda vujudga kelgan. QQS ilk bor Germaniyada 1919 yilda Vilgelm fon Simens tomonidan «Veredelte Umsatzsteuer» nemischa mukammallashtirilgan aylanma soliq nomi bilan joriy etilib, bu soliq turi QQS nomi bilan frantsuz iqtisodchisi M.Lore tomonidan 1954 yilda taklif qilingan va 1960 yilda Kot-d-Ivuar Respublikasida joriy etildi va Frantsiya soliq tizimiga soliq turi sifatida kiritilgan.

QQS Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasidagi 35 dan ortiq davlatlarda joriy etilgan va undirilib kelinmoqda. Mustaqil Davlatlar hamdo'stligiga (MDH) kirgan barcha davlatlarda 1992 yildan boshlab QQS joriy etilgan. Shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida ham QQS 1992 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasining 1991

²³Jo'raev A. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning samarali yo'llari. -T.: "Fan". 2004. 111-112 betlar.

yil 15 fevraldagi “Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to’g’risida”gi qonuni asosida joriy etildi²⁴.

QQS Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a’zo bo’lgan barcha mamlakatlarda joriy etilgan bo’lib, Avstraliya va AQSh bundan mustasnodir. QQSni chiqarib tashlash usulidan foydalaniladigan Yaponiyadan tashqari mazkur mamlakatlarning hammasi QQS kredit hisob-kitobi usulidan foydalanadi. Bu usul korxona - shaxslardan ta’minotning barcha bug’inlari bo’yicha soliqqa tortiladigan xom ashyo va materiallarning barcha turlari uchun tegishli stavka bo’yicha QQS hisobini yuritishni talab qiladi²⁵. Soliq to’lovchilar xom ashyo va materiallar etkazib beruvchilardan olinadigan QQS miqdori kreditdan chiqarib tashlanishiga xaqlidir. Buning tasdig’i sifatida bunday xom ashyo va materiallarga ma’lum talablarga mos keladigan soliq hisob-kitobi yoziladi. IHTTga a’zo bo’lgan mamlakatlarning deyarli hammasida yillik aylanmaning eng yuqori miqdori (soliq chegarasi) belgilab qo’yilgan va shu tufayli ular QQS bo’yicha ro’yxatdan o’tmaslikka xaqlidir.

O’zbekistonda 1992 yildan beri qo’llanilib kelinayotgan QQS (aktsiz solig’i bilan birgalikda) oldin amal qilib kelgan bilvosita soliqlar – savdo va oborotdan olinadigan soliqlarning o’rnini to’liq almashtirdi. Ammo, QQS o’zining o’rni bo’yicha byudjetning daromad qismini shakllantirishda, respublika va korxonalar iqtisodiga ta’siri, narxlar proporsiyasini aniqlashda ulardan o’tib ketdi. QQS qo’llanila boshlangan vaqtdan hozirgi kungacha bo’lgan davrda O’zbekiston davlati byudjetining asosiy manbalaridan biriga aylandi.

O’tgan davrlar ichida QQS stavkasi 1992 yilda amal qilgan 30 foizdan 1997 yilga kelib 18 foizgacha tushirildi va 1998 yildan boshlab 20 foiz qilib belgilanib²⁶, ushbu stavka bugungi kungacha saqlanib qolindi. Hozirgi vaqtda amaliyotda “nollik” stavka ham qo’llanilmoqda.

QQSining iqtisodiy mazmuni va xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo’ladi:

- ushbu soliq turi bilvosita soliqlar turkumiga kiradi, ya’ni soliq yuki iste’molchilarga tushadi. Shuning uchun ham, mazkur soliq yukinining o’sishi

²⁴ Yahyoyev Q. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. //O’quv qo’llanma. -T.: 2003. 80-bet

²⁵ Toshmatov Sh., Komilov M. Qo’shilgan qiymat solig’i. -T.: “Iqtisodiyot va huquq dunyosi”. 2004. 19-bet

²⁶ Jo’raev A., Safarov G’. Soliq nazariyasi. //O’quv qo’llanma. -T.: “Iqtisod-moliya”. 2005. 38-bet

iste'mol harajatlarini ortishiga va inflyatsiyani kuchayishiga olib kelishi mumkin. Xususan, ushbu soliq iste'moldan olinadigan soliq hisoblanadi.

- ushbu soliq soliq tizimida faol tartibga soluvchi soliq hisoblanadi, ya'ni me'yoriy ajratmalar orqali mahalliy byudjetlarni daromd va harajatlarini tartibga solishda faol foydalaniladi;

- QQS har bir aylanma bosqichida undiriladigan soliqdir;

- QQS tashqi iqtisoiy faoliyatni tartibga solishdagimuhim davlatning moliyaviy instrumentlaridan biri hisoblanadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng dastlabki yillik (1992 yil) Davlat byudjetiga tashqaridan dotatsiya va subventsiya olmasdan tuzilishi bo'yicha talablar qo'yildi. Shundan kelib chiqib, boshlang'ich bosqichda soliq siyosati ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishga ega bo'lgan byudjet daromad va harajatlarining tengligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan muammolarni xal qilishga qaratilgan edi. Uni respublikada ishlab chiqarish hajmi tushib ketgan bir sharoitda, yuqori inflyatsiya paytida va davlat moliya soxasidagi o'ta og'ir bir vaziyatda amalga oshirishga to'g'ri keldi.

Yuzaga kelgan vaziyat, bilvosita soliqlar (asosan QQS)ga asoslangan soliq tizimining fiskal vazifani bajarishi zarurligini taqozo qildi. Soliqlarni joriy etilishining bosh maqsadi bo'lib davlat taqdim etayotgan xizmatlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlashdan iboratdir. Shu sababli bu davrda soliq isloxotida sezilarli muxim o'zgarishlar bo'lib o'tdi, bunda ayniqsa, aylanmaga soliq va sotishdan soliq o'rniga qo'shilgan qiymat solig'i joriy etilishi aloxida ahamiyat kasb etadi. QQS joriy qilinishining asosiy sabablaridan bo'lib, birinchi navbatda u yordamida davlat byudjetiga daromadlar tushumining tengligini ta'minlash va bozor munosabatlarini shakllantirish vaqtida katta ahamiyatga ega bo'lgan davlat byudjetini tuzishning barqaror bazasini yaratish hisoblanadi.

QQSning afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. QQS mahsulotning sotuv narxiga qo'shilmay uning ustiga qo'yilib, xaridor tomonidan to'lab beriladi, bu esa o'z vaqtida ishlab chiqarishning xarajatlariga va rentabelligiga ta'sir etmaydi;

2. Soliqqa tortish ob'ekti mahsulotning butun ishlab chiqarish jarayonida yagona soliq stavkasida aniqlanishi mahsulot sotishning oxirgi bosqichida soliq summasini yig'ilib qolishidan saqlaydi va soliqqa tortish jarayonida qayta-qayta hisoblanishning oldini oladi;
3. Soliqqa tortish tizimining soddaligi soliq organi uchun hamda soliq to'lovchilar uchun ham qulaylik yaratadi. QQSni hisoblash jarayonini o'z-o'zini tekshirish jarayoni desa ham bo'ladi, chunki keyingi sotib oluvchi avvalgi ta'minotchini hisobvaraqlar-fakturasida to'langan soliq summasini belgilashda to'g'ri qo'yilishini tekshirib boradi;
4. QQS tarmoq va korxonalarning iqtisodiy faoliyat turlaridan, kapital jamg'armasidan, ishlab chiqarish turidan, katta-kichikligidan qat'iy nazar bir xilda soliqqa tortish darajasi qo'llaniladi;
5. QQSning hujjatlarda (schet-fakturada) alohida ko'rsatilib yozilishligi uni to'lashdan qochish holatlarini qiyinlashtiradi;
6. QQS bozor iqtisodiyotini soliqlar yordamida tartibga solishda foyda solig'i stavkasini pasaytirilishi natijasida byudjetning daromad qismidagi yo'qotishlarni qoplash uchun taktik vosita sifatida ishlatiladi;
7. Ko'pgina davlatlarda korxonaning o'zi ishlab chiqargan mahsulotini chetga eksport qiluvchi firmaga ularni qo'llab quvvatlash maqsadida eksport qilingan mahsulot sotuv narxiga kirgan QQSning bir qismini davlat tomonidan qaytarib beriladi. QQSning hisoblash mexanizmi esa eksport qilinayotgan mahsulotni firma tomonidan ishlab chiqarish uchun ketgan real xarajatlarini hisoblab chiqarish imkoniyatini beradi.
8. QQS har turdagi davlatlarning yagona soliq siyosatini yuritishi yordamida integratsiya funtsiyasini ham bajaradi. Masalan, Evropa Ittifoqi davlatlarining soliq siyosatidan ko'rinib turibdiki, qo'shilgan qiymat solig'i ularning byudjetdagi asosiy manbai bo'lishi bilan birga milliy iqtisodiyotlarini yaqinlashishiga olib kelmoqda.

QQSning ba'zi kamchiliklari quyidagilarda ko'rinadi:

1. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida QQSining kamchilik tomonlari ko'rina boshlaydi, ular faqatgina xaridorlarga emas, balki ishlab chiqaruvchilarga ham ta'sir etadi. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin: QQSning haqiqiy to'lash vaqti ya'ni moddiy boyliklar, xizmatlar va ishlarni sotib olish vaqtida ba'zi holatlarda soliqqa tortiladigan mahsulotning sotish vaqtidan ancha avval keladi. Soliq hisobini yuritishda hisoblash usulini qo'llanilishi vaziyatni yanada og'irlashtiradi. Chunki hisoblash usulida tovarni sotish vaqti korxona hisob raqamiga pul mablag'ining kelib tushgani emas, balki tovarning omborxonadan ortib yuborilgan vaqtiga to'g'ri keladi, shuning uchun korxona hisob raqamiga sotilgan tovar uchun pul mablag'i tushishidan qat'iy nazar QQS summasini byudjetga to'lashi shart.
2. Respublikamizda QQS bazasiga faqat qo'shilgan qiymatgina emas, balki unga umuman dahli bo'lmagan elementlar ham kiradi. O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga muvofiq aktsiz tovarlarini respublika hududiga import qilinganida qo'shilgan qiymat solig'ida soliqqa tortish bazasiga to'langan aktsiz solig'i va bojxona boji ham kiradi.
3. QQSning yuqori stavkalarining qo'llanilishi aholining sotib olish qobiliyatini kamaytiradi va ishlab chiqaruvchi uchun esa tovar sotish bozorini qisqartiradi. QQSning yuqori qiymatda belgilanishi esa tovar ishlab chiqaruvchi tomonidan minimal foyda rejalashtirilgan taqdirda ham, sotib oluvchilarning imkoniyatlari chegaralangan bo'lganligi uchun tovarlarni tez va o'z vaqtida sotish imkoniyatini bermaydi. QQSning tartibga solib turuvchi imkoniyatlari rivojlangan bozor iqtisodiyoti va bozor uchun xos bo'lgan raqobatning mavjudligida namoyon bo'ladi.

6.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

2020 yil 1 yanvardan kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 237-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi va (yoki) tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qiluvchi quyidagilar qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar deb e'tirof etiladi:

- 1) O‘zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari;
- 2) tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi soliq davrida bir milliard so‘mdan oshgan yoxud ixtiyoriy ravishda qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashga o‘tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar;
- 3) O‘zbekiston Respublikasi hududida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qiluvchi chet el yuridik shaxslari, agar tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish joyi deb O‘zbekiston Respublikasi e‘tirof etilsa;
- 4) faoliyatni O‘zbekiston Respublikasida doimiy muassasalar orqali amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari;
- 5) oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to‘g‘risidagi shartnoma) doirasida amalga oshiriladigan faoliyat bo‘yicha — oddiy shirkatning ishlarini yuritish vazifasi zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxs – oddiy shirkatning ishtirokchisi;
- 6) O‘zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib o‘tuvchi shaxslar. Mazkur shaxslar bojxona to‘g‘risidagi qonunchilikka muvofiq qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lovchilar deb e‘tirof etiladi.

Quyidagilar QQS to‘lovchilar deb hisoblanmaydi:

- 1) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari – o‘z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish doirasida;
- 2) aylanmadan olinadigan soliqni to‘lovchi shaxslar.

Soliq to‘lovchilar O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda soliq organlarida QQSni to‘lovchi sifatida maxsus ro‘yxatdan o‘tkazish hisobida turadi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 238-moddasiga muvofiq soliq solish ob‘ekti quyidagilardir:

- 1) realizatsiya qilish joyi O‘zbekiston Respublikasi bo‘lgan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo‘yicha aylanma;
- 2) O‘zbekiston Respublikasi hududiga tovarlarni olib kirish.

Faoliyatni O‘zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish

bo'yicha aylanmani bunday doimiy muassasaning faoliyatidan kelib chiqqan holda belgilaydi.

Quyidagilar soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

1) yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan o'z tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy (oilaviy) mol-mulkni realizatsiya qilish;

2) yuridik shaxs qayta tashkil etilayotganda uning mol-mulkini huquqiy vorisga (huquqiy vorislarga) o'tkazish;

3) ishonchli boshqaruvning muassisi tomonidan mol-mulkni ishonchli boshqaruvchiga berish va ishonchli boshqaruv shartnomasining amal qilish muddati tugagan taqdirda, ishonchli boshqaruvchining o'zi ishonchli boshqaruvga berilgan mol-mulkni qaytarishi;

4) milliy valyuta yoki chet el valyutasi muomalasi bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish (bundan numizmatika maqsadlari mustasno).

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 239-moddasiga muvofiq Tovarlarini realizatsiya qilish bo'yicha aylanma quyidagilardan iborat:

1) tovarga bo'lgan mulk huquqini pullik asosda, shu jumladan tovarning qarz shartnomasi bo'yicha o'tkazish;

2) tovarni bepul berish, bundan shunday berish iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydigan hollar mustasno;

3) mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) berish;

4) tovarni bo'lib-bo'lib to'lash shartlari asosida berish.

Tovarni realizatsiya qilishdan farq qiluvchi har qanday faoliyat, shu jumladan quyidagilar xizmatlarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma deb e'tirof etiladi:

1) pullik asosda xizmatlar ko'rsatish;

2) bepul xizmatlar ko'rsatish, shu jumladan mol-mulkni soliq to'lovchining bepul foydalanishi uchun berish, bundan shunday xizmatlarni ko'rsatish iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydigan hollar mustasno.

Tovarlarini bepul berish yoki bepul xizmatlar ko'rsatish quyidagi shartlardan hech bo'lmaganda biriga rioya etilganda iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydi deb e'tirof etiladi:

1) daromad olishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish maqsadida ishlab chiqarilgan bo'lsa;

2) shunday tadbirkorlik faoliyatini saqlash yoki rivojlantirish uchun zarur bo'lsa va xarajatlarning tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liqligi asoslantirilgan bo'lsa;

3) qonunchilikning qoidalaridan kelib chiqsa.

Ushbu bo'limni qo'llash maqsadida quyidagilar ham tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanmadir:

1) yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa sifatida tovarlarni berish (xizmatlar ko'rsatish);

2) oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma) ishtirokchilari o'rtasida shunday shartnoma doirasida tovarlarni berish (xizmatlar ko'rsatish);

3) quyidagilarga tovarlarni berish (xizmatlar ko'rsatish):

a) yuridik shaxs ishtirokchilari tarkibidan ishtirokchi chiqqanda (chiqarilganda) yoki uning yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi kamayganda yoxud ishtirokchidan ushbu yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi (ulushning bir qismi) yuridik shaxs tomonidan qaytarib sotib olinganda, ishtirokchiga;

b) emitent bo'lgan yuridik shaxs tomonidan aksiyadordan ushbu emitent chiqargan aksiyalarni qaytarib sotib olishda, aksiyadorga;

v) yuridik shaxs tugatilganda, aksiyadorga yoki ishtirokchiga;

4) xarajatlari ushbu Kodeksning 317-moddasiga muvofiq (bundan [20-bandda](#) nazarda tutilgan xarajatlar mustasno) foyda solig'ini hisoblab chiqarishda chegirilmaydigan, soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun soliq to'lovchi tomonidan ishlab chiqargan tovarlarni berish, o'z kuchi bilan xizmatlar ko'rsatish;

5) jismoniy shaxslarga mehnatga haq to'lash yoki dividendlar to'lash hisobiga tovarlarni berish (xizmatlar ko'rsatish);

6) soliq to'lovchi tomonidan o'ziga tegishli mol-mulkni (xizmatlarni), agar bunday mol-mulk (xizmatlar) bo'yicha soliq summasi to'liq yoki qisman hisobga o'tkazilgan bo'lsa, boshqaruv organi a'zolariga, xodimlarga, ularning oila a'zolariga

yoxud boshqa shaxslarga soliq to'lovchining tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy maqsadlarda foydalanish uchun berish (xizmatlar ko'rsatish);

7) tovarlarni va boshqa mol-mulkni qaytarish sharti bilan qayta ishlashga berish, agar tovarlar va (yoki) mol-mulk qayta ishlash mahsuli shaklida shartnomada belgilangan muddatda qaytarilmagan bo'lsa;

8) erkin bojxona hududining bojxona tartib-taomiliga soliq to'lamasdan joylashtirilgan tovarni yo'qotish, boshqa holatlarda soliqni to'lash zarur bo'lgan taqdirda;

9) qaytarilishi lozim bo'lgan, ko'p marta muomalada bo'ladigan idishlarning sotuvchi tomonidan berilishi, agar idish bunday idishdagi mahsulotni yetkazib berishga doir shartnomada belgilangan muddatda qaytarilmasa.

Tovarlarni (xizmatlarni) olish huquqini beruvchi vaucherlarni realizatsiya qilish yoki bepul berish mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 240-moddasiga muvofiq, quyidagi shartlardan hech bo'lmaganda bittasi bajarilgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi hududi tovarlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etiladi:

1) tovar O'zbekiston Respublikasi hududida turgan bo'lsa va bitim natijasida uning hududidan tashqariga chiqarilmaydigan bo'lsa;

2) tovar jo'natish yoki transportda tashish boshlangan paytda O'zbekiston Respublikasi hududida turgan bo'lsa.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 241-moddasiga muvofiq, agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, basharti bunday xizmatlarning xaridori O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyatni amalga oshirsa yoki tursa, O'zbekiston Respublikasi hududi xizmatlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etiladi.

Agar xizmatlarning xaridori O'zbekiston Respublikasi hududida yuridik shaxsni (uning filiallarini yoki vakolatxonalarini) yoki jismoniy shaxsni davlat ro'yxatidan o'tkazish asosida haqiqatda hozir bo'lsa, mazkur hudud xaridorning faoliyatni amalga oshirish joyi deb e'tirof etiladi. Davlat ro'yxatidan o'tkazilmagan taqdirda,

xaridorning O'zbekiston Respublikasi hududida haqiqatda hozir bo'lishi yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida ko'rsatilgan joy yoki uni boshqarish joyi, uning doimiy muassasasi joylashgan yer (agar xizmatlar ushbu doimiy muassasa orqali olingan bo'lsa), jismoniy shaxsning yashash joyi asosida belgilanadi.

Quyidagi hollarda ham O'zbekiston Respublikasi hududi xizmatlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etiladi, agar:

1) xizmatlar O'zbekiston Respublikasi hududida turgan ko'chmas mol-mulk bilan bevosita bog'liq bo'lsa. Bunday xizmatlar jumlasiga, xususan, arxitektura loyihasini ishlab chiqish, qurilish faoliyatini tayyorlash va muvofiqlashtirish, arxitektura va qurilish faoliyati ustidan mualliflik va (yoki) texnik nazorat bilan bog'liq bo'lgan qurilish, montaj qilish, qurilish-montaj xizmatlari, ko'chmas mol-mulkka doir ishga tushirish-sozlash, ta'mirlash, restavratsiya qilish ishlari, ko'kalamzorlashtirish ishlari, shuningdek ko'chmas mol-mulkni ijaraga berish kiradi;

2) xizmatlar O'zbekiston Respublikasi hududida haqiqatda bo'lgan ko'char mol-mulk bilan bevosita bog'liq bo'lsa, bundan transport vositalarini ijaraga berish mustasno. Bunday xizmatlar jumlasiga, xususan, ko'char mol-mulkni montaj qilish, sozlash, yig'ish, ishlov berish, qayta ishlash, ta'mirlash, texnik xizmat ko'rsatish, saqlash kiradi;

3) umumiy ovqatlanish, ko'ngilochar, dam olish va boshqa shunga o'xshash xizmatlar, turizm, mehmonxona xizmatlari va joylashtiruv, madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sport, o'qitish (ta'lim) sohasidagi, shu jumladan malaka imtihonlari o'tkazish, seminarlar, malaka oshirish kurslarini, pullik ko'rgazmalarni, konferensiyalarni, simpoziumlarni va boshqa shunga o'xshash tadbirlarni tashkil etishga doir xizmatlar haqiqatda O'zbekiston Respublikasi hududida ko'rsatilsa. Ushbu bandning qoidalari elektron shaklda ko'rsatiladigan o'qitish (ta'lim) sohasidagi xizmatlarga nisbatan tatbiq etilmaydi.

4) tashish va (yoki) transportda tashish bo'yicha xizmatlar yoxud bevosita tashish va (yoki) transportda tashish bilan bog'liq xizmatlar quyidagilar tomonidan ko'rsatiladigan bo'lsa:

a) O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari yoki yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan, agar jo'natish punkti va (yoki) belgilangan punkt O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bo'lsa. Ushbu kichik bandda ko'rsatilgan qoida ushbu transport vositalarida tashishni (transportda tashishni) nazarda tutuvchi, kemada vaqtincha yuk tashishga doir shartnoma bo'yicha (ekipaj bilan bo'lgan vaqtga) transport vositalarini berish chog'ida ham qo'llaniladi. Bunda, agar havo kemalaridan O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida joylashgan punktlar o'rtasida tashish uchun foydalaniladigan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi hududi kemada vaqtincha yuk tashish shartnomasiga ko'ra havo kemalarini foydalanishga berish bo'yicha xizmatlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etilmaydi;

b) chet ellik shaxslar tomonidan, agar jo'natish punkti va belgilangan punkt O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bo'lsa (bundan chet el yuridik shaxslari tomonidan yo'lovchilarni, pochtani va yukni ushbu yuridik shaxsning doimiy bo'lmagan muassasasi orqali tashishga doir xizmatlar mustasno). Ushbu kichik bandning qoidalari tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga yetib kelish joyidan O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketish joyigacha transportda tashish chog'ida bojxona tranzitining bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni bevosita tashish va (yoki) transportda tashish bilan bog'liq xizmatlarga hamda ushbu qismning 5-bandida ko'rsatilgan xizmatlarga nisbatan tatbiq etilmaydi;

5) tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga yetib kelish joyidan O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketish joyigacha tashish chog'ida bojxona tranzitining bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni tashish va (yoki) transportda tashish bilan bevosita bog'liq bo'lgan xizmatlar (bundan ushbu qismning 7-bandida ko'rsatilgan xizmatlar mustasno) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar yoki chet el yuridik shaxsining doimiy muassasasi yoxud yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan ko'rsatilsa;

6) havo kemalariga bevosita O'zbekiston Respublikasi aeroportlarida va O'zbekiston Respublikasining havo hududida ko'rsatiladigan xizmatlar, shu jumladan aeronavigatsiya xizmatlari ko'rsatilsa;

7) O‘zbekiston Respublikasi hududi orqali tabiiy gazni quvurlar orqali tashishni tashkil etish bo‘yicha xizmatlar O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari bo‘lgan yuridik shaxslar tomonidan ko‘rsatilsa;

8) ijaraga berish paytida O‘zbekiston Respublikasi hududida bo‘lgan transport vositalarini qisqa muddatli ijaraga berish bilan bog‘liq xizmatlar. Agar xizmatlar transport vositalarini uzoq muddatli ijaraga berish bilan bog‘liq bo‘lsa, transport vositalarining joylashgan eridan qat‘i nazar, xizmatlarni sotib oluvchining faoliyatini amalga oshiradigan joyi (joylashgan eri) bunday xizmatlarning realizatsiya qilish joyi deb e‘tirof etiladi. Bunda havo va dengiz kemalariga, vertolyotlarga va temir yo‘l transportining harakatdagi tarkibiga nisbatan shartnoma, agarda u 90 kungacha bo‘lgan muddatga tuzilgan bo‘lsa, qisqa muddatli deb hisoblanadi. Boshqa transport vositalariga nisbatan bunday shartnomalar 30 kungacha bo‘lgan muddatga tuzilgan bo‘lsa, qisqa muddatli deb hisoblanadi;

9) televideniyeda va (yoki) radioda, ommaviy axborot vositalarida va boshqa shakllarda reklamani joylashtirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining hududida amalga oshiriladigan xizmatlar;

10) Soliq kodeksining [282-moddasida](#) ko‘rsatilgan elektron shakldagi xizmatlar O‘zbekiston Respublikasi hududida turgan yoki faoliyatni amalga oshirayotgan shaxslar tomonidan olinsa. Bunda, agar quyidagi shartlardan hech bo‘lmaganda bittasi bajarilsa, O‘zbekiston Respublikasining hududi jismoniy shaxs tomonidan elektron shakldagi xizmatlarni olish joyi deb e‘tirof etiladi;

a) xaridorning yashash joyi O‘zbekiston Respublikasi bo‘lsa;

b) xaridor tomonidan xizmatlarga haq to‘lash uchun foydalaniladigan bank yoki xaridor tomonidan xizmatlarga haq to‘lash amalga oshiriladigan to‘lov tizimlarining operatori O‘zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bo‘lsa;

v) xaridor xizmatlarni olish chog‘ida foydalangan tarmoqning manzili O‘zbekiston Respublikasida ro‘yxatdan o‘tkazilgan bo‘lsa;

g) xizmatlarni olish yoki xizmatlarga haq to‘lash uchun foydalaniladigan telefon raqami mansub bo‘lgan mamlakatning xalqaro kodi O‘zbekiston Respublikasi tomonidan berilgan bo‘lsa.

O'zbekiston Respublikasi, agarda 241-moddaning **uchinchi qismida** nazarda tutilgan xizmatlarni realizatsiya qilish joyi unda belgilangan mezonlarga muvofiq bo'lmasa, ushbu xizmatlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etilmaydi.

Agar xizmatlar ko'rsatish asosiy xizmatlarni realizatsiya qilishga nisbatan yordamchi xususiyatga ega bo'lsa, bunday realizatsiya qilish joyi deb asosiy xizmatlar realizatsiya qilingan joy e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 242-moddasiga muvofiq, agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, mahsulot yetkazib beruvchi tomonidan hisobvaraq-faktura taqdim etilgan sana yoki tovarlar jo'natilgan (berilgan) sana, agar ushbu sana hisobvaraq-faktura taqdim etilgan sanadan oldin kelsa, tovarlarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sanadir.

Agar tovarni jo'natish (berish) amalga oshirilmasa, tovarga bo'lgan mulk huquqi xaridorga o'tkazilgan kun tovarlarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sanadir.

Ko'chmas mol-mulk realizatsiya qilingan taqdirda, ko'chmas mol-mulkni boshqa shaxs tasarrufiga o'tkazish to'g'risidagi shartnomaning taraflari tomonidan imzolangan qabul qilib olish-topshirish dalolatnomasi bo'yicha xaridorga ko'chmas mol-mulk berilgan sana aylanma amalga oshirilgan sana deb hisoblanadi.

Xizmatlar ko'rsatilganligi faktini tasdiqlovchi hisobvaraq-faktura yoki boshqa hujjat rasmiylashtirilgan (imzolangan) sana xizmatlarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sanadir.

242-moddaning **to'rtinchi qismi** qoidalari boshlanishi bir hisobot (soliq) davriga, tamomlanishi esa boshqa hisobot (soliq) davriga to'g'ri keladigan xizmatlarga nisbatan ham qo'llaniladi.

Elektr va (yoki) issiqlik energiyasi, suv, gaz, kommunal xizmatlar, aloqa xizmatlari, moliyaviy va sug'urta xizmatlari, quvurlar tizimi orqali yuklarni tashishga doir xizmatlar realizatsiya qilinganda, tovarlar (xizmatlar) doimiy (uzluksiz) asosda realizatsiya qilingan boshqa xollarda tovarlar yetkazib berilgan (xizmatlar ko'rsatilgan) kalendar oyning so'nggi kuni tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sanadir.

Obyektlar qurilishida, shu jumladan obyektlarni foydalanish uchun tayyor holda qurishda, shuningdek uzoq (bir soliq hisoboti davridan ortiq) texnologik davriylikdagi uzoq muddatli shartnomalar bo'yicha, agar tuzilgan uzoq muddatli shartnomalar shartlarida xizmatlarni har oyda topshirish nazarda tutilmagan bo'lsa, har bir kalendar oyning oxirgi kuni aylanma amalga oshirilgan sana deb hisoblanadi.

Mol-mulk moliyaviy ijaraga (lizingga) berilganda, moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi taraflari tomonidan imzolangan qabul qilish-topshirish dalolatnomasiga ko'ra mol-mulk ijaraga oluvchining (lizingga oluvchining) tasarrufiga berilgan sana aylanma amalga oshirilgan sana deb hisoblanadi.

Soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun tovarlarni berishda (xizmatlar ko'rsatishda) aylanma amalga oshirilgan sana deb soliq to'lovchining tegishli ichki hujjati bilan rasmiylashtirilgan, ushbu tovarni berish (xizmatlar ko'rsatish) amalga oshirilgan kun e'tirof etiladi.

Tovarlar eksport bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan holda O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga olib chiqilgan taqdirda, quyidagi sanalar tovarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sana deb hisoblanadi:

1) bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq aniqlanadigan bojxona chegarasi haqiqatda kesib o'tilgan sana;

2) bojxonaga oid deklaratsiyalashni amalga oshirgan bojxona organining belgilari qo'yilgan holda tovarlarga taalluqli bojxona yuk deklaratsiyasi ro'yxatdan o'tkazilgan sana – davriy va (yoki) vaqtinchalik bojxonaga oid deklaratsiyalashdan foydalanilgan hollarda.

Soliq solishdan ozod etish

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 243-moddasiga muvofiq, tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha soliq solishdan ozod etiladigan aylanma keltirilgan.

Agar Soliq kodeksining 260-moddasida (Eksport operatsiyalariga va ularga tenglashtirilgan operatsiyalarga soliq solish) boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, quyidagilarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma soliq solishdan ozod etiladi:

1) maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga qarash bo'yicha xizmatlarni;

- 2) bemorlar va keksalarni parvarish qilish bo'yicha xizmatlarni;
- 3) dafn etish byurolari va qabristonlarning marosim xizmatlarini, diniy ashyolarni, diniy tashkilotlar hamda birlashmalar tomonidan udumlarni va marosimlarni o'tkazishga doir xizmatlarni;
- 4) protez-ortopediya buyumlarini, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inventarni, shu jumladan ushbu buyumlar va inventarni ishlab chiqaruvchilar tomonidan realizatsiya qilinadigan buyumlar va inventarni, shuningdek nogironligi bo'lgan shaxslarga ortopedik protezlash, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mo'ljallangan protez-ortopediya buyumlarini va inventarni ta'mirlash hamda ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha ko'rsatiladigan xizmatlarni;
- 5) davolash muassasalari huzuridagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalarining mahsulotlarini ushbu muassasalar tomonidan realizatsiya qilish;
- 6) ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizi nogironligi bo'lgan shaxslardan iborat bo'lgan hamda nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatiga haq to'lash fondi umumiy mehnatga haq to'lash fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan, yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari hisoblangan yuridik shaxslar tomonidan realizatsiya qilinadigan tovarlar va xizmatlarni;
- 7) pochta markalarini (kolleksiya qilinadiganlaridan tashqari), markali otkritkalarini, konvertlarni;
- 8) pensiyalar va nafaqalar to'lashga doir xizmatlarni;
- 9) budjet mablag'lari hisobidan bajariladigan ilmiy-tadqiqot va innovatsiya ishlarini. Mazkur soliq solishdan ozod etish tegishli moliya organining budjetdan mablag'lar ajratish to'g'risidagi xulosasi mavjud bo'lgan taqdirda qo'llaniladi;
- 10) o'qitish (ta'lim) sohasidagi xizmatlarni, shu jumladan test sinovlari va imtihonlar o'tkazishni tashkil etish xizmatlarini, xususan:
boshlang'ich, o'rta, o'rta maxsus, texnik va kasb-hunar, oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim sohasidagi ta'lim xizmatlarini;

ta'lim muassasalari (tashkilotlari), shuningdek kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni amalga oshiradigan tashkilotlar tomonidan ko'rsatiladigan qo'shimcha ta'lim berish bo'yicha xizmatlarni;

maktabgacha ta'lim va tarbiya dasturlari doirasida ta'lim va tarbiyalash faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda bolalarga qarash va ularni parvarishlash bo'yicha xizmatlarni, to'garaklarda, seksiyalarda (shu jumladan sport seksiyalarida) va studiyalarda voyaga yetmagan bolalar bilan mashg'ulotlar o'tkazish bo'yicha xizmatlarni;

11) tibbiy xizmatlar (bundan kosmetologik xizmatlar mustasno). Ushbu bandning maqsadida tibbiy xizmatlar jumlasiga, xususan, quyidagilar kiradi:

tibbiy yordamga va sanitariya xizmati ko'rsatishga doir xizmatlar;

tashxis qo'yish, profilaktika va davolash bo'yicha xizmatlar;

stomatologik xizmatlar, shu jumladan tishlarni protezlash bo'yicha xizmatlar;

12) veterinariya xizmatlarini. Ushbu bandning maqsadida veterinariya xizmatlari jumlasiga, xususan, quyidagilar kiradi:

veterinariyaga oid xizmatlar ko'rsatish, hayvonlarga tashxis qo'yish va ularni davolash bo'yicha xizmatlar;

hayvonlar va inson uchun umumiy bo'lgan kasalliklardan aholini himoya qilish;

O'zbekiston Respublikasi hududini hayvonlarning yuqumli kasalliklari kirib kelishidan himoya qilish;

davlat veterinariya xizmati nazorati ostidagi tovarlarning veterinariya va veterinariya-sanitariya xavfsizligini ta'minlash;

13) dori vositalarini, veterinariya dori vositalarini, tibbiyot va veterinariya uchun mo'ljallangan buyumlarni;

14) sanatoriy-kurort, sog'lomlashtirish xizmatlarini, shuningdek budjet tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan jismoniy tarbiya va sportga doir xizmatlarni. Ushbu bandning maqsadida:

a) sanatoriy-kurort va sog'lomlashtirish xizmatlari jumlasiga sanatoriylar, shifoxonalar, profilaktoriylar, kurortlar, pansionatlar, dam olish uylari va zonolari, bolalar dam olish oromgohlari hamda boshqa dam olish tashkilotlari tomonidan

ularning asosiy faoliyati doirasida ko'rsatiladigan, ular yuridik shaxslar yoki yuridik shaxslarning tarkibiy bo'linmalari tomonidan ko'rsatilishidan qat'i nazar, yo'llanmalar yoki joysiz davolanish uchun beriladigan hujjatlar bilan rasmiylashtirilgan xizmatlar kiradi;

b) budjet tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan jismoniy tarbiya va sport xizmatlari jumlasiga, xususan, sport inshootlarida, maktablarda, klublarda sport turlari bo'yicha o'quv guruhlari hamda jamoalarida sog'lomlashtirish yo'nalishidagi jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini o'tkazishga oid xizmatlar, umumjismoniy tayyorgarlik xizmatlari, sport musobaqalarini yoki bayramlarini, sport-tomosha tadbirlarini o'tkazish bo'yicha xizmatlar, shuningdek mazkur tadbirlarga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish uchun sport inshootlarini ijaraga berish kiradi;

15) yo'lovchilarni yagona tariflar bo'yicha tashish xizmatlarini ko'rsatish:

a) umumiy foydalanishdagi yo'lovchi tashish shahar transportida va yo'lovchi tashish avtomobil transportida (bundan taksi, shu jumladan yo'nalishli taksi mustasno) mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan belgilanadigan tariflar bo'yicha;

b) shahar atrofidagi yo'nalishda temir yo'l transportida;

16) uy-joy fondini saqlash va ta'mirlash yuzasidan aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar. Uy-joy fondini saqlash va ta'mirlash yuzasidan ko'rsatiladigan xizmatlar jumlasiga lift xo'jaliklari, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligi Davlat kadastrlari palatasining hududiy boshqarmalari va bo'limlari, uy-joy fondidan foydalanish, uni saqlash va ta'mirlash boshqarmalari hamda bo'limlarining bevosita aholi tomonidan haq to'lanadigan xizmatlari, shu jumladan ushbu xizmatlarga uy-joy mulkdorlari shirkatlari orqali haq to'lash kiradi;

16¹) boshqaruvchi tashkilotlar yoki ko'p kvartirali uylarni boshqaruvchilar tomonidan umumiy mol-mulkni boshqarish, unga texnik xizmat ko'rsatish va uni ta'mirlash, shuningdek ko'p kvartirali uylarga tutash yer uchastkalarini obodonlashtirish bo'yicha ko'rsatilayotgan xizmatlar hamda bajarilayotgan ishlar;

17) tovarlarni (xizmatlarni), agar tovarlarni berish (xizmatlar ko'rsatish) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bepul amalga oshirilsa;

18) qimmatbaho metallardan ishlangan bank va o'lchovli quymalarini, qimmatbaho metallardan ishlangan quyma (investitsiya) tangalarni (numizmatika maqsadlari uchun foydalaniladigan tangalardan, shuningdek qimmatbaho metallardan ishlangan chet el tangalaridan tashqari), zargarlik buyumlarini, qimmatbaho metallarni ishlab chiqarish jarayonida hosil bo'ladigan parchalarni va chiqindilarni, qimmatbaho metallarning o'lchov plastinalari va granulalarini, qimmatbaho va yarim qimmatbaho toshlarni, shuningdek qimmatbaho metallardan va qimmatbaho toshlardan yasalgan yarim tayyor mahsulotlarni;

19) bojsiz savdo bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni;

20) yuridik va jismoniy shaxslarga muayyan huquqlar berilganda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va vakolatli organlar, tashkilotlar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarni, agar bunday xizmatlar ko'rsatish shart ekanligi qonunchilikda belgilangan bo'lsa, faoliyatning muayyan sohasida ushbu organlar va tashkilotlarning zimmasiga yuklatilgan alohida vakolatlarni bajarish doirasida davlat boji yoki boshqa to'lovlar undiriladi;

21) budget mablag'lari hisobidan bajariladigan yer-kadastr, yer tuzish, tuproqqa oid va geobotanika ishlarini;

22) budget mablag'lari hisobidan har yillik mineral xomashyo bazasini rivojlantirish va qayta tiklash davlat dasturlari doirasida ko'rsatiladigan geologiya xizmatlari;

23) xalqaro moliyaviy institutlarning qarzlar va hukumat tashkilotlarining xalqaro qarzlar hisobidan olinadigan tovarlarni (xizmatlarni), agar ularni soliqdan ozod etish qonunda nazarda tutilgan bo'lsa;

24) O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasining qo'riqlash bo'linmalari xizmatlarini;

25) telekommunikatsiya tarmoqlarida operativ-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari, shuningdek mazkur vositalardan foydalanishga hamda ularga xizmat ko'rsatishga doir xizmatlar;

26) metsenatlik ko'magi tarzida beriladigan (ko'rsatiladigan) tovarlarni (xizmatlarni);

27) Soliq kodeksining 244-moddasida nazarda tutilgan moliyaviy xizmatlarni;

28) Soliq kodeksining 245-moddasida nazarda tutilgan hayotni sug'urta qilish xizmatlarini va boshqa sug'urta xizmatlarini.

243-moddada sanab o'tilgan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishga doir aylanma soliq to'lovchilarda bunday faoliyatni amalga oshirish uchun tegishli litsenziyalar va boshqa ruxsat etuvchi hujjatlar mavjud bo'lgan taqdirda, agar uning amalga oshirilishini litsenziyalash lozim bo'lsa yoki ruxsat etuvchi hujjatlar talab etsa, qonunchilikka muvofiq soliq solishdan ozod etiladi.

Soliq solinadigan aylanmalarni va ushbu moddaning qoidalariga muvofiq soliq solishdan ozod etiladigan aylanmalarni amalga oshiradigan soliq to'lovchilar Soliq kodeksining 268-moddasiga muvofiq aylanmalarning alohida hisobini yuritishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 244-moddasiga muvofiq, QQS solishdan ozod etiladigan moliyaviy xizmatlar keltirilgan.

Quyidagi moliyaviy xizmatlar soliq solishdan ozod etiladi:

1) bank operatsiyalari, bundan qiymati qat'iy summada belgilangan xizmatlar mustasno, xususan:

yuridik va jismoniy shaxslarning pul mablag'larini omonatlarga jalb etish;

yuridik va jismoniy shaxslarning jalb etilgan pul mablag'larini banklar nomidan hamda ularning hisobidan joylashtirish;

yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisobvaraqlarini, shu jumladan bank kartalari bo'yicha hisob-kitoblar uchun xizmat qiluvchi bank hisobvaraqlarini yuritish, shuningdek bank kartalariga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq operatsiyalar;

yuridik va jismoniy shaxslarning, shu jumladan vakil banklarning topshirig'iga ko'ra ularning bank hisobvaraqlari bo'yicha hisob-kitoblarni amalga oshirish;

yuridik va jismoniy shaxslarga kassa xizmatlarini bank kassalari yoki maxsus asbob-uskunalar (bankomat, avtomatik depozit mashinalar va hokazo) orqali ko'rsatish;

chet el valyutasining naqd puldagi va naqd pulsiz oldi-sotdisi (shu jumladan chet el valyutasining oldi-sotdi operatsiyalariga doir vositachilik xizmatlari ko'rsatish);

bank kafolatlarini bajarish (bank kafolati bo'yicha to'lov);

majburiyatlarning pul shaklida bajarilishini nazarda tutuvchi uchinchi shaxslar uchun kafillik berish;

akkreditivlar bo'yicha hisob-kitoblar va to'lovlar;

to'lov tizimlari, dasturlaridan va uskunalaridan foydalangan holda hisob-kitoblarni (to'lovlarni) amalga oshirish;

2) hisob-kitoblar ishtirokchilari o'rtasida axborot va texnologik hamkorlikni, shu jumladan hisob-kitoblar ishtirokchilariga bank kartalari bilan amalga oshiriladigan operatsiyalar bo'yicha axborotni to'plash, unga ishlov berish va uni taqdim etish yuzasidan xizmatlar ko'rsatilishini ta'minlovchi tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalar;

3) yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarini, kooperativlarning pay fondlaridagi va investitsiya pay jamg'armalaridagi paylarni, qimmatli qog'ozlarni hamda hosila moliyaviy vositalarni realizatsiya qilish, bundan soliq solinishi lozim bo'lgan hosila moliyaviy vositalarning asos aktivini realizatsiya qilish mustasno. Ushbu bo'lim maqsadlarida hosila moliyaviy vositani realizatsiya qilish deganda uning asos aktivini realizatsiya qilish, shuningdek kontrakt bo'yicha mukofotlar summalarini, variatsiyaga oid marja summalarini to'lash, hosila moliyaviy vositalar shartlariga muvofiq asos aktiv to'lovi bo'lmagan hosila moliyaviy vosita taraflarining boshqa davriy yoki bir martalik to'lovlari tushuniladi;

4) realizatsiya qilinishi ushbu qismning **3-bandiga** binoan soliq solishdan ozod etiladigan hosila moliyaviy vositalar asosida yuzaga keladigan majburiyatlar bo'yicha huquqlardan (talablardan) boshqa shaxs foydasiga voz kechish (ularni boshqalarga berish);

5) forfeyting va faktoring operatsiyalari;

6) zayomlarni pul shaklida berishga doir shartnomalardan va (yoki) kredit shartnomalaridan kelib chiqadigan majburiyatlar yuzasidan kreditorning huquqlaridan (talablaridan) boshqa shaxs foydasiga voz kechish (ularni boshqalarga berish, olish) bo'yicha, shuningdek boshqa shaxs foydasiga voz kechish shartnomasi asosida dastlabki shartnoma yuzasidan qarz oluvchining har bir yangi kreditor oldidagi majburiyatlarining bajarilishga doir operatsiyalar;

7) kreditlarni, zayomlarni pul shaklida va qimmatli qog'ozlar bilan berish, shu jumladan ular bo'yicha foizlar bilan birga berish, shuningdek REPO operatsiyalari, shu jumladan REPO operatsiyalari bo'yicha qimmatli qog'ozlar berilganligi uchun to'lanishi lozim bo'lgan pul summalari;

8) mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) berishga doir xizmatlarning ushbu xizmatlar bo'yicha foizli daromadlar olishga taalluqli qismi bo'yicha;

9) qimmatli qog'ozlar (aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar) bilan bog'liq operatsiyalar. Qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq operatsiyalar jumlasiga qimmatli qog'ozlarni saqlash, qimmatli qog'ozlarga bo'lgan huquqni hisobga olish, qimmatli qog'ozlarni o'tkazish hamda ularning reyestrini yuritish, qimmatli qog'ozlar savdosini tashkil etish bo'yicha operatsiyalar kiradi, ularni tayyorlash bo'yicha xizmatlar bundan mustasno;

10) tranzaksiyalarni bir vaqtning o'zida to'lov ishtirokchilari o'rtasida vositachilik haqlarini taqsimlagan holda amalga oshirish bilan bog'liq to'lov tizimlarining moliya xizmatlari.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi bilan birgalikda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va qimmatli qog'ozlarga taalluqli qism bo'yicha qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish bo'yicha vakolatli organ bilan kelishilgan holda, ushbu moddaning qoidalarini qo'llash tartibi yuzasidan tushuntirishlar, shu jumladan ayrim aylanmalarni batafsil aniqlashtirish bo'yicha tushuntirishlar berishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 245-moddasiga muvofiq, QQS solishdan ozod qilinadigan sug'urta xizmatlari keltirilgan.

Sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish xizmatlari bo'yicha sug'urta bozorining professional ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladigan sug'urta qilish bo'yicha xizmatlar bu xizmatlar natijasida:

1) sug'urta bozorining professional ishtirokchisi quyidagilarni olsa, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi:

sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlari;

qayta sug'urta qilishga topshirilgan shartnomalar bo'yicha vositachilik haqi va tantiya;

sug'urta agenti, sug'urta va qayta sug'urta brokeri, syurveyer hamda sug'urta bozorining boshqa professional ishtirokchilarining xizmatlari uchun vositachilik haqi;

sug'urta bozorining professional ishtirokchilari (aktuariylar, ajasterlar, syurveyerlar, assistans xizmatlari va shu singarilar) ko'rsatgan xizmatlardan olinadigan daromadlar;

qonunchilikka muvofiq sug'urtalovchiga o'tgan, sug'urta qildiruvchining (naf oluvchining) yetkazilgan zarar uchun javobgar shaxslardan talab qilish huquqini realizatsiya qilishdan olinadigan mablag'lar;

qayta sug'urta qilish shartnomalari muddatidan ilgari tugatilgan taqdirda, ular bo'yicha sug'urta mukofotlarining qaytarib berilgan qismi summalari;

bevosita sug'urta faoliyatini amalga oshirishdan olinadigan boshqa daromadlar;

2) sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) quyidagilarni olsa, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi:

sug'urta to'lovi (sug'urta to'voni);

preventiv tadbirlar o'tkazish uchun beriladigan mablag'lar;

sug'urta qilish shartnomasi zararsiz amal qilishi uchun sug'urtalovchi to'laydigan mablag'lar;

sug'urta qilish shartnomasiga muvofiq boshqa mablag'lar.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi bilan birgalikda ushbu modda qoidalarining qo'llanilish tartibi yuzasidan, ayrim aylanmalarni batafsillashtirgan xolda, tushuntirishlar berishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 246-moddasiga muvofiq, quyidagilarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish soliq solishdan ozod etiladi:

1) jismoniy shaxslar tomonidan tovarlarni bojsiz olib kirishning bojxona to'g'risidagi qonunchilikda tasdiqlangan normalari doirasida olib kirilayotgan tovarlar;

2) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida olib kirilayotgan tovarlar;

3) davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlarida nazarda tutilgan hollarda — boshqa tashkilotlar va shaxslar yo'nalishlari bo'yicha xayriya yordami maqsadlarida, shu jumladan texnik yordam ko'rsatish (grantlar) uchun olib kiriladigan tovarlar;

4) chet el diplomatik vakolatxonalar va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar rasmiy foydalanishi uchun, shuningdek ushbu vakolatxonalarning diplomatik va ma'muriy-texnik xodimlari, shu jumladan ularning o'zlari bilan birga yashayotgan oila a'zolari shaxsiy foydalanishi uchun mo'ljallangan tovarlar;

5) qonunchilikka muvofiq alohida qimmatga ega madaniy meros obyektlari jamoasiga kiritilgan, davlat madaniyat muassasalari tomonidan olingan yoki ular tomonidan sovg'aga olingan madaniy qimmatliklar. Ushbu soliq solishdan ozod etish O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligining tegishli tasdiqnomasi mavjud bo'lgan taqdirda qo'llaniladi;

6) o'xshashi O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqarilmaydigan, tasdiqlangan ro'yxat bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan texnologik asbob-uskunalar;

7) xalqaro kitob almashinuvi bo'yicha davlat kutubxonalari va muzeylari tomonidan olinadigan bosma nashrlarning barcha turlari, shuningdek xalqaro notijorat almashinuvini amalga oshirish maqsadida ixtisoslashtirilgan davlat tashkilotlari tomonidan olib kiriladigan kinematografiya asarlari;

8) milliy valyuta va chet el valyutasi, qonuniy to'lov vositalari bo'lgan banknotlar (bundan kolleksiyalash uchun mo'ljallanganlari mustasno), shuningdek qimmatli qog'ozlar;

9) xalqaro moliya institutlarining qarzlari va hukumat tashkilotlarining xalqaro qarzlari hisobidan olib kiriladigan tovarlar, agar ular olib kirilayotganda soliqlardan ozod etilishi qonunda nazarda tutilgan bo'lsa;

10) vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig'i mavjud bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari;

11) dori vositalari, veterinariya dori vositalari, tibbiyot va veterinariya uchun mo'ljallangan buyumlar, shuningdek dori vositalarini, veterinariya dori vositalarini, tibbiyot va veterinariya uchun mo'ljallangan buyumlarni ishlab chiqarish uchun qonunchilikda belgilanadigan ro'yxat bo'yicha olib kiriladigan xomashyo. Mazkur norma O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha O'zbekiston Respublikasida ham ishlab chiqariladigan, olib kiriladigan tayyor dori vositalariga, veterinariya dori vositalariga, tibbiyot va veterinariya uchun mo'ljallangan buyumlarga nisbatan tatbiq etilmaydi.

6.3. Soliq solinadigan bazani aniqlash

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 247-moddasida Soliq bazasini aniqlashning umumiy qoidalari keltirilgan.

Tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishda soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan ushbu bobga muvofiq o'zi ishlab chiqargan yoki olgan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishning o'ziga xos xususiyatlariga qarab aniqlanadi.

Tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan ushbu bobga va bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq aniqlanadi.

Soliq bazasini aniqlash chog'ida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushum soliq to'lovchining ushbu tovarlarga (xizmatlarga) pulda va (yoki)

natura shakllaridagi to'lov, shu jumladan qimmatli qog'ozlar bilan haq to'lash sifatida olingan barcha daromadlaridan kelib chiqqan holda hisobga olinadi.

Soliq bazasini aniqlash chog'ida soliq to'lovchining chet el valyutasida ifodalangan tushumi (xarajatlari) Soliq kodeksining 242-moddasida belgilangan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma amalga oshirilgan sanada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan kurs bo'yicha milliy valyutada qayta hisoblab chiqiladi.

Agar sotuvchi va xaridor o'rtasidagi shartnomada tovarlarga (xizmatlarga) chet el valyutasida belgilangan summaga teng bo'lgan summadagi milliy valyutada haq to'lash nazarda tutilgan bo'lsa hamda bunda realizatsiya qilingan tovarlarga (xizmatlarga) haq to'langan sana ularni realizatsiya qilish bo'yicha Soliq kodeksining 242-moddasiga muvofiq aniqlanadigan aylanma amalga oshirilgan sanaga to'g'ri kelmasa, mazkur sanalarda chet el valyutasi kurslaridagi farq tufayli yuzaga kelgan tushum summasidagi ijobiy yoki salbiy farq soliq bazasini belgilashda hisobga olinmaydi. Bunday ijobiy yoki salbiy farq Soliq kodeksining XII bo'limiga muvofiq boshqa daromadlar yoki boshqa xarajatlar tarkibida sotuvchi tomonidan hisobga olinishi lozim.

Soliq kodeksining 239-moddasiga muvofiq o'z ehtiyojlari uchun soliq solish obyekti deb e'tirof etiladigan tovarlar berilgan (xizmatlar ko'rsatilgan) taqdirda, soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan ushbu bobga muvofiq aniqlanadi.

Agar 248-moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq bazasi Soliq kodeksining 176-moddasi talablarini hisobga olgan holda, aksiz solig'ini (aksiz to'lanadigan tovarlar, xizmatlar uchun) hisobga olib, unga soliqni kiritmagan holda, bitim taraflari tomonidan qo'llanilgan narxdan (tarifdan) kelib chiqqan holda realizatsiya qilinadigan tovarlarning (xizmatlarning) qiymati sifatida aniqlanadi.

Xaridorlarga realizatsiya qilish bo'yicha aylanmani amalga oshirish sanasida chegirmalar (boshqa tijorat bonuslari) bergan soliq to'lovchi soliq bazasini bunday chegirmalar (tijorat bonuslari) chegirib tashlangan holdagi narxdan (tarifdan) kelib chiqqan holda aniqlaydi.

Soliq bazasi quyidagi hollarda tovarlarning (xizmatlarning) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan tartibga muvofiq aniqlanadigan bozor qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi:

1) tovarlarni (xizmatlarni) boshqa tovarlarga (xizmatlarga) ayirboshlab realizatsiya qilishda;

2) agar Soliq kodeksining 239-moddasi birinchi qismi **2-bandida** yoki ikkinchi qismining **2-bandida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, tovarlarni (xizmatlarni) bepul berishda (ko'rsatishda);

3) yuridik shaxsning mol-mulkidan Soliq kodeksining 239-moddasi to'rtinchi qismi **6-bandiga** muvofiq shaxsiy maqsadlarda foydalanishda.

Agar bitimning narxi tovarlarning (xizmatlarning) bozor qiymatidan past yoki yuqori bo'lsa, soliq organlari soliq bazasiga tuzatish kiritishga haqli. Soliq to'lovchi bunday qaror yuzasidan bitimning narxi bozor narxlariga muvofiqligini va soliq to'lashdan bo'yin tovlashga qaratilmaganligining asoslarini taqdim etish yo'li bilan nizolashishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirilgan (import qilingan) tovarlarni realizatsiya qilish chog'ida soliq bazasi ushbu tovarlarni olib kirish (import qilish) chog'ida budjetga haqiqatda to'langan soliq hisoblab chiqarilgan qiymatdan past bo'lishi mumkin emas.

Qaytarib berish sharti bilan qayta ishlashga berilgan xomashyo va materiallardan tovarlar ishlab chiqarish bo'yicha xizmatlar realizatsiya qilingan taqdirda, soliq bazasi ularni qayta ishlashga doir xizmatlarning qiymati asosida, unga soliqni kiritmagan holda, aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha esa ularni qayta ishlashga doir xizmatlarning qiymati asosida, Soliq kodeksiga muvofiq hisoblab chiqarilgan aksiz solig'i hisobga olingan holda aniqlanadi.

Obyektlarni qurishda, shu jumladan obyektlarni foydalanish uchun tayyor qilib qurishda, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy ishlarni, shuningdek uzoq texnologik (bir hisobot davridan ortiq) davriylikdagi boshqa uzoq muddatli shartnomalarni bajarishda soliq bazasi har bir kalendar oyning oxirida haqiqatda bajarilgan ishlar hajmining Soliq kodeksining **303-**

moddasiga muvofiq soliq bazasi kiritilmagan holda aniqlanadigan qiymati asosida aniqlanadi. Agar shartnomaga binoan bu ishlarni materiallar bilan ta'minlash majburiyati buyurtmachining zimmasida bo'lsa, ushbu materiallarga bo'lgan mulk huquqi buyurtmachining o'zida saqlanib qolgan taqdirda, soliq bazasi bajarilgan hamda tasdiqlangan ishlarning qiymatidan kelib chiqqan va buyurtmachi materiallarining qiymatini soliq bazasiga kiritmagan holda aniqlanadi.

Jismoniy shaxslarga mehnat haqi hisobiga yoki dividendlar to'lovlari hisobiga tovarlar berilganda (xizmatlar ko'rsatilganda), shuningdek Soliq kodeksining 239-moddasi to'rtinchi qismi **3-bandida** belgilangan hollarda soliq bazasi tovarlarning (xizmatlarning) ushbu moddaning **birinchi qismiga** muvofiq aniqlanadigan qiymatidan kelib chiqqan va soliqni hisobga olgan holda aniqlanadi.

Erkin bojxona hududining bojxona rejimiga soliq to'lamasdan joylashtirilgan tovar yo'qotilganda soliq bazasi Soliq kodeksining 254-moddasi **birinchi qismiga** muvofiq aniqlanadi.

Tovarlarni (xizmatlarni) olishga bo'lgan huquqni beruvchi vaucherni realizatsiya qilish chog'ida vaucherning soliq hisobga olingan holdagi qiymati soliq bazasi bo'ladi.

Olib sotish uchun jismoniy shaxslardan olingan avtomobillar va uy-joy ko'chmas mulk obyektlari realizatsiya qilingan taqdirda, soliq bazasi soliq summasini o'z ichiga oladigan, realizatsiya qilish narxi va sotib olish qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida aniqlanadi.

Foyda solig'ini hisoblab chiqarishda Soliq kodeksining **317-moddasiga** muvofiq xarajatlari chegirilmaydigan soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun o'zi ishlab chiqargan tovarlardan foydalanilganda (o'z kuchi bilan xizmatlar ko'rsatilganda), soliq bazasi ushbu tovarlarning (xizmatlarning) bunday soliq to'lovchi tomonidan o'tgan 90 kun davomida realizatsiya qilingan aynan shunday (ular mavjud bo'lmaganda shunga o'xshash) tovarlarning (xizmatlarning) o'rtacha o'lchangan narxidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqarilgan qiymati sifatida, ko'rsatilgan davrda bunday realizatsiya mavjud bo'lmaganda esa aksizlar hisobga olingan

(aksizosti tovarlar uchun) va soliq qo'shilmagan bozor narxlaridan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Ushbu bo'linga muvofiq realizatsiya qilishga doir aylanmalari soliq solinmaydigan aylanmalar bo'lgan chiptalar, abonementlar, yo'llanmalar (joysiz davolanish uchun berilgan hujjatlar) va xizmatlarni olish huquqini beruvchi boshqa hujjatlar realizatsiya qilingan taqdirda, soliq bazasi soliq summasini o'z ichiga oladigan, realizatsiya qilish narxi va ularni sotib olish narxi o'rtasidagi ijobiy farq sifatida aniqlanadi.

Soliq bazasini aniqlashning boshqa shartlar va holatlarni hisobga oladigan o'ziga xos xususiyatlari Soliq kodeksining [249 — 256-moddalarida](#) belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 249-moddasiga muvofiq, mol-mulk moliyaviy ijaraga (lizingga) berilgan taqdirda, ijaraga beruvchining (lizingga beruvchining) soliq bazasi barcha davriy ijara (lizing) to'lovlari summasi (shu jumladan, qaytarib sotib olish summasi, agar shartnomada shunday summa nazarda tutilgan bo'lsa) sifatida, ijaraga beruvchining (lizingga beruvchining) foiz hisobidagi daromadi chegirib tashlangan va soliq hisobga olinmagan holda aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 250-moddasiga muvofiq, komitentning (ishonch bildiruvchining) topshirig'iga ko'ra komitentga (ishonch bildiruvchiga) tegishli bo'lgan tovarlar realizatsiya qilingan taqdirda, vositachilik (topshiriq) shartnomasining shartlariga muvofiq bo'lgan shartlar asosida vositachi (ishonchli vakil) tomonidan uchinchi shaxs bilan tuzilgan bitim bo'yicha komitent (ishonch bildiruvchi) bunday uchinchi shaxsga xizmatlar ko'rsatganda soliq bazasi quyidagicha aniqlanadi:

1) vositachining (ishonchli vakilning) soliq bazasi – uning soliqni o'z ichiga oladigan vositachilik haqi miqdorida;

2) komitentning (ishonch bildiruvchining) soliq bazasi – komitentning (ishonch bildiruvchining) topshirig'iga ko'ra vositachi (ishonchli vakil) tomonidan realizatsiya qilingan tovarlarning qiymati, shuningdek soliqni kiritmagan holda vositachi (ishonchli vakil) tomonidan uchinchi shaxs bilan tuzilgan bitim bo'yicha komitent

(ishonch bildiruvchi) bunday uchinchi shaxsga ko'rsatgan xizmatlarning qiymati miqdorida.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 251-moddasiga muvofiq, korxona mol-mulk majmuasi sifatida realizatsiya qilinganda, soliq bazasi ushbu moddada belgilangan tartibda, uni realizatsiya qilishning soliqni o'z ichiga oladigan narxi miqdorida, ushbu korxona mol-mulking har bir soliq obyekti bo'yicha alohida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 252-moddasiga muvofiq, yo'lovchilarni, bagajni, yuklarni yoki pochtani temir yo'l, avtomobil, havo yoki daryo transportida tashishlar amalga oshirilganda soliq bazasi soliqni qo'shmagan holdagi tashish qiymati sifatida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 253-moddasiga muvofiq, muddatli bitim deganda shartnomada belgilangan muddat tugagach bevosita ushbu shartnomada ko'rsatilgan narx bo'yicha tovarlar yetkazib berilishini (xizmatlar ko'rsatilishini) taqozo etadigan bitim tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 254-moddasiga muvofiq, tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda soliq bazasi quyidagilarni qo'shgan holda hisoblab chiqarilgan ushbu tovarlarning qiymati sifatida aniqlanadi:

- 1) tovarlarning bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq aniqlanadigan bojxona qiymatini;
- 2) tovarlar O'zbekiston Respublikasiga olib kirilayotganda to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'i va bojxona bojini.

O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan tashqarida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududidan ilgari olib chiqilgan tovarlarning qayta ishlash mahsulotlari ushbu hududga olib kirilayotganda soliq bazasi bunday qayta ishlashning qiymati sifatida aniqlanadi.

Soliq bazasi O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan bir nomdagi, turdagi va markadagi tovarlarning har bir guruhi bo'yicha alohida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 255-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining hududi realizatsiya qilish joyi bo'lgan tovarlar

(xizmatlar) soliq to'lovchilar sifatida soliq organlarida hisobda turmagan chet ellik shaxslar tomonidan realizatsiya qilingan taqdirda, soliq bazasi soliq agentlari tomonidan ushbu tovarlarni (xizmatlarni) aksizlar (aksiz to'lanadigan tovarlar uchun) va soliq hisobga olingan holda realizatsiya qilishdan olingan daromadning summasi sifatida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 256-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi hududida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan davlat mol-mulki ijaraga berilganda, davlat mulkini ijaraga berish bo'yicha vakolatli organ soliq agenti deb e'tirof etiladi. Bunday hollarda soliq bazasi bunday mol-mulkning soliq hisobga olingan holdagi ijara shartnomasida belgilangan ijara to'lovi miqdorida soliq agenti tomonidan aniqlanadi.

Soliq bazasiga tuzatish kiritish

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 257-moddasiga muvofiq, soliq to'lovchida soliq bazasiga tuzatish kiritish quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

- 1) tovarlar to'liq yoki qisman qaytarilganda;
- 2) ko'rsatilgan xizmatlardan voz kechilganda;
- 3) bitim shartlari o'zgarganda, shu jumladan jo'natilgan tovarlarning, ko'rsatilgan xizmatlarning narxi va (yoki) soni (hajmi) o'zgarganda;
- 4) tovarlarni (xizmatlarni) sotuvchi tomonidan chegirmalar berilganda. Ushbu bandda nazarda tutilgan tuzatish kiritish, agar siylovlar berish shartlari shartnoma shartlarida yoki soliq to'lovchining narx (tarif) siyosatida nazarda tutilgan bo'lsa, ilgari amalga oshirilgan tovarlarni (xizmatlarni) yetkazib berish bo'yicha soliq bazasini kamaytiradi. Bunday shartlar tovarlar yetkazib berish (xizmatlar ko'rsatish) shartnomasining muayyan shartlarini xaridor tomonidan bajarishni, shu jumladan tovarlarning (xizmatlarning) muayyan hajmini olishni va muddatidan oldin haq to'lashni nazarda tutishi mumkin.

Soliq bazasiga uni kamaytirish yoki ko'paytirish tarafga tuzatish kiritish bir yillik muddat doirasida, kafolat muddati belgilangan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha esa kafolat muddati doirasida amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchida soliq bazasiga tuzatish kiritish tovarlarga (xizmatlarga) haq to'lash bo'yicha majburiyat Soliq kodeksining 313-moddasiga muvofiq umid qilib bo'lmaydigan qarzdorlik deb e'tirof etilganda va uni hisobdan chiqarish lozim bo'lgan hollarda ham amalga oshiriladi. Bunday holda tuzatish kiritish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Soliq bazasiga tuzatish kiritish (salbiy yoki ijobiy) qo'shimcha hisobvaraqq-faktura yoki ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan holatlar yuzaga kelganligini tasdiqlovchi boshqa hujjatlar asosida va ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan hollar ro'y bergan soliq davrida amalga oshiriladi.

Soliq bazasi xatolarni tuzatish natijasida o'zgartirilgan taqdirda, shuningdek ilgari yozib berilgan hisobvaraqq-fakturaga o'zgartish va (yoki) qo'shimchalar kiritish zarur bo'lganda ushbu moddaning qoidalari qo'llanilmaydi. Bunday holda ilgari yozib berilgan hisobvaraqq-faktura bekor qilinadi va uning o'rniga qonunchilikda belgilangan tartibda tuzatilgan hisobvaraqq-faktura rasmiylashtiriladi.

Tovarlarni (xizmatlarni) yetkazib beruvchi tomonidan soliq bazasiga tuzatish kiritish amalga oshirilayotganda, xaridor yetkazib beruvchi tomonidan rasmiylashtirilgan qo'shimcha hisobvaraqq-faktura asosida ilgari o'zi hisobga olish uchun qabul qilgan soliq summasiga tegishli tarzda tuzatish kiritadi (ko'paytiradi yoki kamaytiradi).

6.4. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha soliq stavkalari

Soliq qonunchiligiga muvofiq 1992 yilda dastlab QQS stavkasi 30 % miqdorida belgilangan. Keyinchalik kiritilgan qo'shimchalar va o'zgarishlarga muvofiq 25% qilib belgilandi.

1993 yilning 1 sentyabridan boshlab 1994 yilning iyunigacha korxonalar ixtiyorida QQS stavkasining 6% miqdori qoladigan bo'ldi, QQSning qolgan 19% stavkasi byudjetga o'tkazila boshladi.

Korxonalar 1994 yil 1 iyundan boshlab QQSni 20% miqdorida to'lay boshladilar va korxonalar ixtiyorida qoladigan QQSining 6%i bekor qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan QQS stavkasi 1996 yilning 1 yanvaridan boshlab 17% qilib belgilandi. 1997 yilning 1

yanvariga kelib ayrim aholining birinchi navbatdagi iste'mol tovarlari bo'yicha ushbu soliq miqdori 10%, boshqa tovar va xizmatlar uchun 18% darajasida o'rnatildi.

1998 yilning 1 yanvaridan eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun 10%, boshqa tovar va xizmatlar uchun 20% darajada o'rnatildi. 2002 yilning 1 yanvaridan esa eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun 15% o'rnatildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 26- dekabrda 610-sonli qaroriga asosan 2005 yil 1 yanvardan boshlab yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig'ining stavkasi 18 %dan 15 % ga tushirildi va byudjet daromadlarini balansini ta'minlash uchun eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun QQS 2002 yildagi 15 foizlik stavkasini 2005 yil uchun 20 % qilib belgilandi.

2000 yildan 2019 yil 1 oktyabrgacha respublikamizda 20 foizli va "0" foizli stavka qo'llanilib kelinmoqda. 2019 yil 1 oktyabrdan 15 foiz qilib belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 258-moddasiga muvofiq, soliq stavkasi 15 foiz miqdorida belgilanadi.

Shuningdek Soliq kodeksining 36-bobida nazarda tutilgan hollarda soliq stavkasi 0 foiz miqdorida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 260-moddasiga muvofiq, eksport operatsiyalariga va ularga tenglashtirilgan operatsiyalarga soliq solish keltirilgan.

Nol darajali stavka bo'yicha soliq solish quyidagilar realizatsiya qilinganda amalga oshiriladi:

1) O'zbekiston Respublikasi hududidan eksport bojxona tartib-taomiliga olib chiqilgan tovarlar;

2) ilgari O'zbekiston Respublikasi bojxona hududida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan, O'zbekiston Respublikasi hududidan olib chiqilgan tovarlar va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududidan bojxona hududida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni qayta ishlash natijasida olingan (hosil bo'lgan) tovarlar (qayta ishlash mahsulotlari, chiqindilar va (yoki) qoldiqlar);

3) O'zbekiston Respublikasi hududidan olib chiqilgan g'amlab qo'yilgan narsalar. Ushbu modda maqsadida havo kemalaridan risoladagidek foydalanilishini

ta'minlash uchun zarur bo'lgan yoqilg'i va yonilg'i-moylash materiallari g'amlab qo'yilgan narsalar deb e'tirof etiladi;

4) chet eldan keltirilgan tovarlarni tashish chog'ida bojxona tranziti bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni bevosita O'zbekiston Respublikasi hududiga yetib kelish joyidagi bojxona organidan O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketish joyidagi bojxona organigacha tashish yoxud transportda tashish bilan bevosita bog'liq bo'lgan xizmatlar;

5) xalqaro tashishlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan xizmatlar.

Nol darajali stavkani ayrim hollarda qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari Soliq kodeksining [264-moddasida](#) belgilangan.

Nol darajali stavkani qo'llash huquqini tasdiqlovchi hujjatlar soliq hisoboti bilan birga taqdim etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 261-moddasiga muvofiq, tovarlar eksport qilinganligini tasdiqlovchi hujjatlar quyidagilardan iborat:

1) kontrakt (kontraktning belgilangan tartibda tasdiqlangan ko'chirma nusxasi);
2) tovarlarni chiqarishni amalga oshiruvchi bojxona organining tovarlarni O'zbekiston Respublikasi bojxona hududidan olib chiqish uchun belgisi qo'yilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

3) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan o'tkazish punktida joylashgan bojxona organining tovarlar belgilangan mamlakatga jo'natilganligini tasdiqlovchi belgisi qo'yilgan, tovarga ilova qilinadigan hujjatlar.

Tovarlar eksportga vositachi (ishonchli vakil) orqali vositachilik (topshiriq) shartnomasi bo'yicha realizatsiya qilinganda eksportni tasdiqlash uchun komitent (ishonch bildiruvchi) tomonidan qo'shimcha tarzda soliq to'lovchining vositachi yoki ishonchli vakil bilan tuzilgan vositachilik shartnomasi yoki topshiriq shartnomasi (shartnomaning ko'chirma nusxasi) taqdim etiladi.

Tovarlar eksport qilinganligini tasdiqlash uchun amalga oshirilayotgan faoliyatning turiga qarab boshqa hujjatlar taqdim etilishi mumkin. Soliq to'lovchining amalga oshiriladigan faoliyat turiga qarab nol soliq stavkasini qo'llash huquqini

tasdiqlash uchun zarur bo'lgan hujjatlar ro'yxati hamda ularni taqdim etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 262-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining bojxona hududida tovarlarni qayta ishlash bo'yicha xizmatlarga soliq solish tartibi keltirilgan.

Bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasining bojxona hududida qayta ishlash bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlarni qayta ishlash bo'yicha xizmatlarga qayta ishlash mahsulotlarini O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan tashqariga olib chiqish sharti bilan nol stavka bo'yicha soliq solinadi.

O'zbekiston Respublikasining bojxona hududida qayta ishlash bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlarni qayta ishlash bo'yicha xizmatlarga qayta ishlash mahsulotlarini keyinchalik bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq erkin muomalaga chiqarish rejimiga joylashtirgan holda Soliq kodeksining 258-moddasi **birinchi qismida** belgilangan soliq stavkasi bo'yicha solinishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 263-moddasiga muvofiq, xalqaro tashishlar bilan bog'liq xizmatlarga soliq solish tartibi keltirilgan.

Nol stavka bo'yicha soliq solish quyidagilarni realizatsiya qilish chog'ida amalga oshiriladi:

1) tovarlarni xalqaro tashish bo'yicha xizmatlarni. Tovarlarni xalqaro tashish deganda tovarlarning jo'natish punkti yoki belgilangan punkti O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida joylashgan taqdirda tovarlarni havo kemalari, temir yo'l transporti va (yoki) avtotransport vositalari orqali tashish tushuniladi;

2) chet eldan keltirilgan tovarlarni tashish chog'ida bojxona tranziti bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga yetib kelish joyidagi bojxona organidan to O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketish joyidagi bojxona organigacha tashish yoki transportda tashish bilan bevosita bog'liq bo'lgan xizmatlarni;

3) tashishlar yagona xalqaro tashish hujjatlari asosida rasmiylashtirilgan taqdirda, basharti yo'lovchilarni, pochta va bagajni jo'natish punkti yoki

belgilangan punkti O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida joylashgan bo'lsa, yo'lovchilarni, pochtani va bagajni tashish bo'yicha xizmatlarni;

4) O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga eksport qilinadigan tovarlarni tashish yoki transportda tashish, shuningdek O'zbekiston Respublikasi hududidagi qayta ishlash mahsulotlarini O'zbekiston Respublikasi hududidan olib chiqish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari bo'lgan tashuvchilar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarni. Ushbu bandning qoidolari, basharti tashish hujjatlarida bojxona organlarining belgilari qo'yilgan bo'lsa, qo'llaniladi;

5) havo kemalariga bevosita O'zbekiston Respublikasi aeroportlarida va O'zbekiston Respublikasining havo hududida ko'rsatiladigan xizmatlarni, shu jumladan aeronavigatsiya xizmatini.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 264-moddasida ayrim hollarda nol darajali stavkaning qo'llanilishi keltirilgan.

Tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish aylanmasi to'langan soliqni qoplash (qaytarish) yo'li bilan nol darajali stavkasi bo'yicha tortiladi, agar ushbu tovarlar (xizmatlar) quyidagicha olinsa:

1) chet el diplomatik vakolatxonalarining va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarning rasmiy foydalanishi uchun, shuningdek ushbu vakolatxonalar diplomatik va ma'muriy-texnik xodimlarining (shu jumladan ular bilan birga yashaydigan oila a'zolarining) shaxsiy foydalanishi uchun;

2) Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida tovarlarni (xizmatlarni) sotib olayotgan soliq to'lovchilar tomonidan, agar bitimda nol darajali stavka qo'llanilishi nazarda tutilgan bo'lsa.

Agar tegishli chet davlatning qonunchiligida O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalariga va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarga, ushbu vakolatxonalarning diplomatik hamda ma'muriy-texnik xodimlariga (shu jumladan ular bilan birga yashaydigan oila a'zolariga) nisbatan xuddi shunday tartib belgilangan bo'lsa yoxud bunday norma O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida nazarda tutilgan bo'lsa, nol darajali stavkani qo'llash 264-moddaning birinchi qismi **1-bandiga** muvofiq amalga oshiriladi.

Suv ta'minoti, kanalizatsiya, sanitariya jihatdan tozalash, issiqlik ta'minoti bo'yicha aholiga ko'rsatiladigan xizmatlarni realizatsiya qilishga doir aylanmaga, shu jumladan bunday xizmatlarni uy-joy mulkdorlari shirkatlari tomonidan aholi nomidan, shuningdek idoraviy uy-joy fondi uylarida yashayotgan aholi uchun O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasining bo'linmalari tomonidan olishga, nol darajali stavka bo'yicha soliq solinadi.

Nol darajali stavka qimmatbaho metallarni ishlab chiqaruvchilar tomonidan qimmatbaho metallarni olish bo'yicha vakolatli organga realizatsiya qilinadigan bunday metallarga nisbatan qo'llaniladi.

6.5. Soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi. Soliq hisobotini taqdim etish tartibi.

Soliq kodeksning 247 — 257-moddalariga muvofiq soliq bazasini aniqlashda soliq summasi soliq bazasining soliq stavkasiga muvofiq bo'lgan foizli ulushi sifatida hisoblab chiqariladi.

Soliq summasi tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishga doir operatsiyalarning soliq bazasidan, tegishli soliq davriga taalluqli bo'lgan aylanmalarni amalga oshirish sanasidan kelib chiqqan holda, tegishli soliq davrida soliq bazasini ko'paytiradigan yoki kamaytiradigan barcha o'zgartishlar hisobga olingan holda har bir soliq davrining yakunlariga ko'ra hisoblab chiqariladi.

Tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda soliqning umumiy summasi Soliq kodeksining 254-moddasiga muvofiq hisoblab chiqarilgan soliq bazasining soliq stavkasiga mos keladigan foizli ulushi sifatida hisoblab chiqariladi.

Agar Soliq kodeksining 254-moddasi to'rtinchi qismida belgilangan talablarga muvofiq soliq bazasi O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan tovarlarning har bir guruhi bo'yicha alohida aniqlansa, soliq summasi mazkur soliq bazalarining har biri bo'yicha alohida hisoblab chiqariladi. Bunda soliqning umumiy summasi bunday soliq bazalarining har biri bo'yicha alohida hisoblab chiqarilgan soliq summalarini qo'shish orqali hisoblab chiqariladi.

To'langan soliq summalarini hisobga olish

Budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasini aniqlashda, agar Soliq kodeksining 267-moddasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq to'lovchi haqiqatda olingan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha to'langan (to'lanishi lozim bo'lgan) soliq summasini hisobga olish orqali Soliq kodeksining 265-moddasiga muvofiq hisoblab chiqarilgan soliqning umumiy summasini kamaytirishga, quyidagi shartlarni bir vaqtda bajargan taqdirda, haqli bo'ladi:

1) soliq to'lovchining tovarlarni ishlab chiqarish va (yoki) realizatsiya qilish (xizmat ko'rsatish) bilan bog'liq faoliyatini amalga oshirish chog'ida tovarlardan (xizmatlardan), foydalanilganda realizatsiya qilish bo'yicha aylanmasiga soliq solinishi, shu jumladan nol stavka bo'yicha soliq solinishi lozim bo'lganda;

2) olingan tovarlarga (xizmatlarga) soliq to'lovchi tomonidan hisobvaraqq-faktura yoki yetkazib beruvchi tomonidan taqdim etilgan soliq summasi alohida ajratib ko'rsatilgan boshqa hujjat olinganda hamda tovarlarni (xizmatlarni) yetkazib beruvchi soliq to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tkazilganda;

3) tovarlar olib kirilgan (import qilingan) taqdirda soliq budjetga to'langanda;

4) Soliq kodeksining 255 va 256-moddalarida nazarda tutilgan hollarda soliq budjetga to'langanda;

5) nol darajali stavka bo'yicha soliq solinadigan tovarlar eksportida chet ellik sotib oluvchi (to'lovchi) tomonidan eksport qilinayotgan tovarlar uchun haq to'langanligini tasdiqlovchi bank hujjatidan ko'chirma mavjud bo'lsa, bundan ushbu moddaning uchinchi qismida nazarda tutilgan hollar mustasno.

Nol darajali stavka bo'yicha soliq solinadigan tovarlarni eksportga realizatsiya qilish aylanmasi maqsadida foydalaniladigan, haqiqatda olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan (to'langan) soliq tovarlar eksportidan soliq to'lovchining O'zbekiston Respublikasidagi bank hisobvarag'iga kelib tushgan valyuta tushumining ulushida hisobga olinadi, bundan ushbu moddaning uchinchi qismida nazarda tutilgan hollar mustasno.

Agar soliq to'lovchi oxirgi bir yil davomida valyuta tushumlarini o'z vaqtida ta'minlab kelayotgan va eksport shartnomalari bo'yicha muddati o'tgan debitor qarzdorligi bo'lmagan intizomli soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan bo'lsa, eksport

qilinadigan tovarlar uchun ishlatilgan, haqiqatda olingan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan (to'langan) soliq summasi soliq to'lovchining O'zbekiston Respublikasi banklaridagi hisobvaraqlariga chet el valyutasi tushumi kelib tushishidan qat'i nazar hisobga olinadi. Tovarlar "eksport" bojxona rejimi ostida chiqarilgan kundan e'tiboran bir yuz sakson kalendar kuni ichida valyuta tushumi yoki uning bir qismi soliq to'lovchining O'zbekiston Respublikasi banklaridagi hisobvaraqlariga kelib tushmagan taqdirda, hisobga olingan soliq summasi yoki uning tegishli qismi belgilangan tartibda hisobdan chiqariladi.

Nol darajali stavka bo'yicha tortiladigan tovarlar eksporti vositachilik, topshiriq shartnomasi bo'yicha vositachi, ishonchli vakil orqali amalga oshirilgan taqdirda, soliq vositachining, ishonchli vakilning yoki soliq to'lovchining hisobvarag'iga kelib tushgan valyuta tushumining summasi ulushida hisobga olinadi.

O'zbekiston Respublikasi hududi realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etilmaydigan xizmatlarni ko'rsatuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar va O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari ushbu bobda belgilangan tartibda haqiqatda olingan tovarlar bo'yicha to'langan (to'lanishi lozim bo'lgan) soliq summasini hisobga olish huquqiga ega. Bunda ushbu bobni qo'llash maqsadida bunday xizmatlarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanmadan olinadigan soliq solinadigan aylanmaga tenglashtiriladi.

Soliq to'lovchi tomonidan asosiy vositalar (shu jumladan o'rnatiladigan asbob-uskunalar), nomoddiy aktivlar va ko'chmas mulk obyektlari, shu jumladan qurilishi tugallanmagan obyektlar sotib olinganda, shuningdek kelgusida o'z asosiy vositalari sifatida foydalanish uchun mo'ljallangan aktivlarni yaratish uchun tovarlar (xizmatlar) sotib olinganda sotuvchi tomonidan soliq to'lovchiga taqdim etilgan soliq summasini hisobga olish to'liq hajmda amalga oshiriladi. Soliq to'lovchi O'zbekiston Respublikasi hududiga bunday tovarlarni olib kirish chog'ida ushbu soliq to'lovchi tomonidan to'langan soliq summasini hisobga olish xuddi shunday tartibda amalga oshiriladi.

Mol-mulk ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa sifatida olingan taqdirda, oluvchi mol-mulkni ustav fondiga (ustav kapitaliga) berish chog'ida ishtirokchi

tomonidan to'langan soliq summasini hisobga olish huquqiga ega. Ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa sifatida olingan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar va ko'chmas mol-mulk obyektlari, shu jumladan qurilishi tugallanmagan obyektlar bo'yicha ishtirokchi ularni berish chog'ida to'lagan soliq ushbu moddaning **uchinchi qismida** nazarda tutilgan tartibda berilgan aktivlarni oluvchi soliq to'lovchida hisobga olinadi.

Soliq to'lovchi bo'lmagan shaxs soliq to'lovchi sifatida Soliq kodeksining **237-moddasiga** muvofiq maxsus ro'yxatga olish hisobiga qo'yilganda, shuningdek soliq to'lashdan ozod etish bekor qilingan taqdirda soliq to'lovchi maxsus ro'yxatga olish hisobiga qo'yish (ozod qilishni bekor qilish) sanasida o'z balansida mavjud bo'lgan tovar-moddiy zaxiralar qoldiqlarining va uzoq muddatli aktivlarning balans qiymatida hisobga olingan soliq summasini ushbu moddaning **birinchi qismida** belgilangan shartlarga rioya etilgan taqdirda, hisobga olish huquqiga ega.

Ushbu moddaning **beshinch qismiga** muvofiq hisobga olinadigan soliq summasi:

tovar-moddiy zaxiralarning qoldiqlari bo'yicha — shaxs ro'yxatdan o'tkazish hisobiga qo'yilgan sanadan oldingi so'nggi o'n ikki oy ichida olingan, soliq to'lovchida uni ro'yxatdan o'tkazish hisobiga qo'yish (ozod etishni bekor qilish) sanasida mavjud bo'lgan tovar-moddiy zaxiralar qoldig'iga to'g'ri keladigan tovarlarning (xizmatlarning) haqiqiy qiymati bo'yicha;

uzoq muddatli aktivlar bo'yicha — mazkur obyektlarning shaxs soliq bo'yicha ro'yxatdan o'tkazish hisobiga qo'yilgan (ozod etish bekor qilingan) sanadagi qayta baholanishi hisobga olinmagan, soliqning tegishli summasini o'z ichiga olgan balans (qoldiq) qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Agar soliq to'lovchi sifatida hisobda turmaydigan chet el yuridik shaxsi komitent (ishonch bildiruvchi) bo'lsa, tovar tegishli vositachilik (topshiriq) shartnomasiga muvofiq shartlar asosida vositachi (ishonchli vakil) tomonidan realizatsiya qilingan taqdirda, ushbu tovar O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirilganda to'langan soliq summasi tegishli soliq davrida vositachi (ishonchli vakil)

tomonidan realizatsiya qilingan tovarlar ulushiga to'g'ri keladigan ulushda vositachi (ishonchli vakil) tomonidan hisobga olish uchun qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxsi yoki yakka tartibdagi tadbirkor bo'lgan komitentning (ishonch bildiruvchining) topshirig'iga ko'ra olingan tovar O'zbekiston Respublikasi hududiga vositachi (ishonchli vakil) tomonidan olib kirilgan taqdirda, import qilingan tovarning bojxona rasmiylashtiruvi chog'ida vositachi (ishonchli vakil) tomonidan to'langan soliq komitentda (ishonch bildiruvchida) hisobga olinishi lozim.

Transport ekspeditsiyasi shartnomasi bo'yicha majburiyatlarni bajarish chog'ida ekspeditor tomonidan tashuvchidan va (yoki) boshqa yetkazib beruvchilardan olingan xizmatlarga doir soliq summasi bunday shartnoma bo'yicha ekspeditorning mijozi bo'lgan tarafda hisobga olinadi.

Sotuvchilar tomonidan O'zbekiston Respublikasining soliq to'lovchisi bo'lmagan chet ellik shaxsga ushbu chet ellik shaxs tomonidan O'zbekiston Respublikasida tovarlarni (xizmatlarni) olish chog'ida taqdim etilgan yoki ushbu chet ellik shaxslar tovarlarni ishlab chiqarish va (yoki) realizatsiya qilish maqsadlari uchun O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishi chog'ida ular tomonidan to'langan soliq summolari hisobga olinishi lozim. Soliqning mazkur summolari Soliq kodeksining [255-moddasiga](#) muvofiq soliq agenti tomonidan ushbu chet ellik shaxsning daromadlaridan ushlab qolingani soliq budjetga to'langanidan keyin, ushbu shaxs olgan (olib kirgan) tovarlardan (xizmatlardan) faqat soliq agenti qiymatidan soliqni ushlab qolgan tovarlarni ishlab chiqarish va (yoki) realizatsiya qilish maqsadida foydalanilgan qismi bo'yichagina hisobga olinishi yoki ushbu chet ellik shaxsga qaytarilishi lozim. Bunda soliqning mazkur summolari, bosharti chet ellik shaxs Soliq kodeksining [237-moddasiga](#) muvofiq soliq to'lovchi sifatida maxsus ro'yxatdan o'tkazish hisobiga qo'yilgan bo'lsa, hisobga olinishi yoki ushbu shaxsga qaytarilishi lozim.

Agar soliq to'lovchi realizatsiya qilish bo'yicha aylanmasiga soliq solinishi lozim bo'lgan tovarlarni (xizmatlarni), shuningdek realizatsiya qilish bo'yicha aylanmasi soliq solishdan ozod etiladigan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilsa,

hisobga olinishi lozim bo'lgan soliq summasi Soliq kodeksining 268-moddasida belgilangan tartibda aniqlanadi.

Agar hisobga olish huquqi tovarlarni (xizmatlarni) olish bo'yicha qalbaki yoki ko'zbo'yamachilik uchun tuzilgan bitim natijasida vujudga kelganligiga oid dalillar mavjud bo'lsa, soliq organlari hisobga olishni bekor qilishni yoki unga tuzatishni amalga oshirishga haqli.

Qisqacha xulosalar

Respublikamizda davlat byudjeti daromadlarining asosiy qismini bilvosita (egri) soliqlar tarkibiga kiruvchi umumdavlat solig'i QQS egallaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'i tovarlar, ishlar, xizmatlarga qo'llaniladi va ularning narxi tarkibiga kiradi. Demak, bu soliq ham boshqa bilvosta soliqlar kabi iste'molchilar zimmasiga tushadi, lekin uni byudjetga qo'shilgan qiymat solig'i to'lash majburiyati yuklangan yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar.

Oxirgi uch yilda QQS tushumlarining nisbatan pasayishi kuzatilmoqda - o'sish dinamikasi jami 113,7% (2021 yilda 2019 yilga nisbatan), barcha soliqlar tushumlari dinamikasida - 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida QQSning salmog'i pasaymoqda (30,1%dan 23,3%gacha), garchi ushbu soliq respublika byudjet tizimini tashkil etuvchi hisoblanadi. Shunga qaramay, Moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, QQS samaradorligi (yig'iluvchanligi bo'yicha) 2020 yildagi 44,5%dan 2021 yilda 48%gacha oshdi (QQS yig'ish samaradorligi = QQSdan daromad YaIMdan foizlarda / QQS stavkasi). QQS tushumi dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ko'rsatmoqda:

QQS tushumi kamayishiga:

- QQS stavkasining 20%dan 15%gacha jiddiy pasayishi;
- QQSni hisobga olishning to'liq tizimining joriy etilishi. QQS summasini aniqlashda soliq to'lovchi haqiqatda olingan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha to'langan soliq summasini hisobga olish yo'li bilan hisoblab chiqarilgan soliqning umumiy summasini kamaytirish huquqiga ega. Ushbu tizim qabul qilingunga qadar, asosiy vositalarning qiymatida bo'lgan QQS hisoblab chiqarilgan QQSni kamaytirmagan;
- QQSni hisobga olishning to'liq tizimi joriy etilishi munosabati bilan hisobga

olinadigan QQS summasining hisoblangan soliq summasidan oshishi natijasida yuzaga keladigan soliqni to'liq qaytarishning ta'minlanishi. Ayniqsa ushbu qoplash mahsulotni eksport qilishda QQSga ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, agar 2019 yilda soliq to'lovchilarga 3,2 trln so'm qaytarilgan bo'lsa, 2021 yil uchun qoplash summasi 14,4 trln so'mni (QQS bo'yicha tushgan mablag'larning 27,3%i) tashkil qildi. Shuni hisobga olgan holda tushumlar bo'yicha QQS qoplash summasiga kamaytirildi (3-jadvalda keltirilgan);

QQS tushumi oshishiga:

- elektron hisobvara-q-faktura tizimining va tegishli elektron soliq ma'muriyatchiligi tizimining joriy etilishi;

- aylanmasi yiliga 1 mlrd so'mdan ortiq bo'lgan kichik korxonalar (ilgari YaST to'laganlar), shuningdek yuridik shaxslar - 50 gektar (2022 yildan - 25 gektar) va undan ortiq sug'oriladigan yer maydoni mavjud qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari hisobiga QQS to'lovchilar toifasi jiddiy kengaytirilmoqda.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Qo'shilgan qiymat nimalardan tarkib topadi?
2. Qo'shilgan qiymat solig'i haqida tushuncha bering?
3. O'zbekiston Respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i qachon joriy etilgan?
4. Qo'shilgan qiymat solig'ining iqtisodiy mazmuni?
5. Qo'shilgan qiymat solig'ining davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda tutgan o'rni qanday?
6. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilari bo'lib kimlar hisoblanadi?
7. Qo'shilgan qiymat solig'ini soliq solish ob'ekti qanday aniqlanadi?
8. Soliqqa tortiladigan aylanma deganda nimani tushunasiz?
9. Qo'shilgan qiymat solig'i stavkalari va qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlar?
10. Qo'shilgan qiymat solig'ini necha xil hisoblash usullari mavjud?
11. Hisobvara-q-faktura qanday tartibda to'ldiriladi?
12. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash va hisobotni taqdim etish tartibi qanday?

Testlar

1. Egri soliqlar keltirilgan javobni ko'rsating?

A) QQS, aktsiz solig'i, bojxona bojlari, jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz ishlatganlik uchun soliq

B) Aktsiz solig'i, jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz ishlatganlik uchun soliq, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq;

C) Bojxona bojlari, aktsiz solig'i, mol-mulk solig'i;

D) QQS, aktsiz solig'i, yer solig'i.

2. Qo'shilgan qiymat solig'i bu -

A) Oborotdan olinadigan egri soliq;

B) To'g'ri soliq;

C) Korxonalar foydasidan undiriladigan soliq;

D) Mahalliy soliq.

3. QQS O'zbekiston Respublikasida qachon joriy etilgan?

A)1991 yil 1 yanvardan

B)1992 yil 1 yanvardan

C)1995 yil 1 yanvardan

D)1999 yil 1 martdan

4. Qo'shilgan qiymat solig'ining soliqqa tortish ob'ekti nima?

A) soliq solinadigan oborot va soliq solinadigan import

B) muomala xarajatlari

C) ishlab chiqarish tannarxi

D) mahsulot, ish va xizmatlarni sotishdan tushgan tushum

5. Qo'shilgan qiymat solig'ining qanday stavkalari qo'llaniladi?

A) 20 va 10

B) 20 va 15

V) 20 va nollik

G) 10 va nollik.

6. Chet el diplomatik vakolatxonalari va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarga rasmiy foydalanishi uchun realizatsiya qilinayotgan tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) qanday stavkada QQS solinadi?

- A) 20%
- B) 10%
- C) 15%
- D) nol darajali stavka

7. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda nollik stavka qachon qo'llaniladi?

- A) tovarlarni chet el valyutasida eksportga realizatsiya qilishda
- B) stenografiya xizmatlariga
- C) kundalik ehtiyoji mollariga
- D) ma'lumotlarni ishlash va axborot ta'limotiga doir xizmatlariga

8. Qo'shilgan qiymat solig'ini byudjetga to'lash muddatlarini aniqlang.

- A) Har oyda hisobot oyidan keyingi oyning 15-sanasiga qadar
- B) Har chorakda moliyaviy hisobotlarni taqdim etish muddatidan kechiktirmasdan
- C) Yillik hisobotlarni topshirish muddatiga qadar
- D) Har oyning 15-sanasiga qadar.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.-57-73-betlar.

VII-BOB. AKTSIZ SOLIG'I

7.1. Aktsiz solig'ining soliq tizimidagi ahamiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

Aktsiz solig'i o'z mohiyatiga ko'ra tovar bahosiga kiritiluvchi va oxirgi iste'molchi tomonidan to'lanadigan bilvosita soliqlarning bir turi hisoblanadi.

Aktsizlar- tovarlar uchun qo'yiladigan bilvosita soliqlarning bir turi bo'lib, qo'shilgan qiymat solig'idan farqli ma'lum bir chegaralangan tur va guruhdagi mahsulotlarning narxiga qo'shiladi. Aktsiz solig'i individual xarakterga ega bo'lib, faqat aktsiz osti tovarlarga nisbatan qo'llaniladi.

“Aktsiz” frantsuzcha (accise) va lotincha (accidere) so'zlaridan olingan bo'lib, tarjima qilinganda «kesib olish» ma'nosini anglatadi.

Uning ijtimoiy - iqtisodiy mohiyati faqat taqsimot darajasiga qarab ifodalanadi va takomillashtiriladi.

Aktsiz solig'ining iqtisodiy mohiyati byudjet tushumini ta'minlash orqali xalq xo'jaligi manfaatlarini qondirishga, ko'proq mablag'larni jalb ettirishi orqali namoyon bo'lsa, uning ijtimoiy mohiyati aholining, ya'ni asosiy iste'molchilarning to'lov qobiliyatlarini oshishida o'z ifodasini topadi. Bu esa aktsiz solig'i ob'ektlari (aktsiz osti tovarlari)ni qisqartirilishida, soliq stavkalari pasayishida, aholi to'lov qobiliyatini o'sishida namoyon bo'ladi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, sub'ektlar aktsiz solig'i iste'molchilari sifatida yuzaga kelishi tabiiydir.

Aktsiz solig'ining asosiy vazifasi mablag' yig'ishdan iborat, ya'ni u fiskal funktsiyani to'liq bajaradi. Bozor iqtisodiyoti jarayonlari rivojlanib borgan sari aktsiz solig'i fiskal funktsiya bilan bir qatorda boshqa vazifalarni ham bajara boshlaydi. Davlat iqtisodiyotni tartibga solish va ichki milliy bozorni rivojlantirishda hamda himoyalashda asosan aktsiz solig'iga tayanadi. Davlat aktsiz solig'i orqali mamlakat hududiga ayrim tovarlarni ko'proq olib kirish yoki olib chiqish va buning aksini ifodalovchi vazifalarni bajarishi mumkin.

Iqtisodiy mohiyatiga qarab soliqlar bevosita va bilvosita soliqlarga bo'linadi. Bilvosita soliqlarni huquqiy to'lovchilari mahsulot (ish, xizmat)ni yuklab yuboruvchilar hisoblanadi. Lekin soliq og'irligini haqiqatan ham byudjetga

to'lovchilari tovar ish, xizmatni iste'mol qiluvchilardir, ya'ni egri soliqlarning barchasi bevosita iste'molchilar zimmasiga tushadi. Bu soliqlar tovar (ish, xizmat) qiymati ustiga qo'shimcha ravishda qo'yiladi

Bilvosita soliqlar, xususan aktsizlar soliq tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dastlab soliq tizimi vujudga kelishida to'g'ri, ya'ni bevosita soliqlar shakllanib, keyinchalik davlatning vazifalari kengayib borgandan so'ng bilvosita soliqlar, xususan aktsiz solig'i paydo bo'ldi va amaliyotga kiritildi.

Bilvosita soliqlar xususan, aktsiz solig'i davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda asosiy soliqlardan hisoblanadi (2021 yilda 12,9 trln. so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2022 yilda 15 trln so'mni tashkil qilishi rejalashtirilgan). Davlat byudjeti daromadlari tarkibida eng yuqori soliq tushumlari ushbu soliqlardan tashkil topadi.

Bilvosita soliqlar tarkibida ikkinchi o'rinni aktsiz solig'i egallaydi. Aktsiz- bu ayrim tovarlarning narxiga yoki tarifiga kiritiladigan va xaridor tomonidan to'lanadigan, muayyan tovarlarni ishlab chiqarish yoki sotish uchun belgilangan bilvosita soliqdir.

O'zbekiston Respublikasida aktsiz solig'i 1992 yildan boshlab qo'shilgan qiymat solig'i bilan birgalikda oldin amal qilib kelgan bilvosita soliqlar – savdo va oborotdan olinadigan soliqlarning o'rniga joriy qilingan.

7.2. Aktsiz solig'ining vazifalari va uning o'ziga xos xususiyatlari

Aktsiz solig'ini mohiyatini ochishda u bajaradigan quyidagi vazifalarni bilish muhimdir:

1. mamlakat byudjetining muhim daromad manbalaridan biri sanaladi. Soliq tizimi rivojlanish bosqichini boshdan kechirayotgan barcha davlatlar singari, mamlakatimizda ham aktsiz orqali daromadlarni tez va oson yig'ish imkoniyatlari yuzaga keladi;
2. aktsiz osti tovarlari iste'molini cheklash (asosan ijtimoiy zararli tovarlar) orqali muayyan bozor doirasida talab va taklifni tartibga solish. Iqtisodiy o'sish doirasini boshqarishda aktsizosti tovarlar ro'yxatini belgilash orqali davlat yalpi talab va taklifni egiluvchanligini ta'minlaydi;

3. davlatning milliy bozorni himoya qilish vazifasi aktsiz solig'i orqali shunday ta'minlanadiki, bunda yuqori soliq stavkalaridan foydalaniladi;
4. aktsiz solig'i monopol mavqedagi tovar ishlab chiqaruvchi yoki aniq mahsulot turini progressiv soliqqa tortish vazifasini o'taydi;
5. aktsiz solig'i aholini boy badavlat qatlamlari daromadlarini qayta soliqqa tortish usuli bo'lib hisoblanadi. Chunki aktsiz solig'i asosan nufuzli (qiymati yuqori) tovarlarga qo'llaniladiki, bunday tovarlarni asosiy iste'molchilari boy-badavlat shaxslar hisoblanadi.

Aktsiz solig'ining xususiyatlarini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin:

1. Aktsizlar ko'pgina holatlarda biron bir tovarni ishlab chiqarish uchun ketgan xarajatga nisbatan unga bo'lgan talabning yuqoriligi va doimiyligi natijasida, uning sotilish narxi ancha yuqori bo'lganda paydo bo'ladi, masalan, aroq, tamaki, kofe, paxta yog'i va x.k. Agarda Hukumat ushbu xususiyatlarini aktsiz solig'i yordamida undirmasa, u holda aktsiz tovarlarini ishlab chiqaruvchilar o'zlari bunga yarasha xizmat ko'rsatmagan holda yuqori daromadga ega bo'ladilar.
2. Aktsizlar jamiyat tomonidan zararli yoki iste'mol qilish keraksiz deb topilgan tovarlarga - spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlar va benzinga qo'yiladi. Ular yordamida Hukumat bir tomondan inson salomatligiga, jamiyat va atrof muhitga zarar keltiradigan tovarlarni (tamaki, vino, aroq, benzin va h.k.) sotilishini ushlab tursa, ikkinchi tomondan, ushbu tovarlarni sotish natijasida jamiyatda etkaziladigan zararlarni moliyaviy qoplash uchun mablag' undiradi.
3. Barcha bilvosita soliqlar kabi aktsiz ham soliqning fiskal funktsiyasini to'liq bajaradi, ya'ni byudjetni juda ham yaxshi mablag' bilan ta'minlaydi.
4. Aktsizlar tabiiy monopolistlarning narx belgilashlaridagi jarayonda ham foydalaniladi (gaz, neft va b.).

«Aktsiz» so'zi frantsuz tilidan kelib chiqqan bo'lib, chopib tashlash ma'nosini bildiradi.²⁸

²⁸ Zavalishina I.A. Soliqlar: nazariya va amaliyot.-Toshkent: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi», 2005.-160-bet.

Bu erda ushbu to'lovning o'ziga xos xususiyatlari kelib chiqadi. Aktsizlar tovar narxiga qo'shiladi va davlatga uning qiymatidan bir qismini olishga yoki kesib olishga imkon beradi. Ustiga qo'yilgan qo'shimcha narx mahsulot ishlab chiqarishning unumdorligini yoki biron bir alohida xususiyatlarini bildirmaydi, balki aktsiz tovarlarini ishlab chiqarish va realizatsiya qilishning alohida sharoitlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Aktsizni keng va tor ma'noda talqin qilish mumkin. Tor ma'noda bu tushuncha ostida, alohida tovarlarga aktsizlar yoki individual aktsizlar tushuniladi. Keng ma'noda esa aktsiz tushunchasi individual aktsizlarni ham, universal aktsizlarni ham qamrab oladi. Ular o'rtasidagi farqi, uni undirish usuli hisoblanishi va amal qilish sohasiga bog'liq. Bizga ma'lumki, tarixda dastlab individual aktsizlar paydo bo'lgan. Ular kiritish va undirish tartibi iqtisodiyotning rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lib, soliqning bu turi alohida tovarlardan qat'iy belgilangan stavkalar asosida undirilgan. Universal aktsizlar esa keng qamrovga ega bo'lib, barcha holatlarda tovarlar, xizmatlar, ishlar realizatsiyasi aylanmasi uni undirish ob'ekti bo'lib hisoblanadi. Universal aktsizlarga oborotdan soliqlar, sotishdan olingan soliqlar, qo'shilgan qiymat soliqlari kiritilgan. Individual aktsizlar chegaralangan ma'lum tovarlarga belgilangan va narxga kiritilib iste'molchi tomonidan to'langan.

Hozirgi vaqtda soliq tizimida aktsizlar davlat moliyaviy resurslarining shakllanib borishi uchun muhim rol o'ynaydi. Alohida tovarlardan aktsiz solig'ini undirish zarurligi ulardan byudjetni to'ldirishning qo'shimcha manbai sifatida foydalanishdan tashqari, alohida iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni davlat tomonidan tartibga solish zarurligi bilan ham bog'liqdir. Ular jumlasiga:

1. Atrof muhit holatiga va inson salomatligiga zarar keltiradigan tovarlar iste'molini cheklash ya'ni alkogol va tamaki mahsulotlari, avtomobil benzini.
2. Yuqori daromad olinadigan aholi iste'moli daromadlarini qayta taqsimlashga bo'lgan ehtiyoj.
3. Davlat monopoliyasida bo'lgan(neft, gaz) mahsulot ishlab chiqarish va realizatsiyadan kelgan yuqori daromadni qayta taqsimlashga bo'lgan ehtiyoj kabilarni kiritish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga asosan, 1999 yildan boshlab, aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlar ro'yxati e'lon qilindi. Bu ro'yxat aktsiz solig'iga tortish nazariyasiga ko'proq mos keladi. Aktsizlar asosan atrof-muhitga va inson salomatligiga zarar keltiradigan hamda zebu - ziynat buyumlaridan undirila boshlandi. Ushbu yondashuvga asosan, gilamlar, billur buyumlar, markali vinolar, tabiiy teridan tikilgan kiyimlar aktsiz solig'i undiriladigan tovarlar ro'yxatidan chiqariladi. Shu bilan birgalikda ba'zi buyumlar, ichimlik va etil spirtining barcha turlari, aroq, vino mahsulotlari, konyak, shampan vinosi va boshqa alkogolli ichimliklar, zargarlik buyumlari, engil avtomashinalar, avtomobil benzini va moddiy xom ashyoning ba'zi turlari aktsiz solig'iga tortila boshlandi. Shu bilan bir qatorda eksportga chiqariladigan tovarlardan aktsiz solig'i undirilmaydigan bo'ldi, chunki ulardan ustama to'lov sifatida bojxona to'lovlari undiriladi.

7.3. Aktsiz solig'i to'lovchilar tarkibi, soliqqa tortish ob'ekti va soliq solinadigan baza

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 283-moddasiga muvofiq, Aksiz solig'ini to'lovchilar deb quyidagi shaxslar e'tirof etiladi:

- 1) O'zbekiston Respublikasi hududida aksiz solig'i solinadigan tovarlarni (aksiz to'lanadigan tovarlarni) ishlab chiqaruvchilar;
- 2) tabiiy gazni iste'molchilarga realizatsiya qilishni amalga oshiruvchilar;
- 3) benzin, dizel yoqilg'isini yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilishni, shu jumladan avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali, shuningdek gazni gaz to'ldirish stansiyalari va gaz to'ldirish punktlari orqali realizatsiya qilishni amalga oshiruvchilar. Ushbu bo'limni qo'llash maqsadida yakuniy iste'molchilar deganda o'z ehtiyojlari uchun benzin, dizel yoqilg'isi hamda gaz oluvchi yuridik va jismoniy shaxslar tushuniladi;
- 4) oddiy shirkat ishtirokchisi bo'lgan, oddiy shirkat shartnomasi doirasida amalga oshiriladigan aksiz to'lanadigan tovarni ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat bo'yicha oddiy shirkat ishlarini yuritish vazifasi zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxs;

5) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududi orqali aksiz to'lanadigan tovarlarni olib o'tuvchilar. Bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq mazkur shaxslar soliq to'lovchilar deb e'tirof etiladi.

Quyidagilar ham soliq to'lovchilar deb e'tirof etiladi:

1) telekommunikatsiya mobil aloqa xizmatlarini (aksiz to'lanadigan xizmatlarni) ko'rsatadigan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari;

2) O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiradigan, aksiz solig'i solinadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi yoki shunday tovarlarni olib kirishni amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 284-moddasiga muvofiq Aksiz solig'i solinadigan obyektlar quyidagilardan iborat:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, shu jumladan aksiz to'lanadigan tovarlarni boshqa tovarlarga (xizmatlarga) ayirboshlash uchun berish:

tovarga bo'lgan mulk huquqini berish;

garov bilan ta'minlangan majburiyat bajarilmagan taqdirda, garovga qo'yilgan aksiz to'lanadigan tovarlarni garovga qo'yuvchi tomonidan berish;

aksiz to'lanadigan tovarlarni bepul berish;

aksiz to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) jismoniy shaxslarning mehnatiga haq to'lash yoki dividendlar to'lash hisobidan berish;

2) aksiz to'lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa sifatida yoxud oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma) bo'yicha sherikning (ishtirokchining) hissasi sifatida berish;

3) aksiz to'lanadigan tovarlarni:

a) ishtirokchiga (muassisga) u yuridik shaxs tarkibidan chiqqan (chiqib ketgan) taqdirda yoxud yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi kamayganda yoki yuridik shaxs tomonidan ishtirokchidan ushbu yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi (ulushning bir qismi) qaytarib sotib olinganda ishtirokchiga berish;

b) yuridik shaxs bo'lgan emitent tomonidan aksiyadordan ushbu emitent chiqargan aksiyalar qaytarib sotib olingan taqdirda aksiyadorga berish;

v) yuridik shaxsni tugatishda aksiyadorga yoki ishtirokchiga berish;

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni qaytarish sharti bilan qayta ishlash uchun topshirish, shuningdek qaytarish sharti bilan berilgan xomashyo va materiallarni qayta ishlash mahsuli bo'lgan, shuningdek aksiz to'lanadigan shunday xomashyo va materiallarning mahsuli bo'lgan, aksiz to'lanadigan tovarlarni qaytarish sharti bilan berilgan xomashyo va materiallarning mulkdoriga ishlab chiqaruvchi tomonidan topshirish;

5) aksiz to'lanadigan tovarlardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanish;

6) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga olib kirish;

7) benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish yoki ulardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanish;

8) aksiz to'lanadigan xizmatlar ko'rsatish;

9) O'zbekiston Respublikasi hududida ishlab chiqarilgan va (yoki) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilinadigan aksiz to'lanadigan tovarlarning buzilishi, yo'qotilishi, bundan favqulodda vaziyatlar natijasida yuzaga kelgan hollar mustasno. Aybdor tomonidan tovarning qiymati sug'urta orqali to'langan yoki uning o'rni qoplangan taqdirda, aksiz solig'i sug'urta orqali to'lash (o'rnini qoplash) ulushida to'lanadi.

Quyidagilar soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni eksportga (eksportning bojxona tartib-taomillarida) realizatsiya qilish;

2) bojxona hududida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan, qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni keyinchalik O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketish sharti bilan berish;

3) ixtisoslashtirilgan gaz ta'minoti korxonalari orqali aholiga suyultirilgan gazni maishiy ehtiyojlar uchun realizatsiya qilish;

4) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga quyidagi aksiz to'lanadigan tovarlarni:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida olib kirish;

davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar orqali xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirish;

agar ular olib kirilayotganda soliqdan ozod etilishi qonunda nazarda tutilgan bo'lsa, xalqaro moliya institutlarining qarzlari va hukumat tashkilotlarining xalqaro qarzlari hisobidan olib kirish;

5) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga soliq solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilish. O'zbekiston Respublikasi hududiga soliq solinmaydigan tovarlarni jismoniy shaxslar tomonidan olib kirishning eng yuqori normalari qonunchilikda belgilanadi;

6) vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig'i bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari hamda tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari.

7) ishlab chiqaruvchilar tomonidan turistik yo'nalishlarda tashkil etilgan degustatsiya hududlarida (joylarida) realizatsiya qilinadigan tabiiy vino (shisha idishdagilardan tashqari) mahsulotlariga.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 285-moddasiga muvofiq soliq bazasi belgilangan soliq stavkalariga qarab aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) har bir turi bo'yicha alohida aniqlanadi.

Aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) nisbatan soliq stavkalari mutlaq (qat'iy) summada belgilangan bo'lsa, soliq bazasi aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) naturada ifodalangan hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Ishlab chiqarilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) soliq stavkalari foizlarda (advalor) belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bo'lib realizatsiya qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) qiymati, biroq ularning haqiqiy tannarxidan past bo'lmagan qiymati hisoblanadi.

Jismoniy shaxslar mehnatiga haq to'lash, hisoblab chiqarilgan dividendlar hisobiga bepul yoki boshqa tovarlarga (xizmatlarga) ayirboshlash uchun beriladigan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq bazasi ushbu moddaning **ikkinchi** va **uchinchi qismlarida** belgilangan tartibda aniqlanadi.

Qaytarib berish sharti bilan qayta ishlangan xomashyo va materiallardan ishlab chiqarilgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq bazasi aksiz to'lanadigan tovarlarni ishlab chiqarishga doir ishlarning qiymatini hamda qaytarish sharti bilan qayta ishlangan xomashyo va materiallarning qiymatini o'z ichiga oladi.

Aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan va advalor soliq stavkalaridan iborat bo'lgan aralash soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi, agar ushbu moddaning **ikkinchi** va **uchinchi qismlarida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmidan hamda realizatsiya qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Chetdan olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan foizlardagi (advalor) soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymati asosida aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi import qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning natura holidagi hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan va advalor soliq stavkalaridan iborat bo'lgan aralash soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bojxona qonunchiligiga muvofiq belgilanadigan, aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmidan va (yoki) aksiz to'lanadigan tovarlarning bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish chog'ida realizatsiya qilingan va (yoki) shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalanilgan benzinning, dizel yoqilg'isi va gazning naturada ifodalangan hajmi soliq bazasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 286-moddasiga muvofiq Aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) doir soliq solinadigan operatsiyalar amalga oshiriladigan sana aniqlanadi.

Soliq kodeksining 242-moddasida tegishli operatsiyalar uchun nazarda tutilgan sana aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) doir soliq solinadigan operatsiyalar amalga oshirilgan sana hisoblanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solish operatsiyalarini amalga oshirish sanasi ularni bojxonaning import tartib-taomilidan chiqarish sanasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 287-moddasiga muvofiq soliq bazasiga tuzatish kiritish Soliq kodeksining 257-moddasida nazarda tutilgan hollarda va tartibda, soliq to'lovchi tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 288-moddasiga muvofiq Aksiz to'lanadigan tovarlar eksportini tasdiqlovchi hujjatlar quyidagilardan iboratdir:

1) eksport qilinadigan aksiz to'lanadigan tovarlarni yetkazib berishga doir kontrakt (kontraktning belgilangan tartibda tasdiqlangan ko'chirma nusxasi);

2) tovarlarni eksport rejimida chiqarishni amalga oshiruvchi bojxona organining belgisi qo'yilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

3) O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasidagi o'tkazish punktida joylashgan bojxona organining tovarlar tayinlangan mamlakatga jo'natilganligini tasdiqlovchi belgisi qo'yilgan, tovarga ilova qilinadigan hujjatlar;

4) chet ellik sotib oluvchi (to'lovchi) tomonidan eksport qilinayotgan tovarlar uchun haq to'langanligini tasdiqlovchi bank hujjatidan ko'chirma.

Tovarlarni chet el valyutasida eksport qilish yuzasidan daromadlar tovarlar eksport rejimiga chiqarilgan kundan e'tiboran bir yuz sakson kalendar kuni ichida kelib tushmagan taqdirda, tovarlarni eksportga realizatsiya qilish soliq solishning obykti deb e'tirof etiladi.

Tovarlarni eksportga vositachi (ishonchli vakil) orqali vositachilik (topshiriq) shartnomasi bo'yicha realizatsiya qilingan taqdirda eksportni tasdiqlash uchun komitent (topshiriq beruvchi) tomonidan soliq to'lovchining vositachi yoki ishonchli

vakil bilan tuzilgan vositachilik shartnomasi yoki topshiriq shartnomasi (shartnomaning ko‘chirma nusxasi) qo‘shimcha ravishda taqdim etiladi.

7.4. Aksiz solig‘i stavkalari va soliqdan belgilangan imtiyozlar

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 289-moddasiga muvofiq soliq stavkalari tovarning yoki xizmatning qiymatiga nisbatan foizlarda (advalor), naturada ifodalangan o‘lchov birligiga nisbatan mutlaq summada (qat’iy belgilangan), shuningdek advalor va qat’iy belgilangan soliq stavkalarini o‘z ichiga olgan aralash stavkada belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 289¹-moddasiga muvofiq 2022 yilda Tamaki mahsulotlariga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi (7-jadval):

7-jadval

Tamaki mahsulotlariga nisbatan soliq stavkalari

T/r	Tamaki mahsulotlari turlari	Soliq stavkalari	
		import qilinganda	ishlab chiqariladigan
1.	Filtrli, filtrsiz sigaretalar, papirosalar, sigarillalar (sigaritarlar), bidi, kretek	360 000 so‘m/1000 dona + 10 foiz	2022-yil 1-yanvardan: 185 000 so‘m/1000 dona + 10 foiz 2022-yil 1-iyundan: 203 500 so‘m/1000 dona + 10 foiz
2.	Sigara	5 200 so‘m/1 dona	
3.	Chilim uchun tamaki	310 000 so‘m/kg*	
4.	Chekiladigan, o‘rama tamaki	310 000 so‘m/kg	
5.	Chaynaladigan, hidlanadigan, shimiladigan tamaki	310 000 so‘m/kg	
6.	Qizdiriladigan tamaki tayoqchasi, qizdiriladigan tamakili kapsula va tarkibida tamaki bo‘lgan o‘xshash tamoyil bilan foydalaniladigan boshqa mahsulotlar	310 000 so‘m/kg	
7.	Nikotinli tamakisiz snyus	125 000 so‘m/kg	
8.	Tarkibida nikotin mavjud bo‘lgan suyuqlik (kartridjlarda, rezervuarlarda va elektron sigaretlarda foydalanish uchun boshqa konteynerlarda)**	550 so‘m/ml	

* Belgilangan soliq stavkasi bo‘yicha soliq chilim uchun tamakisiz aralashmani olib kirishda ham to‘lanadi.

** Tarkibida nikotin mavjud bo‘lgan suyuqlikni (nikotinni) uni iste‘mol qilish tizimlarida (elektron va boshqalar) olib kirishda soliq mazkur suyuqlik tarkibidagi nikotin miqdoridan kelib chiqqan holda to‘lanadi.

Ushbu modda **birinchi qismining** 1-bandida aksiz solig‘ining qat’iy belgilangan stavkasi natura ifodalangan aksiz to‘lanadigan tovarlar hajmiga nisbatan qo‘llaniladi, aksiz solig‘ining advalor soliq stavkasi ishlab chiqaruvchining aksiz solig‘i va qo‘shilgan qiymat solig‘i qo‘shilmagan holda sotilgan tovarlar qiymatiga nisbatan

qo'llaniladi. Tovar importida advalor soliq stavkasi bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq aniqlanadigan bojxona qiymatiga nisbatan qo'llaniladi.

Ushbu modda **birinchi qismining 3** — 6-bandlarida soliq stavkasi tamaki mahsulotidagi tamaki xomashyosi massasiga nisbatan tamaki xomashyosi massasi to'g'risidagi axborotni iste'mol qadog'ida (idishda) ko'rsatish sharti bilan qo'llaniladi. Agar chilim uchun tamaki bo'yicha tamaki xomashyosi massasi netto og'irligining 20 foizdan kamni tashkil etgan taqdirda, u holda aksiz solig'i netto og'irligining 20 foizidan hisoblab chiqariladi. Iste'mol qadog'ida (idishida) tamaki xomashyosining og'irligi to'g'risida axborot mavjud bo'lmagan taqdirda, soliq stavkasi netto og'irligiga nisbatan qo'llaniladi.

Ushbu modda **birinchi qismining 7**-bandida soliq stavkasi tovarning netto og'irligiga nisbatan qo'llaniladi, bunda iste'mol qadog'ining (plastik bankaning, karton qutisining va shu kabilarning) og'irligi hisobga olinmaydi. Iste'mol qadog'ida (idishida) tovarning og'irligi to'g'risida ma'lumot mavjud bo'lmagan taqdirda, soliq stavkasi iste'mol qadog'ini (idishini) hisobga olgan holda netto og'irligiga nisbatan qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 289²-moddasiga muvofiq 2022 yilda Alkogol mahsulotlariga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi (8-jadval):

8-jadval

Alkogol mahsulotlariga doir soliq stavkalari

T/r	Alkogol mahsulotlari turlari	Soliq stavkalari		
		import qilinganda	ishlab chiqariladigan (1 dal tayyor mahsulot uchun)	
			2022-yil 1- yanvardan	2022-yil 1- iyundan
1.	Oziq-ovqat xomashyosidan rektifikatsiyalangan etil spirti, rektifikatsiyalangan va efiroaldegidli fraksiyadan texnik etil spirti va etil spirtining boshlang'ich fraksiyasi	70%	13 500 so'm	14 900 so'm
2.	Aroq, konyak va boshqa alkogol mahsulotlari	45 000 so'm/1 litr uchun	125 100 so'm	138 000 so'm
	hajmiy ulushda spirt 40 foizdan ko'p bo'lgan aroq, konyak va boshqa alkogol mahsulotlari	63 000 so'm/1 litr uchun	206 700 so'm	228 000 so'm
3.	Vino:			
	tabiiy ravishda achitilgan tabiiy vinolar (etil spirti qo'shilmagan holda)	31 500 so'm/1 litr uchun	1 so'm	
	boshqa vinolar, shu jumladan vermut	45 000 so'm/1 litr uchun	18 000 so'm	19 800 so'm
4.	Pivo	50%, biroq 1 litr uchun/13 500 so'mdan kam bo'lmagan	12 600 so'm	13 800 so'm

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 289³-moddasiga muvofiq 2022 yilda Neft mahsulotlari va boshqa aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlarga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi (9-jadval):

9-jadval

Neft mahsulotlari va boshqa aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlarga doir soliq stavkalari

T/r	Tovarlar (xizmatlar) nomi	Soliq stavkasi	
		2022-yil 1-yanvardan	2022-yil 1-iyundan
1.	Neft mahsulotlari:		
	Ai-80	240 000 so'm/tonna	275 000 so'm/tonna
	Ai-90 va undan yuqori	275 000 so'm/tonna	275 000 so'm/tonna
	aviakerosin (sintetikdan tashqari)	200 000 so'm/tonna	220 000 so'm/tonna
	dizel yoqilg'isi (sintetikdan tashqari)	240 000 so'm/tonna	264 000 so'm/tonna
	EKO dizel yoqilg'isi (sintetikdan tashqari)	216 000 so'm/tonna	237 600 so'm/tonna
	dizel yoki karbyurator (injektor) dvigatellari uchun motor moyi	340 000 so'm/tonna	374 000 so'm/tonna
2.	Polietilen granularlar	10%	
3.	Tabiiy gaz, bundan O'zbekiston Respublikasiga olib kirilgan gaz mustasno	20%	
4.	Yakuniy iste'molchiga sotiladigan:		
	benzin	1 litr uchun 350 so'm/1 tonna uchun 465 530 so'm	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 512 000 so'm
	dizel yoqilg'isi	1 litr uchun 350 so'm/1 tonna uchun 425 918 so'm	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 468 000 so'm
	suyultirilgan gaz	1 litr uchun 350 so'm/1 tonna uchun 665 493 so'm	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 730 000 so'm
	siqilgan gaz	1 kub metr uchun 500 so'm	1 kub metr uchun 550 so'm
5.	Mobil aloqa xizmatlari	15%	
6.	Xushbo'ylashtiruvchi yoki rang beruvchi qo'shimchalarsiz oq shakar	20%	

Ushbu modda **birinchi qismining** 3 va 5-bandlarida soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan (ko'rsatiladigan) aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) belgilangan, va mazkur tovarlarni olib kirishda qo'llanilmaydi.

Ushbu modda **birinchi qismining** 4-bandida nazarda tutilgan olib kirilgan (import qilingan) aksiz to'lanadigan tovarlarni o'z ehtiyojlari uchun ishlatilganda, soliq to'lovchilari bo'lib ushbu tovarlarni o'z ehtiyojlari uchun olib kirishni amalga oshirgan shaxslar e'tirof etiladi.

Ushbu modda **birinchi qismining** 6-bandida belgilangan soliq stavkasi O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan xushbo'ylashtiruvchi yoki rang beruvchi qo'shimchalarsiz oq shakarga qo'llaniladi. Bunda O'zbekiston Respublikasi hududiga shakar xomashyosini olib kirishga aksiz solig'i solinmaydi.

7.5. Aktsiz solig'ini soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliq to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 290-moddasiga muvofiq soliqni hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va soliqning belgilangan stavkalaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Import qilingan, aksiz to'lanadigan, o'ziga nisbatan aralash — advalor va qat'iy belgilangan soliq stavkalari belgilangan tovarlar bo'yicha soliq soliq bazasi va advalor stavkadan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi. Bunda soliq summasi qat'iy belgilangan stavka qo'llanilgan holda hisoblab chiqarilgan summadan kam bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 292-moddasiga muvofiq, soliq hisoboti, agar ushbu moddaning **ikkinchi qismida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq bo'yicha hisobda turilgan joydagi soliq organlariga har oyda, soliq davridan keyingi oyning o'ninchi kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Benzin, dizel yoqilg'isi va gaz avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali realizatsiya qilingan taqdirda, soliq hisoboti avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari joylashgan erdagi soliq organlariga har oyda, soliq davridan keyingi oyning o'ninchi kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 293-moddasiga muvofiq soliqni to'lash soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Import qilinadigan tovarlar bo'yicha soliqni to'lash bojxona to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi. Aksiz markalari bilan tamg'alanishi lozim bo'lgan olib kiriladigan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq aksiz markalari olinguniga qadar to'lanadi.

Qisqacha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, soliqqa tortish tizimiga ko'ra aktsiz solig'i bilvosita soliqlardan hisoblanib, mahsulot, tovar bahosi tarifi ustama shaklda qo'yilib, iste'mol mahsulotining bahosining yuqori bo'lishiga narx-navoni o'sishiga bevosita ta'sir etadi. Aktsizlar - tovarlar uchun qo'yiladigan bilvosita soliqlarning bir turi bo'lib, qo'shilgan qiymat solig'idan farqli ma'lum bir chegaralangan tur va

guruhdagi mahsulotlarning narxiga qo'shiladi. Aktsizlar qadimda barcha davlatlar byudjeti daromadlarini shakllantirishda munosib xissa qo'shib kelgan. Chunki aktsizlar orqali davlat zarurati uchun zarur bo'lgan moliyaviy mablag'lar tez va oddiy soliqqa tortish mexanizmi orqali undirish imkoniyati mavjud bo'lgan.

Bilvosita soliqlar xususan, aktsiz solig'i davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda asosiy soliqlardan bir bo'lib, davlat byudjeti daromadlari tarkibida yuqori soliq tushumlari ushbu soliqlardan tashkil topadi.

Aksiz solig'i ayrim yuqori foyda keltiradigan tovarlarga, juda zarur bo'lmagan qimmatbaho buyumlarga, jamiyat uchun iste'moli zararli bo'lgan tamaki va alkogolli mahsulotlari qo'llaniladi. Respublikada ishlab chiqariladigan ayrim tovarlar va import qilinadigan tovarlar aksiz solig'iga tortiladi. Aksiz solig'i asosan respublika markaziy byudjetiga, faqat ayrim tovarlar bo'yicha mahalliy byudjetga tushadi.

Oxirgi uch yilda aktsizlar tushumlarining nisbatan katta bo'lmagan o'sishi kuzatilmoqda - o'sish dinamikasi jami 126,9%, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida aktsizlar salmog'i o'smayapti:

- 2021 yilda aktsizlar tushumining 2020 yildagiga nisbatan 1,4 trln so'mga oshishi asosan 2021 yil fevral va oktyabrda soliq stavkalarini o'rtacha 15%ga indeksatsiya qilish hisobiga ta'minlandi. Ya'ni amalda aktsizlar bo'yicha soliq bazasi faqat indeksatsiya qilish hisobiga o'smoqda. Ayrim tovarlar bo'yicha esa ularni natural ifodada ishlab chiqarish pasayganligi tufayli, haqiqatda aktsizlar tushumining kamayishi sodir bo'lmoqda. Masalan, alkogol mahsulotlari bo'yicha aktsiz solig'i tushumi soliq stavkalari indeksatsiya qilinganda 2020 yil darajasida saqlab qolindi;

- importda aktsiz solig'i tushumining qisqarishi 2020 yil 1 avgustdan boshlab transport vositalariga va 2021 yil 1 yanvardan boshlab - 73 ta tovar pozitsiyasiga (oziq-ovqat, elektrotexnika tovarlari va hokazo) aktsizlarning bekor qilinishi bilan bog'liq;

- polietilen granulalari va ayniqsa mobil aloqa xizmatlari (ular byudjetga katta daromadlar olib kelgan) bo'yicha aktsizlarning pasaytirilishi hisobiga tushumlarning qisqarishi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Aktsiz tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. O'zbekiston Respublikasida aktsiz solig'i qachon joriy etilgan?
3. Aktsiz solig'ini to'lovchilar bo'lib kimlar hisoblanadi?
4. Aktsiz solig'i solish ob'ektiga nimalar kiradi?
5. Aktsiz solig'i bo'yicha qanday soliq imtiyozlari mavjud?
6. Aktsiz solig'i stavkalari va hisoblash tartibi qanday?
7. Aktsiz solig'i summasi byudjetga qanday muddatlarda to'lanadi?
8. Aktsiz solig'ini respublika byudjetiga o'tkazish tartibi qanday?
9. Bojxona yuk deklaratsiyasida aktsiz solig'ini aks ettirish tartibi qanday?
10. Alohida tovarlar bo'yicha byudjetga to'lanadigan aktsiz solig'ini hisoblab chiqishning xususiyatlari qanday?

Testlar

1. Aktsiz solig'i O'zbekiston Respublikasida qachon joriy etilgan?

- A) 1991 yil 1 yanvardan
- B) 1992 yil 1 yanvardan
- C) 1995 yil 1 yanvardan
- D) 1998 yil 1 yanvardan

2. Aktsiz solig'ini kimlar to'laydi?

- A) Aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlar ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar
- B) Aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlar ishlab chiqaruvchi jismoniy shaxslar
- C) Aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlar ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar va import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar
- D) Aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlarni eksport qiluvchi yuridik shaxslar.

3. Aktsiz solig'i stavkalari qanday hujjat asosida tasdiqlanadi.

- A) O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi
- B) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori
- C) O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi
- D) O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi

4. Aktsiz solig'ining stavkalari mutlaq summada (qat'iy) belgilangan aktsiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan baza qanday aniqlanadi?

- A) aktsiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmi asosida aniqlanadi
- B) tovarlarning aktsiz solig'i kiritilgan qiymati asosida
- C) tovarlarning aktsiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i kiritilgan qiymati asosida
- D) tovarlarning qiymati asosida

5. Aktsiz solig'ini to'lash muddatlarini ko'rsating.

- A) Har chorakda
- B) Har 15 kunlikda
- C) Har 10 kunlikda
- D) 1 yilda 1 marta.

6. Aktsiz markalarining joriy etilgan yilini ko'rsating

- A) 1992 yil 1 yanvar
- B) 1993 yil 6 may
- C) 1995 yil 1 yanvar
- D) 1996 yil 1 oktyabr

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. https://www.norma.uz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollar1

VIII-bob. YuRIDIK ShAXSLARNING MOL-MULKIGA SOLINADIGAN SOLIQ

8.1. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida mol-mulk solig'ining joriy etilishi va uning davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

O'zbekistonda 1991 yil 15-fevralda qabul qilingan «Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida»gi Qonun respublikamizda yangi soliq tizimi shakllanishini boshlab berdi. Bu Qonun birinchi bor soliq tizimining tuzilishini va ishlashining umumiy mexanizmini aniqlab berdi, soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar ro'yxatini, ularni hisoblash va undirish tartibini, soliq to'lovchilarning burchlari va javobgarligini ko'rsatdi.

Ushbu Qonunga ko'ra, 1992 yil 1 yanvardan e'tiboran korxonalar mol-mulkiga soliq joriy qilindi va mamlakatimiz soliq tizimida yangi muhim mahalliy soliq amal qila boshladi.

Xo'jalik faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalar 1997 yilgacha alohida mol-mulk solig'ini va transport vositalari uchun soliqni to'lardilar. Bunda korxona balansida turuvchi asosiy ishlab chiqarish fondlarining balans (eskirish hisobga olinmagan) qiymati soliq ob'ekti hisoblanardi. Soliqlarni unifikatsiyalash qoidasiga asosan 1997 yildan boshlab yuqoridagi ikkita soliq o'rniga yagona – korxonalar mol-mulk solig'i undirila boshlandi.

Korxonalarning mol-mulkidan olinadigan soliq bevosita soliqlar tarkibiga kiradi va mol-mulk egasidan undiriladi. Mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati, soliqqa tortiladigan mol-mulkdan foydalanish tufayli aniq bir iqtisodiy shart-sharoitlarda olinadigan muayyan o'rtacha daromadning bir qismini byudjetga undirishdir. Bundan soliqning rag'batlantiruvchi vazifasi kelib chiqib, mol-mulkdan ishlab chiqarishda samarali foydalanish, xom-ashyo, materiallarning foydalanilmaydigan zahiralarini, likvidsizlikni va tugallanmagan ishlab chiqarishni hajmini qisqartirishdan iborat.

Mol-mulk solig'ini O'zbekiston Respublikasi hududida joriy etishdan maqsad: birinchidan, korxonalarda o'zlarining xo'jalik faoliyatini yuritishi bilan bog'liq faoliyatlarida ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkni sotishga qiziqishni uyg'otish;

Ikkinchidan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirishdan iborat.

Ushbu soliq moliyaviy nuqtai nazardan olganda, rag'batlantiruvchilik va nazorat qilish, mahalliy byudjetlarni to'ldirish nuqtai nazaridan esa, fiskal vazifalarini bajaradi.

Hozirgi vaqtda mol-mulk solig'ining huquqiy asosi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari hamda boshqa soliq qonunchiligi bilan bog'liq bo'lgan hujjatlar hisoblanadi.

Mol-mulk solig'i soliq tizimida o'z o'rniga va boshqa soliqlarga nisbatan quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- mulk solig'i soliq ob'ekti bo'lgan mulkning soliqqa tortish maqsadida buxgalteriya balansida ko'rsatilgan aniq qiymati asosida undiriladi ya'ni unga nisbatan hech qanday chegirma yoki qo'shilmalar qo'shilmaydi;
- mulk solig'i soliqqa tortiladigan mulklarga moliya-xo'jalik faoliyatida foydalanish yoki foydalanmasligidan qat'iy nazar soliq solinadi, hattoki ikki barobar miqdorida ham undirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida mahalliy soliqlar va yig'imlar tizimi birmuncha mukammal holda 1993 yil 7 maydagi "Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'g'risida"gi qonun qabul qilinganidan so'ng vujudga keldi. Mahalliy soliqlar va yig'imlar mahalliy byudjetga o'tkaziladi.

8.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 410-moddasiga muvofiq yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning soliq to'lovchilari deb quyidagilar e'tirof etiladi:

1) O'zbekiston Respublikasi hududida Soliq kodeksning [411-moddasiga](#) muvofiq soliq solish obyekti hisoblanuvchi mol-mulkka ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari;

2) O'zbekiston Respublikasi hududida ko'chmas mulkka ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar.

Agar ko'chmas mulk mulkdorining joylashgan yerini aniqlashning imkoni bo'lmasa, ushbu mulkka egalik qiluvchi va (yoki) undan foydalanuvchi shaxs soliq to'lovchi hisoblanadi.

Agar yuridik shaxs ko'chmas mulkni moliyaviy ijaraga (lizing) olgan bo'lsa, u ham soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 411-moddasiga muvofiq ko'chmas mulk yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq soliq solish obyekti hisoblanadi.

Ko'chmas mulk jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organlarda ro'yxatdan o'tkazilishi lozim bo'lgan binolar va inshootlar;

2) qurilishi tugallanmagan obyektlar. Qurilishi tugallanmagan obyektlarga qurilish obyektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda qurilishi tugallanmagan obyektlar, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo'lsa, ushbu obyektning qurilishiga vakolatli bo'lgan organning ruxsatnomasi olingan oydan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi;

3) temir yo'llar, magistral quvurlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek mazkur obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlar;

4) qurilish tashkilotlari yoki imoratlarni quruvchilar balansida keyinchalik sotish uchun ko'rsatilgan turar joy ko'chmas mulk obyektlari, ko'chmas mulk obyekti foydalanishga topshirilgandan keyin olti oy o'tgach.

Quyidagi ko'chmas mulk obyektlari soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

1) notijorat tashkilotlari tomonidan notijorat faoliyatini amalga oshirish doirasida foydalaniladigan obyektlar;

2) uy-joy-kommunal xo'jaligining va belgilangan maqsadi bo'yicha foydalaniladigan boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik shahar xo'jaligi obyektlari. Uy-joy-kommunal hamda boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik

shahar xo‘jaligi obyektlari jumlasiga shaharlar va shaharchalarni sanitariya jihatdan tozalash, obodonlashtirish hamda ko‘kalamzorlashtirish obyektlari, tashqi yoritish, kommunal-maishiy ehtiyojlar uchun va aholiga vodoprovod (suv olish va tozalash inshootlari bilan), kanalizatsiya (tozalash inshootlari bilan), gaz, qozonxonalar hamda issiqlik taqsimlanadigan tarmoqlar (ularning inshootlari bilan), shuningdek uy-joy-kommunal xo‘jaligi obyektlariga texnik jihatdan xizmat ko‘rsatish va ularni ta‘mirlash, boshqaruvchi tashkilotlar yoki ko‘p kvartirali uylarni boshqaruvchilar tomonidan umumiy mol-mulkni boshqarish, unga texnik xizmat ko‘rsatish va uni ta‘mirlash, ko‘p kvartirali uylarga tutash yer uchastkalarini obodonlashtirish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish uchun mo‘ljallangan binolar kiradi;

3) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llari;

4) sug‘orish va kollektor-drenaj tarmoqlari;

5) soliq to‘lovchining balansida bo‘lgan hamda tadbirkorlik faoliyatida foydalanilmayotgan, fuqaro muhofazasi va safarbarlik ahamiyatiga molik obyektlar;

6) tabiatni muhofaza qilish va sanitariya-tozalash maqsadlari, yong‘in xavfsizligi uchun foydalaniladigan obyektlar. Obyektlarni tabiatni muhofaza qilish, sanitariya-tozalash maqsadlari va yong‘in xavfsizligi uchun foydalaniladigan obyektlar jumlasiga kiritish tegishli ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish yoki yong‘in xavfsizligi organining ma‘lumotnomasi asosida amalga oshiriladi;

7) yer uchastkalari.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 412-moddasiga muvofiq quyidagilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning soliq bazasidir:

1) Soliq kodeksi 411-moddasi ikkinchi qismining 1 va 3-bandlarida nazarda tutilgan obyektlar bo‘yicha — o‘rtacha yillik qoldiq qiymati.

Ko‘chmas mulkning qoldiq qiymati ushbu mol-mulkning boshlang‘ich (tiklanish) qiymati bilan soliq to‘lovchining hisob siyosatida belgilangan usullardan foydalanilgan holda hisoblab chiqilgan amortizatsiya miqdori o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Soliqni hisoblab chiqarish maqsadida Soliq kodeksi 411-moddasi ikkinchi qismining 1-bandida nazarda tutilgan obyektlarga nisbatan soliq bazasi quyidagi

miqdorlarda 1 kv. metr uchun mutlaq miqdorda belgilangan eng kam qiymatdan past bo'lishi mumkin emas:

Toshkent shahrida — ikki million besh yuz ming so'm;

Nukus shahrida va viloyat markazlarida — bir million besh yuz ming so'm;

boshqa shaharlarda va qishloq joylarda — bir million so'm;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va xalq deputatlari viloyatlar Kengashlari ushbu badda belgilangan eng kam qiymatga tumanlarning iqtisodiy rivojlanishiga qarab 0,5 gacha bo'lgan kamaytiruvchi koeffitsiyent kiritishi mumkin;

Agar obyektning 1 kv. metri qiymati ushbu badda belgilangan eng kam qiymatdan past bo'lsa, soliq to'lovchi ko'chmas mulk obyektlari qiymatini mustaqil baholashni amalga oshirishga haqli. Bunda mustaqil baholash natijalari soliq bazasi sifatida e'tirof etiladi;

2) Soliq kodeksi 411-moddasi ikkinchi qismining **2-bandida** nazarda tutilgan obyektlar bo'yicha — tugallanmagan qurilishning o'rtacha yillik qiymati;

3) Soliq kodeksi 411-moddasi ikkinchi qismining **4-bandida** belgilangan obyektlar bo'yicha — mazkur obyektlarning o'rtacha yillik qiymati (realizatsiya qilinmagan qismi bo'yicha).

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlariga nisbatan soliq bazasi ushbu mol-mulkning o'rtacha yillik qiymatidir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 413-moddasiga muvofiq Soliq bazasi quyidagicha, ya'ni: Soliq solish obyektlarining o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymat) soliq davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra soliq solish obyektlarining qoldiq qiymatlarini (o'rtacha yillik qiymatlarini) qo'shishdan olingan summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida ortib boruvchi yakun bilan aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlari bo'yicha soliq bazasi mazkur obyektlarga bo'lgan mulk huquqini tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilgan qiymat asosida aniqlanadi.

Soliq bazasi har bir soliq solish obyekti bo'yicha alohida aniqlanadi.

Soliq to'lovchi tomonidan soliqni to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlari amalga oshirilgan taqdirda, soliq bazasi soliq solinadigan va soliq solinmaydigan mol-mulk hisobini alohida-alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida-alohida hisob yuritishning imkoni bo'lmasa, soliq bazasi soliq to'lanishi nazarda tutilgan faoliyatdan olinadigan sof tushumning jami sof tushum hajmidagi ulushiga qarab aniqlanadi.

8.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalari, soliqlardan belgilangan imtiyozlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 414-moddasiga muvofiq yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisoblab chiqarilayotganda soliq bazasi quyidagilarning o'rtacha yillik qoldiq qiymatiga (o'rtacha yillik qiymatiga) kamaytiriladi:

1) madaniyat va san'at, ta'lim, sog'liqni saqlash (bundan turistik zonalarda joylashgan sanatoriy-kurort obyektlari mustasno), jismoniy tarbiya va sport, ijtimoiy ta'minot obyektlarining;

2) qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va saqlash uchun, shuningdek ipak qurti yetishtirish uchun foydalaniladigan qishloq xo'jaligi korxonalari balansida bo'lgan mol-mulkning;

3) yangi neft va gaz quduqlarining — ular foydalanishga topshirilgan oydan boshlab ikki yil muddatga.

Ushbu modda birinchi qismining 3-bandida nazarda tutilgan yangi neft va gaz quduqlariga nisbatan soliq imtiyozlarining amal qilish muddati tugagandan keyin uch yil davomida belgilangan soliq stavkasining 50 foizga kamaytirilgan soliq stavkasi qo'llaniladi.

Quyidagilar soliqlardan ozod qilinadi:

1) yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari bo'lgan va xodimlarining umumiy sonida nogironligi bo'lgan shaxslar kamida 50 foizni tashkil etadigan hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash fondi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan yuridik shaxslar;

2) qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini (nominal quvvati 0,1 MVt va undan ortiq bo'lgan) o'rnatganlik uchun qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan energiya ishlab chiqaruvchilar, ular foydalanishga joriy etilgan paytdan e'tiboran o'n yil muddatga.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 415-moddasiga muvofiq yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi, agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, 1,5 foiz miqdorida belgilanadi.

Agar 415-moddaning **uchinchi qismida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, qurilishi normativ muddatda tugallanmagan obyektlarga nisbatan soliq stavkasi 3 foiz miqdorida belgilanadi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek tugallanmagan qurilish obyektlariga nisbatan qonunchilikda oshirilgan soliq stavkalarini belgilash yo'li bilan ta'sir choralari qo'llanilishi mumkin hamda Soliq kodeksining **414-moddasida** ko'rsatilgan soliq imtiyozlari ularga tatbiq etilmaydi.

Soliq stavkasi quyidagilarga nisbatan 0,5 foiz miqdorida belgilanadi:

1) umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, magistral quvurlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek mazkur obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlar;

2) konservatsiya qilinishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilingan ko'chmas mulk va tugallanmagan qurilish obyektlari.

8.4. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 417-moddasiga muvofiq yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi keltirilgan.

Soliq to'lovchilar soliqni Soliq kodeksining **412-moddasiga** muvofiq aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda mustaqil ravishda hisoblab chiqaradi.

Soliq hisoboti soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi soliq organiga yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi, O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan esa soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15-fevraliga qadar bo'lgan muddatda taqdim etiladi.

Agar ko'chmas mulk, Soliq kodeksi 411-moddasining ikkinchi qismi **3-bandida** ko'rsatilgan obyektlardan tashqari, soliq to'lovchining soliq bo'yicha hisobga olish joyida joylashmagan bo'lsa, soliq hisoboti ko'chmas mulk joylashgan erdagi soliq organlariga taqdim etiladi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar (bundan O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasalar orqali amalga oshirmaydigan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar mustasno) soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'laydi.

Bo'nak to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 10-yanvarigacha, yangi tashkil qilinganlari esa, davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay soliq organlariga mo'ljallanayotgan soliq bazasidan (tegishli yil uchun mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan (o'rtacha yillik qiymatidan) va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadi. Soliq bo'yicha majburiyatlari soliq davri mobaynida yuzaga kelgan soliq to'lovchilar soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani soliq majburiyati yuzaga kelgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay taqdim etadi.

Ushbu moddaning **to'rtinchi qismiga** muvofiq hisoblab chiqarilgan bo'nak to'lovlar quyidagicha to'lanadi:

aylanmadan soliq to'lovchilar tomonidan — yillik soliq summasining to'rt dan bir qismi miqdorida yilning har choragi uchinchi oyining 10-kunidan kechiktirmay;

aylanmadan soliq to'lovchilar hisoblanmaydigan soliq to'lovchilar tomonidan — yillik soliq summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay.

Soliq davri mobaynida mo'ljallanayotgan soliq bazasi o'zgargan taqdirda soliq to'lovchi soliq summasi to'g'risida aniqlashtirilgan ma'lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun bo'nak to'lovlarga soliqning o'zgarish summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davri uchun to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi, bo'nak to'lovlar hisobga olingan holda, soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay budjetga o'tkaziladi.

Soliq davrida soliq bo'yicha bo'nak to'lovlar summasi soliq hisobotida ko'rsatilgan budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq kamaytirilgan taqdirda, soliq organi bo'nak to'lovlarni soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisoblab chiqadi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasalar orqali amalga oshirmaydigan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan soliq har yili bir marta soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15-fevralidan kechiktirmay to'lanadi.

Qisqacha xulosalar

Mulk moddiy ne'matlarni o'zlashtirib olish ijtimoiy va yuridik shakli bo'lib, kishilar hayotiga va jamiyatga hal qiluvchi ta'sir etadi. Mulk munosabatlari birlamchi bo'lib, boshqa munosabatlarning xususiyatlari unga bog'liqdir. Mulk huquqi-shaxsning o'ziga qarashli mol-mulkka o'z xohishiga ko'ra o'z manfaatlarini ko'zlab unga egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etishni o'z ichiga oladi. Yuridik shaxslar mulk huquqiga ega bo'lishi bilan birga ularda mol-mulk uchun soliq to'lash majburiyati ham yuzaga keladi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq iqtisodiy mohiyatiga ko'ra bevosita soliq bo'lib, mol-mulkka qaratilgan. U mahalliy byudjetga to'lanadi va shuning uchun mahalliy soliq hisoblanadi. Mol-mulk solig'i proporsional soliq bo'lib, soliq bazasi o'zgarishi bilan soliq stavkasi o'zgarmaydi.

Mol-mulk solig'ini o'sish dinamikasi - jami 104,1%, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqning umumiy tushumida soliqning salmog'i kamayib, uning ulushi esa ahamiyatsiz bo'lib bormoqda. Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- yuridik shaxslar uchun soliq stavkasini 5%dan 2%gacha jiddiy kamaytirish. 2022 yildan boshlab stavka 1,5%gacha pasaytiriladi;

- yangi ko'chmas mulkni foydalanishga topshirish, shuningdek o'tkazilgan inventarizatsiya doirasida kadastr organlarining hisob ma'lumotlarida hisobga olinmagan ko'chmas mulk ob'ektlarini aniqlash hisobiga soliq solinadigan ko'chmas mulk ob'ektlari sonining o'sishi stavkalar pasayishini qisman kompensatsiya qilishi mumkin. Moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2021 yil yakunida ko'chmas mulk ob'ektlari soni qariyb 8 mln ob'ektni, shu jumladan, 7,5 mln uy-joy fondini tashkil etdi;

- bundan tashqari, soliq stavkasining pasayishi 2022 yildan boshlab soliq bazasi belgilangan minimal qiymatdan kelib chiqqan holda hisoblanganidan past bo'lmasligi hisobiga qisman kompensatsiya qilinishi mumkin.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida mol-mulk solig'ini tutgan o'rni va o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Mol-mulk solig'ini davlat byudjeti daromadlari tarkibidagi ahamiyati qanday?
3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilari bo'lib kimlar hisoblanadi?
4. Mol-mulk bo'yicha soliqqa tortiladigan ob'ekt va soliq solinadigan bazaga nimalar kiradi?
5. Yuridik shaxslarning mol- mulkiga solinadigan soliq stavkalari qanday belgilangan?
6. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha qanday soliq imtiyozlari mavjud?
7. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblash va byudjetga o'tkazish tartibi qanday?

Testlar

1. Qaysi javobda mol-mulk solig'ining soliqqa tortish ob'ekti berilgan?

- A) Asosiy vositalar, moliyaviy ijara shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalar, tugallanmagan qurilish ob'ektlari
- B) Nomoddiy aktivlar, transport vositalari
- C) Kapital qo'yilmalar, belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob uskunalar
- D) Ko'chmas mulk.

2. Yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i bazasi:

- A) asosiy vositalar qiymati;
- B) asosiy vositalarning tiklanish qiymati;
- C) asosiy vositalarning o'rtacha qiymati;
- D) asosiy vositalarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati.

3. Yuridik shaxslar mol-mulk solig'iga solinadigan soliq stavkasi 2022 yildan boshlab necha foiz qilib belgilangan?

- A) 1,5 %
- B) 1,8 %
- C) 4%
- D) 3 %.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.- 123-132-betlar.

IX-bob. YuRIDIK ShAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I

9.1. Yer solig'ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

Albatta, jamiyatimizdagi barcha jarayonlar kabi yerni soliqqa tortish tizimini ham eng avvalo, boshlang'ich va asosiy huquqiy poydevor sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tartibga soladi.

Bosh Qomusimizning 55—moddasida quyidagicha mustahkamlangan: "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralari umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir."

Aytish mumkinki, yer solig'i stavkalari oshirib kelinishidan birinchi maqsad daromadga soliqlarning soliq yukidagi ulushini yer va boshqa resurs soliqlariga o'tkazib borish bo'lsa, ikkinchisi respublikamizda qoniqarsiz ahvolda bo'lgan resurslardan foydalanishda sub'ektlarni tejamkorlikka o'rgatishdir. Aynan shu masala, ko'rinib turibdiki, dastlab Konstitutsiyada qat'iy inobatga olingan.

Qolaversa, bosh qomusimizning 51-moddasida e'tirof etilganidek: "Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lashga majburlirlar." Shuningdek, Konstitutsiyaning 123-moddasida mustahkamlangan qoida barchamizga ma'lum: "O'zbekiston Respublikasi hududida yagona soliq tizimi amal qiladi. Soliqlar joriy qilishga faqat O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi haqli"²⁷.

1991 yil "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan. Unda foyda solig'i, aylanmadan olinadigan soliq, mahsulot sotish solig'i va boshqa soliqlarni to'lash tartibi belgilangan bo'lsada, yer solig'i to'lash nazarda tutilmagan edi. Holbuki, 1990 yilda qabul qilingan "Yer solig'i to'g'risida"gi Qonunda yerdan foydalanish uchun haq to'lanishi asosiy tamoyil sifatida mujassamlangan edi.

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, 2019.

Mazkur Qonunning 16-moddasida yozilganidek, yer uchun haq har yili yer solig'i shaklida olinadi, uning miqdori yer uchastkasining sifatiga, joylashishiga va suv bilan ta'minlanish darajasiga qarab belgilanadi. Xalq deputatlari kengashlari yerni ijaraga bergan taqdirda, yer uchun to'lov miqdori taraflarning kelishuviga muvofiq belgilanadigan ijara haqi shaklida olinadi.

Biroq yerdan foydalanganlik uchun haq to'lash keyinroq, 1993 yil qabul qilingan "Yer solig'i to'g'risida"gi Qonunga binoan joriy etildi. Oliy Kengashning "Yer solig'i to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish tartibi haqida"gi 1993 yil 6 mayda qabul qilingan qarori bilan yer solig'ini 1994 yil 1 yanvardan e'tiboran joriy etish belgilandi. Jamoa xo'jaliklari, davlat xo'jaliklari, boshqa qishloq xo'jalik korxonalari hamda dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlari etishtirishga aloqador tashkilotlardan esa bunday soliq 1995 yil 1 yanvardan boshlab undiriladigan bo'ldi.

Bu kechiktirish zahirida qishloq xo'jalik mahsulotlari etishtiruvchilarining moliyaviy ahvolini engillashtirish muammo yotar edi. O'sha kezlari qishloq xo'jalik erlaridan soliqning asoslantirilgan stavkalari yo'qligi ham bir jihatdan shunday ish tutilishiga sababchi bo'ldi.

Mazkur Qonunda "Yer to'g'risida"gi Qonunda mujassam etilgan asosiy tamoyillar saqlab qolindi, binobarin yer solig'i to'lovchilari, bunday soliq stavkalarini tamoyillari, yer solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi, ushbu soliq bo'yicha imtiyozlar belgilab qo'yildi. Davlat Soliq Qo'mitasi Moliya vazirligi bilan birgalikda yer solig'i stavkalarini yer uchastkalari tuman, shahar va qo'rg'on hududida joylashganligini inobatga olgan holda belgilash tamoyillarini ishlab chiqdi. Qishloq xo'jaligi ixtiyorida bo'lmagan erlar hamda fuqarolarning tomorqa erlari muhandislik kommunikatsiyalari bilan ta'minlanganlik darajasiga, joylashuviga, tumanlarning va shaharchalarning hududida infratuzilma mavjudligiga qarab iqtisodiy zonalarga bo'lindi. Chunonchi, Toshkent shahri hududi 14 ta, viloyat markazlari va yirik shaharlar hududi 4 ta, o'rta shaharlar hududi 3 ta, kichik shaharlar va qo'rg'onlar hududlari ikkita

iqtisodiy zonaga bo'lindi. Qishloq joylardagi yerlar ikkita yirik zonaga, ya'ni sug'oriladigan hamda lalmi-yaylov yerlar zonasiga bo'lindi.²⁸

Yer qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish negizidir. Shu bois uning sifati qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqaruvchi uchun asosiy omil hisoblanadi. Ana shundan kelib chiqib, sug'oriladigan yer uchastkalari uchun soliq stavkalari zaminning tabiiy unumdorligini ifoda etuvchi tuproq boniteti ballarini ham inobatga olgan holda yerlarning toifalari bo'yicha belgilangan. Lalmi va yaylov yerlar uchun soliq stavkalari balandlik mintaqalari bo'yicha, ko'p jihatdan ularning unumdorligini belgilovchi yog'ingarchilik va namgarchilik bilan ta'minlanganlik darajasini ham inobatga olgan holda belgilab qo'yildi. Jamoat imoratlari va hovlilar, yo'llar va suv ob'ektlari egallab turgan yer uchastkalariga, shuningdek qishloq xo'jaligida foydalanilmayotgan boshqa erlarga ham yer solig'ining uncha katta bo'lmagan miqdordagi stavkalari belgilandi. Yer solig'i stavkalarini belgilashning ana shu tamoyillari amaliyotda o'zini oqladi va hozirgi kunga qadar saqlanib turibdi.

Yer solig'i joriy etilgach, davlat soliq xizmati organlari shaharlar va qo'rg'onlarda yerlarni hisobga olish ishi olib borilmaganligi sababli, yerdan foydalanuvchilarni hamda ular egallab turgan yer maydonlarini aniqlashda muayyan qiyinchiliklarga duch keldilar. Bu muammoni hal etish uchun O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1994 yil 31 dekabrda "O'zbekiston Respublikasida erlardan foydalanishni yalpi inventarizatsiyadan o'tkazish to'g'risida"gi 636—sonli Qarorini qabul qildi. Bu ish ko'p jihatdan yerdan foydalanuvchilarning to'liq hisobi yuritilishini va ayniqsa, ularning shahar va qo'rg'onlarda yer solig'i to'lashga jalb etilishini ta'minladi.

Xalq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar olib borilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining "Yer solig'i to'g'risida"gi Qonuni takomillasha bordi, unga bir qancha o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Xususan, 1995 yildagi belgilanganiga ko'ra, soliq bo'yicha imtiyozlar

²⁸ O'zbekiston Respublikasi "Yer solig'i to'g'risida"gi Qonuni.

mo'ljallangan maqsadda foydalanilmagan yer uchastkalariga nisbatan tatbiq etilmaydigan bo'ldi. Bu me'yor O'zbekiston Respublikasi "Yer to'g'risida"gi Qonuniga asoslangan bo'lib, Qonunga ko'ra erlar qaysi maqsadda foydalanish uchun berilgan bo'lsa, ulardan aynan shu maqsadda foydalanilishi shart.²⁹

1997 yil 24 aprelda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi qabul qilinishi va 1998 yil 1 yanvardan kuchga kiritilishi bilan yer solig'ining huquqiy asoslari yaratildi.

2020 yil 1 yanvardan e'tiboran kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksining 17-moddasida mahalliy soliqlar, shu jumladan yer solig'i amal qilishi belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari tarkibida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq singari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ining ulushi ham yuqori ulushga ega emas.

9.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan baza

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 424-moddasiga muvofiq mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar deb e'tirof etiladi.

Ko'chmas mulk ijaraga berilgan taqdirda, ijaraga beruvchi soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi. Bunda moliyaviy ijara (lizing) shartnomasiga muvofiq moliyaviy ijaraga (lizing) berilgan (olingan) ko'chmas mulk obyektlari bo'yicha ijaraga oluvchi (lizing oluvchi) soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Yer uchastkasidan bir nechta yuridik shaxs birgalikda foydalangan taqdirda, har bir yuridik shaxs yer uchastkasining foydalanilayotgan maydonidagi o'z ulushi uchun soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 426-moddasiga muvofiq Mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida yuridik shaxslarda

²⁹ O'zbekiston Respublikasi "Yer to'g'risida"gi Qonuni.

bo'lgan yer uchastkalari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq solish obyektidir.

Quyidagi yer uchastkalari soliq solish obyekti sifatida hisoblanmaydi:

1) notijorat tashkilotlari tomonidan notijorat faoliyati doirasida foydalaniladigan yerlar;

2) aholi punktlarining, bog'dorchilik, uzumchilik yoki polizchilik shirkatlarining umumiy foydalanishdagi yerlari (maydonlar, ko'chalar, tor ko'chalar, yo'llar, shaxobcha yo'llar, sug'orish tarmoqlari, kollektorlar, sohil bo'yi yerlari va boshqa shu kabi umumiy foydalanishdagi yerlar);

3) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari egallagan yerlar;

4) aholining madaniy-maishiy ehtiyojlarini qondirish va dam olishi uchun foydalaniladigan yerlar (daraxtzorlar, istirohat bog'lari, sayilgohlar, xiyobonlar, aholining ommaviy dam olishi va turizmini tashkil etish uchun belgilangan joylar, shuningdek ariq tarmoqlari egallagan yerlar);

5) davlat qo'riqxonalarining, kompleks (landshaft) buyurtma qo'riqxonalarining, tabiat bog'larining, davlat tabiat yodgorliklarining, buyurtma qo'riqxonalarining (bundan ovchilik xo'jaliklarida tashkil etiladigan buyurtma qo'riqxonalar mustasno), tabiiy pitomniklarning, davlat biosfera rezervatlarining, milliy bog'larning yerlari;

6) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik yerlar – tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan, profilaktika hamda davolash ishlarini tashkil etish uchun qulay tabiiy shifobaxsh omillarga ega bo'lgan yer uchastkalari;

7) rekreatsiya ahamiyatiga molik yerlar – aholining ommaviy dam olishi va turizmini tashkil etish uchun tegishli muassasalar hamda tashkilotlarga berilgan yer uchastkalari;

8) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar – tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan moddiy madaniy meros obyektlari, xotira bog'lari egallagan yer uchastkalari;

9) gidrometeorologiya va gidrogeologiya stansiyalari hamda postlari egallagan yerlar;

10) yuridik shaxs balansida bo'lgan va fuqaro muhofazasi hamda safarbarlik ahamiyatiga molik alohida joylashgan obyektlar egallagan yerlar;

11) kommunal-maishiy ahamiyatga molik yerlar (dafn etish joylari, maishiy, qurilish va boshqa chiqindilarni yig'ish, qaytadan ortish va saralash joylari, shuningdek chiqindilarni zararsizlantirish hamda utilizatsiya qilish joylari);

12) ko'p kvartirali uylar va yotoqxonalar egallagan yerlar, shuningdek ko'p kvartirali uylarga tutash yer uchastkalari, bundan yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari egallagan yer uchastkalari mustasno;

13) suv fondi;

14) zaxiralar;

15) geologiya-qidiruv va (yoki) izlanish ishlarini o'tkazish uchun ajratilgan yer uchastkalari.

Agar ushbu moddaning **ikkinchi qismida** ko'rsatilgan yer uchastkalari xo'jalik faoliyatini yuritish uchun foydalanilsa, ular ushbu bobda belgilangan tartibda soliq solish obyekti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 427-moddasiga muvofiq quyidagilar yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini soliq bazasidir:

qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar bo'yicha — Soliq kodeksining 428-moddasi **ikkinchi qismiga** muvofiq soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlari chegirib tashlangan holda, qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkasining umumiy maydoni;

qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar bo'yicha — Soliq kodeksning 428-moddasi **ikkinchi qismiga** muvofiq soliq solinmaydigan yer uchastkalari chegirib tashlangan holda, yer uchastkalarining qonunchilikka muvofiq aniqlangan normativ qiymati.

Yer uchastkalariga bo'lgan mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqi yil mobaynida soliq to'lovchiga o'tgan bo'lsa, soliq bazasi yer uchastkalariga tegishli huquq vujudga kelganidan keyingi oydan e'tiboran hisoblab chiqariladi. Yer uchastkasining maydoni kamaytirilgan taqdirda, soliq bazasi yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan oydan e'tiboran kamaytiriladi.

Yuridik shaxslarda soliq imtiyoziga bo'lgan huquq vujudga kelgan taqdirda, soliq bazasi ushbu huquq vujudga kelgan oydan e'tiboran kamaytiriladi. Soliq imtiyoziga bo'lgan huquq bekor qilingan taqdirda, soliq bazasi ushbu huquq tugatilganidan keyingi oydan e'tiboran hisoblab chiqariladi (ko'paytiriladi).

Soliq to'lovchi soliq to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlarini amalga oshirganda, soliq bazasi soliq solinadigan va soliq solinmaydigan yer uchastkasi bo'yicha alohida-alohida hisob yuritish asosida aniqlanadi. Alohida-alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmaganda, soliq bazasi soliqni to'lash nazarda tutilgan faoliyatdan olinadigan sof tushumning umumiy sof tushum hajmidagi ulushidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

9.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari va soliq stavkalari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 428-moddasiga muvofiq qayta tiklanadigan manbalardan energiya ishlab chiqaruvchilar qayta tiklanadigan energiya manbalari (nominal quvvati 0,1 MVt va ko'proq) uskunalari egallagan yer uchastkalari bo'yicha ular ishga tushirilgan paytdan e'tiboran o'n yil muddatga soliqdan ozod etiladi.

Soliq solinmaydigan yer uchastkalari jumlasiga quyidagi yerlar kiradi:

madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash (bundan turistik zonalarda joylashgan sanatoriy-kurort obyektlari band qilgan yerlar mustasno) va ijtimoiy ta'minot obyektlari egallagan yerlar;

sport va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish majmualari, o'quv-mashq bazalari va bolalar-sog'lomlashtirish oromgohlari egallagan yerlar;

shahar elektr transporti yo'llari va metropoliten liniyalari, shu jumladan jamoat transporti bekatlari va metropoliten stansiyalari hamda ularning inshootlari egallagan yerlar;

aholi punktlarining suv ta'minoti va kanalizatsiya inshootlari (magistral suv quvurlari, vodoprovod tarmoqlari, kanalizatsiya kollektorlari va ularning inshootlari, nasos stansiyalari, suv olish va tozalash inshootlari, vodoprovod va kanalizatsiya

tarmoqlaridagi kuzatish quduqlari va dyukerlari, suv bosimi hosil qiladigan minoralar hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar);

magistral issiqlik trassalari, shu jumladan nasos (ko'paytiruvchi, kamaytiruvchi, aralashtiruvchi, drenaj) stansiyalari, issiq suv ta'minotining issiqlikni hisobga olish va nazorat qilish asboblari, isitkichlari, sirkulatsiya nasoslari hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar;

ihota o'rmon daraxtzorlari egallagan yerlar. Ihota o'rmon daraxtzorlari jumlasiga quyidagilar kiradi: o'rmonlarning daryolar, ko'llar, suv omborlari va boshqa suv obyektlari sohillari bo'ylab o'tgan taqiqlangan mintaqalari; o'rmonlarning ovlanadigan qimmatli baliqlar uvildiriq sohadigan joylarni muhofaza qiluvchi taqiqlangan mintaqalari; eroziyadan saqlaydigan o'rmonlar; o'rmonlarning temir yo'llar va avtomobil yo'llari yoqalab o'tgan ihota mintaqalari; cho'l va chala cho'l zonalaridagi o'rmonlar; shahar o'rmonlari va o'rmon-bog'lari; shaharlar, boshqa aholi punktlari va sanoat markazlarining ko'kalamzorlashtirilgan zonalar atrofidagi o'rmonlar; suv ta'minoti manbalarini sanitariya jihatidan muhofaza qilish zonalaridagi o'rmonlar; kurort tabiiy hududlarni sanitariya jihatidan muhofaza qilish tegrasidagi o'rmonlar; alohida qimmatga ega bo'lgan o'rmonlar; ilmiy yoki tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan o'rmonlar;

suvni tejaydigan (tomchilatib, yomg'ir latib, diskret va boshqa) sug'orish texnologiyalari joriy etilgan yerlar — suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalari joriy etilgan oyning boshidan e'tiboran besh yil muddatga. Ushbu imtiyoz suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organning xulosasi asosida beriladi. Agarda suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalari joriy etilgan oyning boshidan boshlab besh yil davomida foydalanishga yaroqsiz bo'lgan yoki demontaj qilingan bo'lsa, soliq imtiyozi butun soliq davri uchun soliqni to'lash bo'yicha majburiyatlarning tiklanishi bilan bekor qilinadi;

qishloq xo'jaligi maqsadlari uchun yangi o'zlashtirilayotgan yerlar — vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan loyihaga muvofiq, ularni o'zlashtirish ishlari bajariladigan davrda va ular o'zlashtirilgan vaqtdan e'tiboran besh yil mobaynida;

melioratsiya ishlari amalga oshirilayotgan mavjud sug'oriladigan yerlar — vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan loyihaga muvofiq, ishlar boshlanganidan e'tiboran besh yil muddatga;

yangi barpo etilayotgan bog'lar, tokzorlar va tutzorlar egallagan yerlar, daraxtlarning qator oralaridan qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish uchun foydalanilishidan qat'i nazar, besh yil muddatga. Kuzda o'tqazilgan yangi ko'chatlar uchun beriladigan soliq imtiyozlari muddatini hisoblab chiqarish keyingi yilning 1-yanvaridan e'tiboran boshlanadi, bahorda o'tqazilgan ko'chatlar uchun esa joriy soliq davrining 1-yanvaridan e'tiboran boshlanadi;

ilmiy tashkilotlarning, qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi sohasidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlari hamda o'quv yurtlariga qarashli tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklarining bevosita ilmiy hamda o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik bo'lgan yerlar va o'rmon fondining yerlari. Ushbu bandga muvofiq ilmiy tajribalar, eksperimental ishlar, yangi navlarning seleksiyasi o'tkazilishi uchun hamda mavzulari tasdiqlangan boshqa ilmiy va o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan ekinlar hamda daraxtzorlar egallagan yer uchastkalari soliq to'lashdan ozod qilinadi.

Ushbu moddada belgilangan soliq imtiyozlari belgilangan maqsadda bevosita foydalanilmayotgan yer uchastkalariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 429-moddasiga muvofiq 2021-2022 yillarda qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar bo'yicha bazaviy soliq stavkalari respublika hududlari kesimida 1 gektar uchun mutlaq o'lchamda quyidagi miqdorlarda belgilanadi (10-jadval):

10-jadval

Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari

Respublika hududlari	1 gektar uchun bazaviy soliq stavkasi (mln so'mda)	
	2021	2022
Toshkent shahri:		
1 zona	208,2	220
2 zona	166,5	175
3 zona	124,9	135
4 zona	83,3	90
5 zona	41,6	45
Qoraqalpog'iston Respublikasi	26,2	28

Andijon viloyati	33,0	35
Buxoro viloyati	26,7	29
Jizzax viloyati	26,7	29
Qashqadaryo viloyati	26,7	29
Navoiy viloyati	26,7	29
Namangan viloyati	33,0	35
Samarqand viloyati	33,0	35
Surxondaryo viloyati	23,5	25
Sirdaryo viloyati	20,8	22
Toshkent viloyati	27,6	30
Farg'ona viloyati	26,7	29
Xorazm viloyati	26,7	29

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar uchun soliq stavkalarining aniq miqdori quyidagi tartibda aniqlanadi:

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari 0,5 dan 2,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsiyentlarni qo'llagan holda, ushbu moddaning **birinchi qismida** belgilangan bazaviy soliq stavkalari asosida qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar uchun tuman va shaharlar kesimida, ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab, soliq stavkalarini belgilaydi;

tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari, ushbu modda ikkinchi qismining **ikkinchi xatboshisida** belgilangan soliq stavkalariga, Toshkent shahri uchun esa — ushbu moddaning **birinchi qismida** belgilangan bazaviy soliq stavkalariga 0,7 dan 3,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsiyentlarni ularning hududlarida joylashgan daha, massiv, mahalla, ko'cha kesimida kiritadi.

Tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari tomonidan keyingi soliq davri uchun soliq stavkalari har yili joriy soliq davrining 31-dekabriga qadar qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlariga taqdim etadi. Yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlari ushbu soliq stavkalarini besh kun ichida soliq to'lovchilarga ma'lumot uchun yetkazishlari kerak.

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar uchun soliq stavkalari qishloq xo'jaligi ekinzorlarining normativ qiymatiga nisbatan 0,95 foiz miqdorda belgilanadi.

Yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalaridan iborat bo'lgan va xodimlar umumiy sonining kamida 50 foizini nogironligi bo'lgan shaxslar tashkil etadigan hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq

to'lash fondi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan yuridik shaxslar tomonidan egallangan yer uchastkalariga nisbatan soliq stavkalariga 0,25 koeffitsiyent qo'llaniladi.

Quyidagilar egallagan yer uchastkalari uchun soliq stavkasiga 0,3 koeffitsiyent qo'llaniladi:

elektr uzatish liniyalari, ularning podstantsiyalari va inshootlari egallagan yerlar;
umumdavlat aloqa liniyalari (havo va kabelli aloqa liniyalari, tirgakli liniyalar va radiofikatsiyalar, yer osti kabelli liniyalari, ularni bildiruvchi signalli va harakatsiz belgilar, radiorele aloqa liniyalari, kabelli telefon kanalizatsiyalari, yer ustidagi va yer ostidagi xizmat ko'rsatilmaydigan kuchaytirgich punktlari, taqsimlagich shkaflar, erga ulash konturi qutilari hamda boshqa aloqa inshootlari) egallagan yerlar;

umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, shu jumladan tuproq ko'tarmasi, sun'iy inshootlar, liniya-yo'l binolari, temir yo'l aloqasi hamda elektr ta'minoti qurilmalari, inshootlar va yo'l qurilmalaridan iborat temir yo'l stansiyalari hamda saralash joylari, shuningdek belgilangan tartibda temir yo'l transporti korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga doimiy yoki vaqtinchalik foydalanishga berilgan ihota daraxtzorlari egallagan yerlar;

magistral neft va gaz quvurlari, shu jumladan kompressor, nasos stansiyalari, yong'inga qarshi va avariya qarshi stansiyalar, quvurlarni katodli himoyalash stansiyalari ularni tarmoqqa ulash uzellari bilan, quvurlarni tozalash qurilmalari hamda shunga o'xshash inshootlar band etgan yerlar;

samolyotlarning uchish-qo'nish maydonlari, erda boshqarish yo'lkalari va to'xtash joylari, fuqaro aviatsiyasi aeroportlarining radionavigatsiya va elektr yoritish uskunalari egallagan yerlar;

O'zbekiston Respublikasining rivojlantirish Davlat dasturlariga kiritilgan obyektlar qurilishi uchun ajratilgan yerlar — qurilishning normativ muddati davrida;

konservatsiyaga qo'yilishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilingan obyektlar egallagan yerlar — ularning konservatsiyasi davrida.

Ushbu moddaning **beshinch**i va **oltinchi qismlari** belgilangan tartibda yuridik shaxslarga ajratilgan yer uchastkalariga nisbatan qo'llaniladi.

Bunda ushbu modda oltinchi qismining **ikkinchi — beshinchi xatboshilarida** nazarda tutilgan obyektlarga nisbatan respublikaning har bir tumani va shahari bo'yicha o'rtacha belgilangan soliq stavkasiga 0,3 koeffitsiyent qo'llaniladi. Har bir tuman va shahar bo'yicha o'rtacha soliq stavkasi qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yer uchastkasi joylashgan joydagi soliq organlari tomonidan xalq deputatlari tuman va shahar Kengashlari belgilagan soliq stavkalari asosida aniqlanadi hamda ular har yili 5-yanvarga qadar soliq to'lovchilar e'tiboriga yetkaziladi.

Yer uchastkasi mulkdorining, yer egasining, yerdan foydalanuvchining yoki ijarachining aybi bilan qishloq xo'jaligi yerlarining sifati yomonlashgan (bonitet bali pasaygan) taqdirda, soliq yuridik shaxslar tomonidan erning sifati yomonlashguniga qadar mavjud bo'lgan bonitent balidan kelib chiqqan holda to'lanadi.

Qishloq xo'jaligi yerlarining sifati yaxshilangan taqdirda (bonitet bali oshganda), soliq yuridik shaxslar tomonidan tuproq bonitirovkasi o'tkazilgan yildan keyingi yilning boshidan yangi bonitet balidan kelib chiqqan holda, qishloq xo'jaligi yerlarining normativ qiymati bo'yicha, agrotexnik tadbirlar tugagan davrlarda qayta hisob-kitob qilinmasdan to'lanadi.

Shaharlar va shaharchalarning ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun soliq qishloq xo'jaligi yerlari uchun belgilangan soliq stavkalarining ikki baravari miqdorida to'lanadi.

Qurilishi tugallanmagan obyektlar egallagan yer uchastkalari uchun, agar qonunchilikda boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq ikki baravar soliq stavkalari bo'yicha to'lanadi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan maydonlar, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, qurilishi tugallanmagan obyektlar, shuningdek, samarali foydalanilmayotgan baliq yetishtirish (o'stirish) uchun mo'ljallangan sun'iy suv havzalari joylashgan yer uchastkalariga nisbatan qonunchilikda oshirilgan soliq

stavkalarini belgilash yo‘li bilan ta’sir choralari qo‘llanilishi mumkin. Bunday yer uchastkalariga soliq imtiyozlari tatbiq etilmaydi.

Tugallanmagan qurilish obyektlari jumlasiga ushbu qurilish obyektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda qurilishi tugallanmagan obyektlar, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo‘lsa, ushbu obyektlarning qurilishiga vakolatli bo‘lgan organning ruxsatnomasi olingan oydan e’tiboran yigirma to‘rt oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi.

Yer maydonlaridan hujjatlarsiz yoxud yer uchastkasiga bo‘lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlarda ko‘rsatilganidan kattaroq hajmda foydalanilganda soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining to‘rt baravari miqdorida belgilanadi.

Konlar va karyerlar band etgan yerlar uchun soliq tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari belgilagan soliq stavkalariga nisbatan 0,1 koeffitsiyent, lalmi-yaylov zonada joylashgan yerlar uchun esa — 0,05 koeffitsiyent qo‘llanilgan holda to‘lanadi.

Lalmi-yaylov zonada joylashgan yerlar uchun soliq tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari belgilagan soliq stavkalariga nisbatan 0,3 koeffitsiyent qo‘llanilgan holda to‘lanadi, bundan ushbu moddaning o‘n to‘rtinchi qismida nazarda tutilgan hollar mustasno.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 430-moddasiga muvofiq kalendar yil soliq davridir.

9.4. Soliqni hisoblab chiqarish va soliq hisobotini taqdim etish tartibi

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 431-moddasida Soliqni hisoblab chiqarish va soliq hisobotini taqdim etish tartibi keltirilgan.

Soliq har bir soliq davrining 1-yanvariga bo‘lgan holatga ko‘ra hisoblab chiqariladi va soliq hisoboti yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organiga quyidagi muddatlarga taqdim etiladi:

qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmagan yerlar bo‘yicha — joriy soliq davrining 10-yanvariga qadar;

qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar bo‘yicha — joriy soliq davrining 1-mayiga qadar.

Soliq to'lovchilar soliqni Soliq kodeksining 427-moddasiga muvofiq aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda mustaqil ravishda hisoblab chiqaradi.

Soliq bazasi (hisoblab chiqarilgan soliq summasi) soliq davri mobaynida o'zgarish bo'lganda yuridik shaxslar bir oylik muddat ichida soliq organiga aniqlashtirilgan soliq hisobotini taqdim etishi shart.

Soliq davri mobaynida qishloq xo'jaligi ekinzorlarining umumiy maydonida va tarkibida o'zgarishlar yuz bergan yuridik shaxslar qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlari bo'yicha aniqlashtirilgan soliq hisobotini joriy yilning 1-dekabriga qadar taqdim etadi.

Soliq kodeksi 426-moddasining ikkinchi qismida ko'rsatilgan obyektlar joylashgan yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar joriy soliq davrining 10-yanvariga qadar mazkur obyektlarning joylashgan eri bo'yicha soliq organlariga soliq solish obyekti hisoblanmaydigan, yuridik shaxsda mavjud bo'lgan yer uchastkalari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan shakldagi ma'lumotnomani taqdim etadi.

Ko'p kvartirali uylarda joylashgan turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektlari bilan band bo'lgan yer uchastkalari bo'yicha soliq turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektining qavatlar soniga bo'lingan maydonidan kelib chiqqan holda hisoblanadi.

Soliqni to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 432-moddasiga muvofiq qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar uchun soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

aylanmadan soliq to'lovchilar uchun – yillik soliq summasining to'rtidan bir qismi miqdorida, har chorak birinchi oyining 10-kunigacha;

aylanmadan soliq to'lovchi bo'lmagan soliq to'lovchilar uchun – yillik soliq summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida, har oyning 10-kunigacha.

Soliq davri davomida soliq to'lashning belgilangan muddatidan keyin majburiyatlar yuzaga kelganda, ushbu summani to'lash majburiyatlar yuzaga kelgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

hisobot yilining 1-sentabriga qadar — yillik soliq summasining 30 foizi;

hisobot yilining 1-dekabriga qadar — soliqning qolgan summasi.

Qisqacha xulosalar

Tabiiy resurslar zaxiralaridan ya'ni yer resurslari, er osti va ustki qismlaridagi tabiiy boyliklaridan oqilona va unumli foydalanish, ularni tartibga solish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan tabiiy zaxiralardan ishlab chiqarishda, faoliyatida va qayta ishlashda samarali foydalanish, tabiiy resurslar zaxiralarini chegaralanganligi, ularni kelgusida ham etkazish muxim ahamiyat kasb etadi. Soliq tizimi boshqaruv omili sifatida, davlat soliq siyosati orqali bu resurslardan foydalanishni nazorat qilish bozor iqtisodiyoti sharoitida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 425-moddasiga muvofiq Mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar (bundan buyon ushbu bobda soliq to'lovchilar deb yuritiladi) deb e'tirof etiladi.

Ko'chmas mulk ijaraga berilgan taqdirda, ijaraga beruvchi soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi. Bunda moliyaviy ijara (lizing) shartnomasiga muvofiq moliyaviy ijaraga (lizing) berilgan (olingan) ko'chmas mulk obyektlari bo'yicha ijaraga oluvchi (lizing oluvchi) soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Mol-mulk solig'iga nisbatan yer solig'i bo'yicha tushumlarning 176,5%ga sezilarli darajada oshgani kuzatilmoqda, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida soliqning ulushi o'sib bormoqda. Uning tushumlari dinamikasiga soliq stavkalarini yillik indeksatsiya qilish bilan bir qatorda yer solig'i va yagona yer solig'ini birlashtirish ta'sir ko'rsatdi. Bunda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun soliq solinadigan

baza (yagona yer solig'ida bo'lganidek) - yer uchastkalarining normativ qiymati saqlanib qoldi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ining huquqiy asoslari bo'lib qaysi hujjatlar hisoblanadi?
2. Kimlar yer solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanadilar?
3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini solish ob'ekti nimalardan iborat?
4. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari qanday mezonlar asosida belgilanadi?
5. Yer solig'i bo'yicha imtiyozlardan kimlar foydalanadi?
6. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash va to'lash tartibi qanday amalga oshiriladi?

Testlar

1. Yer solig'ini joriy etishdan maqsad nima?

- A) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash
- B) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash va yer resurslaridan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish

C) Yer resurslaridan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish

D) Mahalliy byudjet daromadlarini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash.

2. Yer solig'ini to'lovchilar bo'lib kimlar hisoblanadi?

- A) Egaligida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar.
- B) Foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar.
- C) O'z mulkida, egaligida va foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar.

D) O'z mulkida, egaligida va foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar.

3. Soliqqa tortishning kadastrli usulining o'ziga xos xususiyati nimada?

- A) Soliqqa tortish ob'ektining kam yoki ko'pligiga bog'liq bo'ladi;
- B) Soliqning to'lanish payti daromadning olinishi payti bilan aslo bog'liq bo'lmaydi;

- C) Soliq stavkalarining pastligida;
- D) Soliq imtiyozlarining nisbatan ko'pligida.

4.Yer solig'i stavkalari kim tomonidan belgilanadi?

- A) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis tomonidan
- B) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan
- C) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan
- D) O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi qarori bilan

5. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar

A) Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilaridir.

B) Soliq huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilaridir.

C) Moliya huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilaridir.

D) Bank huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining rezidentlari yer solig'ini to'lovchilaridir.

6. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i solish ob'ekti

A) Moliya huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish ob'ektidir.

B) Soliq huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish ob'ektidir.

C) Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish ob'ektidir.

D) Bank huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish ob'ektidir.

7. Soliqni hisoblab chiqarish va soliq hisob-kitoblarini taqdim etish tartibi

A) Yer solig'i har bir soliq davrining 1 yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va yer solig'ining hisob-kitobi yer uchastkasi joylashgan yerdagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilining 15 fevraliga qadar taqdim etiladi.

B) Yer solig'i har bir soliq davrining 10 yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va yer solig'ining hisob-kitobi yer uchastkasi joylashgan yerdagi bankga hisobot yilining 15 fevraliga qadar taqdim etiladi.

C) Yer solig'i har bir soliq davrining 15 yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va yer solig'ining hisob-kitobi yer uchastkasi joylashgan yerdagi moliya organiga hisobot yilining 25 fevraliga qadar taqdim etiladi.

D) Yer solig'i har bir soliq davrining 18 yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va yer solig'ining hisob-kitobi yer uchastkasi joylashgan yerdagi statistika organiga hisobot yilining 16 fevraliga qadar taqdim etiladi.

8. Yer solig'i stavkalari 2022 yil uchun necha martaga indeksatsiya qilindi?

A. 1,3 B. 1,5 C. 2 D. 1,2

9. Yer solig'ini to'lovchilar bo'lib kimlar hisoblanadi?

- A. Egaligida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar
- B. Foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar
- C. O'z mulkida, egaligida va foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar
- D. O'z mulkida, egaligida va foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.- 123-132-betlar.

X BOB. SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ

10.1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning huquqiy asoslari va uning davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq respublikada joriy qilingan soliq tizimining eng oson va nisbatan takomillashgan shaklidir. Respublikamizda suvga doir munosabatlarni tartibga solish, aholi va xalq xo'jaligi ehtiyojlari uchun suvdan oqilona foydalanish, suv ob'ektlarining holatini yaxshilash kabi vazifalardan kelib chiqqan holda 1993 yil 6 mayda O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunga asosan bu soliq turi 1993 yilda suv to'lovi sifatida joriy etilgan edi. Respublikamizda suv tanqisligini hisobga olgan holda va suv resurslaridan tejamkorlik va oqilona foydalanish maqsadida 1995 yildan e'tiboran suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq deb joriy etildi.

1998 yildan boshlab esa, O'zbekiston Respublikasining ilk Soliq kodeksi joriy qilingandan keyin, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq deb yuritila boshlandi.

Respublikamizda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq 2020 yil 1 yanvardan kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga muvofiq undiriladi va huquqiy tartibga solinadi. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq Soliq kodeksining XVII bo'lim, 63-bob, 441-448-moddalari bilan tartibga solib turiladi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra to'g'ri soliq deb yuritiladi, chunki u faqat ishlatilgan suv hajmi uchun olinadigan soliqdir va shu bois uning to'lovchisi mahsulot ishlab chiqaruvchi yoki biror xizmat bajaruvchi korxona, tashkilot, birlashmadir.

Davlat byudjeti daromadlarini tashkil etishda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning ahamiyati xilma-xildir.

10.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 441-moddasiga muvofiq, Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar O'zbekiston Respublikasi hududida suvdan birlamchi foydalanishni yoki suvni iste'mol qilishni amalga oshiruvchi quyidagi shaxslardan iborat:

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari;
faoliyatini O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasalari orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar;
suvdan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar;
dehqon xo'jaliklari.

Aholi punktlarining suv ta'minoti uchun suv yetkazib berishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar faqat o'z ehtiyojlari uchun foydalanadigan suv uchun soliqni to'lovchilar deb e'tirof etiladi.

10.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazani aniqlash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 442-moddasiga muvofiq, Yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq solish obyekti.

Quyidagilar soliq solish obyekti bo'lmaydi:

1) notijorat tashkilotlar tomonidan notijorat faoliyatni amalga oshirish doirasida foydalaniladigan suv resurslari;

2) sog'liqni saqlash muassasalari tomonidan davolash maqsadida foydalaniladigan yer osti mineral suvlari, bundan savdo tarmog'ida realizatsiya qilish uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

3) atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatishining oldini olish maqsadida chiqarib olingan yer osti suvlari, bundan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

4) shaxtadan suvlarni qochirish uchun, foydali qazilmalarni qazib olish paytida chiqarib olingan va qatlamdagi bosimni saqlab turish uchun yer qa'riga qayta quyiladigan yer osti suvlari, bundan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

5) gidroelektrostansiyalar gidravlik turbinalarining harakati uchun foydalaniladigan suv resurslari;

6) issiqlik elektr stansiyalari va issiqlik elektr markazlari tomonidan qayta quyiladigan suv resurslari;

7) qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan sho'rlangan yerlarni yuvish uchun foydalaniladigan, suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan sho'rlarni yuvish normalari doirasidagi suv resurslari.

8) kollektor va drenaj tarmoqlaridan ishlatiladigan suv resurslari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 443-moddasiga muvofiq suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni soliq solinadigan bazasi bo'lib foydalanilgan suvning hajmi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 444-moddasiga muvofiq Suv resurslarining yer usti va yer osti manbalaridan olingan suv hajmi suvdan foydalanishning buxgalteriya (dastlabki) hisobi hujjatlarida aks ettirilgan suv o'lhagich asboblari ko'rsatkichlari asosida aniqlanadi.

Suvdan o'lhagich asboblarsiz foydalanilgan taqdirda, uning hajmi suv obyektlaridan suv olish limitlaridan, suvni iste'mol qilishning texnologik va sanitariya normalaridan, ekinlar hamda yashil daraxtzorlarni sug'orish normalaridan yoki ma'lumotlarning to'g'riligini ta'minlovchi boshqa usullardan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchilar yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalanilgan suv resurslari hajmlarining alohida hisobini yuritadi. Suv resurslarining yer usti va yer osti manbalaridan suv keladigan vodoprovod tarmog'idagi suvdan foydalanilganda, soliq bazasi manbaning har bir turi bo'yicha alohida aniqlanadi. Suv yetkazib berishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar vodoprovod tarmog'iga suv resurslarining yer usti va yer osti manbalaridan kelib tushadigan suv hajmlarining nisbati to'g'risidagi ma'lumotlarni soliq organlariga joriy soliq davrining 15-yanvariga qadar taqdim etishi kerak. Soliq organlari uch kun ichida ushbu ma'lumotlarni soliq to'lovchilar e'tiboriga yetkazishi lozim.

Issiq suv hamda bug' hosil qilinishi bo'yicha soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun o'zi foydalangan suv resurslari hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Binolarning bir qismi, alohida inshootlar ijaraga berilganda soliq bazasi suv yetkazib berishni amalga oshiruvchi yuridik shaxs bilan shartnoma tuzgan ijaraga beruvchi tomonidan aniqlanadi.

Binolarning bir qismini, alohida inshootlarni ijaraga olgan va suv yetkazib berishni amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar bilan shartnoma tuzgan yuridik shaxslar soliq bazasini mustaqil ravishda aniqlaydi.

Soliq to'lovchilar yuridik shaxslar bilan suv yetkazib berilishi yuzasidan solishtirib ko'rish jarayonida olingan suvning hajmini aniqlashtirishda suv hajmining farqini solishtirish amalga oshirilgan davrdagi hisob-kitoblarda aks ettiradi.

Yuridik shaxslarning hududida ta'mirlash-qurilish ishlarini va boshqa ishlarni bajaruvchi soliq to'lovchilar ushbu ishlarni bajarish jarayonida foydalaniladigan suv uchun soliq to'lamaydi. Ta'mirlash-qurilish ishlarini va boshqa ishlarni bajarayotganda foydalaniladigan suv hajmi uchun bu ishlar qaysi yuridik shaxslar uchun bajarilayotgan bo'lsa, o'sha yuridik shaxslar soliq to'laydi. Qurilish ishlari yangi qurilish maydonchasida bajarilgan taqdirda, qurilishda foydalaniladigan suv hajmi uchun qurilish tashkiloti soliq to'laydi.

Suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ har yili joriy soliq davrining 10-dekabridan kechiktirmay qishloq xo'jaligida, shu jumladan baliqchilik xo'jaligida, suv resurslaridan foydalanuvchi yuridik shaxslarga, dehqon xo'jaliklari bo'yicha esa — hisobot davri uchun kelgusi yilning 20-yanvaridan kechiktirmay suvdan foydalanish va suvni iste'mol qilish joyi bo'yicha soliq organlariga — soliq bazasini aniqlash uchun ular tomonidan ishlatilishi kutilayotgan suv resurslari hajmini taqdim etadi.

Dehqon xo'jaliklari uchun soliq bazasi soliq organlari tomonidan suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ taqdim etgan ma'lumotlar asosida aniqlanadi.

Sun'iy suv havzalarida baliq yetishtiruvchi baliqchilik xo'jaliklari soliq bazasini tabiiy va sun'iy suv obyektlaridan olingan va ushbu suv obyektlariga qaytarib quyiladigan suv hajmi, bundan kollektor-drenaj tarmoqlariga qaytarib quyiladiganlar mustasno, o'rtasidagi farqdan kelib chiqib aniqlaydilar.

Qishloq xo'jaligida, shu jumladan baliq yetishtirishda suv resurslarini hisobga olish vositalari mavjud emasligi va foydalaniladigan suv resurslarining haqiqiy hajmini aniqlashning imkoni bo'lmagan taqdirda, soliq bazasi suvdan foydalanish va suvni iste'mol qilish sohasidagi vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan suv resurslari iste'molining normativlariga ko'ra aniqlanadi.

Ishlab chiqarish jarayonida suvni maxsus uskunalarni (turbinalarni) sovitish uchun ishlatadigan soliq to'lovchilar soliq bazasini tabiiy suv obyektlaridan maxsus uskunalarni (turbinalarni) sovitish uchun olingan va tabiiy suv obyektlariga qaytarib quyiladigan suv hajmi o'rtasidagi farqdan kelib chiqib aniqlaydi. Ushbu norma suvning haqiqiy hisobi yoki suvdan maxsus foydalanish ruxsatnoma mavjud bo'lganda qo'llaniladi.

Soliq to'lovchi soliq to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlarini amalga oshirgan taqdirda, soliq bazasi soliq solinadigan va soliq solinmaydigan suv resurslari hajmining hisobini alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmagan taqdirda, soliq bazasi qaysi faoliyat bo'yicha soliq to'lash sof tushumning umumiy hajmida nazarda tutilgan bo'lsa, o'sha faoliyatdan olinadigan sof tushumning solishtirma hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Alkogolli mahsulot va alkogolsiz ichimliklarni ishlab chiqarish va boshqa maqsadlar uchun foydalanilgan suvning hajmi ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar uchun soliq bazasi hisoblanadi. Alkogolli mahsulot va alkogolsiz ichimliklar ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan suv hajmi deganda iste'mol idishidagi tayyor mahsulotga to'g'ri keladigan suvning hajmi tushuniladi.

Soliq solish obyekti va (yoki) soliq stavkasi turli xil bo'lgan bir necha turdagi faoliyat bilan shug'ullanuvchi soliq to'lovchilar bunday faoliyat turlari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritishlari va tegishli soliq stavkalari bo'yicha soliq to'lashlari shart.

10.4. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari va soliq bo'yicha belgilangan imtiyozlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 445-moddasiga muvofiq 2022 yilda belgilangan limit doirasida yer usti va yer osti manbalaridan olinadigan suv resurslari

uchun soliq stavkalari mutlaq miqdorda bir kub metr uchun quyidagi miqdorlarda belgilanadi (11-jadval):

11-jadval

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari

T/r	Soliq to'lovchilar va soliq solish obyektlari	1 kub. m uchun soliq stavkasi, (so'mda):	
		yer usti suv resurslari manbalari	yer osti suv resurslari manbalari
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi korxonalar, (bundan 2 va 3-bandlarda ko'rsatilganlari mustasno), shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlar	240	290
2.	Sanoat korxonalari	520	620
3.	Elektr stansiyalari va kommunal xizmat ko'rsatish korxonalari	80	100
4.	Qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish va baliqlarni o'stirish (yetishtirish) uchun foydalaniladigan suv hajmi, shu jumladan dehqon xo'jaliklari	40	40
5.	Avtotransport vositalarini yuvish uchun ishlatilgan suv hajmi	2 190	2 190
6.	Alkogolsiz ichimliklarni hamda pivo va vinodan tashqari alkohol mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan suv hajmi	27 700	27 700

Ushbu modda birinchi qismining 4-bandida nazarda tutilgan soliq stavkasi 0,7 kamaytiruvchi koeffitsiyentni hisobga olgan holda, suv o'lchash uskunalari asosida aniqlanadigan, foydalanilgan suv hajmiga qo'llaniladi.

Suvdan foydalanish uchun belgilangan limitlardan ortiqcha suv olinganda, bunday ortiqcha qism bo'yicha soliq stavkalari belgilangan soliq stavkalarining besh baravari miqdorida belgilanadi.

Suv resurslaridan ruxsat beruvchi hujjatlarsiz foydalanilganda, shuningdek avtotransport vositalarini yuvishni amalga oshiruvchi korxonalar tomonidan yer usti manbalaridan olingan suvdan foydalanilganda soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining besh baravari miqdorida belgilanadi.

10.5. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va byudjetga to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 446-moddasiga muvofiq suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning soliq davri bo'lib kalendar yil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 447-moddasiga muvofiq suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq summasi soliq solinadigan bazadan va belgilangan soliq stavkalardan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Dehqon xo'jaliklari uchun soliq summasi soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda soliq organlari tomonidan aniqlanadi.

Soliq hisoboti suvdan foydalanish yoki suvni iste'mol qilish joyidagi soliq organlariga quyidagilar tomonidan yilda bir marta taqdim etiladi:

O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari tomonidan, bundan qishloq xo'jaligi korxonalari mustasno — yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda;

qishloq xo'jaligi korxonalari tomonidan — joriy soliq davrining 15-dekabrigacha;

O'zbekiston Respublikasida faoliyatini doimiy muassasalar orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan — soliq davridan keyingi yilning 20-yanvarigacha.

Soliq organlari soliq to'lash to'g'risidagi to'lov xabarnomasini dehqon xo'jaliklariga soliq davridan keyingi yilning 1-fevralidan kechiktirmay topshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 448-moddasiga muvofiq Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'laydi (bundan qishloq xo'jaligi korxonalari, O'zbekiston Respublikasida faoliyatini doimiy muassasalar orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek dehqon xo'jaliklari mustasno).

Bo'nak to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 20-yanvarigacha, yangi tashkil etilganlari esa davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiborano'ttiz kundan kechiktirmay, suvdan foydalanish yoki suvni iste'mol qilish joyidagi soliq organlariga mo'ljallanayotgan soliq bazasidan (foydalaniladigan suv hajmidan) va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadi. Soliq bo'yicha majburiyatlari soliq davri ichida yuzaga kelgan soliq to'lovchilar soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani soliq majburiyati yuzaga kelgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay taqdim etadi.

Ushbu moddaning **ikkinchi qismiga** muvofiq hisoblab chiqarilgan bo‘nak to‘lovlar:

soliq davrida soliq summasi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz baravaridan ko‘proqni tashkil etadigan yuridik shaxslar tomonidan (bundan aylanmadan olinadigan soliqni to‘lovchilar mustasno) — har oyning 20 sanasidan kechiktirmay yillik soliq summasining o‘n ikkidan bir qismi miqdorida;

soliq davrida soliq summasi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz baravaridan kamroqni tashkil etadigan, aylanmadan olinadigan soliqni to‘lovchilar bo‘lmagan yuridik shaxslar, shuningdek aylanmadan olinadigan soliqni to‘lovchilar va yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan — har chorak uchinchi oyining 20 sanasidan kechiktirmay yillik soliq summasining to‘rtidan bir qismi miqdorida to‘lanadi.

Soliq davri davomida mo‘ljallanayotgan soliq bazasi o‘zgarganda, soliq to‘lovchi soliq summasi to‘g‘risida aniqlashtirilgan ma‘lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun bo‘nak to‘lovlarga soliqning o‘zgargan summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davri uchun bo‘nak to‘lovlar hisobga olingan holda soliqni to‘lash soliq to‘lovchilar tomonidan, bundan dehqon xo‘jaliklari mustasno, suvdan foydalanish yoki suv iste‘moli joyida, soliq hisoboti taqdim etiladigan muddatdan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Soliq davri uchun bo‘nak to‘lovlar summasi soliq hisobotida ko‘rsatilgan budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq miqdorga kamaytirilgan taqdirda, soliq organi bo‘nak to‘lovlarni soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisob-kitob qiladi.

Dehqon xo‘jaliklari tomonidan soliqni to‘lash yilda bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-mayigacha amalga oshiriladi.

Mavzuga doir masala. Sanoat korxonasi hisobot davrida 20000 kub.metr suv resurslaridan foydalangan bo‘lib, shundan suvning 72 foizi yer ustidagi va qolgan qismi esa yer osti manbalaridan olingan.

Korxona 2022 yilda davlat byudjetiga suv resurslaridan foydalanganligi uchun o‘tkazishi lozim bo‘lgan soliq summasini hisoblang.

Hisoblanishi:

$20000 \cdot 72\% = 14400$ kub.m suv yer usti manbasidan kelib tushgan

$20000 \cdot 28\% = 5600$ kub.m suv yer osti manbasidan kelib tushgan

$14400 \text{ kub.m} \cdot 520 \text{ sum} = 7488000 \text{ so'm}$

$5600 \text{ kub.m} \cdot 620 \text{ sum} = 3472000 \text{ so'm}$

Jami 10960000 so'm 2022 yilga suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq summasi

Qisqacha xulosalar

Suv resurslari mamlakatimizning katta boyligi hisoblanib, undan samarali foydalanish har bir O'zbekiston Respublikasi fuqarosining burchi hisoblanadi. Shuning uchun suv resurslaridan oqilona va tejamkorlik bilan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash mexanizmi qanchalik mukammal bo'lmasin uni suv tanqisligi sharoitida qayta ko'rib chiqish zarurdir. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni belgilashda soliq to'lovchilarni iqtisodiy holati va hududiy joylashishiga qarab o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda belgilash lozim.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat solig'i hisoblanib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga muvofiq 2005 yildan boshlab Davlat boshqaruvi organlarining va mahalliy davlat hokimiyati organlarining barcha darajalardagi mahalliy byudjetlar daromadlari va xarajatlarini shakllantirishdagi roli, mustaqilligi va mas'uliyatini oshirish, mahalliy byudjetlarning O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetidagi ulushini ko'paytirish maqsadida mahalliy byudjetga o'tkaziladi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq 2021 yilda soliqlarning umumiy massasida soliqning salmog'i atigi 0,4%ni tashkil etsa-da, uning tushumlari yuqori dinamikaga ega – 217,6%. Dinamika soliq stavkalarini har yili indeksatsiya qilish bilan ta'minlanadi, bunda ayrim tarmoqlar uchun - 30% miqdorida oshirilgan indeksatsiya bilan.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq qaysi byudjetga o'tkaziladi va davlat byudjeti daromadlarida qanday o'rin tutadi?
2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar kimlar hisoblanadi?
3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq solish ob'ektiga nimalar kiradi?
4. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning 2022 yilgi stavkalari haqida ma'lumot bering?
5. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash tartibi qanday?
6. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lash muddatlari qanday?

Testlar

1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq – bu:

- A) umumdavlat solig'i;
- B) umumiy soliq;
- C) hududiy soliq;
- D) mahalliy soliq.

2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq – bu:

- A) bevosita soliq;
- B) bilvosita soliq;
- C) progressiv soliq;
- D) regressiv soliq.

3. Quyida keltirilganlarning qaysilari suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning to'lovchilari hisoblanadi?

- A) notijorat tashkilotlari;
- B) o'z faoliyatida suvdan foydalanuvchi yuridik shaxslar, norezidentlar;
- C) aylanmadan soliq to'lovchilari;
- D) barcha yuridik va jismoniy shaxslar.

4. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq solish ob'ektini aniqlang?

- A) yer usti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari;
- B) yer osti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari;
- C) yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari;

D) sog'liqni saqlash muassasalarida davolash maqsadida foydalaniladigan yer osti mineral suvlari.

5. Suv resurslarining yer usti manbalariga quyidagilarning qaysi biri kiradi?

- A) daryolar, ko'llar;
- B) artezian quduqlari;
- C) skvajinalar;
- D) vertikal va gorizonta1 drenaj tarmoqlar.

6. Suv resurslarining yer osti manbalariga quyidagilarning qaysi biri kiradi?

- A) daryolar, ko'llar;
- B) kanallar va hovuzlar;
- C) skvajinalar;
- D) suv omborlari.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.- 123-132-betlar.

XI-BOB. YER QA'RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ VA FOYDALI QAZILMALARNI QAZIB OLGANLIK UCHUN MAXSUS RENTA SOLIG'I

11.1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning huquqiy asoslari va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlarning joriy etilishi tabiatdan foydalanishni iqtisodiy tartibga solish, turli xil tabiiy resurslardan samarali va oqilona foydalanish, tabiatni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish va takror ishlab chiqarish uchun pul fondlarini shakllantirish kabi maqsadlarni ko'zlaydi. Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlarning muhim ko'rinishi, ulardan foydalanish bilan bog'liq maqsad uchun joriy etilgan soliqlardir. Ular erdan, suv ob'ektlaridan, yer osti boyliklaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish samarasini oshirishga, mineral-xom ashyo resurslarini qazib olish va ulardan oqilona foydalanishga ijobiy ta'sir etishga qaratiladi.

Davlatning tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliq siyosati ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

- tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun maxsus soliqlar joriy etish;
- imtiyozli soliqqa tortish va soliqdan ozod qilish.

Mamlakatimiz soliq tizimida tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliqlarga: yer solig'i, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq kabilar kiradi. Joriy etilgan maxsus soliqlar orkali tabiiy resurslardan foydalanish muayyan darajada tartibga solinsa, imtiyozli soliqqa tortish orqali esa xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning tabiatni muhofaza qilish tadbirlari rag'batlantiriladi. Shuningdek, ayrim tabiiy resurslardan me'yoridan ortiq foydalanganlik uchun iqtisodiy jazo choralari ham belgilangan.

Tabiiy resurs soliqlari tarkibida muhim ahamiyatga ega bo'lgan yer qa'ridan foydalanganlik uchun olinadigan soliqning mexanizmi borasida to'xtaladigan bo'lsak, respublikamizning mustaqillikka erishishi natijasida uning hududidagi er osti boyliklarini o'zlashtirish va ulardan foydalanish mexanizmida ham keng qamrovli o'zgarishlar amalga oshirildi va O'zbekiston Respublikasining 1994 yil 23 sentyabrdagi "Yer osti

boyliklari to'g'risida»gi qonuniga muvofiq 1995 yildan e'tiboran yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq joriy etildi va yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar ularning xajmidan kelib chiqqan holda maxsus soliq to'lay boshladilar.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida amalga oshirilgan islohotlar natijasida mazko'r soliq mexanizmidan ham keng qamrovli o'zgarishlarga erishildi va ularning huquqiy bazasi mustahkamlandi. Jumladan, respublikamizda mineral xom-ashyoga bo'lgan talabni hamda boshqa extiyojlarni qondirish uchun yer qa'ridan oqilona, kompleks foydalanishni, yer qa'ri, atrof tabiiy muhit muhofaza qilinishini ta'minlash kabi vazifalardan kelib chiqqan holda 2002 yil 13 dekabrda "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri tasdiqlandi va mazkur qonunning asosiy vazifasi qilib yer osti boyliklariga egalik qilish, ulardan foydalanish va tasarruf etishda yuzaga keladigan munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi belgilandi.

Respublikamizda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq hamda Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 449-454 (454¹⁻⁷)-moddalariga muvofiq undiriladi va huquqiy tartibga solinadi.

Soliq kodeksiga ko'ra yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat soliqlari tarkibiga kiradi. Ushbu soliq tabiiy boyliklardan foydalanishning samaradorligini ta'minlash bilan birga sof fiskal vazifani ham bajaradi.

O'zbekiston Respublikasi hududida konlarni aniqlash va qidirish, foydali qazilmalarni kavlab olish, mineral xom ashyodan va (yoki) texnogen mineral hosilalardan foydali komponentlarni ajratib olishni amalga oshirayotgan, shuningdek foydali qazilmalardan foydali komponentlarni ajratib olgan holda ularni qayta ishlashni amalga oshirayotgan yuridik va jismoniy shaxslar soliq solish maqsadida yer qa'ridan foydalanuvchilar hisoblanadi.

Davlat byudjeti daromadlarini tashkil etishda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning ahamiyati xilma-xildir.

Iqtisodiy mohiyatiga ko'ra to'g'ri soliq, byudjet tarkibiga ko'ra resurs solig'i hisoblangan yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi ulushi oshib bormoqda.

Resurs soliqlari bo'yicha daromadlarning asosiy ulushi yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqqa to'g'ri keladi - 68,6%. O'sish dinamikasi - jami 107,6%, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida soliqning salmog'i kamayib bormoqda. Ushbu soliqdan asosiy tushumlar (74%) yana "NKMK" AJ va "OKMK" AJ hissasiga to'g'ri keladi. Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- qimmatbaho, rangli, nodir metallar, shuningdek, neft, tabiiy gaz va gaz kondensati uchun yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalarini 2021 yil 1 yanvardan (shuningdek, 2022 yil 1 yanvardan ham kamaytirish) kamaytirish;

- boshqa tomondan, soliq stavkalarining kamayishi oltin va mis narxlarining o'sishi, ularni ishlab chiqarish hajmining oshishi, shuningdek ayirboshlash kursining o'zgarishi hisobiga soliq tushumini muvozanatlashtirdi;

- soliq tushumlariga 2022 yil boshidan qimmatbaho va rangli metallar bo'yicha soliq solinadigan bazani aniqlash bo'yicha kiritilgan o'zgartirishlar ta'sir ko'rsatadi. Xususan, uning hisob-kitobida tan olingan xalqaro metall birjalarida belgilangan o'rtacha arifmetik narxdan kelib chiqiladi;

- yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning amal qilishi bilan bir qatorda unga yaqin soliq - tijoratbop topilma bonusi undiriladi, uni hisoblab chiqarish uchun baza bo'lib yana foydali qazilmalar zaxiralarining qazib olinadigan hajmining qiymati hisoblanadi. Bonus stavkasi - foydali qazilmalarning qazib olinadigan hajmi qiymatining 0,1%ini tashkil qiladi. 2022 yildan qimmatbaho, rangli va (yoki) radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib oluvchi, shuningdek uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi yuridik shaxslar uchun renta solig'i joriy etiladi. Soliq solish ob'ekti bo'lib renta daromadi - qazib olingan (ajratib olingan) metallarni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan daromadlar hamda ularni qazib olish (ajratib olish) bilan bevosita bog'liq xarajatlar o'rtasidagi farq hisoblanadi. Ya'ni ayni bir soliq solish ob'ekti bo'yicha bir-biriga yaqin uchta soliq amal qilmoqda.

11.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ining to'lovchilari tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 449-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida yer qa'ridan foydali qazilmalarni qazib olishni va (yoki) texnogen mineral hosilalardan foydali qazilmalarni ajratib olishni amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni soliq to'lovchilari deb e'tirof etiladi.

Qonunchilikda nazarda tutilgan shartlarga rioya etgan holda qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi jismoniy shaxslar qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olishga doir faoliyatni amalga oshirishga taalluqli qism bo'yicha soliq to'lovchilar bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 450-moddasiga muvofiq yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning soliq solish ob'ekti bo'lib foydali qazilmani qazib olish (ajratib olish) hajmi hisoblanadi.

Qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmaning hajmi qazib olish (ajratib olish), birlamchi ishlov berish, qayta ishlash va transportda tashishning butun texnologik sikli doirasida yuzaga keladigan texnologik yo'qotishlarni hisobga olgan holda, qonunchilikda belgilangan tartibda vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan normalar doirasida, bunday normalar mavjud bo'lmaganda esa — soliq to'lovchi tomonidan tasdiqlangan normalar doirasida aniqlanadi.

Foydali qazilmalarni qazib olishning (ajratib olishning) va foydali qazilmalarga birlamchi ishlov berishning (ularni qayta ishlashning) texnologik sikli doirasidagi yo'qotishlar texnologik yo'qotishlar deb e'tirof etiladi, xususan:

foydali qazilmalarni qazib olish chog'idagi yo'qotishlar, shu jumladan ularning qoldiqlari (ajratib olib bo'lmaydigan zaxiralari);

uglevodorodlarni dastlabki sanoat maqsadida qayta ishlash chog'idagi yo'qotishlar;

qatlamdagi bosimni saqlab turish va (yoki) uglevodorodlarni yopiq texnologik sikl doirasida ajratib olish uchun mahsuldor qatlamga qayta haydab kiritiladigan tabiiy gaz hajmi.

Soliq solish obyekti foydali qazilmaning har bir turi bo'yicha alohida aniqlanadi.

Quyidagilar soliq solish obyekti bo'lmaydi:

soliq to'lovchilarga berilgan yer uchastkalari doirasida qazib olingan (ajratib olingan) hamda shaxsiy xo'jalik va maishiy ehtiyojlari uchun foydalanilgan, keng tarqalgan foydali qazilmalar. Keng tarqalgan foydali qazilmalar ro'yxati qonunchilikda belgilanadi;

qonunchilikda belgilangan tartibda daryo o'zanlarini tozalash va qirg'oqlarni mustahkamlash ishlari natijasida qazib olingan (ajratib olingan) noruda foydali qazilmalar, bundan realizatsiya qilingan foydali qazilmaning hajmi mustasno.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 451-moddasiga muvofiq soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda har bir qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmaga nisbatan aniqlanadi.

Soliq (hisobot) davri boshlanganidan e'tiboran o'sib boruvchi yakun bilan aniqlanadigan qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilma hajmining qiymati soliq bazasidir.

Agar 451-moddaning to'qqizinchi — o'n birinchi qismlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilma hajmining qiymati soliq (hisobot) davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisob-kitob qilinadi.

Soliq (hisobot) davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi har bir qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilma bo'yicha pulda ifodalangan realizatsiya qilish hajmlarini (qo'shilgan qiymat solig'ini va aksiz solig'ini chegirgan holda) naturada ifodalangan realizatsiya qilish hajmiga bo'lish orqali alohida aniqlanadi.

Agar qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmadan shaxsiy ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun qisman foydalanilsa, soliq bazasi qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmaning butun hajmi hisobida, ushbu foydali

qazilmaning o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq (hisobot) davrida foydali qazilma realizatsiya qilinmagan taqdirda, soliq bazasi realizatsiya qilish amalga oshirilgan oxirgi soliq (hisobot) davrida foydali qazilmani realizatsiya qilishning o'rtacha olingan narxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Foydali qazilmalarni qazib olish (ajratib olish) boshlanganidan buyon ular realizatsiya qilinmagan taqdirda, soliq bazasi soliq (hisobot) davrida mazkur foydali qazilmalarni qazib olishning (ajratib olishning) 20 foizga oshirilgan ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi. Bunda soliq to'lovchi realizatsiya qilish amalga oshirilgan birinchi hisobot davrida hisoblangan soliq summasiga hisobot davrida shakllangan o'rtacha olingan narxidan kelib chiqqan holda keyingi tuzatishni kiritishi shart.

Qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmadan to'laligicha shaxsiy ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun foydalanilgan hollarda soliq bazasi qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmaning 20 foizga oshirilgan ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchi qazib olingan tabiiy gazni va (yoki) neftni mustaqil ravishda yoxud qaytarish sharti bilan qayta ishlashga berish asosida qayta ishlashni amalga oshirgan hollarda soliq bazasi ushbu foydali qazilmalardan olingan mahsulotlarni realizatsiya qilish bahosidan kelib chiqib, ularga soliq to'lovchi tomonidan sarflangan dastlabki ishlov berish, ularni qayta ishlash va transportda tashish xarajatlari chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Agar Soliq kodeksining 451¹ moddasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallarni, shuningdek nodir elementlarni hamda nodir yer elementlarini qazib olishda soliq bazasi ushbu foydali qazilmalarni realizatsiya qilishning o'rtacha olingan narxidan kelib chiqqan, ularga ishlov berish (ularni boyitish), ularni qayta ishlash va (yoki) transportda tashish xarajatlari chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Foydali qazilmalarning ayrim turlariga nisbatan soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari Soliq kodeksining 451¹ moddasida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 451¹-moddasiga muvofiq metallarning ayrim turlarini qazib olish (ajratib olish) chog'ida soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari belgilangan.

Oltin, kumush, platina, palladiy, mis, rux, qo'rg'oshin va molibden (bundan buyon ushbu moddada metallar deb yuritiladi) bo'yicha soliq bazasi ruda, konsentrat va (yoki) qayta ishlashning yakuniy mahsuloti (tayyor mahsulot) tarkibidagi har bir metallga nisbatan aniqlanadi.

Metallarni qazib olish (ajratib olish) chog'ida quyidagilar soliq bazasi bo'ladi:

1) agar ushbu qismning **2-bandida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, rudani (konsentratni) realizatsiya qilish chog'ida — qazib olingan (ajratib olingan) metallning qiymati, ushbu qiymat rudaning (konsentrantning) tarkibida mavjud bo'lgan metall hajmiga nisbatan qo'llaniladigan o'rtacha arifmetik birja bahosi va o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi o'rtasida olingan yuqoriroq narx bo'yicha hisob-kitob qilinib, unga ishlov berish (uni boyitish), uni qayta ishlash (affinaj) va (yoki) transportda tashish xarajatlari chegirib tashlanadi;

2) oltin va misni realizatsiya qilish chog'ida — qazib olingan (ajratib olingan) metallning qiymati, ushbu qiymat ruda, konsentrat va (yoki) qayta ishlashning yakuniy mahsuloti (tayyor mahsulot) tarkibida mavjud bo'lgan metall hajmiga nisbatan qo'llaniladigan soliq (hisobot) davri uchun o'rtacha arifmetik birja bahosi va o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi o'rtasida olingan yuqoriroq narx bo'yicha hisob-kitob qilinib, unga ishlov berish (uni boyitish), uni qayta ishlash (affinaj) va transportda tashish xarajatlari chegirib tashlanmaydi. Bunda soliq to'lovchi oltin va mis bo'yicha soliq bazasini ushbu xarajatlarni chegirib tashlagan holda belgilashga haqli;

3) mustaqil ravishda yoxud qaytarish sharti bilan qayta ishlashga berish asosida ajratib olingan kumushni, platinani, palladiyni, ruxni, qo'rg'oshinni yoki molibdenni realizatsiya qilish chog'ida — qazib olingan (ajratib olingan) metallning qiymati, ushbu qiymat soliq (hisobot) davrida o'rtacha arifmetik birja bahosi va o'rtacha

olingan realizatsiya qilish bahosi o'rtasida olingan yuqoriroq narx bo'yicha hisob-kitob qilinib, soliq to'lovchi tomonidan unga ishlov berish (uni boyitish), uni qayta ishlash va (yoki) transportda tashish uchun qilingan xarajatlar chegirib tashlanadi.

Agar ajratib olingan kumush, platina, palladiy, rux, qo'rg'oshin yoki molibden rudadagi asosiy metall bo'lmasa yoki ularni ajratib olish oltin va (yoki) mis ajratib olinayotgan (boyitilayotgan, qayta ishlanayotgan) ishlab chiqarish quvvatlarida amalga oshirilayotgan bo'lsa, soliq to'lovchi soliq bazasini ularga ishlov berish (ularni boyitish), ularni qayta ishlash (affinaj) va transportda tashish xarajatlarini chegirib tashlamagan holda aniqlashga haqli.

Kumushni, platinani, palladiyni, ruxni, qo'rg'oshinni yoki molibdenni ajratib olish chog'ida ushbu metallar rudadagi asosiy metallar bo'lsa, boshqa metallar, shu jumladan oltin va mis bo'yicha soliq bazasi ularga ishlov berish (ularni boyitish), ularni qayta ishlash (affinaj) va transportda tashish xarajatlari chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Agar soliq to'lovchi metallar bilan birga boshqa qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallarni, shuningdek ushbu moddaning **birinchi qismida** nazarda tutilmagan nodir elementlarni va nodir yer elementlarini ajratib olayotgan bo'lsa, boshqa metallar (elementlar) bo'yicha soliq bazasi ularga ishlov berish (ularni boyitish), ularni qayta ishlash (affinaj) va transportda tashish xarajatlari chegirib tashlangan holda, o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi bo'yicha aniqlanadi.

Agar soliq to'lovchi rudadagi asosiy metallar bilan birga boshqa metallarni, shu jumladan texnogen chiqindilardan (chang, shlak, kek, shlam va boshqalardan) metallarni ajratib olsa, ushbu metallar (elementlar) bo'yicha soliq solinadigan baza ularga ishlov berish (ularni boyitish), ularni qayta ishlash (affinaj) va transportda tashish xarajatlari chegirib tashlangan holda o'rtacha olingan (o'rtacha arifmetik birja) realizatsiya qilish bahosidan kelib chiqib aniqlanishi mumkin.

Soliq (hisobot) davri uchun oltin, kumush, palladiy va platina bo'yicha o'rtacha arifmetik birja narxi soliq organlari tomonidan London qimmatli metallar bozori uyushmasining (London Bullion Market Association) ertalabki fiksingi asosida,

boshqa metallar bo'yicha esa London metallar birjasining (London Metal Exchange) ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Soliq (hisobot) davri uchun o'rtacha arifmetik birja narxi narxlar qaysi valyutada belgilangan bo'lsa, shu valyuta bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan e'lon qilingan valyuta kursiga ko'paytirilgan metallar narxlarini qo'shishda hosil bo'lgan summani ko'rsatilgan narxlar belgilangan kunlar soniga bo'lish orqali aniqlanadi.

Soliq (hisobot) davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda, Soliq kodeksi 451-moddasining **to'rtinchi qismida** belgilangan tartibda aniqlanadi.

Soliq organlari har oyda, soliq (hisobot) davridan keyingi oyning o'ninchi sanasidan kechiktirmay, o'zlari ushbu moddaning **yettinchi** va **sakkizinchi qismlariga** muvofiq hisob-kitob qilgan har bir metall turi uchun o'rtacha arifmetik birja narxini O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining rasmiy veb-saytiga joylashtiradi.

2. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i.

O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 29 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga kiritilgan asosiy o'zgartirish va qo'shimchalar to'g'risida"gi O'RQ-741-sonli Qonuni bilan **2022 yil 1 yanvardan** foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i joriy etildi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454¹-moddasiga muvofiq foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i to'lovchilari bo'lib Qimmatbaho, rangli va (yoki) radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib oluvchi va (yoki) ularni texnogen mineral hosilalardan ajratib oluvchi, shuningdek uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi yuridik shaxslar hisoblanadi.

Soliq kodeksi 452-moddasining **birinchi qismida** nazarda tutilgan foydali qazilmalarning tegishli guruhlaridagi foydali qazilmalar jumlasiga qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari kiradi.

Tabiiy gaz, gaz kondensati va neft uglevodorod xomashyosi jumlasiga kiradi.

Soliq kodeksining 69-bobiga muvofiq faoliyatini mahsulot taqsimotiga oid bitimlar doirasida amalga oshiruvchi yuridik shaxslar soliq to'lovchi hisoblanmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454²-moddasiga muvofiq foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini solish obyekti bo'lib Soliq kodeksining 454³-moddasida belgilangan tartibda aniqlanadigan, qazib olingan (ajratib olingan) metallni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan **renta daromadi** hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454³-moddasiga muvofiq qazib olingan (ajratib olingan) metallarni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan, Soliq kodeksining 176-moddasi talablari hisobga olingan holda bahoga qo'shimcha qiymat solig'ini va aksiz solig'ini kiritmay aniqlanadigan, bitim taraflari tomonidan qo'llanilgan bahodan kelib chiqib hisoblab chiqarilgan daromadlar hamda ularni qazib olish (ajratib olish) bilan bevosita bog'liq xarajatlar o'rtasidagi farq renta daromadi deb e'tirof etiladi.

Renta daromadi birlamchi ishlov berishdan (sanoat yo'sinida dastlabki qayta ishlashdan, rudani boyitishdan) o'tgan va realizatsiya qilish uchun yaroqli bo'lgan metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish (ajratib olish) faoliyati doirasida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454⁴-moddasiga muvofiq foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini soliq bazasi bo'lib renta daromadining summasi soliq bazasi hisoblanadi (renta zarari mavjud bo'lganda esa soliq bazasi nolga teng deb e'tirof etiladi).

Soliq bazasi Soliq kodeksining 454³-moddasida o'ziga nisbatan renta daromadini aniqlash nazarda tutilgan yer qa'rining har bir litsenziyalangan uchastkasi (litsenziyalangan uchastkalar guruhi) bo'yicha alohida hisoblab chiqariladi.

11.3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ining stavkalari

a) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 452-moddasiga muvofiq 2022 yil uchun yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

12-jadval

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari

T/r	Foydali qazilmalar guruhi	Soliq solish obyektining nomi	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Energiya manbalari	Neft, tabiiy gaz, gaz kondensati	10
		Utilizatsiya qilingan tabiiy gaz, realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha	5
		Yer ostiga joylashtirilgan gaz	2,6
		Ko'mir, yonuvchi slanlar	4
2.	Qimmatbaho metallar	Oltin, kumush, palladiy, platina va platina guruhi, osmiy va boshqa qimmatbaho metallar	7
3.	Rangli metallar	Mis, qo'rg'oshin, rux, molibden, nikel, kobalt, qalay, surma, simob, alyuminiy	7
		Boshqa rangli metallar	10
4.	Radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari	Uran, toriy, radiy	8
		Volfram	2,7
		Reniy, selen, tellur, indiy, vismut, tantal, niobiy, berilliy, litiy, rubidiy, seziy, galiy, titan, sirkoniy, gafniy, talliy, kadmiy	8
		Lantan va lantanoidlar, ittriy, skandiy	8
		Boshqa radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari	8
5.	Nodir tosh xomashyosi	Feruza, listvenit, rodonit, zmayevik, marmar yo'l-yo'l aqiq, kaxolong, yashma, xalsedon, aqiq, gematit va boshqa qimmatbaho, yarim qimmatbaho va zeb-ziynat uchun toshlar xomashyosi	10
6.	Qora metallar	Temir	5
		Titan, marganets, xrom, vanadiy va boshqa qora metallar	4
7.	Kon-kimyo xomashyosi	Mineral pigmentlar	5,5
		Yod	4,8
		Mineral tuzlar (tosh tuz (ovqatga ishlatiladigani), kaliy tuzi, sulfat tuzi), karbonat xomashyosi (ohaktoshlar, dolomitlar), mineral o'g'itlar (glaukonit, fosforitlar va boshqalar) hamda boshqa kon-kimyo xomashyosi	3,5, biroq 5 000 so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
8.	Kon-ruda xomashyosi	Eruvchan shpat, dala shpati xomashyosi, kvars va kvarsit, kaolin (realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha), tabiiy grafit	7,9
		Shisha xomashyosi, kvars qum, brusit marmar	3
		Talk va talk toshi, talkli magnezit, vollastonit, asbest, barit, vermikulit, qoliplash xomashyosi, felzit	4
		Serpentinit va boshqa kon-ruda xomashyosi	5
9.	Noruda qurilish materiallari	Sement ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari tsement xomashyosi	5
		Sement ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh	22 500 so'm/tonna*
		Tabiiy bezaktoshdan bloklar, arralanadigan xarsangtosh, xarsangtosh, gips toshi, gips va angidrid, ganch, marmar, ohaktosh-chig'anoq, ohaktosh (sement va ohak ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari), dolomitlar, qurilishda ishlatiladigan mayda toshlar, bazalt, granitlar, granodioritlar, granosiyenitlar, siyenitlar, porfirritlar, diabaz-porfirritlar, gabbro, slanets jinslari, karbonat xomashyosi, travertin	5, biroq 5 000 so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
		G'isht-cherepitsa xomashyosi, lyosslar va lyossimon jinslar,	5, biroq 3 750

		qurilish qumi, qumtoşlar, qum-shag'al aralashmasi	so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
		Ohak ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh, farfor xomashyosi, keramzit xomashyosi, mergel, argillitlar, vulqon jinslari, pelitli tuffitlar, mineral tola ishlab chiqarish uchun bazalt, diabaz, gliyej, andezibazalt, temir tarkibli qo'shimchalar, magnetit — gematitli jinslar va boshqa noruda qurilish materiallari hamda keng tarqalgan foydali qazilmalar	5
10.	Texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan foydali qazilmalar		Asosiy foydali qazilmani qazib olganlik uchun soliq stavkasining 50 foizi

* Belgilangan soliq stavkasi bo'yicha soliq sement ishlab chiqaruvchi zavodlar, shuningdek ularga sement xomashyosi — ohaktoshni realizatsiya qiladigan soliq to'lovchilar tomonidan to'lanadi. Sement ishlab chiqarish uchun faqat ko'mirdan foydalanuvchi zavodlar uchun soliq stavkasi 50 foizga kamaytiriladi.

Agar 2021-yilning 1-sentabriga qadar kuchga kirgan bitimlar va shartnomalarda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, uglevodorodlarni, qimmatbaho, rangli va (yoki) radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib olishni (ajratib olishni) amalga oshiruvchi, shuningdek mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiruvchi, davlat ulushi ustun mavqega ega bo'lgan korxonalarga, agar 452-moddaning **uchinchi qismida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha oshirilgan stavkalarni belgilashi mumkin.

452-moddaning **birinchi qismida** belgilangan soliq stavkalari 2022-yil 1-yanvardan keyin qazib olish boshlangan yer qa'ri uchastkasida uglevodorodlarni, qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib olishni (ajratib olishni) amalga oshiruvchi, davlat ulushi ustun mavqega ega bo'lgan korxonalarga nisbatan ham qo'llaniladi.

b) Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i bo'yicha:

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454⁵-moddasiga muvofiq foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i minimal soliq stavkasi, agar ushbu moddaning **ikkinchi qismida** boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, soliq bazasiga nisbatan 25 foiz miqdorida belgilanadi.

Yer qa'ri uchastkasidan geologik jihatdan o'rganish uchun foydalanish yoki ahamiyatli tijorat salohiyatiga ega bo'lgan, avval qidiruv o'tkazilgan yer qa'ri uchastkasida alohida obyektlar bo'yicha metallarni yoxud uglevodorod xomashyosini qazib olish huquqi tanlov savdolariga qo'yilganda, tanlov savdolarining tashkilotchisi

yoki tanlov savdolarining ishtirokchilari soliq stavkasining oshirilgan miqdorini taklif qilishga haqli. Bunda soliq to'lovchi soliqlarni oshirilgan soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqaradi.

11.4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 453-moddasiga muvofiq Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq uchun [Soliq davri va Hisobot davri belgilangan](#).

Quyidagilar soliq davridir:

yuridik shaxslar uchun — chorak;

jismoniy shaxslar uchun — kalendar yil.

Quyidagilar hisobot davridir:

yuridik shaxslar uchun — bir oy;

jismoniy shaxslar uchun — kalendar yil.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454-moddasiga muvofiq Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi belgilangan.

Soliq to'lovchilar ushbu soliqni Soliq kodeksining 451 va 451¹—moddalariga muvofiq aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda, mustaqil ravishda hisoblab chiqaradi.

Foydali qazilmalarning alohida turlari bo'yicha soliq summasi soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkasidan, lekin belgilangan soliq summasidan kam bo'lmagan stavkasidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchilar tomonidan soliq hisoboti har bir hisobot va soliq davri tugagandan keyin soliq hisobida turgan joydagi, noruda qurilish materiallari bo'yicha esa — qazib olish amalga oshirilgan joydagi soliq organlariga quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

yuridik shaxslar tomonidan — soliq davri boshlanganidan e'tiboran ortib boruvchi yakun bilan har oyda, hisobot davridan keyingi oyning 20-sanasidan kechiktirmay;

jismoniy shaxslar tomonidan — yilda bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-fevralidan kechiktirmay.

Soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

yuridik shaxslar tomonidan — har oyda keyingi oyning 20 sanasidan kechiktirmay;

jismoniy shaxslar tomonidan — soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay.

2. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i bo'yicha.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 454⁷-moddasiga muvofiq foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi belgilangan.

Soliq to'lovchilar ushbu soliqni mustaqil ravishda, Soliq kodeksining 454⁴-moddasiga muvofiq aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqaradi. Bunda chet el valyutasida ifodalangan soliq bazasi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining soliq hisobotini taqdim etish sanasida belgilangan kursi bo'yicha milliy valyutada qayta hisob-kitob qilinadi.

Soliq hisoboti soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi soliq organiga soliq to'lovchi tomonidan har bir hisobot va soliq davri tugaganidan keyin quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

renta zarari mavjud bo'lgan davrda — yilda bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay;

soliq bazasi mavjud bo'lgan davrda — har chorakda, ortib boruvchi yakun bilan hisobot davridan keyingi oyning 20-sanasidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay.

Soliqni to'lash har chorakda keyingi oyning 20-sanasidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Qisqacha xulosalar

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i belgilangan.

Soliq kodeksiga ko'ra yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat soliqlari tarkibiga kiradi. Ushbu soliq tabiiy boyliklardan foydalanishning samaradorligini ta'minlash bilan birga sof fiskal vazifani ham bajaradi.

Resurs soliqlari bo'yicha daromadlarning asosiy ulushi yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqqa to'g'ri keladi - 68,6%. O'sish dinamikasi - jami 107,6%, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida soliqning salmog'i kamayib bormoqda. Ushbu soliqdan asosiy tushumlar (74%) yana "NKMK" AJ va "OKMK" AJ hissasiga to'g'ri keladi.

Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- qimmatbaho, rangli, nodir metallar, shuningdek, neft, tabiiy gaz va gaz kondensati uchun yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalarini 2021 yil 1 yanvardan (shuningdek, 2022 yil 1 yanvardan ham kamaytirish) kamaytirish;

- boshqa tomondan, soliq stavkalarining kamayishi oltin va mis narxlarining o'sishi, ularni ishlab chiqarish hajmining oshishi, shuningdek ayirboshlash kursining o'zgarishi hisobiga soliq tushumini muvozanatlashtirdi;

- soliq tushumlariga 2022 yil boshidan qimmatbaho va rangli metallar bo'yicha soliq solinadigan bazani aniqlash bo'yicha kiritilgan o'zgartirishlar ta'sir ko'rsatadi. Xususan, uning hisob-kitobida tan olingan xalqaro metall birjalarida belgilangan o'rtacha arifmetik narxdan kelib chiqiladi;

- yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning amal qilishi bilan bir qatorda unga yaqin soliq - tijoratbop topilma bonusi undiriladi, uni hisoblab chiqarish uchun baza bo'lib yana foydali qazilmalar zaxiralarining qazib olinadigan hajmining qiymati hisoblanadi. Bonus stavkasi - foydali qazilmalarning qazib olinadigan hajmi qiymatining 0,1%ini tashkil qiladi.

2022 yil 1 yanvardan foydali qazilmalarni (qimmatbaho, rangli va (yoki) radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib oluvchi,

shuningdek uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi yuridik shaxslar) qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i joriy qilindi.

Soliq solish ob'ekti bo'lib renta daromadi - qazib olingan (ajratib olingan) metallarni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan daromadlar hamda ularni qazib olish (ajratib olish) bilan bevosita bog'liq xarajatlar o'rtasidagi farq hisoblanadi. Ya'ni ayni bir soliq solish ob'ekti bo'yicha bir-biriga yaqin uchta soliq amal qilmoqda.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini to'lovchilar kimlar hisoblanadi?
2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini soliqqa tortish ob'ektlariga nimalar kiradi?
3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i bo'yicha qanday soliq stavkalari mavjud?
4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini hisoblash hisoblash tartibi qanday?
5. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini to'lash muddatlari qanday?

Testlar

1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq O'zbekiston Respublikasida qachon joriy etilgan?

A) 1994 yil; B) 1992 yil; C) 1995 yil; D) 1996 yil.

2. Quyida keltirilganlarning qaysilarini yer qa'ridan foydalanuvchilar to'laydilar?

- A) maxsus renta solig'i;
- B) imzoli va tijoratbop bonuslar;
- C) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- D) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, qo'shimcha foyda solig'i va bonuslar.

3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning soliq solinadigan bazasini belgilang.

- A) qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilma hajmining qiymati;
- B) jismoniy shaxslar yer uchastkalari doirasida kavlab olgan keng tarqalgan foydali qazilmalar hajmi;
- C) jismoniy shaxslar yer uchastkalari doirasida o'zining xo'jalik va ro'zg'or ehtiyojlari uchun foydalanilgan keng tarqalgan foydali qazilmalar hajmi;
- D) foydali qazilmalar qazib oluvchi yuridik shaxslarning mahsulotni sotishdan tushgan tushumi.

4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari kim tomonidan tasdiqlanadi?

- A) Oliy Majlis senati tomonidan;
- B) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan;
- C) Vazirlar Mahkamasi tomonidan;
- D) Oliy Majlis qonunchilik palatasi tomonidan.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.
5. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – T.: 2007.- 158-160-betlar.
6. https://www.norma.uz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollar1

XII-BOB. IJTIMOIIY SOLIQ

12.1. Ijtimoiy soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 25 dekabrda 567-sonli qarori bilan byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga ajratmalarni hisoblash va to'lash tartiblarini soddalashtirish maqsadida, byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga ajratmalar, bandlik fondiga ajratmalar va kasaba uyushmalari jamg'armasiga ajratmalar birgalikda yagona ijtimoiy to'lov nomi bilan 2004 yil 1 yanvardan amal qilib kelmoqda³⁰.

“O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga o'zgartish va ko'shimchalar kiritish to'g'risida”gi O'RQ-599-sonli Qonuni (30.12.2019 yil) 4-moddasiga asosan yagona ijtimoiy to'lov o'rniga ijtimoiy soliq kiritildi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 402-moddasiga muvofiq *ijtimoiy soliq to'lovchilari* bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari;

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, chet el yuridik shaxslarining vakolatxonalari va filiallari;

Soliq kodeksining 408 va 409-moddalarida nazarda tutilgan tartibga muvofiq ijtimoiy soliq to'laydigan jismoniy shaxslarning ayrim toifalari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 403-moddasiga muvofiq *ijtimoiy soliq soliq solish ob'ekti* bo'lib Ish beruvchining xodimlar mehnatiga haq to'lashga doir xarajatlari hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi hududida ishlash uchun chet ellik xodimlar bilan ta'minlash yuzasidan xizmatlar ko'rsatishga doir shartnomalar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi norezidenti bo'lgan yuridik shaxsga to'lanadigan chet ellik xodimlarning daromadlari ham soliq solish obyektidir.

³⁰ Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqla tortish. Darslik. - T.:Sharq, 2009. 271-bet.

Jismoniy shaxslarning ayrim toifalari uchun ular tomonidan tadbirkorlik faoliyatini va (yoki) yakka tartibdagi mehnat faoliyatini amalga oshirish soliq solish obyektidir.

Quyidagilar soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

ish beruvchining xodimga mehnatda mayib bo'lganligi yoki sog'ligiga boshqacha shikast yetganligi bilan bog'liq zararning o'rnini qoplash tarzidagi, Soliq kodeksi 369-moddasi ikkinchi qismining **10-bandida** ko'rsatilgan miqdorlardan ortiqcha xarajatlari;

paxta yig'im-terimi bo'yicha mavsumiy qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilingan jismoniy shaxslarning bu ishlarni bajarganligi uchun mehnat haqi to'lashga doir xarajatlar.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 404-moddasiga muvofiq soliqni hisoblab chiqarish uchun soliq bazasi Soliq kodeksning **371-moddasiga** (мехнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар) muvofiq to'lanadigan xarajatlar summasi sifatida aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar uchun soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi ularning O'zbekiston Respublikasida budjet tashkilotlari xodimlari uchun ish haqi miqdorining oshishi inobatga olingan holda qayta hisoblab chiqariladigan, ular O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga ishga yuborilguniga qadar oxirgi ish joyida mehnatga haq to'lash tarzida olgan daromadlaridan kelib chiqib aniqlanadi.

Soliq kodeksi 403-moddasining **ikkinchi qismida** ko'rsatilgan daromadlar bo'yicha soliqni hisoblab chiqarish uchun soliq bazasi chet ellik xodimlarga to'lanadigan daromadlar summasi sifatida, biroq O'zbekiston Respublikasi hududida ishlash uchun chet ellik xodimlar bilan ta'minlash yuzasidan xizmatlar ko'rsatishga doir shartnoma bo'yicha xarajatlar umumiy summasining 90 foizidan kam bo'lmagan summada belgilanadi.

12.2. Ijtimoiy soliq stavkalari, soliq davri, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 405-moddasiga muvofiq ijtimoiy soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

13-jadval

t/r	Ijtimoiy soliqni to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Soliq to'lovchilar, bundan 2 — 4-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno	12
2.	Byudjet tashkilotlari	25
3.	«SOS — O'zbekiston Bolalar mahallalari» uyushmalari	7
4.	Ixtisoslashtirilgan sexlar, uchastkalar va korxonalarda ishlovchi nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatidan foydalanuvchi soliq to'lovchilar	4,7

Ijtimoiy soliqni to'lovchilarning ayrim toifalari uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan pasaytirilgan soliq stavkalari belgilanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 406-moddasiga muvofiq ijtimoiy soliq bo'yicha kalendar yil soliq davridir. Yil oyi hisobot davridir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 407-moddasiga muvofiq ijtimoiy soliq soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda har oyda hisoblab chiqariladi.

Ijtimoiy soliq ish beruvchining va ayrim toifadagi jismoniy shaxslarning mablag'lari hisobidan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlari bo'yicha, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar bo'yicha soliqni to'lash majburiyati O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining zimmasiga yuklatiladi.

Soliq hisoboti soliq hisobida turilgan joydagi soliq organlariga soliq to'lovchi tomonidan ortib boruvchi yakun bilan har oyda hisobot davridan keyingi oyning 15 kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi. O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining

norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan yil yakunlari bo'yicha soliqning hisoboti hisobot yilidan keyingi yilning 25-martiga qadar taqdim etiladi.

Soliqni to'lash har oyda, soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

12.3. Ayrim toifadagi jismoniy shaxslar tomonidan soliqni hisoblab chiqarish va to'lashning o'ziga xos xususiyatlari

Soliq, agar Soliq kodeksi 408-moddaning **ikkinchi qismida** boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq to'lovchining kalendar oyda ishlagan kunlari sonidan qat'i nazar:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

2) yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan (bundan buyon matnda yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari deb yuritiladi) — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

3) faoliyatni yuridik shaxs tashkil etmagan holda, oilaviy tadbirkorlik shaklida amalga oshiruvchi oila a'zolari tomonidan:

yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosi tomonidan — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

oilaning boshqa a'zolari tomonidan (bundan o'n sakkiz yoshga to'lmaganlar mustasno) — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

Mehnat staji hisoblanishi uchun o'zini o'zi band qilgan shaxslar, mehnat shartnomasi asosida chet elda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, O'zbekiston Respublikasi davlat organlari va boshqa tashkilotlar tomonidan chet davlatlarda tashkil etilgan (ochilgan) savdo uylarida, vakolatxonalarda (shu jumladan yuridik shaxs tashkil etmasdan), tashkilotlarda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek ishlamaydigan eri (xotini) uchun soliq to'lovini amalga oshiruvchi ishlayotgan fuqarolar tomonidan yiliga bazaviy hisoblash miqdorining kamida bir baravari miqdorida ixtiyoriy tartibda, quyidagi soliq to'lovchilar tomonidan esa majburiy tartibda to'lanadi:

“Hunarmand” uyushmasining a’zosi bo’lgan hunarmandchilik faoliyati subyektlari;

“Usta-shogird” maktablari o’quvchilari — ular yigirma besh yoshga to’lguniga qadar ishlagan davrda;

dehqon xo’jaliklari, shuningdek maydoni to’rt sotixdan kam bo’lmagan dehqon xo’jaligida, tomorqa yer uchastkasida band bo’lgan yoki ushbu maydonda qoramol yoxud ellik boshdan kam bo’lmagan xonaki parranda parvarishlayotgan jismoniy shaxslar. Bunda dehqon xo’jaligi rahbari soliqni majburiy tartibda to’laydi, boshqa a’zolari va ko’rsatilgan jismoniy shaxslar esa ixtiyoriy asosda to’laydi.

Yoshga doir pensiya va nafaqa oluvchi hunarmandchilik faoliyati subyektlari bo’lgan “Hunarmand” uyushmasining a’zolari soliq to’lashdan ozod etiladi, 408-moddaning **birinchi** va **ikkinchi qismlarida** ko’rsatilgan, yoshga doir pensiya olish huquqiga ega bo’lgan qolgan shaxslar, shuningdek I va II guruh nogironligi bo’lgan shaxslar uchun esa soliq miqdori uning belgilangan eng kam miqdorining kamida 50 foizini tashkil etishi kerak. Mazkur imtiyozlar pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma’lumotnomasi asosida beriladi. Imtiyozlarga bo’lgan huquq kalendar yil davomida vujudga kelgan yoki tugatilgan taqdirda, soliqni qayta hisob-kitob qilish ushbu huquq yuzaga kelgan yoki tugatilgan oydan e’tiboran amalga oshiriladi.

Soliqni to’lash quyidagicha amalga oshiriladi:

O’zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 408-moddaning **birinchi qismida** ko’rsatilgan shaxslar tomonidan — har oyda tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilgan oyning o’n beshinchi kunidan kechiktirmay;

O’zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 408-moddaning **ikkinchi qismida** ko’rsatilgan shaxslar tomonidan — hisobot yilining 1-dekabrigacha amalga oshiriladi. Bunda soliqning miqdori to’lov kunida belgilangan bazaviy hisoblash miqdoridan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Yangi ro’yxatdan o’tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik shaklidagi faoliyatni amalga oshiruvchi oila

a'zolari tomonidan soliqni to'lash ular yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oydan keyingi oydan e'tiboran amalga oshiriladi.

Soliqni to'lash majburiyati:

yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik shaklidagi faoliyatni amalga oshirayotgan oila a'zolari uchun — oilaviy tadbirkorlik subyekti nomidan ish yuritadigan, yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosining;

yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari uchun — ushbu xodimlar bilan mehnat shartnomasini tuzgan yakka tartibdagi tadbirkorning zimmasiga yuklatiladi.

To'lov topshiriqnomasida (kirim orderida) soliq to'lovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, identifikatsiya raqami va to'lov kiritilayotgan davr ko'rsatilishi shart. Bunda oila a'zolari — oilaviy tadbirkorlik ishtirokchilari va xodim yollagan yakka tartibdagi tadbirkorlar bo'yicha to'lov topshiriqnomasi (kirim orderi) har bir oila a'zosi uchun va yakka tartibdagi tadbirkorning har bir yollangan xodimi uchun alohida-alohida yoziladi. Agar to'lov topshiriqnomasida (kirim orderida) davr ko'rsatilmagan bo'lsa, to'lov u amalga oshirilayotgan oy (dehqon xo'jaliklari a'zolari uchun — yil) uchun to'langan deb hisoblanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorning faoliyati vaqtinchalik to'xtatib turilganligi to'g'risida soliq organlari tomonidan olingan axborot yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini amalga oshirmaydigan davr uchun soliqni hisoblashni to'xtatib turish uchun asos bo'ladi.

Soliq organlari tomonidan olingan, har bir yollangan xodim uchun belgilangan tartibda berilgan hisobga olish kartochkalari yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini amalga oshirmaydigan davr uchun yakka tartibdagi tadbirkorning har bir xodimiga soliqni hisoblashni to'xtatib turish uchun asos bo'ladi.

Agar faoliyatini to'xtatib turgan yakka tartibdagi tadbirkor yakka tartibdagi tadbirkorning har bir xodimi uchun hisobga olish kartochkasini soliq organiga belgilangan muddatlarda topshirmasa, yakka tartibdagi tadbirkorning majburiyatlari bo'yicha soliqni hisoblash to'xtatilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 408-moddaning [birinchi qismida](#) ko'rsatilgan soliq to'lovchilar soliqni Soliq kodeksining [405-moddasida](#) ko'rsatilgan

soliq stavkalari bo'yicha jami yillik daromad to'g'risida deklaratsiyada ko'rsatilgan mehnatga haq to'lash tarzida olingan daromadlar summasidan kelib chiqib, biroq ushbu moddada belgilangan uning eng kam miqdoridan kam bo'lmagan holda, soliqni ixtiyoriy ravishda to'lash haqida jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish bilan bir vaqtda beriladigan ariza asosida to'lashga haqli. Bunda to'lanishi lozim bo'lgan soliqning uzil-kesil summasi 408-moddaning **birinchi — beshinchi qismlariga** muvofiq to'langan summalarni hisobga olgan holda aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 409-moddasiga hamda qonunchilikka muvofiq soliqni hisoblab chiqarish va ushlab qolish majburiyati zimmasiga yuklatilmagan ish beruvchidan daromadlar oluvchi jismoniy shaxslar soliqni jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyada ko'rsatilgan mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar summasidan kelib chiqqan holda, soliqni ixtiyoriy ravishda to'lash haqida jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish bilan bir vaqtda beriladigan ariza asosida ixtiyoriy asosda to'laydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 409-moddaning **birinchi qismida** ko'rsatilgan shaxslar tomonidan soliqni to'lash jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya ma'lumotlari bo'yicha soliq organlari tomonidan hisoblab chiqariladigan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lash muddatlarida amalga oshiriladi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Ijtimoiy soliqni to'lovchilari bo'lib kimlar hisoblanadi?
2. Ijtimoiy soliqni solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi qanday aniqlanadi?
3. Ijtimoiy soliq bo'yicha qanday imtiyozlar nazarda tutilgan?
4. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida ijtimoiy soliqni o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Testlar

1. Ijtimoiy solig'ini to'lovchilar kimlar?

- A) Yuridik shaxslar va jismoniy shaxslarning ayrim toifalari
- B) Byudjet muassasalari xodimlari

C) Fermer xo‘jaliklari ishchilari

D) Xususiy korxona rahbari

3. Ijtimoiy soliq to‘lovchilar hisoblanmaydigan javobni belgilang

A) Paxta yig‘im-terimi bo‘yicha mavsumiy qishloq xo‘jaligi ishlariga jalb qilingan jismoniy shaxslar

B) Jismoniy shaxslarning ayrim toifalari

C) Byudjet muassasalari xodimlari

D) Dehqon xo‘jaliklari boshqaruvchilari

4. Qaysi javobda ijtimoiy soliqning soliq solish obyekti ko‘rsatilgan?

A) Ish beruvchining xodimlar mehnatiga haq to‘lashga doir xarajatlari

B) Paxta yig‘im-terimi bo‘yicha mavsumiy qishloq xo‘jaligi ishlariga jalb qilingan jismoniy shaxslar

C) Ish beruvchining xodimga mehnatda mayib bo‘lganligi bilan bog‘liq zararining o‘rnini qoplash tarzidagi xarajatlari (ko‘rsatilgan miqdorlardan ortiqcha xarajatlari bundan mustasno)

D) Innovatsiya markazi rezidentlari

5. Ijtimoiy soliq to‘lovchilarning ayrim toifalari uchun pasaytirilgan soliq stavkalari kaysi meyoriy xujjatga asosan belgilanishi mumkin?

A) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qaroriga asosan

B) O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi qaroriga asosan

C) O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq kumitasi raisi qaroriga asosan

D) O‘zbekiston Respublikasi Moliya vaziri qaroriga asosan

6. Ixtisoslashtirilgan sexlar, uchastkalar va korxonalarda ishlovchi nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun ijtimoiy soliq stavkasini necha foiz?

A) 4,7 foiz

B) 7 foiz

C) 12 foiz

D) 25 foiz

7. Davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo‘lgan korxonalarga ijtimoiy soliq stavkasi necha foiz?

- A) 12 foiz
- B) 7 foiz
- C) 4,7 foiz
- D) 25 foiz

8. Byudjet tashkilotlariga ijtimoiy soliq stavkasi necha foiz?

- A) 25 foiz
- B) 7 foiz
- C) 4,7 foiz
- D) 12 foiz

9. Yakka tartibdagi tadbirkorlar ijtimoiy soliqni qancha miqdorda to'laydilar?

- A) Oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 1 baravaridan kam bulmagan miqdorda
- B) 822 000
- C) 25 foiz
- D) 12 foiz

10. Yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan oyiga qancha miqdorda ijtimoiy soliq to'lanadi.

- A) bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida
- B) bazaviy hisoblash miqdorida
- C) bazaviy hisoblash miqdorining 2,5 baravaridan kam bo'lmagan
- D) bazaviy hisoblash miqdorining 25 foizi miqdorida

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 b.
3. O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 3 sentyabrda qabul kilgan «Fuqarolarning davlat pensiya ta'minot to'g'risida»gi Qonuni
4. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
5. Almardonov M., Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2019.

III-BO'LIM. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN SOLIQLAR TURLARI

XIII-bob. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG'I

13.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining mohiyati, soliq to'lovchilar tarkibi, soliq ob'ekti va soliq bazasi

Iqtisodiy islohotlar sharoitida soliqlar byudjetni daromad bilan ta'minlovchi asosiy manba hisoblanib, ularning shakllanishida soliq to'lovchilar, ya'ni yuridik va jismoniy shaxslarning o'rni beqiyosdir.

Ayniqsa, jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlarning eng asosiysi – bu jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idir. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq davlat byudjetiga o'z vaqtida to'liq kelib tushishi davlat oldida turgan ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini himoyalashga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda aholini daromadlarini soliqqa tortish tizimi dastlab 1991 yil 15 fevralda qabul qilingan (hozirgi kunda o'z kuchini yo'qotgan) «O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, ajnabiy fuqarolardan va fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'g'risida»gi Qonun asosida joriy etildi. Ushbu qonun bilan aholidan olinadigan daromad solig'ining barcha elementlari belgilab berildi. Jumladan, unda daromad solig'ini to'lovchilar, soliq solinadigan va soliq solinmaydigan daromadlar, daromad solig'i stavkalari, mazkur soliq yuzasidan qo'llaniladigan imtiyozlar tarkibi, fuqarolar oladigan ish haqi, to'lovlar, mukofotlar va boshqa daromadlarga soliq hisoblash tartiblari, O'zbekiston Respublikasida daromad solig'ini to'lash paytida xorijda to'langan daromad soliqlarining hisobga olinishi, shuningdek fuqarolarning dehqon xo'jaligini yuritishdan olgan daromadlaridan soliq undirish tartibi hamda ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatib o'tilgan.

Soliqlarning ob'ektiv zarurligi - davlatning bajaradigan qator funktsiyalarning mablag' bilan ta'minlashning zarurligidan kelib chiqadi. Davlatning bajaradigan

funktsiyalari ko'p bo'lib, bozor iqtisodi rivojlana borishi bilan ba'zi funktsiyalar yo'qola borsa, ba'zilari paydo bo'ladi. Qanchalik qiyin bo'lmasin, aholining daromad solig'iga tortishning yangi tizimini qat'iy hayotga joriy etish zarur. Chunki u davlat daromadini shakllantirish nuqtai nazaridan avvalgi soliq tizimiga nisbatan ijtimoiy jihatdan ancha adolatli va yanada samaralidir.

Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqlar ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatga egaki, boshqa soliqlarda bu holatni sezish qiyin. Chunki bu soliq har bir soliq to'lovchi sub'ekting hayotida muhim rol o'ynaydi.

Jismoniy shaxslar daromadidan olinadigan soliqlar milliy daromadni taqsimlashda davlatning, shu jumladan mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlarining pul shaklidagi yangi qiymatning bir qismini o'zlashtirilishi ta'minlanadi. Milliy daromadning majburiy ravishda safarbar qilingan bu qismi davlat moliya resurslarining bir qismiga, uning hayotiy faoliyatining asosiga aylanadi.

Mamlakatimizda yuz bergan iqtisodiy o'zgarishlar, bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatga o'tib borilishi jismoniy shaxslar daromadiga solinadigan soliqning belgilanishi va to'planishida ham jiddiy o'zgarishlar yuz berishiga sabab bo'ldi. Soliq qonunchiligini yanada mustahkamlash, soliqlarni bozor munosabatlarida qatnashishini kuchaytirish maqsadida ularning hammasi uchun yagona huquqiy asos sifatida 1997 yil 24 aprelda O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi qabul qilindi. Barcha soliqlar qatorida aholidan olinadigan daromad solig'ining qonuniy asoslari ham Soliq kodeksida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i sifatida aks ettirildi. Keyinchalik 2007 yilda hamda 2019 yillarda O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining yangi tahrirlari qabul qilindi. Natijada jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortish tizimi ham takomillashib bordi.

Jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ob'ektiv zarurligini bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitidagi ikki holat bilan ifodalash mumkin: birinchidan, davlatning qator vazifalarini mablag' bilan ta'minlash zarurligi, ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalari.

Jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining salmog'i ancha yuqoridir. Davlat byudjetining daromadlar qismidagi ulushi yuqori bo'lgan sababli ham, bu soliq turi soliq tizimida muhim o'rinlardan birini egallab kelmoqda.

Ma'lumki dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida shakllangan soliq tizimida jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar mamlakatda yaratilgan yalpi ichki mahsulotni taqsimlash orqali turli darajadagi byudjetlarning daromadlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonni O'zbekiston Respublikasi misolida ko'rib o'tadigan bo'lsak, quyidagi manzarani guvohi bo'lishimiz mumkin (14-jadval).

14-jadval

Davlat byudjetida JShODSning 2019-2021 yillardagi ijrosi haqidagi ma'lumot
mlrd so'm

	2019 yil		2020 yil		2021 yil		O'sish 2021/2019
	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	%da
Davlat byudjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		146,8
shu jumladan:							
1. Bevosita soliqlar - jami	31 677	28,2	45 207	34,0	58 930	35,8	186,0
1.3 Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	13 327	11,9	15 141	11,4	18 918	11,5	141,9

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, jami soliq tushumlari 2019 yilda 112165,0 mlrd. so'mni tashkil qilgan. Ushbu ko'rsatkich tahlil qilinayotgan davrlarda izchil o'sish sur'atiga ega bo'lib, 2020 yilda 132938,0 mlrd. so'mga, 2021 yilda esa 164681,0 mlrd. so'mga etgan. 2019 yilga nisbatan o'sish 146,8 foizni tashkil qilgan.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha tushumlar jami soliqlarda yuqori ko'rsatkichni tashkil qilib, 2019 yilda 13327,0 mlrd. so'mni, 2020 yilda 15141,0 mlrd so'mni, 2021 yilga kelib esa 18918,0 mlrd. so'mni tashkil qilgan.

2019 yilga nisbatan o'sish 141,9 foizni tashkil qilgan. 2022 yilda bu soliq bo'yicha prognoz 22000,0 mlrd so'mni tashkil qilmoqda (11 foiz).

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i eng barqaror soliq. Soliqning o'sish dinamikasi butun soliq tizimi bo'yicha soliqlarning o'sishiga mos keladi. Soliqning salmog'i barqaror. Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- iqtisodiy faollikning tiklanishi, tegishincha, ish haqining o'sishi - o'rtacha ish haqi 2018 yildan buyon 177,7%ga oshdi;

- byudjet sektorida ish haqining eng kam miqdorini oshirish. Masalan, 2021 yilda 2020 yildagiga nisbatan o'rtacha 12,8%ga. 2021 yil boshidan byudjet tashkilotlarida 2020 yilda vaqtincha to'xtatilgan moddiy rag'batlantirish to'lovlarini qisman tiklash;

- asosan qat'iy belgilangan miqdorda soliq to'lovchi yakka tartibdagi tadbirkorlardan tushumlarning o'sishi – 2021 yilda 396,7 mlrd so'mni tashkil etdi, bu 2020 yildagiga nisbatan 110,4 mlrd so'mga ko'pdir.

Soliq stavkalarining pasaytirilishiga qaramay, ishchilar sonining legallashtirilishi va yangi ish o'rinlarining yaratilishi hisobiga davlat byudjetida daromad solig'i o'ziga xos salmoqqa ega bo'lmoqda. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i daromad solig'i nafaqat jismoniy shaxslar to'layotgan soliqlar ichida, balki barcha soliq turlari orasida byudjet tushumlaridan salmoqli o'rinni egallaydigan soliq turi hisoblanadi.

Bugungi kunda mahalliy byudjetlarning daromadlarini oshirish, barqarorligini ta'minlash maqsadida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ham bir qismi mahalliy byudjetlarda qoldirilmoqda. Jumladan, 2020 yil davomida mazkur soliqning Navoiy viloyatida 70 foizi, Toshkent viloyatida 34 foizi, Toshkent shahrida 5 foizi va boshqa hududlarda esa 100 foiz tushumlari mahalliy byudjetlar ixtiyorida qoldiriladi. Shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha

ham prognozdan orttirib bajarilgan qismi to'liq mahalliy byudjetlarda qoldiriladigan bo'ldi³¹.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 51-moddasiga ko'ra soliqlar va boshqa yig'imlarni o'z vaqtida, to'la hajmda to'lash fuqarolarning asosiy majburiyatlaridan ekanligi qayd etilgan. Har bir fuqaro o'z daromadlaridan qonunda belgilangan miqdor, tartib va muddatlarda belgilangan soliqlar va ularga tenglashtirilgan to'lovlarni to'lab borishlari kerakligi amaldagi Soliq kodeksi va soliq qonunchiligining boshqa me'yoriy hujjatlari asosida tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslar jismoniy shaxslar deb e'tirof etiladi.

Barcha jismoniy shaxslar soliqqa tortish maqsadida ikki toifaga bo'linadi: O'zbekiston Respublikasi rezidentlari va norezidentlari.

O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga ko'ra **jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq to'lovchilari deb** quyidagilar e'tirof etiladi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar;
- 2) O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromad oluvchi O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxslar³².

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 365-moddasiga muvofiq soliq to'lovchi jismoniy shaxsning jami daromadi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq solish ob'ekti deb hisoblanadi.

Soliq kodeksining **392-moddasida** belgilangan tartibda soliqni qat'iy belgilangan miqdorda to'lash xohishini bildirgan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun soliqqa tortish obyekti bo'lib amalga oshirilayotgan faoliyat turini tavsiflovchi fizik ko'rsatkichlar hisoblanadi.

Jami daromad soliq to'lovchi jismoniy shaxs tomonidan hisobot (soliq) davri davomida olingan quyidagi daromadlardan tashkil topadi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari uchun - O'zbekiston Respublikasidagi va uning tashqarisidagi manbalardan olingan daromadlardan;

³¹ Жисмоний шахслар солиқ маъмуриятчилиги: назария ва амалиёт. ДСҚ ҳузуридаги Малака ошириш маркази. 2020 йил

³² O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 364 modda

2) O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun - O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlardan.

O'zbekiston Respublikasi rezident jismoniy shaxslari deganda O'zbekiston Respublikasida doimiy yashab turgan yoki moliya yilida boshlanadigan yoxud tugaydigan 12 oygacha bo'lgan istalgan davr mobaynida 183 kun (yoki undan ko'proq muddatda) bo'lgan jismoniy shaxslar tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi norezident jismoniy shaxslari deganda O'zbekiston Respublikasida yashab turgan yoki moliya yilida boshlanadigan yoxud tugaydigan 12 oygacha bo'lgan istalgan davr mobaynida 183 kun va undan kam muddatda bo'lgan jismoniy shaxslar tushuniladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bazasi quyidagilar hisoblanadi:

1) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun - soliq imtiyozlarini hisobga olgan holdagi jami daromadlari;

2) O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun - soliq imtiyozlari qo'llanmagan holdagi jami daromadlari.

Daromad solig'i bazasini aniqlashda soliq to'lovchining ham pul shaklida, ham natura shaklida olgan daromadlari yoki daromadlarni tasarruf etish uchun yuzaga kelgan huquqlari, shuningdek moddiy naf tarzidagi daromadlari hisobga olinadi.

Soliq to'lovchining chet el valyutasida ifodalangan daromadlari, haqiqatda daromadlar olingan sanadagi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining kursi bo'yicha milliy valyutaga qayta hisob-kitob qilinadi.

Soliq bazasi, Soliq kodeksida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, soliq davri boshidan e'tiboran o'sib boruvchi yakun bilan aniqlanadi. Shuningdek, soliq bazasiga qonun hujjatlarida belgilangan hollarda va tartibda tuzatish kiritiladi.

Agar soliq to'lovchining daromadidan uning o'z farmoyishiga, sudning yoki boshqa organlar va tashkilotlarning qaroriga ko'ra ushlab qolishlar amalga oshirilsa, bunday ushlab qolishlar soliq bazasini kamaytirmaydi.

13.2. Jismoniy shaxslarning jami daromadi tarkibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 368-moddasiga muvofiq jami daromad soliq to'lovchi jismoniy shaxs tomonidan hisobot (soliq) davri davomida olingan quyidagi daromadlardan tashkil topadi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari uchun - O'zbekiston Respublikasidagi va uning tashqarisidagi manbalardan olingan daromadlardan;
- 2) O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun - O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlardan.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 370-moddasiga muvofiq Jismoniy shaxslarning jami daromadiga quyidagilar kiradi:

1. Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar (371-modda).
2. Mulkiy daromadlar (375-modda).
3. Moddiy naf tarzidagi daromadlar (376-modda).
4. Boshqa daromadlar (377-modda).

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 369-moddasiga muvofiq quyidagilar jami daromad tarkibiga kiritilmaydi:

1) O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotlariga va davlat pul mukofotlariga sazovor bo'lgan soliq to'lovchi olgan bir yo'la beriladigan davlat pul mukofoti yoki shunga teng bahodagi esdalik sovg'alarining qiymati, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bir yo'la beriladigan pul mukofoti va sovg'alar;

2) donorlik uchun pul mukofotlari, shuningdek tibbiyot muassasalarining xodimlari tomonidan qon olganlik uchun olinadigan summalar;

3) olingan alimentlar;

4) fuqarolar tomonidan olinadigan sug'urta to'lovlari;

5) qonunchilikda belgilangan miqdorlarda va tartibda to'lanadigan stipendiyalar;

6) qonunchilikka muvofiq uy-joy-kommunal xizmatlar haqini to'lash bo'yicha har oylik kompensatsiya pul to'lovlari;

7) davlat pensiyalari, qonun hujjatlarida belgilangan nafaqalar, bundan vaqtincha mehnatga layoqatsizlik nafaqasi (oilaning betob a'zosini parvarish qilish bo'yicha nafaqa) mustasno;

8) majburiy jamg'arib boriladigan pensiya badallari, ular bo'yicha foizli daromadlar, shuningdek jamg'arib boriladigan pensiya to'lovlari.

9) qonunchilikda belgilanadigan tartibda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning mehnat faoliyati natijasida olingan daromadlar;

10) O'zbekiston Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan chiqarilgan xalqaro obligatsiyalar bo'yicha daromadlar.

Soliq agentlarining Soliq kodeksining 386-moddasida nazarda tutilgan jismoniy shaxs foydasiga amalga oshiradigan quyidagi xarajatlariga soliq to'lovchining daromadi sifatida qaralmaydi:

1) mehnat sharoitlari noqulay bo'lgan ishlarda band bo'lgan xodimlarni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda sut, davolash-profilaktika oziq-ovqati, gazlangan sho'r suv, shaxsiy himoya va gigiena vositalari bilan ta'minlash bo'yicha xarajatlari;

2) kasaba uyushmasi qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladigan to'lovlar, shu jumladan a'zolik badallari hisobidan kasaba uyushmasi a'zolariga beriladigan moddiy yordam, bundan kasaba uyushmasi qo'mitasining xodimlariga mehnat vazifalarini bajarganlik uchun beriladigan pul mukofotlari va boshqa to'lovlar mustasno;

3) favqulodda holatlar munosabati bilan etkazilgan zararlar summasi doirasida beriladigan moddiy yordam summalari;

4) xodimlarni ish joyiga olib borish va olib qaytish bo'yicha xarajatlari;

5) diniy rasm-rusumlar va marosimlarni, bayram tantanalarini o'tkazish, vakillik xarajatlari, shahar yo'lovchilar transportida xodimlarning xizmat qatnovlari uchun foydalaniladigan yo'l kartochkalarini olish, shuningdek yuridik shaxsning xodimlarning mehnat va dam olish sharoitlarini ta'minlash bilan bog'liq hamda muayyan jismoniy shaxslarning daromadi hisoblanmaydigan boshqa xarajatlari;

6) xodimga xizmat vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan maxsus kiyim-bosh, maxsus poyabzal, formal kiyim-bosh berish xarajatlari yoki ularni pasaytirilgan

baholarda sotish munosabati bilan qilingan xarajatlar, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda ayrim toifadagi xodimlarni o'z xizmat vazifalarini bajarishi chog'ida oziq-ovqat bilan ta'minlash bo'yicha xarajatlar;

7) xodim boshqa joyga ishga o'tkazilganda yoxud ko'chib borganda ko'chish, mol-mulkini ko'chirib borish, joy ijarasi (yo'l xarajatlari uchun beriladigan pul) bilan bog'liq xarajatlarni to'lash yoki bu xarajatlarning o'rnini qoplash xarajatlari;

8) xizmat safarlariga oid quyidagi kompensatsiya to'lovlari:

tasdiqlovchi hujjatlar asosida xizmat safari joyiga borish va u erdan qaytib kelish uchun, shu jumladan joy band qilish uchun haq to'lashni qo'shgan holda haqiqatda amalga oshirilgan to'lovlar. Yo'l hujjatlari bo'lmagan taqdirda, temir yo'l transportidagi (agar temir yo'l qatnovi bo'lmasa, shaharlararo avtobusdagi) yo'l haqi qiymati miqdorida, lekin aviachipta qiymatining 30 foizidan oshmaydigan miqdorda;

uy-joyni ijaraga olish bo'yicha haqiqatda amalga oshirilgan to'lovlar. Yashaganligini tasdiqlovchi hujjatlar bo'lmagan taqdirda, qonun hujjatlarida belgilangan normalar doirasida;

tasdiqlovchi hujjatlar asosida uy-joyni band qilish uchun to'lovlar;

qonunchilikda belgilangan normalar doirasida xizmat safarida bo'lingan vaqt uchun to'lanadigan kundalik xarajatlar uchun haq (sutkalik pullar);

qonunchilikda belgilangan va hujjatlar bilan tasdiqlangan boshqa to'lovlar;

9) qonunchilikda nazarda tutilgan normalar doirasida xodimga to'lanadigan kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar):

doimiy ishi yo'lda kechadigan, harakatlanish va (yoki) qatnov tusiga ega bo'lgan, shuningdek vaxta usulida ishlarni bajarishda xodimga kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar);

xizmat ishlarida shaxsiy avtomobildan foydalanganlik uchun kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar), bundan xizmat safarlari mustasno;

dala ta'minoti;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan aniqlanadigan olis va borish qiyin bo'lgan hududlarda joylashgan budjet tashkilotlariga oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari orasidan bakalavriatni yoki magistraturani tamomlagandan

so'ng uch yil ichida ishga qabul qilingan xodimlarga, shuningdek mazkur olis va borish qiyin bo'lgan hududlarda joylashgan oilaviy shifokorlik punktlariga va oilaviy poliklinikalarga hamda ta'lim muassasalariga ishga qabul qilingan, boshqa hududda yashaydigan oliy ma'lumotli shifokorlarga va mutaxassislarga uy-joy ijarasi uchun har oylik pul kompensatsiyasi;

qonunchilikda nazarda tutilgan tartibda va normalar bo'yicha boshqa kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar), bundan Soliq kodeksining 373 va 377-moddalarida ko'rsatilganlari mustasno;

10) mehnatda mayib bo'lganlik yoki sog'liqqa boshqacha tarzda shikast etganlik bilan bog'liq zararining o'rnini qoplash bo'yicha quyidagi miqdordagi to'lovlar:

jabrlanuvchi mehnatda mayib bo'lguniga qadar olgan o'rtacha oylik ish haqiga nisbatan foiz hisobidagi, uning kasbga oid mehnat qobiliyatini yo'qotganlik darajasiga muvofiq belgilanadigan har oylik to'lovlar (voyaga etmagan shaxs mehnatda mayib bo'lib qolgan taqdirda, zararining o'rnini uning ish haqi (daromadi) miqdoridan kelib chiqqan holda, lekin qonun hujjatlarida belgilangan mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 1,76 baravaridan kam bo'lmagan miqdorda qoplanadi);

maxsus tibbiy parvarishga muhtoj jabrlanuvchilarga qo'shimcha xarajatlar uchun oyiga mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 70,3 foizi miqdoridagi to'lovlar;

jabrlanuvchining maishiy parvarishi uchun qo'shimcha xarajatlar tariqasida har oyda mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 17,6 foizi miqdoridagi to'lovlar;

xodimning sog'lig'iga shikast etkazilganligi munosabati bilan ish beruvchi tomonidan bir yo'la to'lanadigan nafaqa tariqasida jabrlanuvchining yillik o'rtacha ish haqi miqdoridagi to'lovlar;

11) boquvchisi vafot etganligi munosabati bilan quyidagi miqdordagi to'lovlar:

marhumning o'rtacha ish haqining vafot etgan boquvchining qaramog'ida bo'lgan va uning vafoti munosabati bilan zararni undirishga haqli bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz shaxslarga to'g'ri keladigan ulushi miqdoridagi to'lovlar;

boquvchisi vafot etganligi munosabati bilan zararni undirishga haqli bo'lgan shaxslarga bir yo'la to'lanadigan nafaqa tariqasida marhumning o'rtacha yillik ish haqining olti baravari miqdoridagi to'lovlar;

12) talabalarning ta'lim olishi uchun O'zbekiston Respublikasining oliy o'quv yurti bilan to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar bo'yicha pulli-kontrakt asosida o'tkaziladigan to'lovlar;

13) xodimlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash xarajatlari.

14) soliq to'lovchining mijozlarning tovarlar va xizmatlarni sotib olish faolligini oshirishga qaratilgan va bonuslar (ballar, mijozni ushbu tashkilotlardan tovarlar (xizmatlar) sotib olish faolligini belgilovchi boshqa birliklar) hisoblanishini nazarda tutuvchi dasturlarda ishtiroki natijasida ushbu dasturda belgilangan asoslar bo'yicha olingan pul va natura shaklidagi daromadlari. Daromadlar soliq to'lovchining jami daromadiga quyidagi hollarda qo'shiladi:

soliq to'lovchining 14-bandning birinchi xatboshisida ko'rsatilgan dasturlarda ishtirok etishi ochiq oferta shartlarisiz amalga oshirilganda;

soliq to'lovchi 14-bandning birinchi xatboshisida ko'rsatilgan mamlakatimizdagi va chet el tashkilotlarining dasturlariga, ularda aktsept muddati o'ttiz kundan kam va (yoki) ularda ommaviy ofertani muddatidan oldin chaqirib olish imkoniyati nazarda tutilgan shartlar asosidagi ochiq ofertaga qo'shilganda;

14-bandning birinchi xatboshisida ko'rsatilgan tashkilotchi bilan lavozim majburiyatlarini bajarishda mehnat munosabatlarida bo'lgan, shuningdek soliq to'lovchi tomonidan tovarlar etkazib berganlik (ishlar bajarganlik, xizmatlar ko'rsatganlik) uchun haq (mukofot) yoki moddiy yordam sifatidagi to'lov shaklidagi daromad to'langanda.

15) fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, kasaba uyushmalari, xayriya, ekologiya jamg'armalari va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari bilan tashkil etilgan boshqa jamg'armalar tomonidan ko'rsatilgan yordam:

Ustavda nazarda tutilgan faoliyat doirasida bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlar;

davolash va tibbiy xizmatlar qiymati, nogironlarni profilaktika va reabilitatsiya qilish uchun texnik asbob-uskunalar olish;

jismoniy shaxsning manfaatlarini ko'zlab, tovarlar va xizmatlarni etkazib beruvchidan olish;

xayriya maqsadida boshqa shakllarda qo'llab-quvvatlash (bundan pul shaklida qo'llab-quvvatlash mustasno).

16) soliq to'lovchining O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan belgilanadigan dasturlarda ishtirok etishi natijasida olingan bonuslar, pul mukofotlari tarzidagi pul to'lovlaridan iborat daromadlari.

Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 371-moddasiga muvofiq ish beruvchi bilan mehnatga oid munosabatlarda bo'lgan va tuzilgan mehnat shartnomasiga (kontraktiga) muvofiq ishlarni bajarayotgan jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to'lanadigan barcha to'lovlar mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar deb e'tirof etiladi:

1. Mehnatga haq to'lashning qabul qilingan shakllari va tizimlariga muvofiq ishbay narxlardan, tarif stavkalaridan va mansab maoshlaridan kelib chiqqan holda hisoblab chiqarilgan, haqiqatda bajarilgan ish uchun hisoblangan ish haqi;

2. Ilmiy daraja va faxriy unvon uchun ustamalar;

3. Rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar (Soliq kodeksining 372-moddasiga muvofiq).

4. Kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiya) (Soliq kodeksining 373-moddasiga muvofiq).

5. Ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash (Soliq kodeksining 374-moddasiga muvofiq).

6. Haqiqatda bajarilgan ish uchun haq hisoblangan boshqa to'lovlar.

Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlarga quyidagilar ham kiradi:

predmeti ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatishdan iborat bo'lgan, tuzilgan fuqarolik-huquqiy tisdagi shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga to'lovlar (bundan yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar mustasno);

yuridik shaxsning boshqaruv organi (kuzatuv kengashi yoki boshqa shunga o'xshash organi) a'zolariga yuridik shaxsning o'zi tomonidan amalga oshiriladigan to'lovlar;

O'zbekiston Respublikasining Mudofaa, Ichki ishlar va Favqulodda vaziyatlar vazirliklarining, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati, O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat xavfsizlik xizmatining, harbiy xizmatchilariga, ichki ishlar organlarining oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar tarkibiga hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining va boshqa harbiy xizmat nazarda tutilgan idoralar xodimlariga xizmatni o'tashi (xizmat majburiyatlarini bajarishi) munosabati bilan to'lanadigan pul ta'minoti, pul mukofotlari va boshqa to'lovlar.

Rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 372-moddasiga muvofiq rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar jumlasiga quyidagilar kiradi:

- 1) yillik ish yakunlari bo'yicha mukofot;
- 2) yuridik shaxsning mukofotlash to'g'risidagi qoidasida nazarda tutilgan rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar;
- 3) kasb mahorati, murabbiylik uchun tarif stavkalariga va maoshlarga ustamalar;
- 4) ta'tilga qo'shimcha haqlar;
- 5) ko'p yil ishlaganlik uchun pul mukofoti va to'lovlar;
- 6) ratsionalizatorlik taklifi uchun to'lov;
- 7) mehnat natijalari bilan bog'liq bo'lmagan bir yo'la beriladigan mukofotlar.

Kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiya)

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 373-moddasiga muvofiq mehnatga haq to'lash tarzida daromadga kiritiladigan kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar) jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) tabiiy-iqlim sharoitlari noqulay bo'lgan joylardagi ishlar bilan bog'liq qo'shimcha to'lovlar (ish staji uchun ustamalar, baland tog'li, cho'l va suvsiz hududlarda ishlaganlik uchun belgilangan koeffitsientlar bo'yicha to'lovlar);

2) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan kasblar va ishlar ro'yxati bo'yicha og'ir, zararli, o'ta zararli mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun ustamalar, shu jumladan shunday sharoitlardagi uzluksiz ish staji uchun ish haqiga ustamalar;

3) texnologik jarayon jadvalida nazarda tutilgan tungi vaqtda, ish vaqtidan tashqari, dam olish kunlarida va bayram (ishlanmaydigan) kunlarida ishlaganlik uchun tarif stavkalariga hamda maoshlarga ustamalar va qo'shimcha to'lovlar;

4) ko'p smenali rejimda ishlaganlik, shuningdek bir necha kasbda, lavozimda ishlaganlik, xizmat ko'rsatish doirasi kengayganligi, bajariladigan ishlar hajmi ortganligi, o'zining asosiy ishi bilan bir qatorda ishda vaqtincha bo'lmagan xodimlarning vazifalarini bajarganlik uchun ustamalar;

5) doimiy ishi yo'lda kechadigan, harakatlanish va (yoki) qatnov tusiga ega bo'lgan xodimlarning, shuningdek doimiy ishi ishlarni vaxta usulida bajarilishini nazarda tutadigan xodimlarning ish haqiga qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha to'lanadigan ustamalar;

6) yuridik shaxs joylashgan erdan (yig'ilish punktidan) ishlash joyigacha va orqaga qaytish uchun vaxtada ishlash jadvalida nazarda tutilgan ishlar vaxta usulida bajarilgan taqdirda yo'lga ketadigan kunlar, shuningdek xodimlar meteorologik sharoitlar sababli va transport tashkilotlarining aybi bilan yo'lda ushlanib qolgan kunlar uchun tarif stavkasi, maosh miqdorida to'lanadigan summalar;

7) yer osti ishlarida doimiy band bo'lgan xodimlarga ularning ishlash joyiga borish va u yerdan qaytish uchun shaxtada (konda) harakatlanishining me'yoriy vaqti uchun to'lanadigan qo'shimcha haqlar;

8) qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha dala ta'minoti;

9) xizmat safarlari vaqtidagi qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha kundalik xarajatlar uchun haq (sutkalik pullar);

10) ishlar vaxta usulida tashkil qilinganda, ish vaqti umumlashtirilgan holda hisobga olinayotganda va qonun hujjatlarida belgilangan boshqa hollarda xodimlarga ish vaqtining belgilangan davomiyligidan ortiq ishlaganliklari munosabati bilan beriladigan dam olish kunlari (otgullar) uchun to'lovlar;

11) xizmat ishlari uchun xodimning shaxsiy avtomobilidan yoki xizmat maqsadlari uchun uning boshqa mol-mulkidan qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha foydalanganlik uchun to'lovlar;

12) mehnatda mayib bo'lganlik yoki sog'liqqa boshqacha shikast etganlik bilan bog'liq zararning o'rnini qoplash uchun soliq qonunchiligida ko'rsatilgan miqdorlardan ortiqcha olingan summalar;

13) oziq-ovqat va yo'l chiptalarining qiymati yoki oziq-ovqat va yo'l chiptalarining qiymatini qoplash.

Ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 374-moddasiga muvofiq ishlanmagan vaqt uchun haq to'lashga quyidagilar kiradi:

1) qonun hujjatlariga muvofiq:

a). yillik asosiy (uzaytirilgan asosiy) ta'tilga haq to'lash, shuningdek ushbu ta'tildan foydalanilmaganda, shu jumladan xodim bilan mehnat shartnomasi bekor qilinganda pullik kompensatsiya to'lash;

b). noqulay va o'ziga xos mehnat sharoitlarida, shuningdek og'ir va noqulay tabiiy-iqlim sharoitlarida ishlaganligi uchun ayrim tarmoqlarning xodimlariga beriladigan qo'shimcha ta'tilga haq to'lash;

v). o'qish bilan bog'liq ta'tilga va ijodiy ta'tillarga haq to'lash;

g). o'n ikki yoshga to'lmagan ikki va undan ortiq bolasi yoki o'n olti yoshga to'lmagan nogiron bolasi bor ayollarga berilgan qo'shimcha ta'tilga haq to'lash.

2) asosiy ish haqi qisman saqlanib qolgan holda majburiy ta'tilda bo'lgan xodimlarga beriladigan to'lovlar;

3) donor xodimlarga ko'rikdan o'tish, qon topshirish va qon topshirilgan har bir kundan keyin beriladigan dam olish kunlari uchun haq to'lash;

4) O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga muvofiq davlat yoki jamoat vazifalarini bajarganlik uchun mehnatga haq to'lash;

5) qishloq xo'jaligi va boshqa ishlarga jalb qilinadigan xodimlarning asosiy ish joyi bo'yicha saqlab qolinadigan ish haqi;

6) boshqa yuridik shaxslardan avvalgi ish joyida lavozim bo'yicha maoshi miqdorlari ma'lum bir muddat davomida saqlab qolingan holda ishga olingan, shuningdek vaqtinchalik vazifani bajarib turganda xodimlarga maoshdagi farqni to'lash;

7) yuridik shaxslarning xodimlariga kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida ishdan ajralgan holda o'qishlari vaqtida asosiy ish joyi bo'yicha ularga to'lanadigan ish haqi;

8) xodimning aybisiz bekor turib qolingan vaqt uchun haq to'lash;

9) mehnat layoqatini vaqtincha yo'qotgan xodimlarga qo'shimcha haq to'lash;

10) qonun hujjatlariga muvofiq yoki yuridik shaxsning qarori bilan majburiy progul vaqti yoki kam haq to'lanadigan ishni bajarganlik uchun haq to'lash;

11) o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarning imtiyozli soatlariga, onalarga bolani ovqatlantirishi uchun ishda beriladigan tanaffuslarga, shuningdek tibbiy ko'rikdan o'tish bilan bog'liq vaqt uchun haq to'lash;

12) yuridik shaxslarning asosiy ishidan ozod qilingan va ozod qilinmagan holda xodimlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun hamda o'quvchilar va talabalarning ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish uchun jalb qilinadigan yuqori malakali xodimlari mehnatiga haq to'lash;

13) yuridik shaxsning mablag'lari hisobidan to'lanadigan pensiyalar va nafaqalarga qo'shimchalar, stipendiyalar;

14) oliy o'quv yurtini tamomlaganidan keyin yosh mutaxassislarga ta'til vaqti uchun yuridik shaxs hisobidan to'lanadigan nafaqalar.

Mulkiy daromadlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 375-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

1) foizlar;

- 2) dividendlar;
- 3) mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar;
- 4) soliq to'lovchiga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar. Mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar mazkur mol-mulkni realizatsiya qilish summasining hujjatlar bilan tasdiqlangan uni olish qiymatidan oshgan qismi sifatida aniqlanadi. Mazkur qiymatni tasdiqlovchi hujjatlar mavjud bo'lmagan taqdirda, mol-mulkni realizatsiya qilish qiymati, ko'chmas mulk bo'yicha esa – kadastr qiymati hamda realizatsiya qilish narxi o'rtasidagi ijobiy farq daromad deb e'tirof etiladi;
- 5) sanoat mulki ob'ektlariga, selektsiya yutug'iga oid patent (litsenziya) egasi bo'lgan soliq to'lovchining patentdan boshqa shaxs foydasiga voz kechganda yoki litsenziya shartnomasi tuzganda olgan daromadi;
- 6) royalti;
- 7) ishonchli boshqaruvga berilgan mol-mulk bo'yicha ishonchli boshqaruvchidan olingan daromad;
- 8) Soliq kodeksining 324-moddasida nazarda tutilgan tartibda aniqlanadigan REPO operatsiyalari bo'yicha daromad;
- 9) Soliq kodeksining 327 – 329-moddalarida nazarda tutilgan tartibda aniqlanadigan, qimmatli qog'ozlar va (yoki) muddatli bitimlarning hosila moliyaviy vositalari bilan operatsiyalar bo'yicha daromad;
- 10) Soliq kodeksining VII bo'limida belgilangan hollarda va tartibda nazorat qilinadigan chet el kompaniyasining foyda tarzidagi daromadi;
- 11) Soliq kodeksining 319-moddaga muvofiq aniqlanadigan, oddiy shirkat shartnomasiga (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnomaga) muvofiq ishtirok etishdan olingan daromadlar;
- 12) 375-moddaning 1-11 bandlarida ko'rsatilmagan mulkiy xususiyatga ega boshqa daromadlar.

Moddiy naf tarzidagi daromadlar

Soliq to'lovchi tomonidan moddiy naf tarzida olingan daromadlar, agar Soliq kodeksi 369-moddasining ikkinchi qismida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, quyidagilardan iborat:

1) soliq agenti tomonidan soliq to'lovchi manfaatlarini ko'zlab, tovarlar (xizmatlar), mulkiy huquqlar haqini to'lash, shu jumladan:

soliq to'lovchining bolalarini maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'qitish, tarbiyalash haqini to'lash;

soliq to'lovchilarga berilgan uy-joyning kommunal xizmatlar haqini, uy-joydan foydalanish xarajatlarini, yotoqxonadagi joylar haqini yoki ularning o'rnini qoplash qiymatini to'lash;

sanatoriy-kurortlarda davolanish yo'llanmalari qiymatini, dam olish, statsionar va ambulator davolanish haqini yoki ularning o'rnini qoplash qiymatini to'lash;

soliq agentining soliq to'lovchi daromadi bo'lgan boshqa xarajatlarini to'lash;

2) soliq to'lovchining manfaatlarini ko'zlab tekin, shu jumladan hadya shartnomasi bo'yicha berilgan mol-mulkning va ko'rsatilgan xizmatlarning qiymati;

3) tovarlarni (xizmatlarni) soliq to'lovchilarga realizatsiya qilish narxi hamda shu tovarlarning (xizmatlarning) 376- moddaning ikkinchi va uchinchi qismlariga muvofiq hisoblab chiqarilgan qiymati o'rtasidagi salbiy farq;

4) qonun hujjatlariga muvofiq xodimlarga temir yo'l, aviatsiya, daryo, avtomobil transporti va shahar elektr transportida yurish bo'yicha beriladigan imtiyozlar summasi;

5) jismoniy shaxsning soliq agenti oldidagi qarzining yuridik shaxs qarori bilan hisobdan chiqarilgan summalari;

6) soliq agenti tomonidan to'lovlar hisobiga to'lanib, soliq to'lovchidan ushlab qolinishi lozim bo'lgan, lekin ushlab qolinmagan summalar.

Soliq to'lovchi tomonidan soliq agentidan tovarlar (xizmatlar) olingan taqdirda, ushbu tovarlarning (xizmatlarning) qiymati ularni sotib olish narxidan yoki tannarxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchi tomonidan soliq agentidan aktsiz to'lanadigan tovarlar yoki qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan tovarlar (xizmatlar) olingan taqdirda, bunday tovarlarning (xizmatlarning) qiymatida aktsiz solig'ining va qo'shilgan qiymat solig'ining tegishli summasi hisobga olinadi.

Boshqa daromadlar

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 377-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslarning boshqa daromadlariga quyidagilar kiradi:

Soliq to'lovchining boshqa daromadlariga quyidagilar kiradi:

1) fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, xayriya va ekologiya jamg'armalari tomonidan soliq to'lovchilarga beriladigan nafaqalar hamda boshqa turlardagi yordam;

2) hayvonlarni (qoramollarni, parrandalarni, mo'ynali va boshqa hayvonlarni, baliqlarni va boshqalarni) tirik holda hamda ularni so'yib, mahsulotlarini xom yoki qayta ishlangan holda sotishdan, ipak qurtini, chorvachilik, asalarichilik va dehqonchilik mahsulotlarini tabiiy va qayta ishlangan holda sotishdan olingan daromadlar;

3) jismoniy shaxslardan tekin (shu jumladan hadya shartnomalari bo'yicha) olingan mol-mulkning, mulkiy huquqlarning qiymati;

4) musobaqalarda, ko'riklarda, tanlovlarda sovrinli o'rinlar uchun beriladigan sovrinlar, pul mukofotlari;

5) yutuqlar;

6) grant beruvchidan olingan grantlarning, shu jumladan chet davlatlar grantlarining summalari;

7) soliq to'lovchilarning yaratilgan ilm-fan, adabiyot va san'at asarlari (predmetlari) uchun olgan daromadlari;

8) xalqaro sport musobaqalaridagi sovrinli o'rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

9) xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasi (kontrakti) bekor qilinganda mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq beriladigan ishdan bo'shatish nafaqasi va boshqa to'lovlar;

10) quyidagicha ko'rsatiladigan moddiy yordam:

vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga ko'rsatiladigan;

xodimga mehnatda mayib bo'lganligi, kasb kasalligi yoxud sog'lig'iga boshqacha tarzda shikast etganligi bilan bog'liq holda ko'rsatiladigan;

bola tug'ilishi, xodim yoki uning farzandlari nikohdan o'tishi munosabati bilan ko'rsatiladigan;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini berish yoki ularni sotib olish uchun mablag'lar berish tarzida ko'rsatiladigan moddiy yordam;

11) ishlamaydigan pensionerlarga soliq agenti tomonidan to'lanadigan to'lovlar;

12) ma'naviy zararni kompensatsiya qilish bo'yicha pullik to'lovlar;

13) Soliq kodeksining VI bo'limida belgilangan hollarda va tartibda narxlarga tuzatish kiritish tufayli olingan daromad;

14) Soliq kodeksining 300-moddasida nazarda tutilgan tartibda aniqlanadigan talab qilish huquqidan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo'yicha olingan daromad;

15) soliq to'lovchining Soliq kodeksining 371-376 moddalarida ko'rsatilmagan boshqa daromadlari.

13.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari

Soliq imtiyozlari byudjet tanqisligi sezilarli bo'lgan vaqtda aholi manfaatlarini davlat manfaatlariga bo'ysunishiga xizmat qilsa, byudjet tanqisligi bartaraf etilishi bilan davlat va aholi manfaatlari teng ravishda muvofiqlashtirilgan. Bunday muvofiqlashtirish korxonalar va aholining moliyaviy holatini yoki daromad, to'lov qobiliyatini kuchaytirishga xizmat qilgan. Soliq to'lovchilar va undiruvchilar manfaatlaridan kelib chiqqan holda imtiyozlar soliq qonuniyatlari doirasida turlicha namoyon bo'lgan.

Davlat faqatgina imtiyozlar orqaligina soliqlarning rag'batlantirish funksiyasini amalga oshirishi mumkin. Aks holda, soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi o'z ifodasini topa olmaydi.

Soliq kodeksi bo'yicha bir necha imtiyozlar qo'llanilganki, u orqali aholi ixtiyorida nominal daromadning salmoqli qismi bevosita va bilvosita qolishiga xizmat qilmoqda.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha belgilangan imtiyozlar 3 guruhga bo'linadi:

1. Jismoniy shaxslarning soliq solinmaydigan daromadlari (378-modda);
2. Daromad solig'idan ozod etilgan jismoniy shaxslar (379-modda);
3. Ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning jami daromadini kamaytirish (380-modda).

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 378-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslarning quyidagi daromadlariga soliq solinmaydi:

1) moddiy yordam summolari:

vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga beriladigan moddiy yordam summolari — mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 4,22 baravarigacha miqdorda;

Soliq kodeksining 377-moddasida ko'rsatilgan boshqa hollarda, — soliq davri uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 4,22 baravarigacha miqdorda;

2) soliq agenti tomonidan quyidagi yo'llanmalar qiymatini to'liq yoki qisman qoplash summolari, bundan turistik yo'llanmalar mustasno:

O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan sanatoriy-kurort va sog'lomlashtirish muassasalariga yo'llanmalar qiymatini nogironligi bo'lgan shaxslarga, shu jumladan ushbu ish beruvchida ishlamaydigan nogironligi bo'lgan shaxslarga to'liq yoki qisman qoplash summolari;

O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bolalar oromgohlari va boshqa sog'lomlashtirish oromgohlari, shuningdek sanatoriy-kurort hamda sog'lomlashtirish muassasalariga o'z xodimlarining o'n olti yoshgacha bolalari (o'qiydiganlarga — o'n sakkiz yoshgacha) uchun yo'llanmalar qiymatini to'liq yoki qisman qoplash summolari;

3) o'z xodimlariga hamda ularning bolalariga ambulatoriya va (yoki) statsionar tibbiy xizmat ko'rsatilganligi uchun ish beruvchi tomonidan to'langan summalar,

shuningdek ish beruvchining davolashga hamda tibbiy xizmat ko'rsatishga, nogironlik profilaktikasi va nogironligi bo'lgan shaxslarning salomatligini tiklashga doir texnik vositalarni olishga oid xarajatlari. Xodimlarni davolaganlik, ularga tibbiy xizmat ko'rsatganlik uchun ish beruvchilar tomonidan sog'liqni saqlash muassasalariga naqd pulsiz haq to'langan taqdirda, shuningdek sog'liqni saqlash tashkilotlari tomonidan yozib berilgan hujjatlar asosida ushbu maqsadlar uchun mo'ljallangan naqd pul mablag'lari bevosita xodimga, xodim yo'qligida esa — uning oila a'zolariga, ota-onasiga berilgan yoki mazkur maqsadlar uchun mo'ljallangan mablag'lar xodimning bankdagi hisobvarag'iga kiritilgan taqdirda, bu daromadlar soliq solishdan ozod qilinadi;

4) O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining O'zbekiston Respublikasidan tashqariga ishlash uchun yuborilishi munosabati bilan qonun hujjatlarida belgilangan summalar doirasida byudjet tashkilotlaridan chet el valyutasida olingan ish haqi summolari va boshqa summalar;

5) vaqtinchalik bir martalik ishlarni bajarishdan olingan daromadlar, agar bunday ishlarga yollash vaqtinchalik bir martalik ish bilan ta'minlash markazlari ko'magida amalga oshirilayotgan bo'lsa;

6) xalqaro sport musobaqalarida sovrinli o'rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

7) soliq to'lovchilarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulkni sotishdan olinadigan daromadlar, bundan quyidagilarni sotishdan olingan daromadlar mustasno:

qimmatli qog'ozlarni (bundan fond birjasida realizatsiya qilinadigan emissiyaviy qimmatli qog'ozlar mustasno), yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarini (paylarini);

noturar joylarni;

o'ttiz olti kalendar oydan kam muddatda soliq to'lovchining mulkida bo'lgan turar joylarni;

8) uy xo'jaligida, shu jumladan dehqon xo'jaligida etishtirilgan hayvonlarni (qoramollarni, parrandalarni, mo'ynali va boshqa hayvonlarni, baliqlar va

hokazolarni) tirik holda hamda ularni so'yib mahsulotlarini xom yoki qayta ishlangan holda sotishdan (bundan sanoatda qayta ishlash mustasno) chorvachilik, asalarichilik va dehqonchilik mahsulotlarini tabiiy va qayta ishlangan holda sotishdan olinadigan daromadlar, bundan manzarali bog'dorchilik (gulchilik) mahsulotlari mustasno;

9) xalqaro hamda respublika tanlovlari va musobaqalarida olingan buyum tarzidagi sovrinlarning qiymati;

10) ish beruvchidan soliq davri mobaynida mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 2,11 baravarigacha bo'lgan qiymatdagi:

xodimlar natura shaklida olgan sovg'alar;

ilgari mazkur ish beruvchining xodimlari bo'lgan ishlamayotgan pensionerlar va mehnat qobiliyatini yo'qotgan shaxslar, vafot etgan xodimning oila a'zolari tomonidan olingan sovg'alar hamda boshqa turlardagi yordam;

11) jismoniy shaxslardan meros yoki hadya tartibida, shuningdek tekinga olingan pul va natura shaklidagi daromadlar, bundan quyidagilar mustasno:

ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarining, adabiyot hamda san'at asarlari ijrochilarining, shuningdek kashfiyotlar, ixtirolar va sanoat namunalari mualliflarining merosxo'rlariga (huquqiy vorislariga) to'lanadigan pul mukofotlari;

yaqin qarindosh bo'lmagan shaxslar o'rtasidagi ko'chmas mulk, avtotransport vositalari, qimmatli qog'ozlar, yuridik shaxslarning ustav fondlaridagi (ustav kapitallaridagi) ulushlar;

12) davlat zayomining obligatsiyalari bo'yicha yutuqlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasining davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha foizlar;

13) jamg'arma sertifikatlari, davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar, shuningdek banklardagi omonatlar bo'yicha foizlar va yutuqlar;

14) nodavlat notijorat tashkilotlaridan, xalqaro hamda chet el tashkilotlari va fondlaridan, shuningdek vakolatli organning xulosasi mavjud bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining ilmiy-texnika hamkorligi sohasidagi xalqaro shartnomalari doirasida soliq to'lovchi grant beruvchidan bevosita olgan grantning summasi;

15) soliq to'lovchilarning ish haqi va boshqa daromadlarining hayotni uzoq muddatli sug'urtalash (hayot sug'urtasi sohasining barcha toifalarida) bo'yicha

sug'urta mukofotlarini to'lash uchun O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini amalga oshirishga litsenziyasi bo'lgan yuridik shaxslarga yo'naltiriladigan qismi, quyidagi shartlarda:

sug'urta badallari o'sib bormaydigan tartibda to'langanda va bir yo'la to'lanadigan sug'urta summasi shartnoma bo'yicha sug'urta davri boshlanishi sanasidan 12 oydan so'ng olinganda. Sug'urtalangan shaxsning muayyan yoshgacha yashashi yoki hayotni uzoq muddatli sug'urtalash shartnomasida ko'rsatilgan muddatdan boshqacha tarzda sug'urta hodisasi sodir bo'lgan taqdirda, sug'urta summasi ushbu ko'rsatilgan shartlarga amal qilmagan xolda to'lanishi mumkin;

shartnoma bo'yicha sug'urta davri boshlanish sanasidan kamida 12 oydan so'ng renta (annuitet) olinganda va rentani (annuitetni) to'lash sanasida shartnoma bo'yicha haqiqatda jamlangan mablag'lar (zaxira) summasi ko'rsatib o'tilgan rentaning (annuitetning) to'rt baravaridan kam bo'lmaganda;

renta (annuitet) to'lash shartnoma bo'yicha sug'urta davri boshlanishi sanasidan 12 oy o'tmasdan boshlanganda, bunda dastlabki rentani (annuitetni) to'lash boshlanadigan vaqtda haqiqatda to'langan sug'urta badallari summasi shartnoma bo'yicha sug'urta mukofotining yillik miqdoridan kam bo'lmasligi kerak va rentalarni (annuitetlarni) to'lash sanasiga haqiqatda jamlangan mablag'lar (zaxira) summasi ko'rsatib o'tilgan rentaning (annuitetning) to'rt baravaridan kam bo'lmaganda.

Mazkur bandning shartlari buzilganda yoxud shartnoma muddatidan oldin bekor qilinganda va sug'urtachi sug'urta badalini to'liq yoki qisman qaytarganda, qaytarilgan sug'urta badali sug'urtachi tomonidan soliqqa tortiladi.

16) soliq to'lovchining quyidagilarga yo'naltiriladigan, soliq solinishi lozim bo'lgan ish haqi va boshqa daromadlari:

O'zbekiston Respublikasining oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish (o'zining, yigirma olti yoshga to'lmagan farzandlarining yoki erining (xotinining) ta'lim olishi) uchun to'lov;

soliq bazasining 50 foizidan oshmagan holda, metsenatlik ko'magini ko'rsatish;

olingan ipoteka kreditlarini va ular bo'yicha hisoblangan foizlarni soliq davri davomida jami o'n besh million so'mgacha bo'lgan miqdorda qoplashga, basharti yakka tartibdagi uy-joyning yoki ko'p qavatli uydagi xonadonning qiymati uch yuz million so'mdan oshmasa hamda u dastlabki badalning va (yoki) ipoteka krediti bo'yicha foizlarning bir qismini qoplash uchun byudjetdan ajratilgan subsidiyalarni hisobga olgan holda olingan bo'lsa. Mazkur imtiyoz qarz oluvchiga va birga qarz oluvchilarga, imtiyoz olish huquqiga ega bo'lgan barcha soliq to'lovchilarga berilgan, soliq solinishi lozim bo'lgan daromadlarni kamaytirish summasi soliq davri davomida jami o'n besh million so'mdan oshmagan taqdirda, tatbiq etiladi;

fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Xalq bankidagi ixtiyoriy ravishda shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga;

17) jismoniy shaxslardan tekin (shu jumladan hadya shartnomalari bo'yicha) olingan ulushlar, paylar va aktsiyalar tarzidagi daromadlar, agar bu ulushlarni, paylarni va aktsiyalarni berish yaqin qarindoshlar o'rtasida amalga oshirilsa.

Yuridik shaxs tashkil etmagan chet el tuzilmasiga nisbatan yoki qaysi chet el yuridik shaxsi uchun ro'yxatdan o'tish mamlakatining qonun hujjatlariga muvofiq kapitalda ishtirok etish nazarda tutilmagan bo'lsa, o'sha chet el yuridik shaxsiga nisbatan nazorat qilish huquqi, agar bunday huquqlar ularni bir oilaning a'zolari va (yoki) yaqin qarindoshlar bo'lgan shaxslar o'rtasida o'tkazish natijasida olingan bo'lsa, daromad olish yoki daromadni tasarruf etish huquqining yuzaga kelishi deb e'tirof etilmaydi;

18) paxta yig'im-terimi bo'yicha qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilinadigan soliq to'lovchilarning bu ishlarni bajarganlik uchun olgan daromadlari;

19) soliq to'lovchi bo'lgan qimmatbaho metallar qidiruvchilarning qonun hujjatlarida belgilangan tartibda qazib olish yo'li bilan ega bo'lgan qimmatbaho metallarni realizatsiya qilishdan olgan daromadlari.

20) fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, kasaba uyushmalari, xayriya va ekologiya jamg'armalari tomonidan soliq to'lovchilarga beriladigan nafaqalar, shuningdek pul mablag'lari tarzidagi yordamning boshqa turlari, biroq soliq davri mobaynida o'n besh million so'mdan oshmagan holda.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 379-moddasiga muvofiq Soliq solishdan quyidagi jismoniy shaxslar ozod qilinadi:

1) chet davlatlar diplomatik vakolatxonalarining boshliqlari va xodimlari, konsullik muassasalarining mansabdor shaxslari, ularning o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lmasa — O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan, diplomatik va konsullik xizmati bilan bog'liq bo'lmagan daromadlaridan tashqari barcha daromadlari bo'yicha;

2) chet davlatlar diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalarining ma'muriy-texnik xodimlari hamda ularning o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa, — O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan, diplomatik va konsullik xizmati bilan bog'liq bo'lmagan daromadlaridan tashqari barcha daromadlari bo'yicha;

3) chet davlatlarning diplomatik vakolatxonalariga, konsullik muassasalariga xizmat ko'rsatadigan xodimlar tarkibiga kirgan shaxslar, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa — o'z xizmati yuzasidan oladigan barcha daromadlari bo'yicha;

4) chet davlatlar diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlarining uylarida ishlovchilar, agar ular O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa — o'z xizmati yuzasidan oladigan barcha daromadlari bo'yicha;

5) xalqaro nohukumat tashkilotlarining mansabdor shaxslari — agar ular O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lmasa, ularning ushbu tashkilotlarda olgan daromadlari bo'yicha.

Soliq kodeksining 380-moddasiga muvofiq ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning jami daromadini kamaytirish bo'yicha quyidagi soliq to'lovchilar qisman (daromadlar qaysi oyda olingan bo'lsa, o'sha oyda har bir oy uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 1,41 baravari miqdoridagi daromadlar bo'yicha) soliq solishdan ozod etiladi:

1) «O'zbekiston Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan shaxslar, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan shaxslar. Bu imtiyoz tegishincha «O'zbekiston Qahramoni» unvoni berilganligi to'g'risidagi guvohnoma, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni daftarchalari, orden daftarchasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) urush nogironlari va ishtirokchilari, shuningdek ularga tenglashtirilgan va doirasi qonun hujjatlarida belgilanadigan shaxslar. Bu imtiyoz urush nogironining (ishtirokchisining) tegishli guvohnomasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning yoxud boshqa vakolatli organning ma'lumotnomasi asosida, boshqa nogironlarga (ishtirokchilarga) nogironning (ishtirokchining) imtiyozlarga bo'lgan huquqi to'g'risidagi guvohnoma asosida beriladi;

3) bolalikdan nogironligi bo'lgan shaxslar, shuningdek I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar. Bu imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

4) sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanganligi, kontuziya bo'lganligi yoki shikastlanganligi oqibatida yoxud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning hamda ichki ishlar organlari xodimlarining ota-onalari va beva xotinlari (beva erlari). Bu imtiyoz «Halok bo'lgan askarning beva xotini (beva eri, onasi, otasi)» yoki «Ichki ishlar organlari halok bo'lgan xodimining beva xotini (beva eri, onasi, otasi)» shtampi qo'yilgan yoxud pensiya guvohnomasini bergan muassasa rahbarining imzosi va ushbu muassasa muhri bilan tasdiqlangan tegishli yozuvli pensiya guvohnomasi asosida beriladi. Agar mazkur shaxslar pensioner bo'lmasa, imtiyoz ularga sobiq SSSR Mudofaa vazirligi, Davlat xavfsizlik qo'mitasi yoki Ichki ishlar vazirligining, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati yoki O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Davlat xavfsizlik xizmati, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va boshqa harbiy xizmat nazarda tutilgan idoralarning tegishli organlari tomonidan berilgan harbiy xizmatchining yoki ichki ishlar organlari xodimining halok bo'lganligi to'g'risidagi ma'lumotnoma asosida beriladi. Sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yoki frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning yoxud ichki ishlar organlari xodimlarining beva xotinlariga (beva erlariga) imtiyoz faqat ular yangi nikohdan o'tmagan taqdirda beriladi;

5) ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor yolg'iz onalar. Bu imtiyoz har bir bola uchun fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlari tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotnoma asosida beriladi;

6) ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor hamda boquvchisini yo'qotganlik uchun pensiya olmaydigan beva ayol va beva erkaklar. Bu imtiyoz urning (xotinning) vafot etganligi to'g'risidagi guvohnoma, bolalar tug'ilganligi to'g'risidagi guvohnomalar, yangi nikohdan o'tmaganlik hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining boquvchisini yo'qotganlik uchun pensiya olinmasligi haqidagi ma'lumotnomasi taqdim etilgan taqdirda beriladi;

7) bolaligidan nogironligi bo'lgan shaxs, doimiy parvarishni talab etadigan farzandi bilan birga yashab, uni tarbiyalayotgan ota yoki ona. Bu imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki sog'liqni saqlash muassasasining doimiy parvarish zarurligini tasdiqlovchi tibbiy ma'lumotnomasi asosida beriladi.

380-moddada nazarda tutilgan soliq imtiyozlari tegishli hujjatlar taqdim etilgan taqdirda qo'llaniladi.

Soliq imtiyoziga bo'lgan huquq kalendar yil davomida vujudga kelgan taqdirda, soliq imtiyozi unga bo'lgan huquqlar vujudga kelgan paytdan e'tiboran qo'llaniladi.

Agar soliq to'lovchi 380-moddada nazarda tutilgan bir nechta asos bo'yicha soliq imtiyoziga doir huquqqa ega bo'lsa, unga xohishiga qarab faqat bitta soliq imtiyozi beriladi.

Soliq imtiyozini qo'llash soliq to'lovchining asosiy ish (xizmat, o'qish) joyi bo'yicha, asosiy ish joyi mavjud bo'lmagan taqdirda esa — yashash joyidagi soliq organlari tomonidan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliqni hisoblab chiqarish chog'ida amalga oshiriladi. Soliq imtiyoziga bo'lgan huquq yo'qotilgan taqdirda, soliq to'lovchi imtiyozga bo'lgan huquqni yo'qotgan paytidan e'tiboran o'n besh kun ichida bu haqda undan soliqni ushlab qoladigan yuridik shaxsga ma'lum qilishi kerak.

380-moddaning birinchi qismida sanab o'tilgan soliq imtiyozlari soliq to'lovchining foizlar va dividendlar tarzida olingan daromadlariga, shuningdek mol-mulkni ijaraga topshirishdan olingan daromadlariga nisbatan ham tatbiq etiladi. Agar foizlar va dividendlar asosiy ish joyi bo'yicha hisoblansa, soliq imtiyozini qo'llash asosiy ish joyi bo'yicha amalga oshiriladi. Agar foizlar va dividendlar asosiy bo'lmagan ish joyi bo'yicha hisoblansa, soliq imtiyozi jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish chog'ida soliq to'lovchining yashash joyidagi soliq organlari tomonidan qo'llaniladi. Shunga o'xshash tartib mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlarga nisbatan ham qo'llaniladi.

13.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha soliq stavkalari

O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi doirasida 2019 yil 1 yanvardan boshlab mehnatga haq to'lash fondiga soliq yukini kamaytirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan ish haqining oshirilishi, ishchilar sonini legallashtirilishi va yangi ish o'rinlarining yaratilishini ta'minlash hamda aholi real daromadlarini yanada oshirish maqsadida barcha fuqarolar uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining progressiv shkalasidan voz kechilib, O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 24 dekabrda O'RQ-508-son Qonuni 2-modda, 32-bandiga muvofiq Soliq kodeksining 181-moddasiga kiritilgan o'zgarishga asosan tekis (proportsional) yagona 12 foizlik stavkasi joriy etildi. Shundan 0,1 foizini shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga yo'naltiriladigan bo'ldi. Qolaversa, fuqarolarning mehnatga haq to'lash turidagi

daromadlaridan Byudjetdan tashqari pensiya jamg'armasiga ushlab qolinadigan sug'urta badallari bekor qilindi. Bugungi kunda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalarini soliq to'lovchilarning rezident va norezidentligi, daromadlarning shakllanish manbaiga qarab quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- O'zbekiston Respublikasi rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarning daromadlariga nisbatan soliq stavkasi;
- Jismoniy shaxslar ayrim toifalarining tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan daromadlariga nisbatan soliq stavkalari;
- O'zbekiston Respublikasi rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarning dividendlar va foizlar tariqasida oladigan daromadlariga nisbatan soliq stavkasi;
- norezident jismoniy shaxslarning O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlariga nisbatan soliq stavkalari;
- ayrim hollarda imtiyozli soliq stavkalari.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining stavkalari daromadlarga nisbatan ma'lum foiz ko'rinishida, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan jismoniy shaxslarning (ularning tanloviga ko'ra) daromadiga bog'liq bo'lmagan holda qat'iy summalar ko'rinishida bo'ladi. Shunga ko'ra rezident va norezident jismoniy shaxslar uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining stavkalari O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida alohida belgilab qo'yilgan.

1998-1999 yillarda jismoniy shaxslar daromadlaridan soliq besh pog'onali 15%, 25%, 35%, 40% va 45% shkala bo'yicha olingan bo'lsa, 2001-2014 yillardan boshlab uchta pog'onali, 2015-2018 yillardan esa to'rt pog'onali shkala bo'yicha undiriladi. (15-jadval).

Soliq kodeksining 381-moddasiga muvofiq **O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun soliq stavkalari quyidagicha:**

O'zbekiston Respublikasi rezidenti bo'lgan jismoniy shaxsning daromadlariga, agar 381 moddaning ikkinchi qismida boshqa qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, 12 foizlik soliq stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

Dividendlar va foizlar tarzidagi daromadlarga 5 foizlik soliq stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

15- jadval

2001-2022 yillarda daromad solig'ining stavkalari dinamikasi (% foizda)

Eng kam oylik ish haqining miqdori	2001 yil	2002 yil	2003 yil	2004 yil	2005 yil	2006 yil	2007 yil	2008 yil	2009 yil	2010 yil	2011 yil	2012 yil	2013 yil	2014 yil	2015 yil	2016-17	2018 yil	2019-22
1 barobar	12	13	13	13	13	13	13	13	12	11	10	9	8	7,5	7,5	8,5	7,5	12
2 barobar																		
3 barobar																		
4 barobar																		
5 barobar	25	23	22	21	21	20	18	18	17	17	16	16	16	16	17	17	16,5	12
6 barobar																		
7 barobar																		
8 barobar																		
9 barobar	36	33	32	30	30	29	25	25	22	22	22	22	22	22	23	23	22,5	12
10 barobar																		
10 barobaridan yuqori																		

Jismoniy shaxslarning – O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining daromadlariga solinadigan soliq stavkalari

Soliq kodeksining 382-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxsning O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlariga quyidagi soliq stavkalar bo'yicha soliq solinadi (16-jadval):

16- jadval

№	Soliq ob'ekti	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Dividendlar va foizlar	10
2.	Xalqaro tashishlarda transport xizmatlari taqdim etishdan olinadigan daromadlar (fraxtdan olinadigan daromadlar).	6
3.	Mehnat shartnomalari (kontraktlari) va fuqarolik-huquqiy xususiyatdagi shartnomalar bo'yicha olingan daromadlar	20*

*2022 yil 1 maydan O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxsning O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlariga 12

foizlik daromad solig'i stavkasi belgilandi ("Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to'g'risida"gi Prezident farmoniga asosan 08.04.2022 yil).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 17 yanvardagi "Kapital bozorini qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-90-son Qarori tasdiqlandi.

Unga ko'ra quyidagi imtiyozlar taqdim etiladi:

2022 yil 1 apreldan 2024 yil 31 dekabrga qadar:

▼ O'zbekiston rezidenti va norezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarning aksiyalar bo'yicha hisoblangan dividendlar tarzidagi daromadlari daromad solig'idan ozod qilinadi;

▼ O'zbekiston norezidenti bo'lgan yuridik shaxslarning aksiyalar bo'yicha hisoblangan dividendlar tarzidagi daromadlariga O'zbekiston rezidenti bo'lgan yuridik shaxslar singari foyda solig'ining 5 foiz stavkasi tatbiq etiladi;

▼ O'zbekiston rezidenti va norezidenti bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslarning xo'jalik jamiyatlari obligatsiyalari bo'yicha hisoblangan foizlar tarzidagi daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'idan ozod qilinadi.

2022 yil 1 iyuldan boshlab qimmatli qog'ozlarning birjadan tashqari uyushgan savdosida qimmatli qog'ozlarga doir bitimlar tuzilganda sotuvchi (emitent bundan mustasno) tomonidan foyda solig'i va daromad solig'i o'rniga bitim summasining 0,3 foizi miqdorida yig'im to'lanadi.

13.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblash va ushlab qolish tartibi

Soliq kodeksining 385-moddasiga muvofiq soliq quyidagilar tomonidan hisoblab chiqariladi va to'lanadi:

- 1) soliq to'lovchiga daromad to'laydigan soliq agentlari tomonidan;
- 2) soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda.

Soliq to'lovchilarning alohida toifalari soliqni:

Soliq kodeksining 392-moddasida belgilangan tartibda qat'iy belgilangan miqdorda to'lashni;

Soliq kodeksining 397-moddasida belgilangan tartibda jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya asosida to'lashni tanlashga haqli.

Soliq kodeksi 385-moddaning ikkinchi qismidagi qoidalar quyidagi toifadagi soliq to'lovchilarga tatbiq etiladi:

1) tovarlar (xizmatlar) realizatsiyasidan daromadi kalendar yilida yuz million so'mdan oshmaydigan yakka tartibdagi tadbirkorlarga. Agar kalendar yilida tovarlar (xizmatlar) realizatsiyasidan daromadi belgilangan miqdordan oshsa, yakka tartibdagi tadbirkor Soliq kodeksida nazarda tutilgan tartibda aylanmadan soliq yoxud qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'i to'lashga o'tadi.

3) yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik shaklida faoliyatni amalga oshirayotgan oila a'zolariga;

4) «Hunarmand» uyushmasi a'zolari bo'lgan hunarmandchilik faoliyati sub'ektlariga.

Soliq kodeksi 385-moddaning uchinchi qismida ko'rsatilgan soliq to'lovchilar soliq to'lash tartibini quyidagilar orqali tanlashga haqli:

1) tadbirkorlik sub'ektining davlat ro'yxatidan o'tkazilishi chog'ida tanlangan soliq to'lash tartibini ko'rsatish;

2) doimiy yashash joyi bo'yicha soliq organlariga joriy yilning 25 yanvaridan kechiktirmasdan tanlangan soliq to'lash tartibi to'g'risida bildirish xati taqdim etish.

Hisoblab chiqarilgan soliq summasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda hisoblangan jismoniy shaxslarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga o'tkaziladigan majburiy oylik badallar summasiga kamaytiriladi.

Soliq kodeksi 385-modda birinchi qismining 1-bandiga muvofiq yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliq soliq agenti tomonidan hisoblab chiqariladi va to'lov manbaida ushlab qolinadi.

Soliq kodeksining 386-moddasiga muvofiq soliqni to'lov manbaida hisoblab chiqarish, ushlab qolish va byudjetga o'tkazish majburiyati soliq to'lovchiga daromad

to'laydigan va soliq agentlari deb e'tirof etilgan quyidagi shaxslarning zimmasiga yuklatiladi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslariga;
- 2) yakka tartibdagi tadbirkorlarga;
- 3) O'zbekiston Respublikasida faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshiradigan O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan yuridik shaxslarga;
- 4) O'zbekiston Respublikasi norezidenti bo'lgan yuridik shaxslarning vakolatxonalariga;
- 5) Soliq kodeks 351-moddasi ikkinchi qismining 5-bandida ko'rsatilgan mol-mulkni sotib olgan jismoniy shaxslarga;
- 6) soliq to'lovchining mol-mulkini ishonchli boshqarishni amalga oshiruvchi ishonchli boshqaruvchiga.

Soliq kodeksi 386-modda birinchi qismining 5-bandida ko'rsatilgan shaxslar Soliq kodeksining 356-moddasida nazarda tutilgan tartibda soliqni hisoblab chiqarish, ushlab qolish va byudjetga o'tkazishni amalga oshiradi.

Soliq summasi ushlab qolinmagan taqdirda, soliq agenti ushlab qolinmagan summani va u bilan bog'liq penyani Soliq kodeksiga muvofiq byudjetga o'tkazishi shart.

Soliq agentlari jismoniy shaxsning talabiga binoan unga daromadlarining summalari va turlari haqida, shuningdek jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani summasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadigan shaklda ma'lumotnoma berishi shart.

Soliq kodeksining 388-moddasiga muvofiq soliq agentlari tomonidan soliqni hisoblab chiqarish va ushlab qolish tartibi belgilangan. Unga ko'ra soliq agentlari soliq hisobining registrlarida jismoniy shaxslarning ulardan soliq davrida olgan daromadlari, jismoniy shaxslarga to'lov manbaida qo'llanilgan soliq imtiyozlari, hisoblab chiqarilgan va ushlab qolingani soliqlar hisobini yuritadi.

Soliq hisobi registrlarining shakllari, ularda soliq hisobining tahliliy ma'lumotlarini hamda birlamchi hisobga olish hujjatlari ma'lumotlarini aks ettirish

tartibi soliq agenti tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqiladi. Mazkur shakllarda soliq to'lovchini identifikatsiya qilish imkonini beradigan ma'lumotlar, soliq to'lovchilarga to'lanadigan daromad turlari va to'lov manbaida unga qo'llanilgan soliq imtiyozlari, ularni to'lash sanasi, soliq to'lovchining maqomi, soliqni ushlab qolish va to'lash sanasi ko'rsatilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlarga soliq solish soliq agentlari tomonidan soliq bazasi hamda belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Soliq agentlari soliq to'lovchining Soliq kodeksining 387-moddasida ko'rsatilgan daromadlaridan hisoblangan soliq summasini ushlab qolishi shart.

Soliqning hisoblangan summasini soliq to'lovchidan ushlab qolish, soliq agenti soliq to'lovchiga to'layotgan har qanday pul mablag'lari hisobidan, bu pul mablag'lari soliq to'lovchiga yoki uning topshirig'iga binoan uchinchi shaxslarga to'lanayotganda amalga oshiriladi.

Soliqni hisoblab chiqarish va ushlab qolish ushbu bo'limda belgilangan soliq bazasi hamda soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda, daromad hisoblanishiga qarab, yil boshidan e'tiboran har oyda ortib boruvchi yakun bilan soliq to'lovchining ish joyi bo'yicha soliq agenti tomonidan amalga oshiriladi.

Asosiy bo'lmagan ish joyidan yoki boshqa soliq agentlaridan sovg'a, moddiy yordam va boshqa turlardagi yordam olgan jismoniy shaxslarning soliq summasini qayta hisob-kitob qilish jismoniy shaxs yillik jami daromadi to'g'risida deklaratsiya topshirganda soliq organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Yil mobaynida asosiy ish (xizmat, o'qish) joyi o'zgargan taqdirda, soliq to'lovchi joriy yilda o'ziga to'langan daromadlar va ushlab qolingan soliq summalari to'g'risidagi ma'lumotnomani yangi asosiy ish (xizmat, o'qish) joyidagi soliq agentiga dastlabki ish haqi hisoblanguniga qadar taqdim etishi shart. Ilgarigi ish (xizmat, o'qish) joyidan ma'lumotnoma taqdim etilmagan yoki soliq to'lovchining identifikatsiya raqami taqdim etilmagan taqdirda, tegishli imtiyozlar qo'llanilmagan holda ushlab qolinadi. Ma'lumotnoma va soliq to'lovchining identifikatsiya raqami

taqdim etilgan taqdirda, soliq summasi ilgari asosiy ish (xizmat, o'qish) joyida olingan daromadlar inobatga olingan holda qayta hisob-kitob qilinadi.

Yangi asosiy ish (xizmat, o'qish) joyida soliqni hisoblab chiqarish kalendar yil boshidan e'tiboran ilgarigi va yangi asosiy ish (xizmat, o'qish) joylaridan olingan jami daromaddan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Mehnat shartnomasi (kontrakt) bekor qilingandan keyin xodimga ilgarigi ish joyidan to'lov amalga oshirilganda, bunday to'lovlar tegishli soliq imtiyozlari qo'llanilmagan holda soliqqa tortiladi.

Jismoniy shaxslarning asosiy bo'lmagan ish joyidan olgan daromadlaridan soliqning yakuniy summasi jami yillik daromad to'g'risida taqdim etilgan deklaratsiyaning ma'lumotlari bo'yicha soliq organi tomonidan hisoblab chiqariladi.

Soliq kodeksining 389-moddasiga muvofiq soliq agentlari o'zlarining soliq bo'yicha hisobda turgan joydagi soliq organiga quyidagilarni taqdim etishi shart:

1) soliq davri tugaganidan keyin o'ttiz kun ichida — soliq organlariga to'lov manbaidan soliq solinmagan moddiy naf tarzida daromadlar olgan jismoniy shaxslar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadigan shakldagi ma'lumotnomani;

2) har oyda, hisobot davridan keyingi oyning o'n beshinchi kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa — yillik moliyaviy hisobotni taqdim etish muddatida hisoblangan va haqiqatda to'langan daromadlar summaları hamda ushlab qolingani soliqning summaları to'g'risidagi — O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadigan shakldagi ma'lumotlarni. O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan yuridik shaxslar yil yakunlari bo'yicha hisoblangan va amalda to'langan daromadlarning summaları hamda ushlab qolingani, soliq summaları to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobot yilidan keyingi yilning 25 martiga qadar taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari bo'lgan, xodimlari 25 nafardan ortiq bo'lgan alohida bo'linmalarga va (yoki) filiallarga ega soliq agentlari, bundan yirik soliq to'lovchilar mustasno, ushbu alohida bo'linmalar va (yoki) filiallar xodimlariga nisbatan 389-moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan soliq hisobotini — alohida bo'linmalar va (yoki) filiallar hisobda turgan joydagi soliq organiga taqdim etadi.

Soliq kodeksining 390-moddasiga muvofiq to'lov manbaida hisoblab chiqarilgan soliq summasi soliq to'lovchiga daromadlarni to'lash bilan bir vaqtda, lekin soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay soliq agenti tomonidan to'lanadi.

Daromadlar natura shaklida amalga oshirilganda soliq natura tarzidagi to'lov amalga oshirilgan oy tugaganidan keyin besh kun ichida to'lanadi.

Soliq kodeksining 391-moddasiga muvofiq, soliq agenti tomonidan soliq to'lovchining daromadidan ortiqcha ushlangan soliq summasi soliq to'lovchining yozma arizasiga asosan qaytarilishi lozim.

Soliq agenti tomonidan bir soliq davri ichida ortiqcha ushlangan soliq summasi qaytariladi.

Soliq to'lovchiga ortiqcha ushlangan soliq summasini qaytarish daromadlaridan bunday soliq agenti tomonidan ushlab qolinadigan soliq to'lovchi bo'yicha ham, boshqa soliq to'lovchilar bo'yicha ham kelgusi to'lovlar hisobidan byudjet tizimiga o'tkazilishi lozim bo'lgan ushbu soliq summasi hisobidan, soliq agenti soliq to'lovchining tegishli arizasini olgan kundan e'tiboran uch oy ichida soliq agenti tomonidan amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchiga ortiqcha ushlangan soliq summasini qaytarish soliq agenti tomonidan soliq to'lovchining arizasida ko'rsatilgan bankdagi hisobvarag'iga pul mablag'larini o'tkazish yo'li bilan naqd pulsiz shaklda amalga oshiriladi.

Soliq agenti bo'lmaganda yoxud ushbu bandning ikkinchi qismida belgilangan soliq davri tugaganda, soliq to'lovchi soliq davrining yakuniga ko'ra soliq deklaratsiyasini bir vaqtning o'zida taqdim etgan holda, ilgari soliq agenti tomonidan

ortiqcha ushlangan va byudjet tizimiga o'tkazilgan soliq summasini qaytarish to'g'risida soliq organiga ariza berishga haqli.

Soliq davrida O'zbekiston Respublikasining rezidenti maqomini olgan soliq to'lovchi ushbu soliq davrida norezident maqomida to'lagan soliq summasini qayta hisob-kitob qilishga va qaytarib olishga haqli. Soliq summasini soliq to'lovchiga qaytarish soliq to'lovchi Soliq kodeksining 397-moddasida belgilangan tartibda ko'rsatilgan soliq davri yakuniga ko'ra soliq deklaratsiyasini taqdim etgan taqdirda yashash joyi (turgan joyi) bo'yicha hisobga qo'yilgan soliq organi tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu deklaratsiyaga mazkur soliq davrida O'zbekiston Respublikasining rezidenti maqomini tasdiqlaydigan hujjatlar ilova qilinishi kerak.

Soliq agentlari tomonidan daromad solig'ini hisoblab chiqarish tartibi.

1-vaziyat: Pul shaklidagi daromadlarini hisobga olgan holda JShDS hisob kitobi:

Xodimga yanvar oyida hisoblangan ish haqi- 3 100 000 so'm.

Jami daromadi: 3 100 000 so'm

Soliq hisoblash: $3\,100\,000 \times 12\% = 372\,000$ so'm.

ShJBPH majburiy badallar summasi: $3\,100\,000 \times 0,1\% = 3\,100$ so'm.

Yanvar oyi uchun byudjetga: $372\,000 - 3\,100 = 368\,900$ so'm soliq summasi o'tkaziladi.

Xodimga: $3\,100\,000 - 372\,000 = 2\,728\,000$ so'm to'lanadi.

2-vaziyat: Har bir oy uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 1,41 baravari miqdoridagi imtiyozni hisobga olgan holda JShDS hisob kitobi:

Afg'on urushi qatnashchisi bo'lgan xodim:

Yanvar oyida hisoblangan ish haqi- 2 800 000 so'm.

Jami daromadi: 2 800 000 so'm.

Soliq solinadigan daromad hisob-kitobi: $2\,800\,000 - (679\,330 \times 1,41) = 1\,842\,145$ so'm.

Soliq hisoblash: $1\,842\,145 \times 12\% = 221\,057$ so'm.

ShJBPHga majburiy badallar summasi: $1\,842\,145 \times 0,1\% = 1\,842$ so'm.

Yanvar oyi uchun byudjetga: $221\,057 - 1\,842 = 219\,215$ so'm soliq summasi o'tkaziladi.

Xodimga: $2\,800\,000 - 221\,057 = 2\,578\,943$ so'm to'lanadi.

3-vaziyat: Moddiy yordam olinganda imtiyozni (mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 4,22 baravarigacha miqdorda) hisobga olgan holda JShDS hisob kitobi:

Xodimga yanvar oyida hisoblangan ish haqi- $1\,400\,000$ so'm.

Farzandli bo'lganligi munosabati bilan $2\,800\,000$ so'm moddiy yordam ko'rsatilgan.

Jami daromadi: $4\,200\,000$ so'm.

Soliq solinadigan daromad hisob-kitobi: $4\,200\,000 - 2\,800\,000 = 1\,400\,000$ so'm.

Soliq hisoblash: $1\,400\,000 \times 12\% = 168\,000$ so'm.

ShJBPHga majburiy badallar summasi: $1\,400\,000 \times 0,1\% = 1\,400$ so'm.

Yanvar oyi uchun byudjetga: $168\,000 - 1\,400 = 166\,600$ so'm soliq summasi o'tkaziladi.

Xodimga: $4\,200\,000 - 168\,000 = 4\,032\,000$ so'm to'lanadi.

4-vaziyat: Natura shaklidagi daromadlarni hisobga olgan holda JShDS hisob kitobi:

Yanvar oyida hisoblangan ish haqi- $1\,500\,000$ so'm.

Unga $2\,000\,000$ so'mlik kir yuvish mashinasi ham sovg'a qilingan.

Jami daromadi: $3\,500\,000$ so'm.

Ish beruvchidan soliq davri mobaynida mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 2,11 baravarigacha bo'lgan qiymatdagi natura shaklida olingan sovg'alar soliqqa tortilmaydi.

Soliq solinadigan daromad hisob-kitobi: $3\,500\,000 - (679\,330 \times 2,11) = 2\,066\,613,7$ so'm.

Soliq hisoblash: $2\,066\,613,7 \times 12\% = 247\,993,6$ so'm.

ShJBPHga majburiy badallar summasi: $2\,066\,613,7 \times 0,1\% = 2\,066$ so'm.

Yanvar oyi uchun byudjetga: $247\,993,6 - 2\,066 = 245\,927,6$ so'm soliq summasi o'tkaziladi.

Xodimga: $3\,500\,000 - 247\,993,6 = 3\,252\,006,4$ so'm to'lanadi.

Qisqacha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, mamlakat taraqqiyotining hozirgi bosqichi davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish jarayonlari soliq munosabatlari orqali tavsiflanadi. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining bir bo'g'ini hisoblanib, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida amalga oshirilayotgan soliq siyosati mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotiga sezilarli tarzda ta'sir etadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i eng barqaror soliq. Soliqning o'sish dinamikasi butun soliq tizimi bo'yicha soliqlarning o'sishiga mos keladi. Soliqning salmog'i barqaror. Soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- iqtisodiy faollikning tiklanishi, tegishincha, ish haqining o'sishi - o'rtacha ish haqi 2018 yildan buyon 177,7%ga oshdi;

- byudjet sektorida ish haqining eng kam miqdorini oshirish. Masalan, 2021 yilda 2020 yildagiga nisbatan o'rtacha 12,8%ga. 2021 yil boshidan byudjet tashkilotlarida 2020 yilda vaqtincha to'xtatilgan moddiy rag'batlantirish to'lovlarini qisman tiklash;

- asosan qat'iy belgilangan miqdorda soliq to'lovchi yakka tartibdagi tadbirkorlardan tushumlarning o'sishi – 2021 yilda 396,7 mlrd so'mni tashkil etdi, bu 2020 yildagiga nisbatan 110,4 mlrd so'mga ko'pdir.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lovchilar bo'lib kimlar hisoblanadi?
2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha soliq solish ob'ektiga nimalar kiradi ?
3. Jismoniy shaxslarning jami daromadi tarkibi nimalardan iborat ?
4. Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlarga qanday daromadlar kiradi?
5. Mulkiy daromadlar qanday daromadlardan iborat ?
6. Moddiy naf tarzidagi daromadlar bo'lib qanday daromadlar hisoblanadi?

7. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha qanday soliq imtiyozlari joriy etilgan ?
8. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha qanday soliq stavkalari belgilangan ?
9. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblash va ushlab qolish tartibi qanday ?

Testlar

1. Quyidagilarning qaysi biri soliq obyekti hisoblanadi?

- A. Daromad
- B. Mulk
- C. Oborotdagi mablag'
- D. Barchasi to'g'ri

2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i qaysi guruhga kiradi?

- A. Bevosita soliqlar
- B. Bilvosita soliqlar
- C. Resurs soliqlari
- D. O'zgaruvchan soliqlar.

3. Jismoniy shaxslar qanday holatda foyda solig'ini to'lashi mumkin?

- A. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida yillik aylanmasi bir milliard so'mdan oshgandan so'ng
- B. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida yillik aylanmasi 100 million so'mdan oshgandan so'ng
- C. Har qanday jismoniy shaxs ixtiyoriga ko'ra foyda solig'ini to'lashi mumkin
- D. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida yillik aylanmasi 5 million so'mdan oshgandan so'ng

4. O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkasi necha foiz?

- A. 12 foiz
- B. 13 foiz
- C. 15 foiz
- D. 9 foiz

5. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi tarkibi nimadan iborat?

- A. Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar, mulkiy daromadlar, moddiy naf tarzidagi daromadlar va boshqa daromadlar
- B. Mehnat haqi, mulkiy daromadlar
- C. Tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar, mehnat haqi
- D. Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar, mulkiy daromadlar, moddiy naf tarzidagi daromadlar

6. Jismoniy shaxslar daromad solig'i stavkasi qaysi stavka turiga mos keladi?

- A. Proportsional

- B. Progressiv
- C. Foizli
- D. Regressiv

7. 2018 yilda jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq stavkalari necha foiz etib belgilangan edi?

- A. 0%, 7,5%, 16,5%, 22,5%
- B. 9%, 16%, 22%
- C. 8%, 16%, 22%
- D. 13%, 23%, 33%

8. O'zini o'zi band qilgan shaxslar _____ orqali ro'yxatdan o'tishi mumkin.

- A. "Soliq" mobil ilovasi
- B. Soliq inspeksiyasiga borish
- C. Qo'ng'iroq qilish yoki xat yuborish
- D. Yagona darcha orqali

9. Jismoniy shaxslar tomonidan ijaraga berilgan mol-mulki uchun daromad solig'i necha foiz?

- A. 12%
- B. 7%
- C. 10%
- D. 20%

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Soliq maslahati to'g'risida»gi Qonuni, -T.: Xalq so'zi, 2006 yil, 21 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 bet
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik- T.:Sharq, 2009. 448 bet.
6. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 bet.
7. https://www.norma.uz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollar1
8. <http://www.mf.uz>
9. <http://www.stat.uz>
10. <http://www.soliq.uz>
11. <http://www.hisobot.uz>

XIV-bob. JISMONIY SHAXSLARNING YILLIK DAROMADLARINI DEKLARATSIYALASH TARTIBI

14.1. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadlarini deklaratsiyalashning mohiyati va tartibi

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi» nomli ma’ruzasida “....xalqaro amaliyotga muvofiq daromadlarning yillik deklaratsiyasi shakliga bosqichma-bosqich o’tish, moliya va statistika hisobotlari tizimini yanada soddalashtirish, jumladan, bunday hisobotlarni vakolatli davlat organlariga elektron shaklda taqdim etish kabi mexanizmlar hisobidan qo’llab-quvvatlash kabi masalalarga ahamiyat berish kerak”³³ligi haqida ta’kidlab o’tgan edilar.

Deklaratsiya - jismoniy shaxs tomonidan bir yilda turli manbalardan olingan daromadlar to’g’risida hujjat bo’lib, soliq to’lovchining istiqomat joyidagi soliq inspeksiyasiga taqdim etiladi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish davrida fuqarolarning jami yillik daromadlarini deklaratsiyalash tizimini bosqichma-bosqich joriy etish va uni xalkaro andozalar asosida takomillashtirish davr talabiga aylandi.

Bozor iqtisodiyoti va tadbirkorlik faoliyati erkinligi tamoyillari amal qilayotgan barcha iqtisodiyoti taraqqiy etgan mamlakatlarda fuqarolar tomonidan o’z daromadlarini majburiy deklaratsiyalash amaliyoti keng qo’llaniladi. Daromadlar to’g’risidagi deklaratsiyani to’ldirish fuqarolar tomonidan soliqlar to’lash chog’ida, shuningdek uy, yer maydonlari va ko’chmas mulk, qimmatbaho qog’ozlar hamda boshqa qimmatli buyumlarni xarid qilish bilan bog’liq yirik moliyaviy bitimlarni amalga oshirishda qat’iy shart hisoblanadi. Xullas, fuqarolar daromadlari manbalarining oshkoraligi, qonuniyligini tasdiqlash zarur bo’lgan joyda deklaratsiya talab qilinadi.

³³ Karimov I.A. «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi» O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 12 noyabrda qo’shma majlisidagi ma’ruzası. -T.: Xalq so’zi, 2010 yil., 13 noyabr, 1-bet

Rivojlangan mamlakatlarning deyarli hammasida hozirgi paytda davlat bilan aholi o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarda soliq deklaratsiyasi keng qo'llaniladi. Soliq deklaratsiyasiga ko'ra soliq to'lovchi sub'ekt ikki va undan ortiq ish joyida faoliyat ko'rsatsa, u keyingi yilning ma'lum davrigacha o'zining yil davomida olgan daromadini, uning manbalarini, soliqqa tortish ob'ekti bo'lgan mol-mulklarini o'zi yashab turgan tegishli soliq organlariga ko'rsatishlari lozim. Deklaratsiyada ko'rsatilgan har bir modda daromadining darajasi va mavjud soliqqa tortiladigan mulkning qiymatiga qarab oldindan belgilangan soliq stavkasida o'rnatiladi.

Xorijiy mamlakatlarda mavjud bo'lgan deklaratsiyalash tizimining asosiy sharti, bir tomondan, o'z daromadlari va ularning manbalari to'g'risida odamlarning o'zlari ixtiyoriy ravishda ma'lumot berishlaridir. Ikkinchi tomondan, deklaratsiya, mol-mulk xarid qilishga sarflangan pul mablag'larining manbalari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etmaslik uchun o'z daromadlarini atayin kamaytirib ko'rsatganligi yoki ularni yashirganligi uchun iqtisodiy jazo va jarimalarning qonun yo'li bilan mustahkamlangan, hatto, jinoiy javobgarlikka tortishgacha bo'lgan kuchli tizimi mavjuddir.

14.2. Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlar tarkibi

Deklaratsiya – soliq idoralariga soliq to'lovchi jismoniy shaxslar tomonidan topshiriladigan va o'z ichiga olingan daromadlar va ushbu daromadlar bilan bog'liq xarajatlar haqidagi ma'lumotlarni aks ettiradigan hamda soliq to'lovchining hisoblangan soliqlarni ixtiyoriy ravishda va belgilangan vaqtda davlat byudjetiga to'lashga majbur etadigan hujjat hisoblanadi³⁴.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 393-moddasiga muvofiq deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlarga O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining quyidagi daromadlari kiradi:

- 1) mulkiy daromadlar, agar bu daromadlarga to'lov manbaida soliq solinmagan bo'lsa;

³⁴ Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Sharq, 2009. 279-bet.

2) ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlar;

3) asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan moddiy naf tarzidagi daromadlar;

4) O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar;

5) soliq agentlari bo'lmagan manbalardan olingan daromadlar.

Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan jismoniy shaxslar tomonidan olingan daromadlar, ular tomonidan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliq to'lash tartibi tanlanganda;

soliq agenti tomonidan soliq ushlab qolinmagan soliq solinadigan boshqa daromadlar.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya, agar soliq to'lovchining asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan daromadlaridan soliq uning arizasi bo'yicha ushlab qolingani bo'lsa taqdim qilinmaydi, bundan ushbu modda birinchi qismining beshinchi xatboshisida ko'rsatilgan daromadlar mustasno.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan yoki joriy yilning 1 apreligacha rezidentga aylangan chet el jismoniy shaxsi, ushbu modda birinchi va ikkinchi qismlarining qoidalaridan qat'i nazar, ushbu Kodeksning 397-moddasida nazarda tutilgan tartibda va muddatlarda jami yillik daromadi to'g'risida deklaratsiya taqdim etadi.

Soliq kodeksining 394-moddada Ayrim toifadagi soliq to'lovchilar tomonidan olingan daromadlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari keltirilgan.

Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliq to'laydigan soliq to'lovchilar daromadlarni olish bilan bog'liq bo'lgan daromadlar va xarajatlar hisobini yuritishi shart hamda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan haqiqatda amalga oshirilgan va hujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlarni daromaddan chegirib tashlash huquqiga ega. Bunda soliq to'lovchilarning Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan jami daromadi tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya

qilinishidan olingan daromadlardan, shuningdek Soliq kodeksining 370-moddasida ko'rsatilgan boshqa daromadlardan iborat.

14.3. Mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlarga soliq solish tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 395-moddasiga ko'ra mualliflik haqi tarzida olingan daromadlarga soliq solish tartiblari keltirilgan.

Ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi tarzida daromad oluvchi soliq to'lovchilar bunday faoliyatni yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tmagan holda amalga oshirish huquqiga ega.

Ushbu moddaga muvofiq daromadlariga soliq solinadigan soliq to'lovchilar soliqni soliq organining yozma xabarnomasi asosida to'laydi.

Ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi olayotgan soliq to'lovchi daromadlar olish bilan bog'liq daromadlar va xarajatlar hisobini yuritishi shart hamda u ijodiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan, haqiqatda sarflangan va hujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlarni daromaddan chegirish huquqiga ega, lekin chegirma olingan jami daromad summasining 30 foizidan ko'p bo'lmasligi kerak.

Ijodiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarga quyidagilar kiradi:

ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratish hamda ulardan foydalanish uchun zarur materiallar sotib olishga doir xarajatlar;

faqat ilm-fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratish, nashr qilish, ijro etish yoki ulardan boshqacha tarzda foydalanish maqsadida foydalaniladigan bino va mol-mulk ijarasiga doir xarajatlar.

14.4. Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish va hisoblangan soliqni to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 396-moddasiga muvofiq jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi yozma arizasidan iborat bo'ladi.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyaga to'langan daromadlar va ushlab qolingani soliq summaları to'g'risida soliq agentining O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlangan shakldagi ma'lumotnomasi ilova qilinadi.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyaning shakli O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadi.

Soliq organi tomonidan soliq to'lovchi taqdim etgan jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyada to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasining kamayishiga olib keluvchi xatolar aniqlangan taqdirda, soliq organi jami yillik daromad haqidagi taqdim etilgan deklaratsiyada aniqlangan xatolar to'g'risida soliq to'lovchiga bildirish xati yuboradi.

Soliq organining xabarnomasini olgan soliq to'lovchi o'n kun ichida jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyaga zarur bo'lgan o'zgartirishlarni kiritishi shart.

Agar jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani o'zgartirish haqidagi ariza soliqni to'lash muddati o'tguniga qadar berilsa, soliq to'lovchi Soliq kodeksida belgilangan javobgarlikdan ozod etiladi.

Agar jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani o'zgartirish haqidagi ariza soliqni to'lash muddati o'tganidan keyin, lekin xatolar soliq organi tomonidan aniqlanguniga qadar berilsa, soliq to'lovchi soliqning yetishmayotgan summasini hamda unga tegishli penyani to'lagan taqdirda, javobgarlikdan ozod etiladi.

Soliq to'lovchi soliq organining taqdim etilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyada aniqlangan xato to'g'risidagi bildirish xatini olgan kun soliq organi tomonidan xato aniqlangan kun, deb hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 397-moddasiga muvofiq soliq to'lovchi jismoniy shaxslar daromadlari to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish tartibiga amal qiladilar.

Soliq to'lovchilar Soliq kodeksining 393-moddasida ko'rsatilgan daromadlar bo'yicha jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani, agar ushbu moddada

boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, doimiy yashash joyidagi soliq organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi.

Deklaratsiya qilinishi shart bo'lmagan daromadlarni olgan soliq to'lovchilar doimiy yashash joyidagi soliq organiga jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani ixtiyoriy ravishda taqdim etishi mumkin.

Har qanday ketma-ketlikdagi o'n ikki oylik davr ichida jami bir yuz sakson uch kun va undan ortiq muddat O'zbekiston Respublikasining tashqarisida turgan O'zbekiston Respublikasining fuqarolari O'zbekiston Respublikasiga qaytgan sanadan e'tiboran bir oydan kechiktirmay doimiy yashash joyidagi soliq organiga O'zbekiston Respublikasidagi va uning tashqarisidagi manbalardan olgan daromadlari bo'yicha jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani ixtiyoriy ravishda taqdim etishi mumkin. Bunda O'zbekiston Respublikasidan tashqarida olingan daromadlar bo'yicha jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasining soliq rezidenti deb e'tirof etish mezonlariga muvofiq kelmagan davr uchun soliq to'lanmaydi.

Grant olgan soliq to'lovchi jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani topshirayotganda grant bo'yicha olingan daromad summasini, soliq miqdorini ko'rsatadi, shuningdek vakolatli organning tegishli xulosasini ilova qiladi.

Mol-mulkini ijaraga berishdan to'lov manbaida soliq solinmaydigan daromadlar olayotgan soliq to'lovchilar, shuningdek Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan va jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliq to'laydigan jismoniy shaxslar jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani belgilangan muddatlarda taqdim etish bilan bir qatorda dastlabki tarzdagi deklaratsiyani ham quyidagi muddatlarda taqdim etadi:

1) mol-mulkni ijaraga berishdan daromad oladigan soliq to'lovchilar — ijaradan daromadlar paydo bo'lgan kundan e'tiboran birinchi oy tugaganidan keyin besh kun muddatda;

2) Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan, jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliqni to'laydigan jismoniy shaxslar — joriy yilning 1 fevralidan kechiktirmay. Yangi ro'yxatdan o'tgan tadbirkorlik

sub'ektlari — tadbirkorlik sub'ekti davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oyning oxiriga qadar dastlabki deklaratsiyani taqdim etadi.

Ko'chmas mulkning ijara shartnomasi soliq organlarida hisobga qo'yilayotganda dastlabki deklaratsiya taqdim etilmaydi.

Mol-mulknii ijaraga berishdan daromad olish tugagan taqdirda soliq to'lovchi doimiy yashash joyidagi soliq organini bu haqda yozma shaklda xabardor etadi.

Joriy yilning 1 apreliga qadar O'zbekiston Respublikasining rezidentiga aylangan chet ellik jismoniy shaxs oldingi soliq davri uchun jami yillik daromadi to'g'risida deklaratsiya topshiradi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan chet ellik jismoniy shaxs ushbu bobda belgilangan tartibga muvofiq soliq solinishi lozim bo'lgan daromad keltirayotgan faoliyatini kalendar yili ichida tugatgan va O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga chiqib ketayotgan bo'lsa, uning O'zbekiston Respublikasi hududida turgan davrda joriy soliq davrida haqiqatda olgan daromadlari to'g'risidagi deklaratsiya bu jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga chiqib ketishidan bir oy avval taqdim etilishi lozim. Agar O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan chet ellik jismoniy shaxs joriy yilning 1 fevraliga qadar chet elga doimiy yashashga chiqib ketsa, joriy yil uchun daromadlar bo'yicha deklaratsiya taqdim etilmaydi.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya bo'yicha hisoblangan va taqdim etish tartibi ushbu moddaning to'qqizinchi qismida belgilangan soliqni to'lash deklaratsiya taqdim etilgan sanadan e'tiboran o'n besh kun ichida amalga oshiriladi.

Agar soliq to'lovchi jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etmagan bo'lsa, shuningdek oldin taqdim etilgan deklaratsiyada noto'g'ri ma'lumotlar aniqlangan va (yoki) soliq to'lovchi tomonidan jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyaning o'zgarganligi haqidagi arizani ushbu Kodeks 396-moddasining oltinchi qismida belgilangan muddatlarda taqdim etmagan taqdirda, soliq organi soliq summasini o'zidagi mavjud axborot asosida hisoblashga va to'lanishi lozim bo'lgan, hisoblangan soliq summasi to'g'risida soliq to'lovchiga o'n kunlik muddatda to'lov xabarnomasini topshirishga haqli. Soliq to'lovchi tomonidan

jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya yoki to'g'rilangan deklaratsiya taqdim etilgan taqdirda, soliqning yakuniy summasi ushbu deklaratsiyani hisobga olgan holda aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslar jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyaning ma'lumotlariga ko'ra hisoblab chiqarilgan soliqni o'tgan soliq davridan keyingi yilning 1 iyunidan kechiktirmay to'laydi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslar hisoblab chiqarilgan soliqni chet davlatda joylashgan bank hisobvarag'idan chet el valyutasida to'lashi mumkin. Bunda milliy valyutada ifodalangan soliq O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki tomonidan belgilangan soliq to'langan sanadagi kurs bo'yicha chet el valyutasida qayta hisoblab chiqariladi.

Mol-mulkni ijaraga berishdan daromad oladigan jismoniy shaxslar, shuningdek Soliq kodeksi 385-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida soliq to'lovchi jismoniy shaxslar soliqni taqdim etilgan dastlabki deklaratsiya yoki soliq organining xabarnomasi asosida, daromad olingan oydan keyingi oyning o'n beshinchi kunigacha har oyda to'laydi. Yil tugagach, soliqning yillik summasi haqiqatda olingan daromad bo'yicha hisoblab chiqariladi. Bu summa bilan yil mobaynida to'langan summalar o'rtasidagi farq kelgusi yilning 1 iyunidan kechiktirmay soliq to'lovchidan undirilishi yoki unga qaytarilishi lozim.

Quyidagilar soliq to'langan sana deb hisoblanadi:

soliq soliq agentlari yoki jismoniy shaxslar tomonidan bankdagi hisobvarag'idan to'langan taqdirda — bankdagi hisobvarag'idan mablag'lar hisobdan chiqarilgan kun; jismoniy shaxslar tomonidan naqd pul mablag'lari kiritilgan taqdirda — bank kassasiga mablag'lar to'langan sana.

Soliq organlari tomonidan hisoblab chiqariladigan soliqni to'lash to'lov xabarnomasida ko'rsatilgan muddatlarda amalga oshirilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 30 dekabrda "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-742-sonli Qonunining 8-ilovasiga

muvofig 2022 yil uchun, mol-mulkni ijaraga beruvchi jismoniy shaxslar uchun ijara to'lovining eng kam stavkalari belgilandi.

17-jadval

T/r	Ijaraga beriladigan mol-mulk turi	Belgilangan stavka miqdorini tavsiflovchi ko'rsatkich	Oylik ijara to'lovi stavkalarining eng kam miqdorlari, so'mda		
			Toshkent shahri	Nukus sh. va vil. markaz/idagi shahar	boshqa aholi punkt/i
1.	Uy-joylar:				
	turar joy	umumiy maydonning 1 kv. metri uchun	15 500	9 500	4 000
	noturar joy		32 000	18 500	7 500
2.	Avtomobil transporti:				
	engil avtomobil (yo'lovchilar, bagaj tashishga mo'ljallangan hamda haydovchi o'rnini hisoblamaganda, o'rindiqlari soni		630 000		
	mikroavtobuslar, avtobuslar va yuk avtomobillari		1 250 000		

Jumladan, jismoniy shaxslar tomonidan turar joyni ijaraga berishda 1 kv.metr uchun Toshkent shahrida - 15500 so'm, Nukus shahri va viloyatga bo'ysunuvchi shaharlarda - 9500 so'm va boshqa aholi punktlarida 4000 so'm eng kam ijara haqi miqdorlari belgilandi. Noturar joylarni ijaraga berishda ham shunday tartib joriy etilib, 1 kv.metr uchun Toshkent shahrida - 32000 so'm, Nukus shahri va viloyatga bo'ysunuvchi shaharlarda - 18500 so'm va boshqa aholi punktlarida – 7500 so'm miqdorda belgilandi.

Shuningdek, engil avtomobillarga (yo'lovchilar, yuk tashish uchun mo'ljallangan va o'rindiqlari soni haydovchini hisobga olmagan holda 8 ta joydan ko'p bo'lmagan avtotransport vositasi) 1 avtotransport vositasi uchun - 630 ming so'm, mikroavtobuslar, avtobuslar va yuk avtomobillarga esa 1 avtotransport vositasi uchun – 1250 ming so'm miqdorida belgilandi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 399-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasidan tashqarida to'langan, jismoniy shaxslardan —

O'zbekiston Respublikasining rezidentlaridan olinadigan daromad solig'i summalari O'zbekiston Respublikasida soliq to'lashda Soliq kodeksining 342-moddasida nazarda tutilgan tartibda hisobga olinadi.

Soliqni hisobga olish soliq davri yakuni bo'yicha jismoniy shaxs tomonidan taqdim etilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida amalga oshiriladi.

14.5. O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari va norezidentning daromadlaridan ushlab qolingani soliqni qaytarish tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 400-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarning daromadlariga soliq solish to'lov manbaida to'lovlar O'zbekiston Respublikasining ichkarisida yoki tashqarisida qilinganligidan qat'i nazar amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarning daromadlariga O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarini hisobga olgan holda soliq solinadi, bundan soliqni undirish o'zarolik printsipli bo'yicha tugatilishi yoki cheklanishi mumkin bo'lgan hollar mustasno.

O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxsga daromatlarni to'lash to'lov manbaida soliqni ushlab qolmasdan yoki ushbu Kodeksning 6-moddasiga muvofiq ikkiyoqlama soliq solishga yo'l qo'ymaslik masalalarini tartibga soluvchi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi qoidalariga va xalqaro shartnomalar bo'yicha soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashning oldini olishga doir maxsus qoidalarga muvofiq pasaytirilgan stavkani qo'llagan holda amalga oshiriladi.

Soliq summasi ushlab qolinmaganligi yoki O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomasining qoidalari g'ayriqonuniy tarzda qo'llanilishi mazkur soliq ushlab qolinmasligiga yoki to'liq ushlab qolinmasligiga sabab bo'lgan taqdirda, Kodeksning ushbu bo'limiga muvofiq soliq agenti deb e'tirof etilgan shaxslar tomonidan ushlab qolinmagan soliq summasini va u bilan bog'liq penya summasini qonunchilikka muvofiq byudjetga kiritilishi shart.

Soliq kodeksining qoidalariga muvofiq soliq agenti tomonidan O'zbekiston Respublikasining norezidenti daromadlaridan hisoblab chiqarilgan soliq summasi undan ushlanmasdan o'z mablag'lari hisobidan to'langanda, soliq agentining soliqni to'lov manbaidan ushlab qolish va ko'chirib berish majburiyati bajarilgan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 401-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi norezidentining daromadlaridan ushlab qolingani soliqni qaytarish tartibi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining tegishli xalqaro shartnomasi qo'llanishi huquqiga ega bo'lgan norezident jismoniy shaxs tomonidan O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromatlardan soliq ushlab qolingani va byudjetga to'langan taqdirda, bunday norezident Soliq kodeksining 12-bobida nazarda tutilgan tartibda to'langan soliqni qaytarib olish huquqiga ega.

Qisqacha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, respublikamizda aholining real daromadlarini ko'paytirish va uni erkin tasarruf etish uchun barcha shart-sharoit yaratilgan. Jumladan, amaldagi mehnat qonunchiligiga ko'ra, jismoniy shaxslar asosiy ish joyidan tashqari, boshqa korxona yoki tashkilotda o'rindoshlik asosida, shuningdek, o'ziga tegishli mol-mulkni ijaraga berish, qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatlar bilan shug'ullanib cheklanmagan miqdorda daromad olishlari mumkin.

Bu daromad esa deklaratsiya asosida soliqqa tortilib, u O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi va hamda boshqa qonun hujjatlarida belgilangan me'yorlar asosida tartibga solinadi.

O'zbekiston soliq qonunchiligida bir necha manbadan daromad oladigan jismoniy shaxslar uchun daromadlari to'g'risida deklaratsiya to'ldirib, soliq organiga taqdim etish majburiyati belgilangan. Deklaratsiyada yillik jami daromadi va ushlab qolingani daromad solig'i summasi ko'rsatiladi. Soliq organi xodimlari deklaratsiyada ko'rsatilgan ma'lumotlar asosida qayta hisob-kitob qilib, to'lanishi kerak bo'lgan

soliq summasini aniqlaydilar va u to'langan soliq summasidan ko'p bo'lgan taqdirda farqini undirib oladilar.

Jismoniy shaxslar daromadlar bo'yicha jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 aprelidan kechiktirmay taqdim etadilar va daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyaning ma'lumotlari asosida hisoblab chiqarilgan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini o'tgan soliq davridan keyingi yilning 1 iyunidan kechiktirmay to'laydilar.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Jismoniy shaxslarni yillik daromadlarini deklaratsiyalash tartibini tushuntirib bering ?
2. Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlar tarkibiga qaysi daromadlar kiradi?
3. Mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlarga qanday tartibda soliq solinadi?
4. Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya qanday rasmiylashtiriladi?
5. Daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish va to'lash tartibi qanday?
6. Chet ellik jismoniy shaxslarning daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat ?

Testlar

1.O'zbekiston Respublikasi rezidentiga aylangan chet ellik jismoniy shaxs jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani qachon taqdim etadi ?

A) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi

B) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 10 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi

C) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 15 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi

D) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 20 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi

2. Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya :

A) Soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi yozma arizasidan iborat bo'ladi.

B) Soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi kredit arizasidan iborat bo'ladi.

C) Soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi to'lov arizasidan iborat bo'ladi.

D) Soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi murojaatidan iborat bo'ladi.

3. Soliq to'lovchilar daromadlar bo'yicha jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani qachon taqdim etadi ?

A) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 aprelidan kechiktirmay taqdim etadi

B) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 yanvardan kechiktirmay taqdim etadi

C) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 fevraldan kechiktirmay taqdim etadi

D) Doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 dekabrda kechiktirmay taqdim etadi

4. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi tarkibi nimadan iborat?

A) Mehnat haqi, mulkiy daromadlar

B) Tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar, mehnat haqi

S) Mehnat haqi, boshqa daromadlar

D) Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar, mulkiy daromadlar, moddiy naf tarzidagi daromadlar, boshqa daromadlar

5. O'zbekiston rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar deklaratsiyani qaysi sanagacha taqdim etishlari lozim?

A) 1 aprel

B) 1 may

C) 1 iyun

D) 1 sentyabr

6. O'zbekiston rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar deklaratsiya bo'yicha hisoblangan daromad solig'ini qaysi sanagacha to'lashlari lozim?

A) 1 aprel

B) 1 may

C) 1 iyun

D) 1 sentyabr

7. Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadiga qanday daromadlar kiradi?

A) dividend, mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar;

B) mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar;

C) tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar;

D) moddiy naf tarzidagi daromadlar.

8. Quyida keltirilayotganlarning qaysi biri soliq majburiyati tushunchasini ifodalaydi?

A) Soliq to'lovchining soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq yuzaga keladigan majburiyati

B) Soliqlar va yigimlarni bo'lib-bo'lib to'lashi

C) Soliq davriga amal qilishi

D) Soliq solish ob'ektlari va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni aniqlash buyicha hisobotlar topshirilishi

9. Soliq agenti deb kimga aytiladi?

A) Yuridik va jismoniy shaxslardan soliqni ushlab qolib, davlat byudjetiga o'tkazib beruvchi yuridik shaxslar;

B) Soliq to'lovchilardan soliq to'lovlarning yig'ib oluvchi jismoniy shaxs;

C) Soliq to'lovchilardan soliq to'lovlarni byudjetga o'tkazib beruvchi yuridik va jismoniy shaxslar;

D) Yollanib ishlovchilarning solig'ini hisoblovchi yuridik va jismoniy shaxslar.

10. STIR (INN) raqami deganda nimani tushunasiz?

A) faqat ishga joylashayotganda DSI tomonidan beriladigan raqam;

B) faqat davlat ishida va tadbirkorlik bilan shug'ullanishda DSI tomonidan beriladigan soliq raqami;

C) soliq to'lovchilarni Davlat Soliq Reestrda kodlashtirishning yagona tizimi;

D) Davlat Soliq Reestrda YuSh va JShlarni daromadlarini hisobini yuritish uchun beriladigan raqam.

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Soliq maslahati to'g'risida»gi Qonuni, -T.: Xalq so'zi, 2006 yil, 21 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 bet
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik- T.:Sharq, 2009. 448 bet.
6. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 bet.
7. <http://www.mf.uz>
8. <http://www.stat.uz>
9. <http://www.soliq.uz>
10. <http://www.hisobot.uz>

XV-bob. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN MOL-MULK SOLIG'I

15.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati, me'yoriy-huquqiy asoslari va davlat byudjeti daromadlaridagi salmog'i

O'zbekistonda mol-mulk solig'i joriy qilinishidan asosiy maqsad davlat byudjetini doimiy va barqaror daromadini ta'minlash, salmog'ini oshirish hamda jismoniy shaxslarning mavjud mol-mulklaridan samarali va o'z o'rnida foydalanish hisoblanadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 7 maydagi "Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'g'risida"gi Qonuniga asosan joriy qilingan bo'lib, bu soliq turi O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida 1994 yil 1 yanvardan joriy qilingan. 2002 yil 1 yanvargacha soliqqa tortiladigan mol-mulklar ro'yxati 2 qismdan iborat bo'lgan:

1. Ko'chmas mulklar (uy joy, kvartira, garaj, dala xovli, chorbog' uylar, bino va inshootlar);

2. O'zi yurar transportlar (soliqqa tortiladigan mol-mulkning ushbu 2-qismi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 31 dekabrda 490-sonli qaroriga muvofiq mol-mulk solig'ining soliqqa tortish ob'ektidan chiqarildi va uning o'rniga egri soliq sifatida "Jismoniy shaxslarning transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun soliq" joriy qilindi).

Hozirgi vaqtda mol-mulk solig'ining huquqiy asosi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari hamda boshqa soliq qonunchiligi bilan bog'liq bo'lgan hujjatlar hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining ulushi yuqori salmoqqa ega emas. Hozirgi vaqtda ushbu soliqning tushumi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining solikli daromadlarida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq tushumlarini qo'shib hisoblaganda 1,5 – 2,1 foiz oraliqni tashkil etayotganligini quyidagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin (18-19-jadvallar):

18- jadval

Davlat byudjetida Resurs soliqlari va mol-mulk solig'ining 2019-2021 yillardagi
ijrosi haqidagi ma'lumot

mlrd so'm

	2019 yil		2020 yil		2021 yil		O'sish 2021/2019
	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	%da
Davlat byudjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		146,8
shu jumladan:							
3. Resurs soliqlari va mol-mulk solig'i	19 681	17,5	21 257	16,0	23 036	14,0	117,1

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari.

18-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki davlat byudjetiga resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlardan tushum 2019 yilda 19681,0 mlrd. so'mni, 2020 yilda ushbu soliqlardan tushum 21257,0 mlrd. so'mni, 2021 yilda ushbu soliqlardan tushum 23036,0 mlrd. so'mni tashkil qilgan. 2022 yilda esa resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlardan tushadigan tushum 25690,4 mlrd. so'mni tashkil qilishi prognoz qilingan. Ularning davlat byudjeti daromadlari tarkibidagi salmog'i 2019 yilda 17,5 foizni, 2020 yilda 16,0%ni, 2021 yilda 14,0%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022 yilda 12,8%ni tashkil etishi rejalashtirilgan.

19- jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti tizimida mol-mulk solig'ini tutgan
o'rni³⁵

	2019 yil		2020 yil		2021 yil		O'sish 2021/2019
	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	%da
Davlat byudjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		146,8
shu jumladan:							
3. Resurs soliqlari va mol-mulk solig'i	19 681	17,5	21 257	16,0	23 036	14,0	117,1
3.1 Mol-mulk solig'i	2 360	2,1	1 974	1,5	2 457	1,5	104,1

³⁵ <http://www.mf.uz> –O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022 yilda davlat byudjetining daromadlar qismida resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari 25690,4 mlrd. so'mni tashkil etishi rejalashtirilgan. Shundan, mol-mulk solig'i 3217,7 mlrd. so'mni tashkil qilib, uning davlat byudjeti daromatlari tarkibidagi salmog'i 1,6 foizni, resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari tarkibida esa 12,5 foizni tashkil etishi bashorat qilingan.

15.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 418-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) Mulkida Soliq kodeksining 419-moddasiga muvofiq soliq solish ob'ekti deb tan olinadigan mol-mulki bo'lgan jismoniy shaxslar, shu jumladan chet el fuqarolari (agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa);

2) shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari.

Agar mol-mulk mulkdorining joylashgan yerini aniqlash imkoni bo'lmasa, shuningdek ko'chmas mulk mulkdori vafot etgan taqdirda, bu mulk qaysi shaxsning egaligida va (yoki) foydalanishida bo'lsa, o'sha shaxs soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 419-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini soliq solish ob'ekti bo'lib O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan quyidagi mol-mulklar hisoblanadi:

- 1) uy-joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari;
- 2) tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk ob'ektlari;
- 3) qurilishi tugallanmagan yashash uchun mo'ljallanmagan ob'ektlar.

Qurilishi tugallanmagan yashash uchun mo'ljallanmagan ob'ektlarga ushbu ob'ektni qurishga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda qurilishi tugallanmagan ob'ektlar, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan

bo'lsa, ushbu ob'ektning qurilishiga vakolatli bo'lgan organning ruxsatnomasi olingan oydan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan ob'ektlar kiradi;

4) ko'p kvartirali uylarga uzviy bog'liq bo'lgan avtomashina turar joylari, shuningdek boshqa imoratlar, binolar va inshootlar.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 420-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini soliq solinadigan bazasi bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish ob'ektlarining kadastr qiymati;

Soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi qirq ikki million so'mdan kam bo'lishi mumkin emas.

2) jismoniy shaxslarning mol-mulkini baholash bo'yicha vakolatli organ tomonidan aniqlangan soliq solish ob'ektining bahosi mavjud bo'lmagan taqdirda, mol-mulkning qonun hujjatlari bilan belgilanadigan shartli qiymati (Toshkent va Nukus shaharlarida, shuningdek viloyat markazlarida — qirq ikki million summaning besh baravari miqdorida, boshqa shaharlarda va qishloq joylarda esa — ikki baravari miqdorida soliq bazasi hisoblanadi).

Bitta jismoniy shaxs bir nechta soliq solish ob'ekti bo'yicha to'lovchi bo'lgan taqdirda, soliq solinadigan baza har bir ob'ekt bo'yicha alohida-alohida hisoblab chiqiladi.

15.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 421-moddasiga muvofiq quyidagilarning mulkida bo'lgan mol-mulkka soliq solishdan ozod etiladi:

1) «O'zbekiston Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolarning. Mazkur imtiyoz tegishincha «O'zbekiston Qahramoni» unvoni berilganligi to'g'risidagi guvohnoma, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni

daftarchalari, orden daftarchasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonunchilik bilan belgilanadigan ularga tenglashtirilgan shaxslar.

Mazkur imtiyoz urush nogironining (qatnashchisining) tegishli guvohnomasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning yoxud boshqa vakolatli organning ma'lumotnomasi asosida, boshqa nogironlarga (qatnashchilarga) esa nogironning (qatnashchining) imtiyozlarga bo'lgan huquqi to'g'risidagi guvohnoma asosida beriladi;

3) sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoxud harbiy xizmatning yoki ichki ishlar organlaridagi va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasidagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanganligi, kontuziya yoki mayib bo'lganligi oqibatida yoxud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning hamda ichki ishlar organlari va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi xodimlarining ota-onalari hamda beva xotinlari (beva erlari).

Ushbu imtiyoz «Halok bo'lgan askarning beva xotini (beva eri, onasi, otasi)» yoki «Ichki ishlar organlari halok bo'lgan xodimining beva xotini (beva eri, onasi, otasi)», «O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi halok bo'lgan xodimining beva xotini (beva eri, onasi, otasi)» shtampi qo'yilgan yoxud pensiya guvohnomasini bergan muassasa rahbarining imzosi va ushbu muassasa muhri bilan tasdiqlangan tegishli yozuvli pensiya guvohnomasi asosida beriladi.

Agar mazkur shaxslar pensioner bo'lmasa, soliq imtiyozi ularga sobiq SSSR Mudofaa vazirligi, Davlat xavfsizlik qo'mitasi yoki Ichki ishlar vazirligining, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat xavfsizlik xizmati, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining tegishli organlari va harbiy xizmat nazarda tutilgan boshqa idoralar tomonidan berilgan harbiy xizmatchining

yoki ichki ishlar organlari va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi xodimining halok bo'lganligi to'g'risidagi ma'lumotnoma asosida beriladi.

Tegishincha sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasidagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yoxud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning yoki ichki ishlar organlari va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi xodimlarining beva xotinlariga (beva erlariga) soliq imtiyozi faqat ular yangi nikohdan o'tmagan taqdirda beriladi.

4) energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan turar joylarda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanuvchi shaxslar qayta tiklanadigan energiya manbalari o'rnatilgan oydan e'tiboran uch yil muddatga;

5) yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar. Mazkur imtiyoz yetim bolalarga va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarga davlat tomonidan ajratiladigan uy-joy uchun ular yigirma uch yoshga to'lguniga qadar amal qiladi.

Mazkur imtiyoz energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan holda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida energiya ta'minoti tashkilotlari tomonidan berilgan ma'lumotnoma asosida taqdim etiladi.

Quyidagi jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan mol-mulk oltmish kvadrat metr doirasida soliq solishdan ozod qilinadi (*bunda shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, yuqorida keltirilgan shaxslar, odatda, mehnatga layoqatli farzandlari bilan yashaydi. Shu nuqtai nazardan mazkur normaning kiritilishi imtiyozlarning manzilliligini ta'minlab beradi*):

1) o'n nafar va undan ortiq bolalari bor ota-onalaridan birining. Mazkur imtiyoz fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining bolalar borligini tasdiqlovchi ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) pensionerlarning. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi asosida beriladi;

3) I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarning. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

421-moddada ko'rsatib o'tilgan soliq imtiyozlariga ega bo'lgan shaxslar soliq imtiyozini olishga bo'lgan huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni soliq solish ob'ekti joylashgan yerdagi soliq organlariga mustaqil ravishda taqdim etadi.

421-moddada belgilangan soliq imtiyozlari mulkdorning tanloviga ko'ra faqat bitta yashash uchun mo'ljallangan ko'chmas mulk ob'ektiga tatbiq etiladi, bundan 421-modda birinchi qismining 4-bandida ko'rsatilgan shaxslar mustasno.

Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkalari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 422-moddasiga muvofiq soliq solish ob'ektlari jismoniy shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanilgan yoxud ular yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berilgan taqdirda, shuningdek jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan yashash uchun mo'ljallanmagan joylar bo'yicha jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i yuridik shaxslar uchun belgilangan stavka (2022 yilda 1,5%) bo'yicha to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 422-moddasiga muvofiq 2020-2022 yillarda jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilangan (20-jadval):

20-jadval

Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkasi³⁶

N	Soliq solinadigan ob'ektlarning nomi	Mol-mulkning kadastr qiymatiga nisbatan soliq stavkasi (%da)		
		2020 yil	2021 yil	2022 yil
1.	Uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari (umumiy maydoni 200 kv.mgacha bo'lganlarini qo'shib hisoblaganda), ko'p kvartirali uylarga uzviy bog'liq avtomashina turar joylari, shuningdek boshqa imoratlar, binolar va inshootlar	0,2	0,23	0,25
2.	Shaharlarda joylashgan uy-joylar va kvartiralar, umumiy maydoni:			
	200 kv. m dan oshiq va 500 kv. m gacha bo'lgan	0,25	0,3	0,33
	500 kv. m dan ortiq bo'lgan	0,35	0,4	0,44

³⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida»gi tegishli qarorlari

3.	Boshqa aholi punktlarida joylashgan, umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq bo'lgan uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari	0,25	0,3	0,33
4.	Tadbirkorlik faoliyati uchun yoxud yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berishda foydalaniladigan soliq solish ob'ektlari, shuningdek tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromadlar olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk ob'ektlari		2,0	1,5

Jismoniy shaxslar mol-mulkini baholash bo'yicha organlar belgilagan kadastr qiymati bo'lmasa, soliq undirish uchun Toshkent shahri va viloyat markazlarida 210,0 mln so'm (42*5), boshqa shaharlar va qishloq joylarda - 84,0 mln so'm (42*2) miqdorida mol-mulkning shartli qiymati qabul qilinadi.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organlar tomonidan ro'yxatga olinmagan yangi qurilgan uy-joylarga nisbatan soliq stavkasi ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organlar tomonidan taqdim etilgan axborot asosida mulkning shartli qiymatiga nisbatan ikki baravar miqdorida qo'llaniladi.

Hududlarning va faoliyat amalga oshiriladigan joylarning xususiyatlarini hisobga olgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari, viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari o'rnatilgan soliq stavkalariga 0,7 dan 1,3 gacha bo'lgan oraliqdagi kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlar belgilashga haqli.

Jismoniy shaxs yoki oilaviy korxona turar joydan unda istiqomat qilish bilan bir vaqtda tovarlar ishlab chiqarish (xizmatlar ko'rsatish) uchun foydalangan taqdirda, soliq 422-modda birinchi qismining 1 — 3-bandlarida belgilangan soliq stavkalari bo'yicha to'lanadi.

Normativ muddatda qurilishi tugallanmagan yashash uchun mo'ljallanmagan ob'ektlarga nisbatan soliq stavkasi, agar ushbu moddaning oltinchi qismida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, 3 foiz miqdorida belgilanadi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek qurilishi tugallanmagan ob'ektlarga

nisbatan qonunchilikda oshirilgan soliq stavkalarini belgilash yo'li bilan yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan ta'sir choralari qo'llanilishi mumkin.

15.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini hisoblash va to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 423-moddasiga muvofiq soliqni hisoblab chiqarish soliq to'lovchining yashash joyidan qat'i nazar, soliq solish ob'ekti joylashgan yerdagi soliq organlari tomonidan ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Soliq summasi mol-mulkning 1 yanvardagi holatiga ko'ra bo'lgan kadastr qiymatidan va belgilangan soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Bir necha mulkdorlarining umumiy ulushli mulki bo'lgan imoratlar, binolar va inshootlar uchun soliq har bir mulkdor tomonidan ularning ushbu imoratlar, binolar va inshootlardagi ulushiga mutanosib ravishda to'lanadi.

Mol-mulkka bo'lgan mulk huquqi kalendar yil mobaynida bir mulkdordan boshqasiga o'tgan taqdirda, soliq avvalgi mulkdor tomonidan shu yilning 1 yanvaridan e'tiboran u mol-mulkka bo'lgan mulk huquqini yo'qotgan oyning boshlanishiga qadar, yangi mulkdor tomonidan esa, unda mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Yangi imoratlar, binolar va inshootlar bo'yicha soliq mulk huquqi yuzaga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Meros bo'yicha o'tgan mol-mulk uchun soliq merosxo'rda mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Soliq solish ob'ekti yo'q qilingan, vayron bo'lgan yoki buzib tashlangan taqdirda, soliqni undirish mol-mulk yo'q qilingan, vayron bo'lgan yoki buzib tashlangan oydan e'tiboran tugatiladi. Soliq summasini qayta hisob-kitob qilish mahalliy davlat hokimiyati organi yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi tomonidan berilgan yo'q qilinganlik, vayron bo'lganlik yoki buzib tashlanganlik faktini tasdiqlovchi hujjatlar mavjud bo'lgan taqdirda, amalga oshiriladi.

Kalendar yil mobaynida imtiyozlarga bo'lgan huquq vujudga kelgan (tugagan) taqdirda, soliqni qayta hisob-kitob qilish ushbu huquq vujudga kelgan (tugagan) oydan e'tiboran amalga oshiriladi.

Soliqni to'lash to'g'risidagi to'lov xabarnomasi soliq organlari tomonidan soliq to'lovchilarga imzo qo'ydirilgan holda yoki to'lov xabarnomasi olinganligini va olingan sanani tasdiqlovchi boshqa usulda har yili 1 martdan kechiktirmay topshiriladi.

Soliq davri uchun soliqni to'lash teng ulushlarda 15 aprelga va 15 oktyabrga qadar amalga oshiriladi.

Qisqacha xulosalar

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari tarkibida hozirgi vaqtda ushbu soliqning tushumi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining solikli daromadlarida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq tushumlarini qo'shib hisoblaganda 1,5 – 2,1 foiz oraliqni tashkil etayotganligini quyidagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 418-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) Mulkida Soliq kodeksining 419-moddasiga muvofiq soliq solish ob'ekti deb tan olinadigan mol-mulki bo'lgan jismoniy shaxslar, shu jumladan chet el fuqarolari (agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa);

2) shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari.

Agar mol-mulk mulkdorining joylashgan yerini aniqlash imkoni bo'lmasa, shuningdek ko'chmas mulk mulkdori vafot etgan taqdirda, bu mulk qaysi shaxsning egaligida va (yoki) foydalanishida bo'lsa, o'sha shaxs soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning to'lovchilari kimlar?
2. Jismoniy shaxslarning qanday mol-mulklari soliq solish ob'ekti va bazasi hisoblanadi?
3. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalari kimning qarori bilan belgilanadi?
4. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi 2014 yilda necha foiz qilib belgilangan?
5. Jismoniy shaxslar mol-mulkini baholash bo'yicha inventarizatsiya qiymati bo'lmasa soliq undirish qandan tartibda amalga oshiriladi?
6. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi qaysi davlat organi tomonidan hisoblab chiqariladi?
7. To'lov xabarnomasi qaysi muddatgacha uchastka soliq inspektorlari tomonidan soliq to'lovchilarga etkaziladi?
8. 2014 yilning 1 aprelidan boshlab (2013 yil 25 dekabrda O'RQ-359-sonli qonunga muvofiq) mol-mulk solig'i bo'yicha qanday me'yor kiritildi?
9. Mol-mulk solig'idan qaysi toifadagi jismoniy shaxslar ozod etiladi?
10. 1 va 2 gurux nogironlari hamda Pensionerlarning necha kvadrat metr mol-mulki qiymati soliqqa tortilmaydi?
11. Yillik hisoblangan mol-mulk solig'i qaysi muddatda byudjetga to'lanadi?

Testlar

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol mulk solig'i qachondan joriy qilingan?

- A) 1994 yil 1 yanvardan
- B) 1992 yil 1 yanvardan
- C) 1993 yil 1 yanvardan
- D) 1991 yil 1 yanvardan

2. Quyida qayd etilgan soliqlarning qaysi biri mahalliy soliq hisoblanadi?

- A) Mol mulk solig'i
- B) Aktsiz solig'i

- C) Suv resurslaridan foydalanganlik soliq
- D) Yuridik shaxslardan olinadigan foyda soliq

3. Mol mulk solig'ini joriy etishdan maqsad nima?

- A) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash va mol mulklaridan samarali va o'z o'rnida oqilona foydalanishni rag'batlantirish
- B) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash
- C) Mol mulklaridan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish
- D) Mahalliy byudjet daromadlarini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash.

4. Soliqqa tortishning kadastrli usulining o'ziga xos xususiyati nimada?

- A) Soliqning to'lanish payti daromadning olinishi payti bilan aslo bog'liq bo'lmaydi;
- B) Soliqqa tortish ob'ektining kam yoki ko'pligiga bog'liq bo'ladi;
- C) Soliq stavkalarining pastligida;
- D) Soliq imtiyozlarining nisbatan ko'pligida.

5. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq solish ob'ekti:

- A) O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari, garajlar va boshqa imoratlar, joylar, inshootlar soliq solish ob'ektidir.
- B) O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari, garajlar va boshqa imoratlar, yer uchastkalari, inshootlar soliq solish ob'ektidir.
- C) O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari, garajlar va boshqa imoratlar, xizmat yuzasidan berilgan chek yerlar, inshootlar soliq solish ob'ektidir.
- D) O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari, garajlar va boshqa imoratlar

6. Jismoniy shaxslarning uydagi mol mulklari (mashina, mebel, TV) soliqqa tortiladimi (mol mulk solig'iga)?

- A) Tortilmaydi
- B) Qisman
- C) Muddatli imtiyoz berilgan

D) Yilda bir marta yig'im olinadi

7. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha soliq solinadigan baza:

A) Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish ob'ektlarining inventarizatsiya qiymati to'lovchilar uchun soliq solinadigan bazadir

B) Kredit huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish ob'ektlarining inventarizatsiya qiymati to'lovchilar uchun soliq solinadigan bazadir.

C) Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish ob'ektlarining asosiy qiymati to'lovchilar uchun soliq solinadigan bazadir.

D) Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish sub'ektlarining inventarizatsiya qiymati to'lovchilar uchun soliq solinadigan bazadir

8. Jismoniy shaxslardan soliqlarni undirish qaysi organlar vakolatiga kiradi?

A) Soliq xizmati organlari, bojxona xizmati organlari

B) Moliya vazirligi, soliq qo'mitasi, bojxona qo'mitasi

C) Sud va prokuratura organlari

D) Xo'jalik sudlari

9. Joriy 2022 yilda jismoniy shaxslardan olinadigan mol mulk solig'i stavkalari keltirilgan javobni ko'rsating:

A) PQ-73-qarorga asosan

B) PQ-1675-qarorga asosan

C) PQ-1920-qarorga asosan

D) PQ-2099-qarorga asosan

10. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkalari..... bilan belgilanadi.

A) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori

- B) Moliya vazirligining qarori
- C) Vazirlar Mahkamasining qarori
- D) Davlat soliq qo'mitasining qarori

11. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq tomonidan hisoblab chiqariladi.

- A) davlat soliq xizmati organlari
- B) jismoniy shaxslar
- C) Davlat soliq boshqarmasi
- D) Davlat soliq qo'mitasi

12. Mol-mulkka mulk huquqi bir mulkdordan boshqasiga o'tganda, yangi mulkdor soliqni e'tiboran to'laydi

- A) mulk huquqini qo'lga kiritgan oydan
- B) mulk huquqini qo'lga kiritgandan keyingi yildan
- C) mulk huquqini qo'lga kiritgandan keyingi oydan
- D) mulk huquqini qo'lga kiritgandan 3 oydan keyin

13. Mol-mulk solig'i bo'yicha pensioner, I-II guruh nogironlari jismoniy shaxslardan necha kv.m.gacha soliq undirilmaydi?

- A) 60 kv.m.gacha
- B) 100 kv.m.gacha
- C) 70 kv.m.gacha
- D) 85 kv.m.gacha

14. Qanday jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ini to'lashdan ozod etilgan?

- A) O'zbekiston Qahramoni
- B) Madaniyat va xalq ta'limi xodimlari
- C) Tibbiyot xodimlari
- D) Og'ir mehnat sharoitida ishlovchilar.

15. Jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar soliqqa tortiladimi?

- A) soliqqa tortilmaydi
- B) soliqqa tortiladi

- C) quyi stavkada soliqqa tortiladi
- D) yuqori stavkada soliqqa tortiladi

16. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar jismoniy shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan soliq solish ob'ektlariga nisbatan....

- A) qo'llanilmaydi
- B) qisman qo'llaniladi
- C) qo'llaniladi
- D) tegishli vazirlik qarorlari asosida qo'llaniladi

17. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar.....

- A) mulkdorning tanloviga binoan faqat bitta mol-mulk ob'ektga taalluqli bo'ladi
- B) mulkdorning barcha mol-mulk ob'ektlariga taalluqli bo'ladi
- C) mulkdorning tadbirkorlik maqsadlarida foydalanayotgan mol-mulk ob'ektlariga taalluqli bo'ladi
- D) mulkdorning ijaraga bergan mol-mulk ob'ektlariga taalluqli bo'ladi

18. Jismoniy shaxslarning mol-mulkleri qaysi tashkilot tomonidan baholanadi?

- A) texnik inventarizatsiyalash byurosi
- B) soliq inspeksiyalari tomonidan
- C) Davlat soliq qo'mitasi tomonidan
- D) Davlat notariuslari tomonidan

19. Meros bo'yicha o'tgan mol-mulkdan soliq qachondan undiriladi?

- A) mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran
- B) mulk huquqi vujudga kelgan oydan keyingi oydan boshlab
- C) mulk huquqi vujudga kelgan yildan keyingi yil boshidan
- D) mulk huquqi vujudga kelgan kundan boshlab

20. 2022 yilda jismoniy shaxslar mol-mulkini kadastr qiymati bo'lmasa soliq undirish uchun boshqa shahar va qishloq joylarda qanday shartli qiymat qabul qilinadi?

- A) 210,0 mln so'm
- B) 84,0 mln so'm
- C) 16480,0 ming so'm
- D) 6080,0 ming so'm

21. Mol-mulk yil davomida bir mulkdordan boshqasiga o'tganda soliqni birinchi mulkdor to'laydi.

- A) yilning 1 yanvaridan e'tiboran mulk huquqini yo'qotgan oyning boshlanishiga qadar
- B) mulk huquqini yo'qotgan yilning oxirigacha
- C) mulk huquqini yo'qotgan oydan keyingi oygacha
- D) mulk huquqini yo'qotgan chorakning oxirigacha

22. Vafot etgan jismoniy shaxsning soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati uning meros qilingan mol-mulkini qabul qilgan merosxo'ri (merosxo'rlari) tomonidan qancha muddatlarda amalga oshirilishi kerak?

- A) Meros qabul qilib olingan kundan e'tiboran bir yildan kechiktirmasdan
- B) Ixtiyoriy muddatlarda
- C) Bir oyda
- D) Olti oyda

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.
2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. -T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.
3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 236 bet
5. <http://www.mf.uz>
6. <http://www.soliq.uz>

XVI-bob. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I

16.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining "Yer solig'i to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish tartibi haqida"gi 1993 yil 6 mayda qabul qilingan qarori bilan yer solig'ini 1994 yil 1 yanvardan e'tiboran joriy etish belgilandi. Jamoa xo'jaliklari, davlat xo'jaliklari, boshqa qishloq xo'jalik korxonalari hamda dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlari etishtirishga aloqador tashkilotlardan esa bunday soliq 1995 yil 1 yanvardan boshlab undiriladigan bo'ldi.

Bu kechiktirish zahirida qishloq xo'jalik mahsulotlari etishtiruvchilarining moliyaviy ahvolini engillashtirish muddaoi yotar edi. O'sha kezlari qishloq xo'jalik yerlaridan soliqning asoslantirilgan stavkalari yo'qligi ham bir jihatdan shunday ish tutilishiga sababchi bo'ldi. Mazkur Qonunda "Yer to'g'risida"gi Qonunda mujassam etilgan asosiy tamoyillar saqlab qolindi, binobarin yer solig'i to'lovchilari, bunday soliq stavkalarini tamoyillari, yer solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi, ushbu soliq bo'yicha imtiyozlar belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi Moliya vazirligi bilan birgalikda yer solig'i stavkalarini yer uchastkalari tuman, shahar va qo'rg'on hududida joylashganligini inobatga olgan holda belgilash tamoyillarini ishlab chiqdi. Qishloq xo'jaligi ixtiyorida bo'lmagan yerlar hamda fuqarolarning tomorqa yerlari muhandislik kommunikatsiyalari bilan ta'minlanganlik darajasiga, joylashuviga, tumanlarning va shaharchalarning hududida infratuzilma mavjudligiga qarab iqtisodiy zonalarga bo'lindi.

Masalan, Toshkent shahri hududi 14 ta, viloyat markazlari va yirik shaharlar hududi 4 ta, o'rta shaharlar hududi 3 ta, kichik shaharlar va qo'rg'onlar hududlari ikkita iqtisodiy zonaga bo'lindi. Qishloq joylardagi yerlar ikkita yirik zonaga, ya'ni sug'oriladigan hamda lalmi-yaylov yerlar zonasiga bo'lindi.

Yer solig'i joriy etilgach, davlat soliq xizmati organlari shaharlar va qo'rg'onlarda yerlarni hisobga olish ishi olib borilmaganligi sababli, yerdan

foydalanuvchilarni hamda ular egallab turgan yer maydonlarini aniqlashda muayyan qiyinchiliklarga duch keldilar.

Bu muammoni hal etish uchun O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1994 yil 31 dekabrda "O'zbekiston Respublikasida yerlardan foydalanishni yalpi inventarizatsiyadan o'tkazish to'g'risida"gi 636-sonli Qarorini qabul qildi. Bu ish ko'p jihatdan yerdan foydalanuvchilarning to'liq hisobi yuritilishini va ayniqsa, ularning shahar va qo'rg'onlarda yer solig'i to'lashga jalb etilishini ta'minladi.

Xalq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar olib borilishi munosabati bilan "Yer solig'i to'g'risida"gi Qonun takomillasha bordi, unga bir qancha o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Xususan, 1995 yildagi belgilanganiga ko'ra, soliq bo'yicha imtiyozlar mo'ljallangan maqsadda foydalanilmagan yer uchastkalariga nisbatan tatbiq etilmaydigan bo'ldi. Bu me'yor "Yer to'g'risida"gi Qonunga asoslangan bo'lib, Qonunga ko'ra yerlar qaysi maqsadda foydalanish uchun berilgan bo'lsa, ulardan aynan shu maqsadda foydalanilishi shart qilib belgilandi.

Yuqoridagi me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi o'zgarishlar qatorida yana bir muhim bir o'zgarish shuki, 2008 yil, shuningdek 2020 yil 1 yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirdagi Soliq kodeksida belgilangan imtiyozlar bevosita mo'ljallangan maqsadda foydalanilmayotgan yer uchastkalarigagina emas, balki yerdan foydalanish huquqini tasdiqlovchi hujjatlari bo'lmagan yer uchastkalariga ham tatbiq etilmaydi.

Shu munosabat bilan yer solig'i bo'yicha imtiyozlarga ega bo'lgan barcha yuridik va jismoniy shaxslar yer uchastkasiga bo'lgan o'z huquqlarini belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazishlari zarur.

2020 yil 1 yanvardan e'tiboran kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksining 17-moddasida mahalliy soliqlar, shu jumladan yer solig'i amal qilishi belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i singari jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining ulushi ham yuqori ulushga ega emas. 2019-2021 yillarda yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ining tushumi bilan birgalikda ushbu jismoniy

shaxslardan olinadigan yer solig'ining tushumi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining solikli daromadlarida mos ravishda 2,1; 1,8; 2,5 foizni, resurs soliqlari tarkibida esa 17,5; 16,0; 14,0 foizni tashkil etayotganligini quyidagi jadval ma'lumotidan ko'rishimiz mumkin (21-jadval):

21- jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti tizimida yer solig'ini tutgan o'rni³⁷

	2019 yil		2020 yil		2021 yil		O'sish 2021/2019
	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	summa	salmog'i %da	%da
Davlat byudjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		146,8
shu jumladan:							
3. Resurs soliqlari va mol-mulk solig'i	19 681	17,5	21 257	16,0	23 036	14,0	117,1
3.2. Yer solig'i	2 313	2,1	2 387	1,8	4 083	2,5	176,5

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022 yilda davlat byudjetining daromadlar qismida resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari 25690,4 mlrd. so'mni tashkil etishi rejalashtirilgan. Shundan, yer solig'i 4119,8 mlrd. so'mni tashkil qilib, uning davlat byudjeti daromadlari tarkibidagi salmog'i 2,05 foizni, resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari tarkibida esa 16,0 foizni tashkil etishi bashorat qilingan.

16.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 433-moddasiga muvofiq yer solig'ini to'lovchilar bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- 1) mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar;
- 2) shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalari uchun to'lanadigan ijara haqi yer solig'iga tenglashtiriladi.

³⁷ <http://www.mf.uz> –O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari

Yer uchastkalarini ijaraga olgan jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan imtiyozlar, soliqni hisoblab chiqarish va soliqni to'lash tartibi tatbiq etiladi.

Uy-joy, yashash uchun mo'ljallanmagan imorat va inshootlar meros bo'yicha o'tishi bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish huquqi va foydalanish huquqi o'tgan yer uchastkalari uchun yer solig'i meros qoldiruvchining soliq majburiyatlari hisobga olingan holda merosxo'rlardan undiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 434-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslar uchun quyidagi yer uchastkalari soliq solish ob'ekti hisoblanadi:

- 1) dehqon xo'jaligi yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;
- 2) yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun meros qilib qoldiriladigan, umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;
- 3) jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun berilgan, shuningdek yakka tartibdagi va jamoa garajlari egallagan yer uchastkalari;
- 4) xizmat yuzasidan berilgan chek yerlar;
- 5) meros bo'yicha, hadya qilinishi yoki olinishi natijasida uy-joy va imoratlar bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish va foydalanish huquqi ham o'tgan yer uchastkalari;
- 6) qonunchilikda belgilangan tartibda mulk qilib sotib olingan yer uchastkalari;
- 7) tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalari.

Ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti bo'lmaydi (tadbirkorlik faoliyati yuritish uchun foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalari va ko'p kvartirali uylarda joylashgan yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk ob'ektlari bundan mustasno).

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 435-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini soliq solinadigan bazasi bo'lib ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning yer uchastkalarining maydoniga doir ma'lumotlari hisoblanadi.

Dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar bo'yicha soliq bazasi Soliq kodeksi 428-moddasining ikkinchi qismiga muvofiq soliq solinmaydigan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari chegirib tashlangan holda, yer uchastkalarining qonunchilikka muvofiq aniqlangan normativ qiymati.

Jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun fuqarolarga berilgan, shuningdek yakka tartibdagi va jamoa garajlari egallagan yer uchastkalarining maydonlari bo'yicha soliq solinadigan baza ushbu yer uchastkalarini bergan tashkilotlar boshqaruv organlarining ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

Xizmat yuzasidan berilgan chek yerlarning maydonlari bo'yicha soliq solinadigan baza o'z xodimlariga yer uchastkalari bergan korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

16.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 436-moddasiga muvofiq yer solig'idan quyidagi jismoniy shaxslar ozod qilinadilar:

1) «O'zbekiston Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolar. Mazkur imtiyoz «O'zbekiston Qahramoni» unvoni berilganligi to'g'risidagi guvohnoma, Sovet Ittifoqi Qahramoni va Mehnat Qahramoni daftarchalari, orden daftarchasi yoki mudofaa ishlari bo'limining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonunchilik bilan belgilanadigan ularga tenglashtirilgan shaxslar. Mazkur imtiyoz urush nogironining (qatnashchisining) tegishli guvohnomasi yoki mudofaa ishlari bo'limining yoxud boshqa vakolatli organning ma'lumotnomasi asosida, boshqa nogironlarga (qatnashchilarga) esa nogironning (qatnashchining) imtiyozlarga bo'lgan huquqi to'g'risidagi guvohnoma asosida beriladi;

3) I va II guruh nogironlari. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

4) yolg'iz pensionerlar. Yolg'iz yoki voyaga etmagan bolalari bilan yoxud nogiron bolasi bilan alohida uyda birga yashovchi pensionerlar yolg'iz pensionerlar deb tushuniladi. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining ma'lumotnomasi, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

5) boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalar. Ota va onadan biri yoki ota-onasi vafot etgan ko'p bolali oilalar soliq solish maqsadida boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalardir. Mazkur imtiyoz O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

6) Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar oladigan fuqarolar (shu jumladan vaqtincha yuborilgan yoki xizmat safariga yuborilgan fuqarolar. Mazkur imtiyoz tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi, nogironning maxsus guvohnomasi, Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatish ishtirokchisining guvohnomasi, shuningdek vakolatli organlar tomonidan berilgan va imtiyozlar berish uchun asos bo'ladigan boshqa hujjatlar asosida beriladi;

7) energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan turar joylarda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanuvchi shaxslar — qayta tiklanadigan energiya manbalari o'rnatilgan oydan e'tiboran uch yil muddatga. Mazkur imtiyoz energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan holda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida energiya ta'minoti tashkilotlari tomonidan berilgan ma'lumotnoma asosida beriladi.

436-moddaning birinchi qismida belgilangan soliq imtiyozlari, bundan 5-bandda ko'rsatilgani mustasno, yakka tartibdagi uy-joy qurilishi, dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organda ro'yxatdan o'tkazgan jismoniy shaxslarga beriladi. Bunda mazkur soliq imtiyozlari soliq to'lovchining tanlovi bo'yicha faqat bitta yer

uchastkasiga berilishi mumkin, bundan 436-modda birinchi qismining 7-bandida ko'rsatilgan shaxslar mustasno.

Ushbu moddada ko'rsatilgan soliq imtiyozlariga ega bo'lgan shaxslar soliq imtiyozlarini olish huquqini tasdiqlovchi hujjatlarini yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organlariga mustaqil ravishda taqdim etadi.

16.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 437-moddasiga muvofiq 2022 yilda respublika hududlari kesimida bazaviy soliq stavkalari 1 kv. m uchun mutlaq o'lchamda quyidagi miqdorlarda belgilanadi (bundan dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari mustasno):

Respublika hududlari	1 kv. m uchun bazaviy soliq stavkasi (so'mda)
Toshkent shahri:	
1 zona	1280
2 zona	1085
3 zona	890
4 zona	700
5 zona	500
Qoraqalpog'iston Respublikasi	260
Andijon viloyati	320
Buxoro viloyati	260
Jizzax viloyati	260
Qashqadaryo viloyati	260
Navoiy viloyati	260
Namangan viloyati	320
Samarqand viloyati	320
Surxondaryo viloyati	234
Sirdaryo viloyati	205
Toshkent viloyati	270
Farg'ona viloyati	260
Xorazm viloyati	260

Soliq stavkalarini aniq miqdori quyidagi tartibda belgilanadi:

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari 0,5 dan 2,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni qo'llagan holda, ushbu moddaning birinchi qismida belgilangan bazaviy soliq stavkalari asosida qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar uchun tuman va shaharlar kesimida ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab, soliq stavkalarini belgilaydi;

tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari ushbu modda ikkinchi qismining ikkinchi xatboshisida belgilangan soliq stavkalariga Toshkent shahri uchun

esa — ushbu moddaning birinchi qismida belgilangan bazaviy soliq stavkalariga 0,7 dan 3,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni ularning hududlarida joylashgan daha, massiv, mahalla, ko'cha kesimida kiritadi.

Tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari tomonidan keyingi soliq davri uchun soliq stavkalari har yili joriy soliq davrining 31 dekabriga qadar qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlariga taqdim etadi.

Dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarga soliq stavkasi qishloq xo'jaligi ekinzorlarining normativ qiymatiga nisbatan 0,95 foiz miqdorda belgilanadi.

Tadbirkorlik faoliyatida foydalaniladigan yer uchastkalari uchun yoxud uylar, dala hovli imoratlari, yakka tartibdagi garajlar va boshqa imoratlar, inshootlar yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berilganda, shuningdek jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk ob'ektlari egallagan yer uchastkalari uchun soliq jismoniy shaxslardan yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lash uchun belgilangan soliq stavkalari bo'yicha undiriladi hamda ushbu Kodeksning 436-moddasida ko'rsatilgan imtiyozlar ularga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek normativ muddatida qurilishi tugallanmagan ob'ektlar joylashgan yer uchastkalariga nisbatan qonunchilikda oshirilgan soliq stavkalarini belgilash yo'li bilan yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan ta'sir choralari qo'llanilishi mumkin.

Jismoniy shaxs yoki oilaviy korxona yer uchastkasidan unda joylashgan uyda istiqomat qilish bilan bir vaqtda tovarlar ishlab chiqarish (xizmatlar ko'rsatish) uchun foydalangan taqdirda, soliq jismoniy shaxslar uchun belgilangan soliq stavkasi bo'yicha to'lanadi.

Yakka tartibda uy-joy qurish va turar joyni obodonlashtirish uchun berilgan yer uchastkalarining tomorqa qismiga qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish yoki uni obodonlashtirish amalga oshirilmagan taqdirda soliq uch baravar miqdorda to'lanadi.

Yer uchastkalaridan hujjatlarsiz yoxud yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilganidan kattaroq hajmda foydalanilganda, soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining uch baravari miqdorida belgilanadi.

Jismoniy shaxslarga yakka tartibdagi turar joy qurish va obodonlashtirishga berilgan tomorqa yer uchastkalariga yakka tartibdagi uy-joy qurishga berilgan yer uchastkalari uchun belgilangan stavka qo'llaniladi.

16.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash va to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 438-moddasiga muvofiq jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq davri bo'lib kalendar yil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 439-moddasiga muvofiq soliqni hisoblab chiqarish soliq to'lovchining yashash joyidan qat'i nazar, yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organlari tomonidan ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organning ma'lumotlari asosida, dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar bo'yicha esa — qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarning normativ qiymatini aniqlovchi organning ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Soliq organlari har yili 1 martdan kechiktirmay soliq summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan to'lov xabarnomasini jismoniy shaxslarga imzo qo'ydirib yoki to'lov xabarnomasi olinganligi faktini va olingan sanani tasdiqlovchi boshqa usulda topshiradi.

Yil mobaynida yer uchastkasi maydoni o'zgarganda va imtiyozlarga bo'lgan huquq yuzaga kelganda (tugatilganda) soliq organlari mazkur o'zgarishlardan keyin bir oy ichida soliqni qayta hisob-kitob qilishi hamda soliq to'lovchiga soliq summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan yangi yoki qo'shimcha to'lov xabarnomasini taqdim etishi kerak.

Ko'p kvartirali uylarda joylashgan turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk ob'ektlari bilan band bo'lgan yer uchastkalari bo'yicha soliq turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk ob'ektining qavatlar soniga bo'lingan maydonidan kelib chiqqan holda hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 440-moddasiga muvofiq yil davomida ajratilgan yer uchastkalari uchun soliq yer uchastkasi ajratilgan oydan keyingi oydan e'tiboran jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadi.

Yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan taqdirda, soliqni to'lash yer uchastkasi kamaytirilgan oydan e'tiboran tugatiladi (kamaytiriladi).

Soliq bo'yicha imtiyozlar belgilangan taqdirda, bu soliq imtiyozga bo'lgan huquq yuzaga kelgan oydan e'tiboran to'lanmaydi. Soliq bo'yicha imtiyozlarga bo'lgan huquq tugatilgan taqdirda, bu soliq mazkur huquq tugatilgan oydan keyingi oydan e'tiboran to'lana boshlaydi.

Soliq davri uchun soliqni to'lash jismoniy shaxslar tomonidan 15 aprel va 15 oktyabrga qadar teng ulushlarda amalga oshiriladi.

Qisqacha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i mahalliy soliqlardan biri bo'lib, mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy shaxslar uchun yer solig'i 1994 yil 1 yanvardan, jamoa xo'jaliklari, davlat xo'jaliklari, boshqa qishloq xo'jalik korxonalari hamda dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlari etishtirishga aloqador tashkilotlardan esa 1995 yil 1 yanvardan boshlab joriy etildi.

Mol-mulk solig'iga nisbatan yer solig'i bo'yicha tushumlarning 176,5%ga sezilarli darajada oshgani kuzatilmoqda, barcha soliqlar bo'yicha 146,8%ga nisbatan. Bundan tashqari, soliqlarning umumiy tushumida soliqning ulushi o'sib bormoqda. Uning tushumlari dinamikasiga soliq stavkalarini yillik indeksatsiya qilish bilan bir qatorda yer solig'i va yagona yer solig'ini birlashtirish ta'sir ko'rsatdi. Bunda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun soliq solinadigan baza (yagona yer solig'ida bo'lganidek) - yer uchastkalarining normativ qiymati saqlanib qoldi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar kimlar hisoblanadi?
2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i soliq solish ob'ektiga nimalar kiradi?

3. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i soliq solinadigan bazasi qanday aniqlanadi
4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha qanday soliq imtiyozlari belgilangan?
5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i summasi qaysi davlat organi tomonidan hisoblab chiqariladi?
6. To'lov xabarnomasi qaysi muddatgacha uchastka soliq inspektorlari tomonidan soliq to'lovchilarga etkaziladi?
7. Yer solig'idan qaysi toifadagi jismoniy shaxslar ozod etiladi?
8. Yillik hisoblangan yer solig'i qaysi muddatda byudjetga to'lanadi?
9. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkasini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
10. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash tartibi qanday?

Testlar

1. O'zbekistonda jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i qachondan joriy qilingan?

- A) 1994 yil 1 yanvardan
- B) 1992 yil 1 yanvardan
- C) 1993 yil 1 yanvardan
- D) 1991 yil 1 yanvardan

2. Quyida qayd etilgan soliqlarning qaysi biri mahalliy soliq hisoblanadi?

- A) Yer solig'i
- B) Aktsiz solig'i
- C) Suv resurslaridan foydalanganlik soliq
- D) Yuridik shaxslardan olinadigan foyda soliq

3. Yer solig'ini joriy etishdan maqsad nima?

- A) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash va yer resurslaridan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish
- B) Davlat byudjetini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash
- C) Mol mulklaridan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish

D) Mahalliy byudjet daromadlarini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash.

4. Soliqqa tortishning kadastrli usulining o'ziga xos xususiyati nimada?

A) Soliqning to'lanish payti daromadning olinishi payti bilan aslo bog'liq bo'lmaydi;

B) Soliqqa tortish ob'ektining kam yoki ko'pligiga bog'liq bo'ladi;

C) Soliq stavkalarining pastligida;

D) Soliq imtiyozlarining nisbatan ko'pligida.

5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining to'lovchilari bo'lib kimlar hisoblanadi?

A) mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yer solig'ini to'lovchilardir

B) egaligida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar

C) foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar

D) o'z mulkida, egaligida va foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yer solig'ini to'lovchilardir

6. Ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini soliq solish ob'ekti bo'ladimi?

A) ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti bo'lmaydi

B) ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti bo'ladi

C) Vazirlar Mahkamasining qarori asosida ayrim ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti bo'ladi

D) Davlat soliq qo'mitasining qarori asosida ayrim ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti bo'ladi

7. Jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lash haqidagi to'lov xabarnomasini taqdim etish muddati qaysi satrda to'g'ri ko'rsatilgan.

A) joriy yilning 1 martgacha

B) joriy yilning 1 mayigacha

- C) joriy yilning 15 iyunigacha
- D) joriy yilning 5 yanvarigacha

8. Jismoniy shaxslardan undiriladigan yer solig'i stavkalari qanday me'yoriy hujjat bilan tasdiqlanadi?

- A) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori
- B) Vazirlar Mahkamasi qarori
- C) Moliya vazirligi qarori
- D) mahalliy davlat hokimiyati organlari qarori

9. Jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan mahalliy soliqlar tarkibi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i
- B) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i
- C) jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i
- D) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, qat'iy belgilangan soliq

10. Quyidagi jismoniy shaxslardan qaysilari jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'idan ozod etilmagan?

- A) yolg'iz bo'lmagan, boquvchisi bor pensionerlar
- B) uchala darajali Shuhrat ordeni bilan taqdirlanganlar
- C) II guruh nogironlari
- D) Sovet Ittifoqi Qaxramoni

11. Qaysi javobda jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq solinadigan bazasi to'g'ri berilgan?

- A) yer uchastkalarining maydoniga doir ma'lumotlar
- B) yer uchastkalarining inventarizatsiya qiymati
- C) yer uchastkalarining bozor qiymati
- D) yer uchastkalarining me'yoriy qiymati

12. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini byudjetga to'lash muddatini ko'rsating

- A) hisobot yilining 15 aprel, 15 oktyabriga qadar
- B) hisobot yilining 15 iyuli, 15 noyabriga qadar
- C) hisobot yilining 15 iyunigacha, 15 dekabrigacha
- D) hisobot yilining 15 dekabrigacha

13. To'langan jismoniy shaxslardan undiriladigan yer solig'i summasi belgilangan tartibda qaysi byudjetga tushadi?

- A) mahalliy byudjetga
- B) Respublika byudjetiga
- C) pensiya jamg'armasiga
- D) yo'l jamg'armasiga

14. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash ma'suliyati kimga yuklatilgan?

- A) soliq inspeksiyasiga
- B) moliya bo'limiga
- C) soliq to'lovchi jismoniy shaxsga
- D) iqtisodiyot bo'limiga

15. Yer uchastkalarini Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan ijaraga olgan jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan imtiyozlar tadbiq etiladimi?

- A) tadbiq etiladi
- B) qisman tadbiq etiladi
- C) tadbiq etilmaydi
- D) pasaytiruvchi koeffitsientlar qo'llaniladi

16. Quyida keltirilgan jismoniy shaxslardan qaysilari yer solig'ini to'lashdan ozod etilgan?

- A) I va II guruh nogironlari
- B) madaniyat va xalq ta'limi xodimlari
- C) yolg'iz bo'lmagan, boquvchisi bor pensionerlar
- D) og'ir mehnat sharoitida ishlovchilar

17. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq solinadigan ob'ekti qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A) yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari

B) ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari

C) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yer uchastkalari

D) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik yer uchastkalari

18. Yer solig'i stavkalari qanday mezon va xususiyatga qarab belgilanadi?

A) yerni maydoniga

B) yerda necha shaxs yashashiga

C) yerdan foydalanish darajasiga

D) yer maydoni joylashgan zonaga

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. . – T.: «Adolat», 2022- y.

2. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni. - T.: Xalq so'zi, 1997 yil, 29 avgust. 1-2 bet.

3. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.:Moliya, 2019.

4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 236 bet

5. <http://www.mf.uz>

6. <http://www.soliq.uz>

7. <http://www.lex.uz>

III-BO'LIM. MAXSUS SOLIQ REJIMLARI

XVII-bob. AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ

17.1. Aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar

O'zbekistonda 2005 yildan buyon amalda bo'lgan yagona soliq to'lovi o'rniga "O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-599-sonli Qonuni (30.12.2019 yil)ga asosan 2020 yildan boshlab aylanmadan olinadigan soliq joriy qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 461-moddasiga muvofiq aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar deb quyidagilar e'tirof etiladi:

- 1) soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari;
- 2) soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi yuz million so'mdan oshgan, lekin bir milliard so'mgacha bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar.

Aylanmadan olinadigan soliq quyidagilarga nisbatan tatbiq etilmaydi:

- 1) O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib kirishni (importni) amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga;
- 2) aksiz solig'i to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi va foydali qazilmalarni kavlab olishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;
- 3) yuridik shaxslar — qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga, basharti ularda yigirma besh gektar va undan ortiq sug'oriladigan qishloq xo'jaligi ekin maydoni mavjud bo'lsa;
- 4) benzin, dizel yoqilg'isi va gazni realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;
- 5) lotoreyalarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;
- 6) oddiy shirkat ishlarini yuritish o'z zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxsga — oddiy shirkat shartnomasi doirasida amalga oshirilayotgan faoliyat bo'yicha;

7) bo'sh turgan binolar, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar va qurilishi tugallanmagan obyektlar, shuningdek foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlarining mulkdori bo'lgan yuridik shaxslarga, ulardan samarasiz foydalanilayotganligi bo'yicha qonunda belgilangan tartibda xulosa kiritilganda;

8) markazlashtirilgan moliyalashtirish manbalari hisobidan obyektlarni (joriy va kapital ta'mirlash bundan mustasno) qurishni bajaruvchi yuridik shaxslarga;

9) alkohol mahsulotlari, shu jumladan pivoni chakana sotish bo'yicha turg'un savdo shaxobchalariga;

10) bozorlarga va savdo komplekslariga;

11) soliq maslahatchilarining tashkilotlariga;

12) auditorlik tashkilotlariga;

13) notijorat tashkilotlariga, shu jumladan budjet tashkilotlariga.

17.2. Aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 462-moddasida aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari keltirilgan.

Soliq kodeksining 461-moddasi birinchi qismi 1-bandida ko'rsatilgan soliq to'lovchilar qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lash o'rniga aylanmadan olinadigan soliq to'lashni nazarda tutadigan maxsus soliq rejimini tanlashga haqli.

Soliq kodeksining 461-moddasi birinchi qismi 1-bandida ko'rsatilgan soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliq to'lashga navbatdagi soliq davridan boshlab o'tishga haqli. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tish uchun soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tishi to'g'risida soliq hisobida turgan joyidagi soliq organini O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan shaklda, biroq aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tilayotgan navbatdagi soliq davri boshlanishiga qadar o'n kundan kechiktirmay xabardor qiladi.

Soliq kodeksining 461-moddasi birinchi qismi 2-bandida ko'rsatilgan soliq to'lovchilarning soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi yuz million so'mdan oshganda, agar ushbu moddaning to'rtinchi qismida

boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, soliqning oshib ketgan summasidan aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tadi.

Soliq kodeksining 461-moddasi birinchi qismi 2-bandida ko'rsatilgan yakka tartibdagi tadbirkorlar aylanmadan olinadigan soliqni to'lash o'rniga qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga o'tishga haqli. Soliq solish tartibini tanlash uchun yakka tartibdagi tadbirkorlar soliq hisobida turgan joyidagi soliq organiga tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan daromadlari yuz million so'mdan oshgan sanadan besh kundan kechiktirmay, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan shaklda bildirishnoma yuboradi.

Bildirishnoma ushbu moddaning [to'rtinchi qismida](#) ko'rsatilgan muddatlarda taqdim etilmaganda yakka tartibdagi tadbirkor aylanmadan olinadigan soliq to'laydi.

Yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran tadbirkorlik faoliyati subyektini davlat ro'yxatidan o'tkazish chog'ida tanlangan soliq solish tartibini ko'rsatish orqali aylanmadan olinadigan soliqni to'lash tartibini tanlash huquqiga ega.

Yuridik shaxslar aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashni Soliq kodeksining 237-moddasiga muvofiq qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tish uchun va bir vaqtning o'zida aylanmadan olinadigan soliqni to'lashni rad etishga doir ariza berilgan oydan keyingi oyning 1-sanasi boshlab ixtiyoriy ravishda rad etishga haqli.

Qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga ixtiyoriy ravishda o'tgan soliq to'lovchilar, basharti joriy soliq davri yakunlari bo'yicha tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadlari bir milliard so'mdan oshmagan bo'lsa, aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga kamida o'n ikki oydan keyin qayta o'tishga haqli.

Soliq davri davomida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadi bir milliard so'mdan oshgan soliq to'lovchilar, shu jumladan yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar va yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar bunday oshish ro'y bergan oydan keyingi oyning birinchi sanasi boshlab qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Agar yangi tashkil etilgan yuridik shaxsda yoki yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorda tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad summasi ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar, 365 ga bo'lingan va ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar bo'lgan kunlar soniga ko'paytirilganda bir milliard so'mga teng summadan oshsa, u holda bunday shaxslar ro'yxatdan o'tilgan yildan keyingi yildan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Vositachilik, topshiriq shartnomasi va vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi soliq to'lovchilar, shu jumladan telekommunikatsiyalar operatorlari va (yoki) provayderlariga vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadni realizatsiya qilish bo'yicha umumiy aylanmadan (bitim summalaridan) kelib chiqqan holda aniqlaydi.

Bo'sh turgan binolar, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar va qurilishi tugallanmagan obyektlar, shuningdek foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlarining mulkdori bo'lgan yuridik shaxslar, ularni samarasiz foydalanayotganligi bo'yicha xulosa chiqarilgan oydan keyingi oyning sanasidan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Qurilishi tugallanmagan obyektlar va foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlarining mulkdorlari bo'lgan yuridik shaxslar, investitsion loyihaning amalga oshirilmaganligi to'g'risida xulosa berishga vakolati bo'lgan vakolatli organning xulosasi chiqarilgan sanadan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Moliyalashtirishning markazlashtirilgan manbalari hisobidan obyektlar qurilishini (bundan joriy va kapital ta'mirlash mustasno) bajaruvchi yuridik shaxslar bunday qurilishga doir shartnoma tuzilgan sanadan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib kirishni (importni) amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar qaysi sana oldinroq kelishiga qarab import shartnomasi tuzilgan yoki tovarlar olib kirilgan

(import qilingan) sanadan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hamda foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Soliq kodeksi 461-moddasi ikkinchi qismining 2, 4, 5, 9 va 11-bandlarida nazarda tutilgan shaxslar tegishli ruxsatnomalarni (litsenziyalarni) olgan yoki o‘z faoliyatini boshlaganligi to‘g‘risida vakolatli organni xabardor qilgan sanadan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hamda foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Qishloq xo‘jaligi tovarlarini ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslarda yigirma besh gektar va undan ortiq sug‘oriladigan qishloq xo‘jaligi ekinlari mavjud bo‘lgan taqdirda, ular ko‘rsatilgan yer uchastkasiga bo‘lgan huquqni yoki ushbu yer uchastkasining maydoni o‘zgarganligini tasdiqlovchi hujjatlar rasmiylashtirilgan sanadan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini va foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Oddiy shirkat ishlarini yuritish o‘z zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxs bo‘lgan oddiy shirkat ishtirokchisi oddiy shirkat shartnomasi doirasida amalga oshirilayotgan faoliyat bo‘yicha oddiy sheriklik shartnomasi tuzilgan sanadan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini va foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Bozorlar va savdo komplekslari, notijorat tashkilotlari davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan sanadan e‘tiboran, budjet tashkilotlari esa tashkil topgan sanadan e‘tiboran qo‘shilgan qiymat solig‘ini va foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Auditorlik tashkilotlari auditorlik xizmatlari ko‘rsatish uchun shartnoma tuzilgan sanadan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hamda foyda solig‘ini to‘lashga o‘tadi.

Aylanmadan olinadigan soliqni to‘lash soliq to‘lovchini quyidagilardan ozod etmaydi:

Soliq kodeksi bilan uning zimmasiga yuklatilgan soliq agentining majburiyatlarini bajarishdan;

agar Soliq kodeksida boshqacha qoida belgilanmagan bo‘lsa, hisobvaraqa-faktura taqdim etish, xaridlarni hisobga olish kitobini va sotishlarni hisobga olish kitobini yuritish majburiyatidan.

17.3. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 463-moddasiga muvofiq Aylanmadan olinadigan soliqning soliq solish ob'ekti bo'lib yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasidagi va uning hududidan tashqaridagi manbalardan hisobot (soliq) davri mobaynida olingan jami daromadlari hisoblanadi (Soliq kodeksining 43-bobiga muvofiq aniqlanadigan jami daromad soliq solish obyekti, bundan Soliq kodeksining 304-moddasiga muvofiq, ushbu moddada nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlar hisobga olingan holda soliq solish chog'ida inobatga olinmaydigan daromadlar mustasno).

Soliq solish maqsadida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad deganda quyidagilar tushuniladi:

qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun — o'z kuchlari bilan bajarilgan, tegishincha qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarini realizatsiya qilishdan olingan daromadlar. Bunda, agar yuqorida qayd etilgan xizmatlarni materiallar bilan ta'minlash majburiyati shartnomaga binoan buyurtmachining zimmasida bo'lsa, ushbu materiallarga bo'lgan mulk huquqi buyurtmachining o'zida saqlanib qolgan taqdirda, o'z kuchlari bilan bajarilgan xizmatlarni realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar bajarilgan hamda tasdiqlangan xizmatlarning buyurtmachi materiallarining qiymati kiritilmagan holdagi daromadi sifatida belgilanadi;

mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) beruvchi yuridik shaxslar uchun — moliyaviy ijara (lizing) bo'yicha foizli daromad summasi;

vositachilik va topshiriq shartnomalari hamda vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatadigan yuridik shaxslar uchun — ko'rsatilgan xizmatlar uchun haq summasi;

tovarlarni (xizmatlarni) tekin beruvchi yuridik shaxslar uchun — agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, tovarlarning (xizmatlarning) tannarxi yoki ularni olish bahosi (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olgan holda). Mazkur norma ekologiya, sog'lomlashtirish hamda xayriya

jamg'armalariga, madaniyat, sog'liqni saqlash, mehnat, aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport, ta'lim muassasalariga bepul beriladigan tovarlarga (xizmatlarga) nisbatan tatbiq etilmaydi;

notijorat tashkilotlarining Soliq kodeksi 318-moddasining birinchi qismida ko'rsatilmagan daromadlari.

Aylanmadan olinadigan soliqning soliq solish obyekti bo'lib quyidagilar ham hisoblanadi:

1) tovarlarni (xizmatlarni) quyidagilarga:

a) ishtirokchilar tarkibidan ishtirokchi chiqqan (chiqib ketgan) taqdirda yoxud uning yuridik shaxsdagi ulushi kamaytirilganda yoki yuridik shaxs tomonidan ishtirokchidan uning ushbu yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi (ulushning qismi) qaytarib sotib olinganda ushbu ishtirokchiga berish;

b) yuridik shaxs bo'lgan emitent tomonidan aksiyadordan ushbu emitent chiqqan aksiyalar qaytarib sotib olinganda aksiyadorga berish;

v) yuridik shaxs tugatilganda aksiyadorga yoki ishtirokchiga berish;

2) tovarlarni (xizmatlarni) jismoniy shaxs mehnatiga haq to'lash hisobidan yoki dividend to'lash hisobidan berish;

3) tovarlarni yoki boshqa mol-mulkni qayta ishlab berish uchun berish, agar tovarlar va (yoki) mulk qayta ishlash mahsuloti sifatida shartnomada belgilangan muddatda qaytarilmagan bo'lsa;

4) ko'p marta aylanadigan, sotuvchiga qaytarilishi shart bo'lgan idishlarni, agar idish mahsulotni shunday idishda yetkazib berish shartnomasida belgilangan muddatda qaytarilmagan bo'lsa, berish.

Tovarlarni (xizmatlarni) olish huquqini taqdim etuvchi vaucherlarni realizatsiya qilish yoki bepul berish mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish deb e'tirof etiladi.

Uzoq muddatli shartnomalar bo'yicha daromadlar Soliq kodeksining 303-moddasida nazarda tutilgan tartibda jami daromad tarkibiga kiritiladi.

Balansning valyuta hisobvaraqlarini qayta baholash chog'ida kursdagi ijobiy va salbiy farqlar o'rtasidagi saldo soliq solish obyekti deb e'tirof etiladi. Kursdagi salbiy

farqning summasi kursdagi ijobiy farq summasidan ortiq bo'lgan taqdirda oshib ketgan summa aylanmadan olinadigan soliqni hisoblab chiqarishda soliq bazasini kamaytirmaydi.

Soliq to'lovchilar tomonidan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i yoxud qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'i to'lash davrida aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tguniga qadar olingan daromadlar jami daromadga kiritilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 464-moddasiga muvofiq **Aylanmadan olinadigan soliqning soliq bazasi bo'lib** Soliq kodeksining 463-moddasiga muvofiq hisoblab chiqarilgan jami daromad hisoblanadi.

Bundan quyidagilar mustasno:

1) O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va boshqa davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslarning xalqaro obligatsiyalari bo'yicha daromadlar;

2) soliq agentida soliq solinishi lozim bo'lgan dividendlar;

3) qaytariladigan ko'p marta aylanadigan tara qiymati, agar uning qiymati ilgari tovarlarni (xizmatlarni) sotishdan olinadigan daromadga kiritilgan bo'lsa;

4) amortizatsiya qilinadigan aktivlarni tugatishda ularni qo'shimcha baholashda olingan, oldingi narxni tushirishlardagi summadan ortiqcha summa hisobidan olingan daromadlar;

5) hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi daromadlar. Mazkur daromatlarga ular shakllangan davrdagi qonunchilikka muvofiq soliqlar bo'yicha qayta hisob-kitob o'tkazilganligi inobatga olingan holda soliq solinadi;

6) tovarlarni (xizmatlarni) eksport qilishdan olingan daromadlar, agar tovarlarni (xizmatlarni) eksport qilishdan olingan daromadlar umumiy daromadning 15 foizidan ko'prog'ini tashkil etsa.

Soliq solinadigan baza ushbu moddaning **birinchi qismida** nazarda tutilgan chegirmalardan tashqari quyidagilar uchun kamaytiriladi:

1) brokerlik tashkilotlari uchun — bitim summasidan birjaga o'tkaziladigan vositachilik yig'imi summasiga;

2) komissiya shartnomasi bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun — tovarlarni import qilishda to'langan bojxona to'lovlari summasiga realizatsiya qilingan tovar ulushida;

3) turizm faoliyati subyektlari uchun — turistik xizmatlarni onlayn bronlashtirish va sotish uchun yaratilgan dasturiy mahsulotlarni hamda axborot tizimlarini joriy etishga yo'naltirilgan mablag'lar summasiga.

17.4. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 465-moddasiga ko'ra Yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq bazasi bo'lib Soliq kodeksi 463-moddasiga muvofiq hisoblab chiqilgan, uning tadbirkorlik faoliyati doirasida olingan jami daromadi hisoblanadi.

Jismoniy shaxs o'z tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bitimlarni tuzishda o'zining yakka tartibdagi tadbirkor sifatida faoliyat ko'rsatayotganligini, agar bu bitimlarni tuzish holatining o'zidan yaqqol kelib chiqmasa, ko'rsatishi shart.

Soliq solishda yakka tartibdagi tadbirkorning jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solinadigan, uning tadbirkorlikni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy (oilaviy) mol-mulkini sotishdan olingan daromadlari hisobga olinmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 466-moddasiga muvofiq Daromadlarga tuzatish kiritish belgilangan.

Hisobot soliq davrida soliq bazasini ko'paytirish yoki kamaytirish daromadlarga tuzatish kiritish deb e'tirof etiladi.

Daromadlarga quyidagi hollarda tuzatish kiritiladi:

- 1) tovarlar to'liq yoki qisman qaytarilganda;
- 2) bitim shartlari o'zgarganda;
- 3) narxlar o'zgarganda, sotib oluvchi siylovlardan foydalanganda;
- 4) ko'rsatilgan xizmatlardan voz kechilganda.

466-moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan daromadlarga tuzatish kiritish bir yillik muddat doirasida, kafolat muddati belgilangan tovarlar (xizmatlar) bo'yicha esa kafolat muddati doirasida amalga oshiriladi.

466-moddaga muvofiq daromadlarga tuzatish kiritish ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan hollar yuz berganligini tasdiqlovchi hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Bunda tovarni (xizmatlarni) sotuvchi tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadga tuzatish kiritishni Soliq kodeksining 257-moddasida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiradi.

Daromadlarga 466-moddaning ikkinchi qismida nazarda tutilgan hollarda tuzatish kiritish ko'rsatilgan hollar yuz bergan soliq davrida amalga oshiriladi.

Daromadlarga tuzatish kiritish soliq to'lovchi umumbelgilangan soliq solish tartibidan aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tgan hollarda ham amalga oshiriladi, bundan tuzatish kiritiladigan daromadlar bo'yicha imtiyozlarni qo'llash hollari mustasno.

17.5. Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari. Alohida-alohida hisob yuritish tartibi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 467-moddasiga muvofiq aylanmadan olinadigan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

T/r	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi soliq to'lovchilar, bundan 2 — 14-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno	4
2.	Bojxona rasmiylashtiruv bo'yicha xizmatlar ko'rsatadigan yuridik shaxslar (bojxona brokerlari)	5
3.	Lombardlar	25
4.	Konsert-tomosha ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarni (shu jumladan norezidentlarni) jalb etish yo'li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromadlar oladigan yuridik shaxslar	5
5.	Brokerlik idoralari (6-bandda ko'rsatilganlar bundan mustasno), shuningdek vositachilik, topshiriq shartnomasi va vositachilik xizmatlari	25

	ko'rsatishga doir boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatadigan yuridik shaxslar, shu jumladan telekommunikatsiya operatorlari va (yoki) provayderlariga vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar	
6.	Sug'urta agentlari, shuningdek sug'urta, qimmatli qog'ozlar bozori va tovar-xomashyo birjalarida brokerlik faoliyatini amalga oshiradigan yuridik shaxslar, shuningdek rieltorlik faoliyatini amalga oshiruvchi ko'rsatuvchi shaxslar	13
7.	Asosiy faoliyati mol-mulkni ijaraga berish hisoblangan yuridik shaxslar (lizing kompaniyalari bundan mustasno)	8
8.	Umumiy ovqatlanish korxonalari	
	joylashgan joyiga qarab:	
	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	8
	boshqa aholi punktlarida	6
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	4
	shundan	
	umumta'lim maktablari, maktab-internatlar, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy o'quv yurtlariga xizmat ko'rsatuvchi ixtisoslashgan umumiy ovqatlanish korxonalari	Joylashgan joyiga qarab belgilangan soliq stavkasining 75%i
9.	Chakana savdo sohasidagi soliq to'lovchilar	
9.1.	joylashgan joyiga qarab:	
	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	4
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
9.2.	joylashgan joyidan qat'i nazar, tamaki mahsulotlari realizatsiyasidan tovar aylanmasi bo'yicha:	4
10.	Ulgurji, shuningdek ulgurji-chakana savdoni amalga oshiradigan savdo korxonalari (11-bandda ko'rsatilganlaridan tashqari)	4
11.	Quyidagi joylarda joylashgan ulgurji va chakana dorixona tashkilotlari:	
	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	3
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
12.	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotib oluvchi,	tovar aylanmasining

	saralovchi, saqlovchi va qadoqllovchi tayyorlov tashkilotlari	4%i yoki yalpi daromadning 25%i
13.	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	2
14.	Yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston Chernobilchilari" assotsiatsiyasi bo'lgan, umumiy sonida nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941 — 1945-yillar mehnat fronti veteranlari 50 foizdan kam bo'lmagan va nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941 — 1945-yillar mehnat fronti veteranlarining mehnatiga haq to'lash fondi umumiy mehnatga haq to'lash fondining 50 foizidan kam bo'lmagan soliq to'lovchilar	0

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 468-moddasiga muvofiq aylanmadan olinadigan soliq stavkalari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritish belgilangan.

Turli soliq solish obyektlari va (yoki) soliq stavkalari belgilangan bir necha faoliyat turi bilan shug'ullanadigan soliq to'lovchilar bunday faoliyat turlari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritishi hamda soliq to'lovchilarning tegishli toifalari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha soliqni to'lashi shart.

468-modda birinchi qismining qoidalari chakana savdo sohasidagi mustaqil yuridik shaxs bo'lmagan turli aholi punktlarida joylashgan bir qancha savdo nuqtalariga ega soliq to'lovchilarga nisbatan ham qo'llaniladi.

Soliq kodeksi 297-moddasi uchinchi qismining 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 25 va 27-bandlarida ko'rsatilgan daromadlarga, shuningdek foizlar tarzidagi daromadlarga soliq to'lovchining hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha umumiy jami daromadlaridagi ulushi ustunlik qiladigan faoliyat turi uchun belgilangan soliq stavkalari bo'yicha soliq solinadi.

Hisobot (soliq) davrida Soliq kodeksi 467-moddasining 2 — 14-bandlarida ko'rsatilgan faoliyat turlari mavjud bo'lmaganda, 468-moddaning uchinchi qismida

ko'rsatilgan daromadlarga Soliq kodeksi 467-moddasining 1-bandida belgilangan soliq stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

17.6. Soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 469-moddasiga muvofiq aylanmadan olinadigan soliqning soliq davri kalendar yil, hisobot davri esa bir oydir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 470-moddasiga muvofiq aylanmadan olinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi belgilangan.

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil aniqlanadi.

Agar 470-moddada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, hisobot davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq davri boshidan ortib boruvchi yakun bilan soliq bazasining mos soliq stavkasiga foiz ulushi sifatida hisoblab chiqariladi.

Soliq hisoboti soliq to'lovchi tomonidan soliq hisobida turgan joyidagi soliq organiga quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

1) hisobot davri yakunlari bo'yicha — hisobot davridan keyingi oyning o'n beshinchi kunidan kechiktirmay;

2) soliq davri yakunlari bo'yicha — soliq davridan keyingi davrning 15-fevralidan kechiktirmay;

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha soliqni to'lash tegishli hisobot (soliq) davri uchun soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Qisqacha xulosalar

So'nggi uch yil ichida ushbu soliqdan tushumlar (YaST o'rniga joriy etilgan) sezilarli darajada kamaydi. O'sish dinamikasi salbiy - 82,9%. Bundan tashqari, soliqning umumiy tushumdagi salmog'i 1%gacha kamaydi. Aylanmadan olinadigan soliq tushumlari dinamikasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi va ta'sir ko'rsatmoqda:

- soliq islohoti boshlanishi bilan aylanmasi yiliga 1 mlrd so'mdan ortiq bo'lgan kichik korxonalarni (ilgari YaST to'laganlarni) QQS va boshqa umumbelgilangan

solliqlarni to'lashga o'tkazish. Bu umumbelgilangan solliqlarni to'lovchilar sonining jiddiy o'sishiga (o'sish 19,4 baravar) va soddalashtirilgan tizim bo'yicha soliq to'lovchilar sonining nisbatan yuqori bo'lmagan (1,9 baravar) o'sishiga olib keldi;

- soliq islohoti boshlanishi bilan yuridik shaxslar - 50 gektar (2022 yildan - 25 gektar) va undan ortiq sug'oriladigan yer maydoni mavjud qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarini yagona yer solig'i to'lash o'rniga aylanmadan olinadigan soliq to'lashga o'tkazish ham aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar sonining jiddiy oshishiga olib keldi;

- aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar soni qariyb ikki baravarga – 160 mingtadan 299 mingtaga oshganiga qaramay, har bir korxonaga o'rtacha tushum sezilarli darajada kamaydi – 2019 yilda bir korxonaga o'rtacha 12,5 mln so'm aylanmadan olinadigan soliq to'g'ri keldi, 2021 yilda – 5,5 mln so'mgacha kamaydi. Albatta, 2020 yilda boshlangan pandemiya aylanmadan olinadigan soliq tushumiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Ammo aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar sonining o'sishi va ushbu soliqdan tushumlarning sezilarli darajada kamaygani, bir tomondan, to'lovchilarning bir qismi soyaga kirib, o'z daromadlarini ko'rsatmayotganini, boshqa tomondan, umumbelgilangan solliqlarni to'lovchilarning bir qismi ularni to'lashdan bo'yin tovlash maqsadida o'z aylanmalarini kamaytirish va ko'rsatmaslikka hamda aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tishga intilishlarini ko'rsatadi. Yuqoridagi holatga Prezident Farmoni (2018 yil 29 iyundagi PF-5468-son) bilan belgilangan 1 mlrd so'mlik aylanma miqdorini qayta ko'rib chiqilmagani ta'sir etadi, Farmon bilan inflyatsiya darajasi va umuman respublikaning iqtisodiy ahvolini hisobga olgan holda ushbu miqdorni uch yilda kamida bir marta oshirish nazarda tutilgandi.

Nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish ob'ekti nima?
2. Aylanmadan olinadigan soliqni joriy etishdan ko'zlangan maqsad nima?
3. Aylanmadan olinadigan soliqning soliq to'lovchilari kimlar hisoblanadi?
4. Aylanmadan olinadigan soliq solish bazasi qanday aniqlanadi?
5. Aylanmadan olinadigan soliqdan kimlar ozod qilinadi?

6. Aylanmadan olinadigan soliqni stavkalari va ularni qo'llash tartibi qanday?
7. Alohida-alohida hisob yuritishni mohiyatini tushuntirib bering?
8. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchi qo'shilgan qiymat solig'ini ham to'lasa bo'ladimi?
9. Aylanmadan olinadigan soliq stavkasi kim tomonidan belgilanadi?
10. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lash qanday amalga oshiriladi?

Testlar

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar ko'rsatilgan to'g'ri javobni belgilang?

- A. Soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan yuridik shaxslar
- B. Aksiz solig'i to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar
- C. Lotoreyalarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar
- D. Jami daromadi bir milliard so'mdan oshgan yuridik shaxslar

Aylanmadan olinadigan soliq tatbiq etilmaydigan soliq to'lovchilar to'g'ri keltirilgan javobni tanlang?

- A. Aksiz solig'i to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi va foydali qazilmalarni kavlab olishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga
- B. Tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi yuz million so'mdan oshgan, lekin bir milliard so'mgacha bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar
- C. Soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan yuridik shaxslar
- D. Yakka tartibdagi tadbirkorlar

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga 50 gektar va undan ortiq sug'oriladigan ekin maydoni mavjud bo'lsa qaysi soliq turi tatbiq etilmaydi?

- A. Aylanmadan olinadigan soliq
- B. Daromad solig'i
- C. Qo'shilgan qiymat solig'i
- D. Ijtimoiy soliq

Aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda chakana savdo sohasidagi soliq to'lovchilar uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi necha foiz qilib belgilangan?

- A. 4 foiz
- B. 15 foiz
- C. 6 foiz
- D. 10 foiz

Lombard xizmatlarini ko'rsatadigan yuridik shaxslar uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi necha foiz qilib belgilangan?

- A. 25 foiz
- B. 12 foiz

- C. 20 foiz
- D. 18 foiz

Aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda joylashgan ulgurji va chakana dorixona tashkilotlari uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi necha foiz qilib belgilangan?

- A. 3 foiz
- B. 5 foiz
- C. 6 foiz
- D. 13 foiz

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lash muddatlari to'g'ri ko'rsatilgan javobni tanlang?

A. Tegishli hisobot (soliq) davri uchun soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

B. Tegishli soliq davri uchun soliq hisoboti taqdim etilgandan so'ng 5 ish kunidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

C. Tegishli soliq davri uchun soliq hisobotini taqdim etish muddatidan o'n kundan so'ng amalga oshiriladi.

D. Tegishli soliq davri uchun soliq hisobotini taqdim etish kunidan keyingi kundan so'ng amalga oshiriladi.

Bojxona rasmiylashtiruvi bo'yicha xizmatlar ko'rsatadigan yuridik shaxslar (bojxona brokerlari) uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasini to'g'ri ko'rsatilgan javobni tanlang?

- A. 5 foiz.
- B. 16 foiz.
- C. 20 foiz.
- D. 33 foiz.

Borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda joylashgan chakana savdo korxonalari uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi necha foiz qilib belgilangan?

- A. 1 foiz.
- B. 10 foiz.
- C. 15 foiz.
- D. 33 foiz.

Elektron tijorat subyektlarining Milliy reyestriga kiritilgan soliq to'lovchilar uchun aylanmadan olinadigan soliq stavkasi necha foiz qilib belgilangan?

- A. 2 foiz.
- B. 5 foiz.
- C. 7 foiz.
- D. 4 foiz

XVIII bob. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

18.1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solish shartlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 471-moddasiga muvofiq to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalarini jalb etgan holda tashkil etilgan va qonunchilikda tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar uchun ayrim soliqlar bo'yicha imtiyozlarni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari nazarda tutiladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari deganda chet davlatning fuqarolari bo'lgan jismoniy shaxslar, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida doimiy yashovchi fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, shuningdek chet ellik nodavlat yuridik shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasining kafolatini taqdim etmasdan amalga oshiriladigan investitsiyalar tushuniladi.

Ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan yuridik shaxslarga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadigan muddatga kiritilgan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari hajmiga qarab, yer solig'i, mol-mulk solig'i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan ozod etish tarzidagi soliq imtiyozlari beriladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxona soliq to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa soliq imtiyozlardan foydalanishga haqli.

18.2. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslar tomonidan soliq imtiyozlarini qo'llash tartibi

Soliq kodeksining 471-moddasida nazarda tutilgan soliq imtiyozlari quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda qo'llaniladi:

- 1) yuridik shaxslar qonunchilikda belgilanadigan hududlarga joylashtirilganda;
- 2) chet ellik investorlar tomonidan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari O'zbekiston Respublikasining kafolati berilmagan holda amalga oshirilganda;

3) yuridik shaxslarning ustav fondida (ustav kapitalida) chet ellik ishtirokchilarning ulushi kamida 33 foiz, aksiyadorlik jamiyatlari uchun esa kamida 15 foiz bo'lganda;

4) chet el investitsiyalari erkin ayirboshlanadigan valyuta yoki yangi zamonaviy texnologik asbob-uskuna tarzida kiritilganda;

5) Soliq kodeksining [471-moddasida](#) nazarda tutilgan soliq imtiyozlari berilganligi natijasida ularning qo'llanilishi muddati mobaynida olingan daromadlarning kamida 50 foizi ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish maqsadida reinvestitsiyaga yo'naltirilganda.

Soliq kodeksining [471-moddasida](#) nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini olgan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxs imtiyozlar berilgan muddat o'tganidan keyin bir yil o'tmasidan oldin faoliyatini tugatgan taqdirda, chet ellik investorning foydasini o'z mamlakatiga o'tkazish va kapitalini xorijga olib chiqib ketish faqat berilgan soliq imtiyozlari summalarining o'zni budjetga qoplanganidan keyin amalga oshiriladi.

Ushbu bobda nazarda tutilgan shartlarga nomuvofiqlik aniqlangan taqdirda, Soliq kodeksining [471-moddasida](#) nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini olgan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxs belgilangan talablarga muvofiq bo'lmagan davr uchun soliqlar Soliq kodeksining [VIII bo'limida](#) nazarda tutilgan penyalari qo'llanilgan holda, umumbelgilangan tartibda to'lanadi.

XIX-bob. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

19.1. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solish shartlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 473-moddasiga muvofiq maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga kiritilgan investitsiyalar hajmiga qarab, mulk solig'idan, yer solig'idan va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqdan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilangan muddatga ozod qilish tarzida soliq imtiyozlari beriladi.

473-moddaning [birinchi qismida](#) ko'rsatilgan soliq imtiyozlari faqat investor (investorlar) va Maxsus iqtisodiy zona direksiyasi o'rtasida tuzilgan Maxsus iqtisodiy zona hududiga investitsiya kiritish to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining faoliyati turlariga nisbatan tatbiq etiladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilari qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa soliqlar bo'yicha imtiyozlardan ushbu Kodeksga muvofiq foydalaniladilar.

19.2. Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilari tomonidan soliq imtiyozlarini qo'llash tartibi

Soliq kodeksi 473-moddasining [birinchi qismida](#) nazarda tutilgan soliq imtiyozlarining amal qilish muddati maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining guvohnomasi olingan kundan e'tiboran hisoblab chiqariladi.

Maxsus iqtisodiy zonaning ishtirokchisi maqomidan mahrum etilganda tadbirkorlik subyekti maxsus iqtisodiy zona ishtirokchilariga beriladigan soliq imtiyozlari va boshqa preferensiyalardan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan mahrum etilgan oyning birinchi kunidan e'tiboran foydalanishga haqli emas.

Agar maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi investitsiyalar hajmini soliq imtiyozlarining uzoqroq amal qilish muddatini nazarda tutadigan miqdorgacha oshirsa, u investitsiyalarning haqiqiy hajmiga muvofiq soliq imtiyozlarining amal qilish muddatini uzaytirishga haqli. Bunda, agar investitsiyalar hajmining oshishi imtiyozlarning avvalgi amal qilish muddati tugaganidan keyin amalga oshirilsa, soliq imtiyozlari imtiyozlarning uzoqroq amal qilish muddatiga bo'lgan huquq yuzaga kelgan oydan keyingi oyning birinchi kunidan e'tiboran qo'llaniladi.

XX. Soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga va O'zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

20.1. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 475-moddasiga muvofiq mahsulot taqsimotiga oid bitim shartnoma bo'lib, bu shartnomaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi haq olish asosida hamda muayyan muddatga chet ellik investorga

bitimda ko'rsatilgan yer qa'ri uchastkasida konlarni aniqlash, qidirish va foydali qazilmalarni kavlab olish uchun mutlaq huquqlar beradi.

Mahsulot taqsimotiga oid bitimda quyidagilar nazarda tutiladi:

hisob yuritish va hisobot berish tartibi;

soliq solish va boshqa to'lovlarni to'lash shartlari;

chet ellik investorning ulushini olib chiqish tartibi.

Chet ellik investor, bundan mahsulot taqsimotiga oid bitimlar to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan hollar mustasno, mahsulot taqsimotiga oid bitimning amal qilish muddati mobaynida ushbu Kodeksning [17-moddasida](#) nazarda tutilgan soliqlarni to'laydi.

Ushbu moddaning [birinchi qismida](#) nazarda tutilgan soliqlar, agar mahsulot taqsimotiga oid bitimda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining rezidentlari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi.

Chet ellik investorga soliq solish quyidagi o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

1) foyda solig'i mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajarish chog'ida olingan daromad bo'yicha va faoliyatning boshqa turlari bo'yicha olingan daromad bo'yicha alohida-alohida to'lanadi. Bitim shartlariga binoan chet ellik investorga tegishli bo'lgan, chegirmalar qilinmagan holda foydaga qolgan mahsulotning qiymati mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajarish chog'ida olingan daromadlar bo'yicha foyda solig'i solish obyekti;

2) mineral xomashyoni kavlab olish hajmiga yoki ishlab chiqarilgan mahsulot qiymatiga nisbatan foizli nisbatda mahsulot taqsimotiga oid bitim shartlariga muvofiq belgilanadigan va pul shaklida yoki kavlab olingan mineral xomashyoning bir qismi tarzida to'lanadigan yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.

Agar yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan yuridik shaxslar birlashmasi investor sifatida ish yuritayotgan bo'lsa, bunday birlashmaning ishtirokchilaridan biri yoki mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajaruvchi operator soliq majburiyatlarini bajaruvchi bo'ladi. Bunda yer qa'ri uchastkalaridan foydalanish huquqini beruvchi ruxsatnoma olgan investor bir oylik muddatda soliq organini

mazkur birlashmadan soliq majburiyatini bajaruvchi bo‘lib ish yuritadigan ishtirokchi to‘g‘risida xabardor etishi shart.

20.2. Advokatlar hay’atlariga, advokatlik firmalariga, advokatlik byurolariga va advokatlarga soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 477-moddasiga muvofiq Advokatlar hay’ati, advokatlik firmalari va advokatlik byurolari faoliyatning notijorat tashkilotlar sifatida advokatlar tomonidan huquqiy yordam ko‘rsatish bilan bog‘liq qismi bo‘yicha soliqlar va yig‘imlar to‘lashdan ozod qilinadi, bundan quyidagilar mustasno:

bojxona to‘lovlari;

ijtimoiy soliq;

to‘lov manbaida ushlab qolinadigan soliqlar.

Advokatlar hay’ati, advokatlik firmalari va advokatlik byurolari tomonidan tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilganda (yuridik yordam ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lmagan) soliqlar va yig‘imlar tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar uchun ushbu Kodeksda nazarda tutilgan tartibda to‘lanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 478-moddasiga muvofiq Advokatlar tomonidan yuridik yordam ko‘rsatganlik uchun olinadigan gonorarlar summalariga ushbu moddada nazarda tutilgan xususiyatlar hisobga olingan holda, Soliq kodeksining XIII bo‘limida belgilangan tartibda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i solinadi.

Advokatning daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i solish obyektidir.

Advokatning daromadi advokat tomonidan yuridik yordam ko‘rsatilganligi uchun olingan summa bilan advokatlar hay’atlarini, advokatlik firmalarini va advokatlik byurolarini saqlab turish uchun o‘tkaziladigan mablag‘lar summasi o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Soliq bazasi advokatning daromadidan uning daromadida hisobga olinadigan ijtimoiy to‘lov chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

20.3. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariyslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 479-moddasiga muvofiq Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar ushbu bobda nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda, ushbu Kodeksda belgilangan tartibda soliqlarni to'lovchilar hisoblanadi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar mehnatga haq to'lash tarzida olinadigan daromadlar bo'yicha belgilangan stavkalar bo'yicha ijtimoiy soliq va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'laydi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notarius zimmasiga xodimlarning mehnatiga haq to'lash bo'yicha jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini va ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish hamda to'lash majburiyati yuklatiladi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar notarial xizmatlar ko'rsatish bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashdan ozod etiladi.

20.4. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariyslarning foydasiga soliq solish

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 480-moddasiga muvofiq Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar foyda solig'ini Soliq kodeksida belgilangan stavka bo'yicha to'laydi. Bunda foyda solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va to'lash yiliga bir marta, hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Foyda solig'ini hisoblab chiqarishda xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi Soliq kodeksning [43-bobida](#) nazarda tutilgan daromadlarning barcha turlari notariyslarning daromadlari deb e'tirof etiladi.

Notarial faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar chegiriladigan xarajatlar jumlasiga kiritiladi. Bunda chegirilmaydigan xarajatlar Soliq kodeksining [317-moddasiga](#) muvofiq aniqlanadi.

Foyda solig'i to'langanidan keyin xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariusning tasarrufida qolgan foyda soliq solish maqsadida dividendlarga tenglashtiriladi.

20.5. O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 480¹-moddasiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining alohida hududlarida Soliq kodeksining 480²-moddasida belgilangan maxsus soliq stavkalari qo‘llanilishini nazarda tutuvchi soliq solishning alohida tartibi belgilanishi mumkin.

Soliq solishning alohida tartibiga ega O‘zbekiston Respublikasining alohida hududlari quyidagilardan iborat: Farg‘ona viloyatining So‘x tumani, Rishton tumanining Cho‘ng‘ara mahallasi, shuningdek Farg‘ona tumanining Shohimardon, Yordon mahallalari va Hosilot mahallasining Toshtepa — 2 ko‘chasi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 480²-moddasiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

1) foyda solig‘i bo‘yicha — 1 foiz. Mazkur soliq stavkasi O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq organida hisobda turgan va ayrim hududlarida amalga oshirilayotgan faoliyatdan daromadlar olayotgan soliq to‘lovchilarga nisbatan qo‘llaniladi;

2) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i bo‘yicha — 1 foiz. Mazkur soliq stavkasi O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida mehnat faoliyatini amalga oshirish chog‘ida qo‘llaniladi.

O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan soliq to‘lovchilar uchun qat’iy belgilangan miqdorlardagi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i har chorakda yigirma besh ming so‘m miqdorida to‘lanadi;

3) ijtimoiy soliq bo‘yicha:

yuridik shaxslar uchun (bundan budget tashkilotlari mustasno) — 1 foiz. Mazkur soliq stavkasi O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan jismoniy shaxslarning mehnatiga haq to‘lash fondiga nisbatan qo‘llaniladi;

O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun — yiliga bazaviy hisoblash miqdorining kamida bir baravari miqdorida;

4) aylanmadan olinadigan soliq bo‘yicha — 1 foiz. Mazkur soliq stavkasi soliq to‘lovchilarga nisbatan ular tushumining O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida amalga oshirilayotgan faoliyatidan olinadigan qismiga nisbatan qo‘llaniladi.

O‘zbekiston Respublikasining alohida hududlarida joylashgan ko‘chmas mulk obyektlariga va yer uchastkalariga, shuningdek ushbu hududlarda foydalaniladigan suv resurslariga nisbatan mazkur Soliq kodeksining [415](#), [422](#), [429](#), [437](#) va [445-moddalarida](#) belgilangan mol-mulk solig‘i, yer solig‘i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalariga 0,1 koeffitsiyent qo‘llaniladi.

20.6. Alohida sharoitlarda soliq majburiyatlarini bajarish

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 481-moddasiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020-yilning alohida sharoitlarida quyidagilarni nazarda tutuvchi normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilishga haqlidir:

1) Soliq kodeksida va “2020-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi [Qonunida](#) belgilangan ayrim soliqlar va yig‘imlar (bundan qo‘shilgan qiymat solig‘i va yer qo‘lidan foydalanganlik uchun soliq mustasno) stavkalarini o‘zgartirish;

2) Soliq kodeksida belgilangan soliqlar, shu jumladan ular bo‘yicha bo‘nak va joriy to‘lovlar hamda yig‘imlarni to‘lash muddatlarini uzaytirish;

3) soliq, moliyaviy hisobotlarni va (yoki) soliqlarni hisoblab chiqarish bilan bog‘liq boshqa hujjatlarni, shuningdek ularni taqdim etmaganlik (o‘z vaqtida taqdim etmaganlik) uchun javobgarlikni qo‘llamaslik asoslari va (yoki) shartlarini taqdim etish muddatlarini uzaytirish;

4) soliqlar, penyalari va jarimalarni to‘lash bo‘yicha kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash imkoniyatini berish, shuningdek ularni berish tartibi va shartlarini qayta ko‘rib chiqish;

5) soliqlar, yig'imglar, penyalar va jarimalarni to'lash to'g'risidagi talabnomalarni jo'natish va ijro etish muddatlarini, shuningdek soliqlar, yig'imglar, penyalar, jarimalarni undirish to'g'risida qarorlar qabul qilish muddatlarini uzaytirish;

6) soliqlar va yig'imglar bo'yicha (bundan qo'shilgan qiymat solig'i va yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq mustasno) soliq imtiyozlarini berish;

7) soliqlar, penyalar va jarimalarni majburiy undirish choralari to'xtatib turish.

481-moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan normativ-huquqiy hujjatlarning amal qilishi davrida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar ushbu normativ-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan xususiyatlarni hisobga olgan holda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Soliqlarni, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlari to'lash bo'yicha foizsiz to'lashni kechiktirishning yoki bo'lib-bo'lib to'lashni qo'llashning va alohida sharoitlarda soliq majburiyatlarini bajarishning vaqtinchalik tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 482-moddasiga muvofiq Soliqlarni, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlari bo'yicha foizsiz kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati quyidagilar bo'yicha beriladi:

Soliq kodeksi 17-moddasi birinchi qismining [6](#), [7](#) va [8-bandlarida](#) ko'rsatilgan soliqlar bo'yicha — mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan, agar ushbu qismning uchinchi xatboshisida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa. Ko'rsatilgan soliqlarga nisbatan kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati 2020-yil 31-dekabrga qadar soddalashtirilgan asosda, olti oydan ko'p bo'lmagan muddatga berilishi mumkin;

Soliq kodeksi 17-moddasi birinchi qismining 6 — 9-bandlarida ko'rsatilgan soliqlar va aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha — o'z faoliyatini to'xtatgan va (yoki) tovarlar (xizmatlar) realizatsiyasidan tushumlar miqdori 2020-yilning birinchi choragida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi o'rtacha oylik ko'rsatkichga nisbatan 50 foizdan ko'proqqa kamayadigan mikrofirmalar, kichik korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga. Bunday soliqlarga nisbatan ushbu moddaning beshinchi qismida belgilangan tartibda 2020-yil 31-dekabrga qadar

kechiktirish (bo‘lib-bo‘lib to‘lash) imkoniyati berilib, kechiktirish (bo‘lib-bo‘lib to‘lash) imkoniyati berilgan soliqlar summalari keyinchalik to‘lanadi.

Soliq kodeksining [11-bobida](#) nazarda tutilgan soliqlarni to‘lash bo‘yicha kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash imkoniyatini berish tartibi soliqlarni to‘lash bo‘yicha foizsiz kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash imkoniyatini berishning ushbu moddada nazarda tutilgan tartibiga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Soliqlarni, soliqlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlarni to‘lash bo‘yicha foizsiz kechiktirish va bo‘lib-bo‘lib to‘lashning:

1) ushbu modda birinchi qismining [ikkinchi xatboshisida](#) ko‘rsatilgan imkoniyati — soliq to‘lovchining arizasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi hamda Moliya vazirligi hududiy bo‘linmalari rahbarlarining xulosalari asosida, boshqa hujjatlar talab qilib olinmagan holda beriladi;

2) ushbu modda birinchi qismining [uchinchi xatboshisida](#) ko‘rsatilgan imkoniyati — mikrofirmalar, kichik korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan ular soliq organlariga quyidagilarni taqdim etgan taqdirda qo‘llaniladi:

soliq solish obyekti joylashgan joy bo‘yicha — mol-mulk solig‘i, yer solig‘i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo‘yicha kechiktirishni (bo‘lib-bo‘lib to‘lashni) qo‘llash to‘g‘risidagi bildirishni Soliq kodeksi 417-moddasining [oltinchi qismida](#), 432-moddasining [birinchi qismida](#) va 448-moddasining [uchinchi qismida](#) belgilangan soliqni, soliq bo‘yicha bo‘nak to‘lovini to‘lash muddatlaridan kechiktirmay, yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan esa mol-mulk solig‘i va yer solig‘i bo‘yicha kechiktirishni (bo‘lib-bo‘lib to‘lashni) qo‘llash to‘g‘risidagi bildirishni;

soliqqa doir hisobga olish joyi bo‘yicha — aylanmadan olinadigan soliq va ijtimoiy soliq bo‘yicha kechiktirishni (bo‘lib-bo‘lib to‘lashni) qo‘llash to‘g‘risidagi bildirishni soliq hisobotini taqdim etish uchun belgilangan muddat bilan bir vaqtda.

Soliq to‘lovchilar tomonidan ushbu modda birinchi qismining [uchinchi xatboshisida](#) ko‘rsatilgan soliqlarni, soliqlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlarini to‘lash bo‘yicha kechiktirishni (bo‘lib-bo‘lib to‘lashni) soliq organlarini xabardor qilmagan

holda qo'llanilganligiga soliqlarni, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlarini o'z vaqtida to'lamaganlik sifatida qaraladi. Mazkur hollarda bunday soliq to'lovchilarni aniqlagan soliq organlari to'lanmagan soliqlarning, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlarining summasiga Soliq kodeksining [110-moddasida](#) belgilangan tartibda penya hisoblaydi.

Ushbu modda birinchi qismining [uchinchi xatboshisida](#) ko'rsatilgan, kechiktirish (bo'lib-bo'lib to'lash) imkoniyati berilgan soliqlarga nisbatan soliqning, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlarining summalarini to'lash amalga oshiriladi:

1) ijtimoiy soliq bo'yicha — olti oy davomida teng ulushlarda, Soliq kodeksi 407-moddasining [beshinchi qismida](#) va 408-moddasining [to'rtinchi qismida](#) belgilangan soliqni to'lash muddatlaridan kechiktirmay;

2) quyidagilar bo'yicha o'n ikki oy davomida teng ulushlarda:

yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha — Soliq kodeksi 417-moddasining [oltinchi qismida](#) belgilangan soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarini to'lash muddatidan kechiktirmay, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun esa har oyning o'n beshinchi kunidan kechiktirmay;

yuridik shaxslarning yer solig'i bo'yicha — Soliq kodeksining 432-moddasi [birinchi qismida](#) belgilangan soliqni to'lash muddatidan kechiktirmay, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun esa — har oyning o'n beshinchi sanasidan kechiktirmay;

suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha — Soliq kodeksi 448-moddasining [uchinchi qismida](#) belgilangan soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarini to'lash muddatidan kechiktirmay;

aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha — har oyning o'n beshinchi kunidan kechiktirmay.

Ushbu moddaning [birinchi qismiga](#) muvofiq mol-mulk va yer solig'ining 2020-yil 31-dekabrda holatiga ko'ra kechiktirilgan hamda to'lanmagan summalarini to'lash 2022-yil 1-yanvardan e'tiboran amalga oshiriladi. Bunda mahalliy davlat hokimiyati organlari ushbu modda birinchi qismining ikkinchi xatboshisiga muvofiq

kechiktirilgan soliq summasi keyinchalik to'lanadigan, biroq ikki yildan ko'p bo'lmagan muddatni mustaqil ravishda belgilashga haqli.

Soliqlarni, soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlarini to'lash bo'yicha kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati berilgan davrda soliq to'lovchi tugatilgan taqdirda kechiktirilgan (bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati berilgan) to'lov summasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda budjet tizimiga to'lanadi.

2020-yil uchun jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni va jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lash 2020-yil 15-oktabrga qadar amalga oshiriladi.

2020-yilda foyda solig'ining soliq to'lovchisi joriy hisobot davri birinchi oyining yigirmanchi kunigacha joriy hisobot davri uchun foyda solig'i bo'yicha har oylik bo'nak to'lovlari summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi soliq organiga mo'ljallanayotgan foydadan kelib chiqqan, foyda solig'ini o'tgan chorak natijalari asosida hisoblab chiqarishning belgilangan talabi bekor qilingan holda taqdim etishga haqlidir. Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlari summasini kamaytirish holatlari aniqlangan taqdirda, soliq organlari har oylik bo'nak to'lovlari summasini qayta ko'rib chiqishga haqli.

Soliq kodeksining 393-moddasida ko'rsatilgan daromadlar bo'yicha soliq to'lovchilar 2019-yil uchun jami yillik daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani doimiy yashash joyidagi soliq organiga 2020-yil 1-avgustga qadar taqdim etadi. 2019-yil uchun jami yillik daromatlari to'g'risidagi deklaratsiya ma'lumotlariga ko'ra jismoniy shaxslardan olinadigan hisoblab chiqarilgan daromad solig'ini to'lash bunday deklaratsiyani taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Umumiy ovqatlanish korxonalariga aylanmadan olinadigan soliq, foyda solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha 2021-yil 15-avgust holatiga ko'ra yuzaga kelgan qarzдорlikni, shuningdek barcha soliqlar va yig'imlar bo'yicha jarimalar hamda penyalarni 2022-yil 1-yanvardan 1-iyulga qadar bo'lgan davrda mahalliy davlat hokimiyati organlariga ariza yubormasdan, soliq

organlarini xabardor qilgan holda foizlarni to‘lamasdan, teng ulushlarda kechiktirib (bo‘lib-bo‘lib) to‘lash huquqi beriladi.

Vaqtinchalik soliq imtiyozlari

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 483-moddasiga muvofiq 2020-yil 1-oktabrgacha bo‘lgan davr uchun foyda solig‘ini hisoblab chiqarishda tijorat banklari tomonidan moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelgan yuridik va jismoniy shaxslarning, shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlarning kreditlari bo‘yicha to‘lovlarni kechiktirish imkoniyati berilgan davrda hisoblangan va kechiktirilgan foizlar summasi jami daromad tarkibiga kiritilmaydi.

2020-yil 31-dekabrga qadar bo‘lgan davrda:

1) turoperatorlar, turagentlar va turizm sohasida mehmonxona xizmatlari (joylashtirish xizmatlari) ko‘rsatuvchi subyektlar, “Uzbekistan Airways” aksiyadorlik jamiyati va uning tarkibiy bo‘linmalari, “Uzbekistan Airports” aksiyadorlik jamiyati va uning tarkibiga kiruvchi mas‘uliyati cheklangan jamiyatlar shaklidagi xalqaro aeroportlar, shuningdek “O‘zaeronavigatsiya markazi” davlat unitar korxonasi:

yuridik shaxslarning mol-mulkidan olinadigan soliqni va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘ini to‘lashdan ozod qilinadi;

ijtimoiy soliqni 1 foiz miqdoridagi soliq stavkasi bo‘yicha to‘laydi;

2) tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish aylanmasi oyiga bir milliard so‘mdan oshmaydigan, elektron hisob-fakturalarni qo‘llovchi qo‘shilgan qiymat solig‘i soliq to‘lovchilari qo‘shilgan qiymat solig‘ini har choraklik asosda, Soliq kodeksining [37-bobida](#) belgilangan tartibda hisoblab chiqarishga va to‘lashga haqli;

3) foyda solig‘ini hamda aylanmadan olinadigan soliqni hisoblab chiqarishda jami daromad tarkibiga Soliq kodeksi 299-moddasining to‘rtinchi qismida ko‘rsatilgan daromadlar kiritilmaydi;

4) qat’iy belgilangan miqdorda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini va ijtimoiy soliqni hisoblashni hamda to‘lashni Soliq kodeksning 392 va 408-moddalarida ko‘rsatilgan, karantin tadbirlari davrida o‘z faoliyatini majburiy tarzda to‘xtatib turgan soliq to‘lovchilarga nisbatan to‘xtatib turish faoliyatni amalga oshirish joyidagi soliq organlariga soliq to‘lovchining shaxsiy kabineti orqali elektron

hujjat tarzida yuboriladigan faoliyatning vaqtinchalik to'xtatib turilishi to'g'risidagi bildirish asosida amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchi faoliyati tiklangan taqdirda faoliyatni amalga oshirish boshlanguniga qadar bu haqida faoliyatni amalga oshirish joyidagi soliq organlarini shunga o'xshash tartibda xabardor qilishi shart;

5) koronavirus infeksiyasiga qarshi kurashish bo'yicha tibbiyot va karantin obyektlarini qurish hamda ularning faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan, O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan qurilish materiallari va boshqa tovarlar qo'shilgan qiymat solig'ini va aksiz solig'ini to'lashdan ozod etiladi;

6) Soliq kodeksi 415-moddasining [uchinchi qismida](#), 422-moddasining [oltinchi qismida](#), 429-moddasining [to'qqizinchi qismida](#) va 437-moddasining [to'rtinchi qismida](#) nazarda tutilgan, shu jumladan 2020-yil 1-aprelga qadar aniqlangan obyektlarga nisbatan qonun hujjatlarida belgilangan mol-mulk solig'i va yer solig'i bo'yicha oshirilgan soliq stavkalari, shuningdek ular bo'yicha penya hisoblash va qarzdorlikni majburiy undirish choralari qo'llanmaydi.

2021-yil 1-maydan 2022-yil 31-dekabrga qadar bo'lgan davrda quyidagilar qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi:

O'zbekiston Respublikasi hududiga o'simlik yog'i, kungaboqar va zig'ir urug'i, shuningdek soya danagini olib kirish;

o'simlik yog'ini (paxta yog'idan tashqari) ishlab chiqarish va (yoki) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma.

2022-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davrda 2020-yil 31-dekabrdagi holatga ko'ra soliq qarzini majburiy ravishda undirish, shuningdek quyidagilar bo'yicha penya hisoblash choralari ko'rilmaydi:

faoliyatni turizm, transport va umumiy ovqatlanish sohasida amalga oshirayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha;

2020-yilda hisoblangan va vaqtincha qiyinchiliklar munosabati bilan yuridik shaxslar tomonidan to'lanmagan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha;

2020-yil 15-maydagi holatga ko‘ra qarzдорligi mavjud bo‘lgan mikrofirmalar va kichik korxonalarga soliqlar, penyalar va soliq to‘g‘risidagi qonunchilikni buzganlik uchun hisoblangan jarimalar bo‘yicha.

2021-yil 31-dekabrgacha bo‘lgan davr uchun turoperatorlar, turagentlar va turizm sohasida mehmonxona xizmatlari (joylashtirish xizmatlari) ko‘rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari:

foyda solig‘ini belgilangan soliq stavkalariga nisbatan 50 foiz kamaytirilgan soliq stavkalari bo‘yicha to‘laydi;

ijtimoiy soliqni 1 foiz miqdoridagi soliq stavkasi bo‘yicha to‘laydi;

yuridik shaxslarning mol-mulkidan olinadigan soliqni va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘ini to‘lashdan ozod qilinadi.

Quyidagilar mol-mulk solig‘ini, yer solig‘ini, aylanmadan olinadigan soliqni to‘lashdan, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining qat’iy belgilangan summalarini to‘lashdan ozod qilinadi:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorida Qoraqalpog‘iston Respublikasining har bir shahari va tumani uchun “o‘sish nuqtasi” deb belgilangan faoliyat turlarini amalga oshirayotgan yangidan tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari — 2024-yil 1-yanvarga qadar bo‘lgan muddatga;

Qoraqalpog‘iston Respublikasining Taxtakopir, Bo‘zatov va Shumanay tumanlarida joylashgan, yangidan tashkil etilgan sanoat sohasidagi tadbirkorlik subyektlari — 2024-yil 1-yanvarga qadar bo‘lgan muddatga. Soliq to‘lovchilarning mazkur toifasi foyda solig‘ini va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni belgilangan soliq stavkasidan 50 foiz pasaytirilgan soliq stavkalari bo‘yicha to‘laydi;

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi tomonidan aniqlangan ro‘yxat bo‘yicha Qoraqalpog‘iston Respublikasida xizmatlar ko‘rsatishga ixtisoslashtirilgan va og‘ir sharoitlardagi 45 ta mahalla va ovullarda joylashgan, yangidan tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari — 2026-yil 1-yanvarga qadar bo‘lgan muddatga. Tadbirkorlik subyektlarining mazkur toifasi foyda solig‘idan ham ozod qilinadi.

“Hunarmand” uyushmasining a‘zolariga berilgan soliq imtiyozlari “O‘zbekzargarsanoati” uyushmasining a‘zolari bo‘lgan zargarlik buyumlarini ishlab

chiqaruvchi yakka tartibdagi tadbirkorlarga nisbatan 2023-yil 1-martga qadar bo'lgan davr uchun tatbiq etiladi.

Orolbo'yida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi uchun belgilangan tartibda shakllantiriladigan ro'yxatlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan O'zbekiston Respublikasida o'xshashi ishlab chiqarilmaydigan ilmiy-laboratoriya asbob-uskunasi, reagentlar va sarflash materiallari 2024-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davr uchun qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashdan ozod etiladi.

2021-yilning 10-oktabridan 2022-yil 30-aprelga qadar bo'lgan davrda tovuq go'shtini, muzlatilgan baliqni va tirik parrandani, 2021-yil 10-oktabrdan 2022-yil 31-dekabrga qadar bo'lgan davrda esa go'shtni (mol go'shtini, qo'y go'shtini), tirik hayvonlarni (molni va qo'yni) hamda ularni so'yishdan olingan mahsulotlarni, kartoshkani realizatsiya qilish bo'yicha aylanma, shuningdek ularni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi.

2021-yil 1-sentabrdan 2021-yil 31-dekabrga qadar bo'lgan davrda umumiy ovqatlanish korxonalari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini va yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lashdan ozod etiladi.

Respublika tumanlarida (bundan Toshkent shahri mustasno) faoliyatni amalga oshiruvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun belgilangan ijtimoiy soliq stavkasi 2022-yil 1-yanvardan 2023-yil 1-yanvarga qadar bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida qo'llaniladi.

Surxondaryo viloyatining Bandixon, Qiziriq, Muzrabot, Sherobod tumanlarida, tog'li hududlarida va yer maydonlari sho'rlangan hududlarida davlat ro'yxatidan o'tib, yangidan tashkil etilgan va ushbu tumanlarda (hududlarda) o'z faoliyatini amalga oshirayotgan tadbirkorlik subyektlari (bundan klasterlar mustasno) yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni, aylanmadan olinadigan soliqni, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining qat'iy belgilangan summasini to'lashdan 2024-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davrda ozod qilinadi.

Surxondaryo viloyatining tog'li hududlarida va yer maydonlari sho'rlangan hududlarida davlat ro'yxatidan o'tib, yangidan tashkil etilgan va ushbu hududlarda

o'z faoliyatini amalga oshirayotgan tadbirkorlik subyektlari (bundan klasterlar mustasno) 2021-yil 10-sentabrdan 2024-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davrda foyda solig'ini belgilangan soliq stavkalariga nisbatan 50 foiz kamaytirilgan soliq stavkalari bo'yicha to'laydi.

Ushbu moddaning [o'n ikkinchi](#) va [o'n uchinchi qismlarida](#) ko'rsatilgan tog'li hududlarning hamda yer maydonlari sho'rlangan hududlarning ro'yxati xalq deputatlari Surxondaryo viloyati Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Sirdaryo viloyatining Sardoba, Oqoltin va Mirzaobod tumanlarida favqulodda hodisa oqibatida zarar ko'rgan baliqchilik, chorvachilik hamda parrandachilik xo'jaliklari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini va yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lashdan 2020-yil 1-maydan 2022-yil 1-noyabrga qadar ozod qilinadi. Bunda zarar ko'rgan baliqchilik, chorvachilik va parrandachilik ho'jaliklarining ro'yxati xalq deputatlari Sirdaryo viloyati Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

2022-yil 1-yanvardan 2031-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davrda Qoraqalpog'iston Respublikasining Mo'ynoq tumanidagi mahalliy sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohalaridagi tadbirkorlik subyektlari:

foyda solig'ini, aylanmadan olinadigan soliqni, ijtimoiy soliqni va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini 1 foiz miqdoridagi soliq stavkalari bo'yicha to'laydi;

yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni, yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni mazkur soliqlar bo'yicha hisoblangan summaning 1 foizi miqdoridagi soliq stavkalari bo'yicha to'laydi.

Bo'yalgan matoni, bo'yalgan gazlamani va tayyor tikuv-trikotaj mahsulotini eksport qiluvchi tadbirkorlik subyektlari (shu jumladan komissioner (ishonchli vakil) orqali eksport qilgan tadbirkorlik subyektlari) 2022-yil 1-fevraldan 2025-yil 1-yanvarga qadar bo'lgan davrda ijtimoiy soliqni 1 foiz miqdoridagi soliq stavkasi bo'yicha to'laydi.

Ushbu moddaning o‘n yettinchi qismida nazarda tutilgan imtiyoz bo‘yalgan mato, bo‘yalgan gazlama va tayyor tikuv-trikotaj mahsulotini eksport qilishdan olingan tushumi barcha tovarlarni va xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan tushumining kamida 80 foizini tashkil etadigan soliq to‘lovchilarga nisbatan qo‘llaniladi.

IZOHLI LUG'AT

o'zbek tilida	Ingliz tilida	Rus tilida	o'zbek tilidagi mazmuni
Byujet tizimi	Budget system	Бюджетная система	Turli darajadagi byudjetlar va byudjet mablag'lari oluvchilar yig'indisini, ularni tashkil etishni va tuzish printsiplarini, shuningdek byudjet jarayonida paydo bo'ladigan ular o'rtasida o'zaro munosabatlarni o'zida ifodalaydi.
Byudjet dotatsiyasi	Budgetsubsidies	Бюджетные субсидии	O'z daromadlari va byudjet tomonidan tartibga solinadigan barcha mablag'lar etishmagan holda quyi byudjetning harajatlari bilan daromadlari o'rtasidagi farqni qoplash uchun yuqori byudjetdan quyi byudjetga tekinga (haq olmay) ajratiladigan pul mablag'lari.
Byudjet profitsiti	Budgetsurplus	Бюджетный избыток	Muayyan davrda byudjet daromadlarining byudjet xarajatlaridan ortiq bo'lgan summasi.
Byudjet ssudasi	Budget loan	Бюджетный кредит	Yuqori byudjetdan quyi byudjetga yoki respublika byudjetdan rezident – yuridik shaxsga yoki xorij davlatiga qaytarish sharti bilan ajratiladigan mablag'.
Byudjet subventsiyasi	Budget subventions	Бюджетная субвенция	Qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda ma'lum maqsadlarga sarflash sharti bilan yuqori byudjetdan quyi byudjetga tekingi (haq olmay) ajratiladigan pul mablag'lari.
Davlat byudjeti	State budget	Государственный бюджет	Davlat pul mablag'larining (shu jumladan, davlat maqsadli fondlari mablag'larining) markazlashtirilgan fondi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili davomida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.
Daromad solig'i	Incometax	Подоходный налог	To'g'ri soliqlarning asosiy shaklidir. Jismoniy yoki yuridik shaxslarning jami daromadidan amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq xujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlarini chegirgan holda foizda hisoblangan ulushi.

Daromadlar to'g'risida deklaratsiya	Income declaration	Декларация о доходах	Dvidentlar – taqsimlashga mo'ljallangan aksionerlarning sof foydasi (daromadi); aksionerlik jamiyati yoki korxona sof foydasidan har bir aksiya uchun aksionerlarga ma'lum davrdan so'ng (har yili, ayrim hollarda – har chorakda) to'lanadigan daromad.
Dotatsiya	Subsidy	Субсидия	Davlat byudjetidan qaytarilmaydigan tartibda beriladigan pul mablag'lari, (ziyon) larni qoplash uchun korxona va tashkilotlarga beriladigan davlat nafaqalari. Zarar (ziyon)lar korxonaga bog'liq bo'lmagan sabalarga ko'ra vujudga kelgan paytda istisno tariqasida dotatsiya berilishi mumkin.
Daromad solig'ining shedulyar shakli	Shedulyar income tax form	Шедулярная форма налога на доход	Daromadning manbaini inobatga olgan holda uning qismlarga (shedulyarga) bo'linishini taqozo etadi. Har bir shedul o'ziga manbai oldida "tutish"ni maqsad qilib qo'yadi. Mamlakatda bu sohada olti shedul amal qilib, ularning ayrimlari Yana ichki taqsimlanishga ham egadir.
Jarima	Penaltu	Санкция	Soliqqa oid jinoyatlar uchun javobgarlik o'lchovidir.
Ikki marta soliqqa tortish	Doubletaxation	Двойное налогообложение	1.Turli soliqlarni daromad (kapital)ning yagona manbaidan olinishi; 2.Qo'shma korxona xorijiy ishtirokchisining foydasini xorijga o'tkazilayotgan paytda soliqqa tortish va xudi shu foydani xorijiy ishtirokchi mamlakatida soliqqa tortilishi; 3. Sof foyda (daromad) (korporatsiyalar foydasi) va undan to'lanadigan dividendlarni ular shaxsiy daromadga aylanayotgan paytda soliqqa tortish. Boshqa mamlakatda to'langan soliqlarni bu mamlakatda hisobga olish yoki bir mamlakatdagi soliqqa tortish manbaini ikkinchi mamlakatda oliqqa tortishdan ozod qilish yo'li bilan ikki marta soliqqa tortishdan qutilish mumkin.
Investitsion soliq krediti	Investment tax credits	Инвестицион-ные налоговые кредиты	Soliq to'lovchi tomonidan ma'lum bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha juda muhim buyurtmani bajarganligi yoki shu hudud aholisiga juda muhim xizmatni taqdim etganligi uchun unga mahalliy

			hokimiyat organlari tomonidan soliq summasi doirasida beriladigan engillik, imtiyoz (soliq to'lovini kechiktirish). Bu kredit soliq to'lovi va mahalliy ma'muriyat o'rtasida tuziladigan soliq bitimi bilan rasmiylashtiriladi. Investitsion soliq kreditini taqdim etish (berish), rasmiylashtirish va qaytarish tartibi "Investitsion soliq kredit to'g'risida" gi qonunga muvofiq belgilanadi.
Imtiyoz	Privilege	Льгота	Ma'lum bir majburiyatlarni bajarishdan qisman (yoki to'liq) ozod etish, ma'lum bir afzalliklarga (qulayliklarga) ega bo'lish, masalan, soliq imtiyoziga.
Import solig'i	Import tax	Налог на импорт	Bir necha mamlakatlardagi soliqlar guruhi, daromad sarf qilinayotgan paytda olinadi. Qo'shilgan qiymat solig'i va aktsizlar ana shunday soliq tarkibiga kiradi. Boj poshlinalarini ham iste'mol soliqlari qatoriga kiritish mumkin. Bu soliqlarning ayrimlari davlat foydasiga olinsa, boshqa bir qismi mahalliy byudjetlarga borib tushadi.
Yig'implar	Tolls	Пошлины	Qonun aktlariga muvofiq belgilangan tartibda va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi byudjetlarga yoki byudjetdan tashqari fondlarga o'tkaziladigan majburiy badallar. Ularning tarkibiga savdo-sotiq qilish huquqi uchun yig'im, shu jumladan, ayrim turdagi tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig'implari, yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im, avtotransport to'xtash joyidan foydalanganlik uchun yig'im, obodonchilik ishlari uchun yig'im va boshqalar kiradi.
Mahalliy soliqlar va yig'implar	Local taxes and fees	Местные налоги и сборы	Mahalliy byudjetga olinadigan jismoniy va yuridik shaxslarning majburiy to'lovlari. Ularning tarkibiga quyidagilar kiradi: mol-mulk solig'i, yer solig'i, savdo-sotiq qilish huquqi uchun yig'im, shu jumladan, ayrim turdagi

			tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig'implari, yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im, avtotransport to'xtash joyidan foydalanganlik uchun yig'im, obodonchilik ishlari uchun yig'im va boshqalar.
Mahalliy byudjet	The local budget	Местный бюджет	Davlat byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari fondini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromad manbalari va ularning tushumlari miqdori, shuningdek, moliya yili davomida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.
Ma'muriy javobgarlik	Administrative responsibility	Административная ответственность	Ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etganligi uchun fuqarolar va mansabdor shaxslar yuridik javobgarligining shakllaridan biri.
Ortiqcha to'lovlar	Payment	Переоплата	To'lovning byudjetga tushgan ortiqcha summasi. Odatda soliq to'lovchining boshqa to'lovlar bo'yicha mavjud bo'lgan boqimondalarini uzish uchun hisobga olinadi va bu to'g'rida unga ma'lum qilinadi yoki moliya organining qarori nusxasi va bankning tegishli ko'chirmasi asosida soliq to'lovchiga qaytariladi.
Penya	Fine/surcharge	Пеня	Qonunchilikda nazarda tutilgan yoki shartnoma majburiyati bo'yicha belgilangan vaqtdan kechikkan har bir kun uchun bitim bo'yicha qayd etilgan summaning foizdagi ulushi ko'rinishida qo'llaniladi.
Regressiv soliqqa tortish	Regressivetaxation	Регрессивное налогообложение	Soliq asosi (bazasi)ning o'sib borishi bilan soliq stavkasining pasayishini taqozo etadi. Soliq undirish og'irligi daromadga teskari proportsionaldir: daromad qancha kam bo'lsa, soliq to'lovchi uchun soliqning og'irligi shuncha og'irdir. Hozirgi paytda qo'shilgan qiymat solig'ining joriy etilishi bilan egri (bilvosita) soliqlarning regressivligi kuchayib bormoqda.

Real soliq	Real tax	Реальный налог	Soliq to'lovchining ayrim mulklarini soliqqa tortadigan to'g'ri soliqlardan iboratdir.
Rezidentlar	Residents	Резиденты	Kalendar yilida mamlakatda 183 kundan kam bo'lmagan muddatda yashagan, O'zbekistonda doimiy yashash joyiga ega bo'lgan va bo'lmagan soliq to'lovchilar (shu mamlakat hududida va undan tashqarida olinganlari ham) shu mamlakatda soliqqa tortilishi shart.
Respublika byudjeti	Republican budget	Республиканский бюджет	Davlat byudjetining umumdavlat tusidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalanila-digan qismi bo'lib, unda adromad manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.
Soliq agenti	Taxagent	Налоговый агент	Yuridik va jismoniy shaxslardan soliqni ushlab qolish va davlat byudjetiga o'tkazib beruvchi yuridik shaxslar. Bunda yuridik shaxslar, ular o'z faoliyatida bevosita yoki bilvosita ishga yollaganligi natijasida to'lanadigan ish haqidan, dividendlardan, doimiy muassasa orqali faoliyat ko'rsatmaydigan norezident yuridik va jismoniy shaxslardan ushlanishi lozim bo'lgan soliq summalarini ushlab qoladi va byudjetga o'tkazib beradi.Soliq agenti adabiyotlarda asosan fiskal agent sifatida e'tirof etiladi.
Soliqlar	Taxes	Налоги	Qonunda beliglangan tartibda stavka bo'yicha xo'jalik yurituvchi sub'ektlardan va fuqarolar (yuridik va jismoniy shaxslar)dan davlat tomonidan davlat yoki mahalliy byudjetga olinadigan majburiy to'lovlar. Soliq, yig'im, poshlina va boshqa to'lovlar deyilganda qonuniy aktlar asosida beliglangan tartibda va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi byudjetlarga yoki byudjetdan tashqaridagi fondlarga majburiy badallarning to'lanishi tushuniladi. Belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imlar, poshlinalar va boshqa

			to'lovlarning yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi.
Soliq bazasi	The tax base	Налоговая база	Soliq ob'ektining soliq stavkasi qo'llaniladigan miqdori. Hisoblanadigan soliq miqdori nafaqat soliq stavkalarining miqdoriga, shu bilan birgalikda soliq stavkasi qo'llaniladigan ob'ektning miqdoriga ham bog'liq bo'ladi.
Soliq kontseptsiyasi	The concept of tax	Понятие налога	Bu soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligidir.
Soliq siyosati	Tax policy	Налоговая политика	Bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir.
Soliq siyosati strategiyasi	Tax policy	Стратегия налоговая политика	Soliq siyosatining uzoq muddatli yo'nalishi bo'lib, ijtimoiy va iqtisodiy strategiya belgilab bergan ulkan masshtabli vazifalarni kelajakda bajarilishini ta'minlash ko'zda tutilgan moliyaviy tadbirlar yig'indisidir.
Soliq siyosati taktikasi	Tax policy and tactics	Тактика налоговой политики	Belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sayi-harakatlarni bildiradi, ya'ni qisqa muddatli va kichik masshtabli moliyaviy chora-tadbirlarni hal qilishga qaratilgan yo'nalishlar majmuasi - soliq siyosati taktikasi sifatida qaraladi.
Soliq sub'ekti	The subject of tax	Субъект налогообложения	Soliq to'lash majburiyati yuklangan yuridik va jismoniy shaxslar yoki boshqacha qilib aytganda soliq sub'ekti - bu soliqqa oid munosabatlarning tashkil etuvchi tomonlarning o'zaro majmuasi bo'lib, unda bir tomondan soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) boshqa tomondan soliqni

			undirish vakolati yuklangan soliq xizmati organlari - Davlat soliq qo'mitasi, soliq boshqarmalari, tuman va shahar davlat soliq inspeksiyalari qatnashadi.
Soliq ob'ekti	The object of the tax	Объект налогообложения	Soliq to'lovchining soliq hisoblanadigan va soliqqa tortish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan daromadi, oboroti va mol-mulki tushuniladi. Soliq ob'ekti sifatida foyda yoki daromad, muayyan tovarlarni qiymati, yer maydoni, jismoniy va yuridik shaxslarning mulklari, tabiiy resurslardan foydalanish miqdori va boshqalar kiradi.
Soliq organlari	Tax authorities	Налоговые органы	Soliq qonunchiligiga rioya qilish, mamlakatning qonunlariga muvofiq belgilangan (o'rnatilgan) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'g'ri hisoblanishi, ularning to'liq va o'z vaqtida byudjetga o'tkazilishi ustidan nazoratni ta'minlovchi yagona mustaqil markazlashtirilgan tizim. Davlat soliq qo'mitasining yagona tizimiga kiruvchi soliq organlari davlat boshqaruvining markaziy organi (Davlat soliq qo'mitasi), viloyat, tuman va shahar soliq inspeksiyalaridan iboratdir.
Soliq imtiyozlari	Tax incentives	Налоговые льготы	Soliq to'lovchilarga soliqlar bo'yicha turli xil engilliklar bo'lib, ular vaqtinchalik va doimiy, to'liq yoki qisman va boshqa ko'rinishlarda berilishi mumkin.
Soliq manbai	A source of tax	Источник налога	Bu soliq to'lovchining to'laydigan soliqlari manbai, ya'ni daromadi. Soliq ob'ekti va soliq manbaini bir-biridan farqlash lozim. Ayrim soliq turlari bo'yicha, masalan, daromad (foyda)ga, yalpi daromadga, jismoniy shaxslarning daromadiga soliqlar bo'yicha soliq ob'ekti ham soliq manbai ham bir xil bo'ladi, ya'ni nima ob'ekt bo'lsa, uning o'zi manba hisoblanadi.
Soliq stavkasi	Tax rate	Ставка налога	Soliqqa tortish birligiga to'g'ri keluvchi soliqning hajmi (miqdori, darajasi). Qat'iy soliq stavkalari daromadlarga bog'liq bo'lmagan holda soliqqa tortish birligiga nisbatan absolyut summalarida o'rnatiladi.

Soliqqa tortish birligi	Unit of taxation	Единица налогообложения	Bu ob'ektning o'lchov birligi. Masalan, daromad yoki mol-mulk solig'ida ob'ektning o'lchov birligi bo'lib uning so'mdagi bahosi ifodalansa, yer solig'ida o'lchov birligi bo'lib kv.m. yoki gektar hisoblanadi.
Soliqqa tortish predmeti	The subject of taxation	Предметом налогообложения	Soliq solinadigan daromad, oborot, mol-mulk va boshqalarga bo'lgan huquq emas, balki ularning o'zidir, ya'ni soliq solish ob'ekti bo'lib biror-bir soliq predmetiga bo'lgan huquq tushunilsa, predmet bo'lib ana shu egalik qilinadigan daromad, yer uchastkasi, imorat va boshqalarning o'zi tushuniladi.
Soliq tizimi	The tax system	Налоговая система	Mamlakat doirasida (hududida) to'lovlardan (yuridik va jisoiy shaxslardan) belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar hamda ular tarkibiy tuzilishining shakli va uslublari yig'indisi.
Soliq qonunchiligi	Tax legislation	Налоговое Законодательство	Davlatda soliqlarning turi, ularni undirish mexanizmi va soliq majburiyatlarining vujudga kelishi, o'zgarishi va to'xtatishini tartibga solib turuvchi yuridik me'yorlar yig'indisi; moliyaviy huquq instituti. Soliq huquq davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi (qurilishi), uning vazifa va funksiyalari bilan belgilanadi.
Soliq tushumlari	Tax revenues	Налоговые поступления	Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan byudjet daromadlari va xarajatlari klassifikatsiyasining daromadlari qismidagi har bir soliq va boshqa majburiy to'lovlarga mo'ljallangan qism, band, kod va moddaga muvofiq vakolotli banklarning hisob-kitob schyotiga yoziladigan, hisoblangan va haqiqatda kelib tushgan soliq badallari (to'lovlari) va moliyaviy sanksiyalar.
Soliq hisob-kitoblari	Tax calculations	Налоговые расчеты	Yuridik shaxslar tomonidan qonunda ko'zda tutilgan muddatlarda buxgalteriya hisoboti bilan birgalikda soliq organlariga taqdim etilib, o'zida ma'lum hisobot davri mobaynida to'lanishi lozim bo'lgan hisoblangan

			to'lovlar summasini aks ettiradi. Soliq summalarini hisoblash tartibi soliq qonunchiligiga ko'ra har bir soliq turi bo'yicha alohida-alohida belgilangan.
Soliq nazorati	Financial control	Налоговый контроль	Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'liq va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash ustidan nazorat.
Soliqqa tortilmaydigan oborot	Tax-exempt turnover	Необлагаемый оборот	Qonunga muvofiq qo'shilgan qiymat solig'iga tortilmaydigan oborot.
Soliq deklaratsiyasi	Tax Declaration	Налоговая декларация	Soliq to'lovchining soliq organiga ma'lum bir davr oralig'ida olgan daromadlari hamda unga qo'llaniladigan chegirma va imtiyozlarni o'zida aks ettirgan maxsus shakldagi rasmiy bayonoti. Soliq organi unga va amaldagi soliq stavkalariga asoslanib, to'lanishi belgilangan soliq summolari undirilishini nazorat qiladi
Soliq majburiyati	Taxliabilities	Налоговые обязательства	Soliqlarni hisoblash va to'lash yuzasidan talab etiladigan va bajarilishi shart bo'lgan majburiyatlarni o'zida aks ettirgan iqtisodiy munosabatlar majmui. Bu jarayonda davlat o'zining vakolatli organlari orqali soliq to'lovchidan mazkur majburiyatlar bajarilishini talaba etish huquqiga egadir
Soliq mexanizmi	The tax mechanism	Налоговый механизм	Davlat, jamiyat va alohida sub'ektlarning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish yuzasidan markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan pul mablag'lari fondlarini tashkil etish bilan bog'liq ob'ektiv munosabatlarni boshqarish usullari yig'indisi.
Soliq yuki	The tax burden	Налоговое бремя	Soliq to'lovchining muayyan vaqt oralig'ida to'lagan soliqlari yig'indisini ifodalaydi. Bunda soliq to'lovchilarning to'laydigan barcha soliqlar va soliqsiz majburiy to'lovlarning yig'indisini ifodalanadi. Soliq yukining aniq soliq to'lovchilar zimmasiga qancha to'g'ri kelganligini aniqlash ancha murakkab jarayon hisoblanadi.
Soliq organi	Tax authority/ taxbodies	Налоговый орган	Amaldagi soliq qonunchiligiga muvofiq, soliqlar undirilishini amalga oshiruvchi

			davlat organlari tizilmasi.
Soliq to'lovchi	Taxpayer	Налогоплательщик	Qonunchilikka ko'ra, tegishli soliqlarni to'lash majburiyati zimmasiga yuklatilgan yuridik yoki jismoniy shaxs.
Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish	International double taxation	Международное двойное налогообложение	Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish deganda ikki yoki undan ortiq mamlakatda bir soliq to'lovchining faoliyati aynan bir xil yoki o'xshash soliq turi bilan bir vaqtning o'zida soliqqa tortish ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Asosiy adabiyotlar:

1. Vahobov A., Jo'rayev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019. -408 b.
2. Jo'rayev A.S., Usmanova M.S., Amanov A.M., Qiyosov Sh.U. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: “Iqtisod-moliya”, 2019. – 432 b.
3. Almardonov M. Yusupov O. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. Darslik.–T.: “Cho'lpon nomidagi NMIU”, 2019. -296 b.
4. Almardonov M., Xudoyqulov S., Yusupov O., Agzamov A. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik. –T.: TDIU, 2012.- 220 bet
5. Xudoyqulov S. Soliq tizimi. O'quv qo'llanma. –T.: Ilm Ziyos, 2012.- 278 bet.
6. Tuxliev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T, To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: 2007. - 320 bet.
7. Jo'rayev A., Safarov G', Meyliyev O. Soliq nazariyasi. O'quv qo'llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2019. –324 b.
8. Jo'rayev A., Shirinov S. Soliq statistikasi va prognozi. O'quv qo'llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2015 –392 b.
9. Jo'rayev A., Usmanova M. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2015. –232 b.
10. Sanaqulova B. Kichik biznes va tadbirkorlikni soliqqa tortish. O'quv qo'llanma.-T.: "NOSHIR", 2012. -243 b.
11. Shamsutdinov F., Shamsutdinova Sh. Chet mamlakatlar soliq tizimi. Darslik. –T.: “Fan va texnologiya”, 2011. -507 b.
12. Jo'rayev A., Toshmatov Sh., Abduraxmonov O. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. –T.: “Norma”, 2009. -325 b.
13. Jo'rayev A. Soliq nazariyasi: O'quv qo'llanma. –T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2010
14. Aliev B.X. Teoriya i istoriya nalogooblojeniya. Uchebnoe posobie. –M.:

“Vuzovskiy uchebnik”, 2011

15. Perov A., Tolkushkin A. Nalogi i nalogooblojenie. Uchebnoe posobie. –M.: “Yurayt”, 2012

16. Skvortsov O. Nalogi i nalogooblojenie: praktikum. Uchebnoe posobie. –M.: “Akademiya”, 2010

Qo‘shimcha adabiyotlar:

17. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – T.: O‘zbekiston, 2019 yil.

18. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. –T.: “Adolat”, 2022 yil.

19. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

20. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2019. – 61 b.

21. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24.01.2020 yil.

22. Mirziyoyev Sh.M. “Innovatsion g‘oyalarni ilm-fan va sanoatga keng tatbiq etish- islohotlar samaradorligining bosh mezoni”Xalq so‘zi, №107 (7337). 2019 yil 29 may.

23. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. - 488 b.

24. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. - 104 b.

25. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. - 56 b.

26. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 24 dekabrda “Soliq va byudjet siyosatining 2019 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-508-son Qonuni.

27. O‘zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to‘g‘risida»gi Qonuni. 1997 yil 29 avgust.

28. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 13 fevraldagi "Soliq qonunchiligini tubdan takomillashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5214-son Farmoyishi.

29. O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 30 dekabrda "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-742-son qonuni.

30. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida PQ-73-son qarori.

31. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining 2019 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari hamda 2020-2021 yillarga byudjet mo'ljallari to'g'risida"gi PQ-4086-son Qarori.

32. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 iyulda "Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'iluvchanligini oshirish chora - tadbirlari to'g'risida"gi PF-5116-son Farmoni.

33. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 29 iyulda "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi to'g'risida"gi PF-5468-sonli Farmoni.

34. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 iyulda "Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3802-sonli Qarori.

35. Jo'rayev A. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali yo'llari. Monografiya. –T.: "Fan" nashriyoti, 2004

36. Isroilov B., Isroilov J. Yuridik shaxslar foydasini soliqqa tortish, uning hisobi va tahlil qilish yo'llari. O'q. qo'll.–T.: "Fan va texnologiyalar, 2010. -274 b.

37. Goncharenko L.I. Nalogooblojenie organizatsiy.Uchebnik. Moskva, KNORUS. 2018. 385-str

38. Romanov A.N., Kolchin S.P. Nalogi i nalogooblojenie. Uchebnoe posobie. Moskva, Infra-M. 2018. 385-str

39. Chernik D.G., Shmelev Yu.D.. Teoriya i istoriya nalogooblojeniya. Uchebnoe posobie. Moskva, Yurayt. 2016. 363-str

Internet saytlari:

40. <http://www.gov.uz> - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali
41. <http://www.lex.uz> - O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti
42. <http://www.mf.uz> - O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti
43. <http://www.soliq.uz> - O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti
44. <http://www.fmc.uz> - "Finmanconsult" kompaniyasi
45. <https://www.sciencedirect.com> - ScienceDirect Elsevier - xalqaro axborot bazasi
46. <http://www.ziyonet.uz> - Jamoat axborot ta'lim tarmog'i sayti
47. <http://www.norma.uz> - "Norma hamkor" MChJ
48. <http://www.nalog.ru> - Rossiya Federatsiyasining Federal soliq xizmati sayti

M U N D A R I J A

KIRISH		4
I-bo'lim.	SOLIQLARNING IQTISODIY MOHIYATI, SOLIQ TIZIMI VA SIYOSATI.....	8
I-bob.	«Soliqlar va soliqqa tortish» fanining predmeti, mazmuni va uni o'rganish usullari.....	8
1.1.	«Soliqlar va soliqqa tortish» fani alohida iqtisodiy fan sifatida.....	8
1.2.	“Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o'rganishdagi mavjud usullar.....	9
1.3.	«Soliqlar va soliqqa tortish» fanining boshqa iqtisodiy fanlar bilan o'zaro aloqasi.....	11
1.4.	Soliqlar va majburiy to'lovlar tizimi hamda soliq to'lovchilarni soliqqa tortishning huquqiy asoslari.....	12
	Qisqacha xulosalar.....	16
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	17
	Testlar.....	17
	Asosiy adabiyotlar.....	18
II-bob.	Soliqlarning iqtisodiy mohiyati va soliqqa tortish tamoyillari.....	19
2.1.	Soliqlarning ob'ektiv zarurligi va o'ziga xos xususiyatlari.....	19
2.2.	Soliqlarning umumiy belgilari va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro munosabati.....	22
2.3.	Soliqlarning funktsiyalari va vazifalari.....	24
2.4.	Soliqlarning mavjud va amaldagi tamoyillari.....	28
	Qisqacha xulosalar.....	34
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	35
	Testlar.....	35
	Asosiy adabiyotlar.....	37
III-bob.	Soliq siyosati va uning asosiy yo'nalishlari.....	39
3.1.	Soliq siyosati tushunchasi va huquqiy nazariy asoslari.....	39
3.2.	Hozirgi davrda soliq siyosatini ishlab chiqish va unda davlatning roli.	42
3.3.	Soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlari va rivojlantirish yo'nalishlari.....	46
	Qisqacha xulosalar.....	49
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	50
	Testlar.....	50
	Asosiy adabiyotlar.....	52
IY-bob.	O'zbekiston Respublikasi soliq tizimi va uning shakllanishining nazariy asoslari.....	53
4.1.	Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati.....	53
4.2.	Soliq tizimini guruhlashning o'ziga xos jihatlari.....	55
4.3.	Soliqlarning iqtisodiy mohiyatiga ko'ra bo'linishi.....	56
4.4.	Soliqlarning byudjetga tushishiga ko'ra bo'linishi.....	58
4.5.	O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari.....	64
	Qisqacha xulosalar.....	67
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	68
	Testlar.....	68
	Asosiy adabiyotlar.....	70

II-bo'lim.	YuRIDIK SHAXSLARDAN UNDIRILADIGAN SOLIQLAR VA BOSHQA MAJBURIY TO'LOVLARNING TURLARI.....	71
V-bob.	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i.....	71
5.1.	Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar.....	71
5.2.	Soliq munosabatlarining sub'ektlari.....	72
5.3.	Foyda solig'i to'lovchilari tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi.....	75
5.4.	Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi.....	77
5.5.	Yuridik shaxslarning xarajatlarini guruhlash.....	88
5.6.	Foyda solig'i stavkalari.....	117
5.7.	Foyda solig'ini hisoblash chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va to'lash tartibi.....	120
	Qisqacha xulosalar.....	123
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	124
	Testlar.....	124
	Asosiy adabiyotlar.....	126
VI-bob.	Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS).....	127
6.1.	Qo'shilgan qiymat solig'i haqida tushuncha, uning iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda tutgan o'rni.....	127
6.2.	Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan baza.....	132
6.3.	Soliq solinadigan bazani aniqlash.....	150
6.4.	Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha soliq stavkalari	157
6.5.	Soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi. Soliq hisobotini taqdim etish tartibi.....	162
	Qisqacha xulosalar.....	167
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	168
	Testlar.....	168
	Asosiy adabiyotlar.....	170
VII-bob.	Aktsiz solig'i.....	171
7.1.	Aktsiz solig'ining soliq tizimidagi ahamiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	171
7.2.	Aktsiz solig'ining vazifalari va uning o'ziga xos xususiyatlari.....	172
7.3.	Aktsiz solig'i to'lovchilar tarkibi, soliqqa tortish ob'ekti va soliq solinadigan baza.....	175
7.4.	Aktsiz solig'i stavkalari va soliqdan belgilangan imtiyozlar.....	181
7.5.	Aktsiz solig'ini soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliq to'lash tartibi.....	184
	Qisqacha xulosalar.....	184
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	186
	Testlar.....	186
	Asosiy adabiyotlar.....	187
VIII-bob.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq.....	188
8.1.	O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida mol-mulk solig'ining joriy etilishi va uning davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	188
8.2.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, mol-mulk bo'yicha soliqqa tortiladigan ob'ekt va soliq solinadigan baza.....	189
8.3.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalari,	193

	soliqdan belgilangan imtiyozlar.....	
8.4.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisob-kitoblarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi	194
	Qisqacha xulosalar.....	194
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	197
	Testlar.....	198
	Asosiy adabiyotlar.....	198
IX-bob.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i.....	199
9.1.	Yer solig'ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	199
9.2.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan baza.....	202
9.3.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari va yer solig'i bo'yicha imtiyozlar.....	205
9.4.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash va to'lash tartibi.....	211
	Qisqacha xulosalar.....	213
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	214
	Testlar.....	214
	Asosiy adabiyotlar.....	216
X-bob.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.....	217
10.1.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning huquqiy asoslari va uning davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	217
10.2.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar.....	217
10.3.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazani aniqlash tartibi.....	218
10.4.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari va soliq bo'yicha belgilangan imtiyozlar.....	221
10.5.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi.....	222
	Qisqacha xulosalar.....	225
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	226
	Testlar.....	226
	Asosiy adabiyotlar.....	227
XI-bob.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i	228
11.1.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning huquqiy asoslari va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	228
11.2.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ining to'lovchilari tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi.....	231
11.3.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ining stavkalari.....	238
11.4.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	240
	Qisqacha xulosalar.....	242
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	243
	Testlar.....	243
	Asosiy adabiyotlar.....	244
XII-bob	Ijtimoiy soliq	245

12.1.	Ijtimoiy soliqning to'lovchilari tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi	245
12.2.	Ijtimoiy soliq stavkalari, soliq davri, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi	247
12.3.	Ayrim toifadagi jismoniy shaxslar tomonidan soliqni hisoblab chiqarish va to'lashning o'ziga xos xususiyatlari	248
	Qisqacha xulosalar.....	251
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	251
	Testlar.....	251
	Asosiy adabiyotlar.....	253
III-bo'lim.	JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN SOLIQLAR.....	254
XIII-bob.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i.....	254
13.1.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining mohiyati, soliq to'lovchilar tarkibi, soliq ob'ekti va soliq bazasi.....	254
13.2.	Jismoniy shaxslarning jami daromad tarkibi.....	260
13.3.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari.....	273
13.4.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha soliq stavkalari.....	282
13.5.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblash va ushlab qolish tartibi.....	285
	Qisqacha xulosalar.....	293
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	293
	Testlar.....	294
	Asosiy adabiyotlar.....	295
XIV-bob.	JISMONIY SHAXSLARNING YILLIK DAROMADLARINI DEKLARATSIYA LASH TARTIBI	296
14.1.	Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadlarini deklaratsiyalashning mohiyati va tartibi.....	296
14.2.	Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlar tarkibi.....	297
14.3.	Mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlarga soliq solish tartibi....	299
14.4.	Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etish va hisoblangan soliqni to'lash tartibi.....	299
14.5.	O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari va norezidentning daromadlaridan ushlab qolingani soliqni qaytarish tartibi.....	305
	Qisqacha xulosalar.....	306
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	307
	Testlar.....	307
	Asosiy adabiyotlar.....	310
XV-bob.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq.....	311
15.1.	Jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati, me'yoriy-huquqiy asoslari va davlat byudjeti daromadlaridagi salmog'i.....	311
15.2.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi.....	313
15.3.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari.....	314
15.4.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblash va to'lash tartibi.....	319
	Qisqacha xulosalar.....	320
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	321

Testlar.....	321
Asosiy adabiyotlar.....	326
XVI-bob. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i.....	327
16.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati va davlat byudjeti daromadlarida tutgan o'rni.....	327
16.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazasi.....	329
16.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari	331
16.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari.....	333
16.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblash va to'lash tartibi.....	335
Qisqacha xulosalar.....	336
Nazorat va muhokama uchun savollar.....	336
Testlar.....	337
Asosiy adabiyotlar.....	341
IV-bo'lim. Maxsus soliq rejimlari	342
XVII bob. Aylanmadan olinadigan soliq.....	342
17.1. Aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar.....	342
17.2. Aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari	343
17.3. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi	347
17.4. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari	350
17.5. Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari. Alohida-alohida hisob yuritish tartibi.....	351
17.6. Soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	354
Qisqacha xulosalar.....	354
Nazorat va muhokama uchun savollar.....	355
Testlar.....	356
Asosiy adabiyotlar.....	356
XVIII bob. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	358
18.1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solish shartlari	358
18.2. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslar tomonidan soliq imtiyozlarini qo'llash tartibi	358
Qisqacha xulosalar.....	
Nazorat va muhokama uchun savollar.....	
Testlar.....	
Asosiy adabiyotlar.....	
XIX bob. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	359
19.1. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solish shartlari	359
19.2. Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilari tomonidan soliq imtiyozlarini qo'llash tartibi	360
Qisqacha xulosalar.....	
Nazorat va muhokama uchun savollar.....	
Testlar.....	
Asosiy adabiyotlar.....	
XX bob. Soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga va O'zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq solishning o'ziga xos	360

	xususiyatlari	
20.1.	Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	360
20.2.	Advokatlar hay'atlariga, advokatlik firmalariga, advokatlik byurolariga va advokatlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	362
20.3.	Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	363
20.4.	Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarning foydasiga soliq solish	363
20.5.	O'zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	364
20.6.	Alohida sharoitlarda soliq majburiyatlarini bajarish	365
	Qisqacha xulosalar.....	
	Nazorat va muhokama uchun savollar.....	
	Testlar.....	
	Asosiy adabiyotlar.....	
	Izohli lug'at.....	376
	Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	386
	Ilovalar	

**Tuxliyev Bozor Karimovich
Agzamov Avazxon Talgatovich**

Soliqlar va soliqqa tortish

Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik

Muharrir
Sahifalovchi
Musahhih